

düşünen şehir

SAYI 21 • ARALIK 2024 • ISSN 2564 - 6354

6

ŞEHİR VE
EMANET

72

SOSYAL GÜVEN'DEN
ONTOLOJİK GÜVENLİĞE
ŞEHİR SAVUNMAK

145

ÇAĞI EDEBİYAT
(ROMAN)
ÜZERİNDEN
OKUMAK

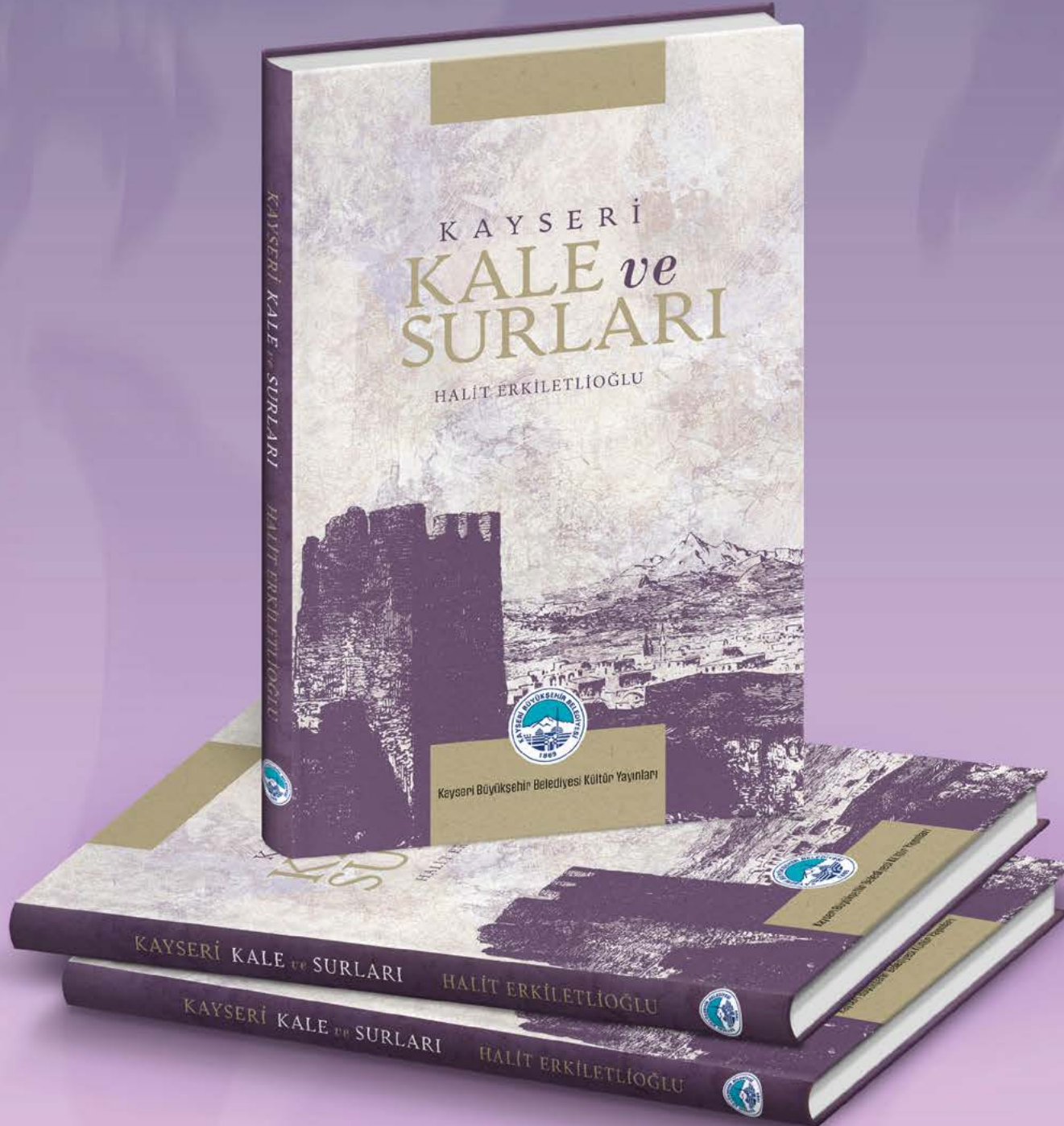

KAYSERİ
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

www.kayseri.bel.tr

Kayseri Kale ve Surları kitabı Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları'ndan çıktı

DÜŞÜNEN ŞEHİR
Aralık 2024 Sayı: 21
Ücretsizdir
Yerel Süreli Yayın
Issn: 2564-6354
E-issn: 2564-7121

İMTİYAZ SAHİBİ

Kayseri Büyükşehir Belediyesi adına Kayseri
Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri Hüseyin
Beyhan

GENEL YAYIN YÖNETMENİ VE SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Yusuf Yerli
yusufyerli38@gmail.com

YAYIN KURULU

Dr. Ahmet Baş
Prof. Dr. Celaleddin Çelik
Dursun Çiçek
Can Deveci
Doç. Dr. Faruk Karaarslan
Prof. Dr. Atabey Kılıç
Salih Özgöncü
Gürçan Senem
Doç. Dr. Ahmet Erdem Tozoğlu
Yusuf Yerli
Erkan Küp

HAKEM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Muharrem Akoğlu
Prof. Dr. Yunus Apaydın
Prof. Dr. Hakkı Büyükbaş
Doç. Dr. Aynur Erdoğan Coşkun
Mehmet Çayırdağ
Prof. Dr. Celaleddin Çelik
Dursun Çiçek
Prof. Dr. Ayhan Çitil
Doç. Dr. Abdulkadir Dağlar
Dr. Can Deveci
Prof. Dr. Muhittin Eliçik
Prof. Dr. Alev Erkilet
Prof. Dr. Fatih Ertugay
Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu
Doç. Dr. Yonca Gençoğlu
Fatih Gökdağ
Prof. Dr. Tahsin Görgün
Doç. Dr. M. Fazıl Himmetoğlu
Leyla İpekçi
Semih Kaplanoğlu

Doç. Dr. Faruk Karaarslan
Fikret Karakaya
Prof. Dr. Atabey Kılıç
Prof. Dr. Turan Koç
Prof. Dr. Yurdağül Mehmedoğlu
Ayşe Önder
Prof. Dr. İlhan Özkeçeci
Prof. Dr. Osman Özsoy
Prof. Dr. Ali Uzun Peker
Prof. Dr. Selahattin Polat
Prof. Dr. Şefaettin Severcan
Prof. Dr. Lütfi Sunar
Prof. Dr. İhsan Tokar
Prof. Dr. Ömer Türker
Prof. Dr. Nur Urfaloğlu
Doç. Dr. İbrahim Halil Üçer
Yusuf Yerli
Hasanali Yıldırım
Dr. Ali Yıldız

TASARIM

Ahmet Deniz Doğan

REDAKSİYON

Rumeysa Ersözlü

İLETİŞİM

Milli Mücadele Müzesi
Tacettin Veli Mah. İnönü Bulvarı No. 72
38050 Melikgazi / KAYSERİ
t: (0352) 220 70 50 - 90
sehir38@kayseri.bel.tr

KAPAK GÖRSELİ

Şermin Ciddi
http://www.serminciddi.com

FOTOĞRAF KURULU

Dursun Çiçek
Ali Saraçoğlu
Abdullah Koç
Nuri Karakol
Fatih Çolak

BASKI

Önder Ofset Matbaa
Yenidoğan Mah., 1. Cad., No:32, Kocasinan, Kayseri
+90 352 331 44 00

Düşünen Şehir Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin altı ayda bir yayımlanan dergisidir.

Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere çoğaltılma hakları yalnızca Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ne aittir. Yazılı izin olmadıkça makul alıntılar dışında bir kısmının ya da tamamının çoğaltılması yasaktır. Yayımlanan yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergimiz TÜRDEB-Türkiye Dergiler Birliği üyesidir.

Başkan'dan

Düşünen Şehir dergimiz 21. sayısını emanet/eminlik/güvenlik konularına ayırdı. Şehir hakkında düşünen, araştıran, soruşturan ve konuşan bir dergi; elbette bir zamanlar şehremaneti olarak adlandırılan belediye ve yönetimini ifade eden kavramın köklerine doğru yolculuğa çıkacaktı.

Emanet kavramı bizim kültürel kodlarımızın DNA'sını oluşturan en temel kavram desek yeridir. Bizler mevcudata bir emanet gözü ile bakar ve onu bize emanet edenin arzusu doğrultusunda muamele etmeye çalışırız.

Şehir ve yönetimi de bize hemşehrilerimizin kutsal bir emanetidir. Onların beklentileri doğrultusunda, bize emanet edilen gerek maddi, gerek manevi zenginliklerimizi yerli yerinde kullanmak en başta gelen görevimizdir. Bu misyondan dolayıdır ki belediye teşkilatımızın (şehremaneti) kurulduğu andan itibaren bu teşkilatı yönetecek şahsa şehremini sıfatı verilmiştir. Hizmet etme, şehrin

hakkını, hukukunu koruma, güvenliğini ve huzurunu sağlama gibi ulvi vazifeleri yerine getirerek kendilerine layık görülen sıfatı hak etmek şehreminlerinin temel motivasyonunu oluşturur.

Belediyeler temelde mekân düzenlemeleri yaparlar. Bu sayede halkın gündelik ihtiyaçlarını giderecek zeminler oluşturarak şehrin sosyal ve kültürel asayişinin sorunsuz ve güven içinde akmasını sağlarlar. İnsanların varoluşsal ihtiyacı olan can, mal, akıl, nesil güvenliklerini teminde ve teminat altına almada kendi üzerlerine düşen sorumluluğu bu yöntemle deruhte etmiş olurlar.

Tüm belediye başkanlarımızın, birer şehremini olarak, emanet bilincini kuşanarak, şehirlerimizi idare etmelerini, bunun zevkini ve hayrını tatmalarını can-ı gönülden istiyor, başarılar diliyorum.

Dr. Memduh Büyükkılıç

KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANI

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en temel vasfı “emanet”i yüklenmiş olmasıdır. Emanet ile aynı kökten türeyen emniyet/güvenlik ise insanın en temel, belki de en önde gelen kaygılarından biridir. Emanet ile emniyet; bir diğerini gerektiren, birinin yokluğunda diğerinin de var kalamayacağı şekilde biri diğerine bağımlı iki durumu ifade eden iki kavram. Düşünen Şehir olarak bu sayımızda “emanet” kavramını ve bu kavramın bir uzantısı olarak “emniyet/güvenlik” sorununu farklı yönlerden, olabildiğince ele almaya; her iki kavramın şehir bağlamında nereye düştüğüne dair izleri yakalamaya çalıştık. Beşer’in insan olarak vasıflandırılması nasıl ki “emanet”i yüklenmesine bağlı bir durum olarak karşımıza çıkıyorsa şehrin ortaya çıkışında da “emniyet/güvenlik” ihtiyacının giderilmesi yönündeki arayışların belirleyici olduğunun altını çizmemiz gerekiyor.

Emanet odaklı yaşadığımız durumlarda, ne kadar ihtiyacımız varsa hepsini bir biçimde giderirken, mülkiyet odaklı hayatımızda hep bir yoksunluk, yoksulluk girdabına düşerek mülksüzleştirdiğimiz gerçeği ile karşılaşyoruz.

Güvenliğimizi sağlasın diye ürettiğimiz her bir yapı gün geliyor güvensizliğimizin temel taşı olup çıkıyor. Daha güvenli bir yaşam vadeden dijital/teknolojik buluşlar, aynı zamanda tüm güvenlik duygularımızı

dumura uğratmaktan da geri kalmıyor. Yaşadığımız, yağmurdan kaçarken doluya tutulma meselinden de öte bir psikoloji.

Bu açmazdan, bu kısır döngüden çıkabilir miyiz, nasıl çıkabiliriz? Kaybettiğimizi aydınlık yerde değil de kaybettiğimiz yerde aramaya başladığımızda belki...

Soner Gündüzöz hocamız emaneti düşünce evreninin merkezine oturtan Taha Abdurrahman’ın bu konudaki bakışını bize özlü bir biçimde özetleyerek; **Yusuf Yerli** Emanet ve Hilafet kavramlarının Kur’an’daki izini sürerek aralarındaki benzerlikler ve devamlılıkların altını çizmek suretiyle; **İsmail Doğu** Emanet ve Vizir (vezirlik) kavramları dolayımında; **Dursun Çiçek** Emanet, Eminlik ve İman’ın zaman ve zemin bağlamında nereye oturduğunu süreç içerisinde ele alarak kavramları kavramamız noktasında açıklayıcı bir anlatı ile dergimizde yer aldılar.

Ahmet Baş şehrin özgür kılıcı, kentin ise tutsak edici özelliğine vurgu yaptığı bir yazı ile dergimize katkı sunarken; **Yasemin Erdinç**, genç kalem olarak, emanet olmayanın emniyetinin de olmayacağına dair yazısı ile yazarlarımız arasında yer aldı.

Yunus Apaydın hocamız emannameler üzerinden emanet ve emniyet fıkına değinirken **Yusuf Yerli** Kureyş suresi dolayımında Emansız Enam olmayacağı-

nın altını çizdi. **Tarkan Oktay** hocamız şehreminliğinin tarihî tecrübesini bizimle paylaştığı yazısında sadece şehrin değil şehir içinde cereyan eden hemen hemen tüm kurumsal yapıların emin sıfatı bağlamında örgütlendiğinin bilgisini bizimle paylaştı.

Celeleddin Çelik hocamız dosyamızın ikinci başlığı olan *güvenlik* konusu etrafında yoğunlaştığı yazısında modernleşme ile birlikte güvenlik duygusunun ve durumunun nasıl kaybolduğunu ve yeniden kazanılması için nelerin dikkate alınması gerektiğini *Sosyal Güven’den Ontolojik Güvenliğe Şehri Savunmak* başlıklı yazısında bizimle paylaştı. **Ahmet Dağ** hocamız da *Ontolojik Güvensizliğin Akıbeti: Meta-fiziksiz Şehir’in ve İnsan’ın Meta-laşma Temayülü* başlıklı yazısı ile aynı konuya odaklandı.

Emine Erdal Avcı, Süheyla Hale Bayırbaş, Ömür Nihal Karaarslan şehirlerdeki muhtelif yapı ve kurumların emanet-emniyet ve güvenlik bağlamında işlevlerini konu ettikleri yazılarla dergimize renk kattılar ve güç verdiler.

Aylin Yonca Gençoğlu ülkesel ve ülküsel güvenliğimiz bakımından adeta günah keçisi muamelesine tabi tutulan Suriyeli göçmenler üzerinden kentlerimizin güvenlik durumunu, konu hakkında nitel ve nicel araştırmalar yapan bir akademisyen olarak ele aldığı makalesi ile bu sayıda yerini aldı.

Yasemin Demirel *Emin Şehrin Ekonomisi: Emanete İhanet Etmemek/Borç* başlıklı yazısında güven inşa edici ve emaneti yerine getirici bir eylem olarak “karz-ı hasen” uygulamasına dikkatlerimizi yöneltiyor.

Dergimizin Düşünce/Deneme bölümünde yer alan, **Mustafa Şahin, Adem İnce, Yahya Düzenli** gibi birbirinden değerli yazarlarımız, şehir bağlamında yazdıkları yazılarla bizleri yaşadığımız zaman ve zemin bağlamında düşünmeye davet ediyorlar.

Son olarak, son yıllarda Roman Diliyle İktisat-Siyaset-Çocuk gibi farklı kavram ve konuları ele almasıyla okuyucuya yeni bir yöntem sunan **Mustafa Özel**’in “Roman Diliyle Çağı Okumak” konulu seminerinin çözümünden oluşan metinle sizleri baş başa bırakıyoruz.

Nice Düşünen Şehir’lerde buluşmak dileği ile...

Yusuf YERLİ

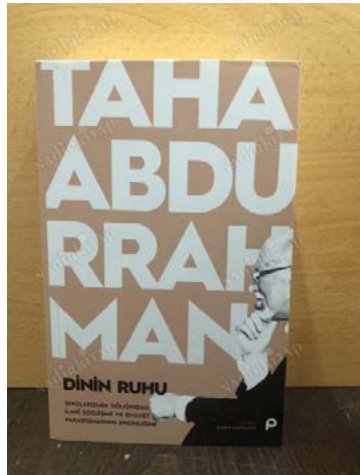
EMANET**SONER GÜNDÜZÖZ**Taha Abdurrahman'da Emanet Kavramı
8**YUSUF YERLİ**Emanet ve Hilafet
14**İSMAİL DOĞU**Emniyet ve Teminat Bağlamında Şehirler
21**DURSUN ÇİÇEK**Faziletli Şehirlerden Akıllı Şehirlere
Emanetin Konumu
27**AHMET BAŞ**Şehir Özgür Kılar, Kent Tutsak Eder
35**YASEMİN ERDİNÇ**Emaneti Olmayanın Emniyeti...
41**H. YUNUS APAYDIN**Güven Toplumunun Bir Göstergesi: Emân
45**YUSUF YERLİ**Emansız Enam Olmaz
51**TARKAN OKTAY**Emânet, Şehremini, Belediye Başkanı
66**GÜVENLİK****CELALEDDİN ÇELİK**Şehir ve Güven: Sosyal Güven'den
Ontolojik Güvenliğe Şehri Savunmak
72**AHMET DAĞ**Ontolojik Güvensizliğin Akıbeti: Meta-
fiziksiz Şehir'in ve İnsan'ın Meta-laşma
Temayülü
84**EMİNE ERDAL AVCI**Akıllı Şehirler Paradigması ve Şehir Ruhu
90**SÜHEYLA HALE BAYIRBAŞ**Şehirleri Kuşatan Surlar Şiarları Kuşanan
Şehirler
94**ÖMÜR NİHAL KARAARSLAN**Güvenlik İhtiyacı Üzerinden Mekânsal
Ayrışma: Güvenlikli Siteler Örneği
100**AYLİN YONCA GENÇOĞLU**Suriyeli Göçmenler, Ötekileştirme ve
Şehrin Güveniği
108**YASEMİN DEMİREL**Emin Şehrin Ekonomisi: Emanete İhanet
Etmemek/Borç
116**DÜŞÜNCE - DENEME****MUSTAFA ŞAHİN**At Sirtında Şehre Gittim Arabayla Köye Döndüm
122**ADEM İNCE**Şehir Olmayan: Bir Kent Prototipi Olarak Gotham
131**YAHYA DÜZENLİ**Şehrin Kapılarını Sorularla Aralamak ve Şehir İçin
Feryâd...
138**BÜSAM
ŞEHİR AKADEMİ****MUSTAFA ÖZEL**Çağı Edebiyat (Roman) Üzerinden Okumak
145

İnsanlık Ufku İçin Bir Yenilenme Fırsatı: Taha Abdurrahman'da Emanet Kavramı

Soner Gündüzöz

Prof. Dr.

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
gunduzoz@hotmail.com

1. Her Şeyin Başladığı Nokta: İnsanın, Rahman'ın Huzurunda Emin Olacağına Söz Vermesi

Taha Abdurrahman, metafizik âlemin bilgisini fizikî âlemin bilgisinden öncelikli görür. Bu durum, onun gayb âlemine ait olanın peşinden gitmenin bir ifadesi olan tefekkürü maddî kalıplara hapsedilmiş bir düşünme keyfiyeti olarak tefkire tercih etmesine benzer. Metafizik bilgi, insana ilk yaratıldığı andan itibaren ulaşmıştır ve bu bilgi son derece ince ve gizli bir şekilde çeşitli hakikatleri içermektedir. Aynı şekilde metafizik bilgi, hikmet ve norm bakımından da son derece derinlikli emirleri kapsamaktadır. Üstelik bu bilgi, insanın Elest Bezmi diye tanımlanan gayb âleminde Rabbini tasdik ederek, emin olacağına ve

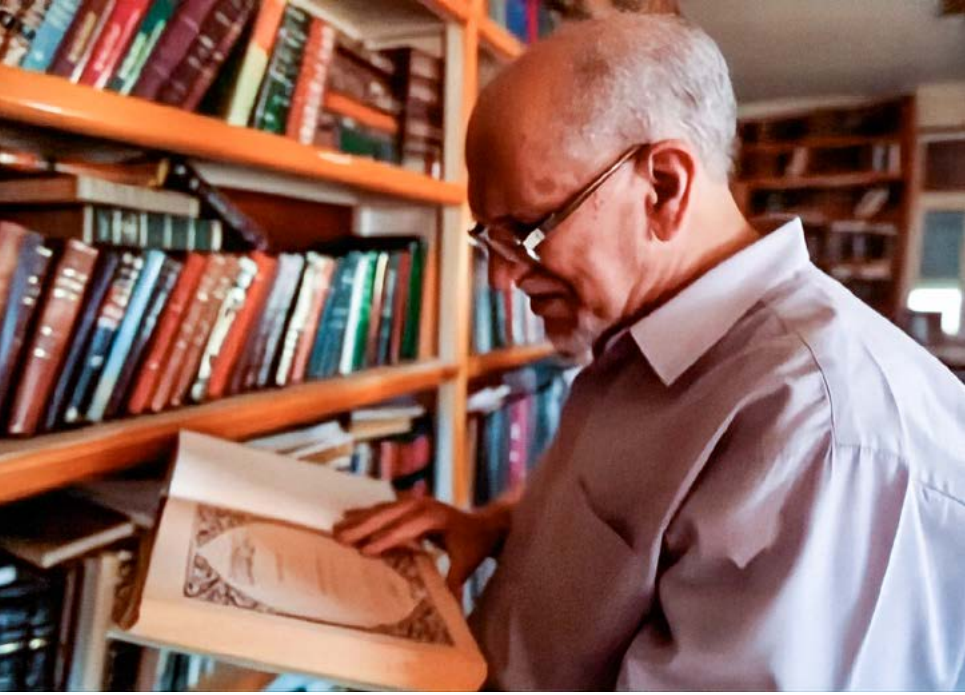

sorumluluklarını yerine getireceğine dair verdiği sözü de içine alır. Bu söz ya da misakî çiğneyen herkes aslında karşılıklı güven esasına dayalı bağı koparmış ve diğerine olan sözüne de ihanet etmiştir. Bu ise insanın, insanlığın “uygarlık durumu” aşamasında en ulvi sözleşmeye ihanet etmiş olduğunu gösterir. Öyleyse insanoğlu bir barbarlık durumundan bir insanlık durumuna geçti diye pazarlanan “uygarlık durumu”, gerçekte “hainlik durumu” ya da “ihanet durumudur”. Birilerinin “uygarlık durumu” dedikleri dönem Taha Abdurrahman açısından “ölüm durumu” ya da “hainlik durumu” diye anılır. O, insanlığın ilk evresini “hayat durumu”, “emanet durumu” ya da “emaneti üstlenme [i'timâniyye] durumu şeklinde değerlendirir.¹

Taha Abdurrahman'ın “İlahi sözleşme ve emanet teorisi”ndeki sözleşme, beşerî toplum sözleşmesi teorilerinde olduğu gibi insanın ahlâkî çöküntü ve barbarlık durumundan çıkmak için kendi başına ürettiği bir vasıttan ibaret değildir. Bu, aynı zamanda hem bir sebep hem bir vasıta hem de bir maksattır. Söz konusu ilahi misak, ahlâkî çöküntü ve barbarlığın, bu sözleşmeye ihanetin bir sonucu olması bakımından bir sebeptir. Bu sözleşme iki yönden bir vasıta niteliğindedir. Bunlardan ilki, insan türünün, mülk âleminde yani bu dünyada ortaya çıkmasından önce Rabbine güvenmiş olmasıdır. İkincisi insanın Rabbine verdiği söze ihanet ettikten sonra Rabbi ile olan sözleşmesini yenileme ihtiyacını duymasındır. Nihayet bu sözleşme, karşılıklı güven esasına dayalı bir sözleşme olması bakımından ilk

insanlık evresine dönme arayışı olarak bir maksattır. İnsanlık tarihinde gelinecek seküler yozlaşma ve a-teolojik ahlâk durumu, insanlığın vahiyle bütünleştiği safiyet durumuna ulaşmasının önünde ciddi bir barikat olarak durmaktadır. Ne hazindir ki ahlâk dinden ayrıştırmıştır. Artık estetik değerler bile insana yabancıdır. Hâlbuki koca koca taş kütleler, Sedefkâr Mehmet Ağa, Koca Sinan gibi ustaların elinde, cami, imaret, kervansaray ve köprüye dönüşürken dile gelip “taş vardır ki, Allah korkusuyla (yerinden kopup) düşer.” (Bakara, 74) ayetini terennüm ediyor, Sultanahmet, Selimiye ve diğerleri, Levnî'nin, Lâmiî'nin, Dede Efendi'nin ve İtrî'nin boyaya, mısralara ve musikiye dokunuşlarıyla nasıl da kucaklaşıyordu. Ne olmuştu da insan, ahlâkî bir mevzuat bilgisine dönüştürmüştü? Taha Abdurrahman,

¹ Taha Abdurrahman. *Dînü'l-hayâ: mine'l-fıkhi'l-i'timârî ile'l-fıkhi'l-i'timânî*. Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye, 2017, 1/18.

ahlâkın dinden bu kopuş hâlini ifade etmek üzere dehrâniyye² terimini önerir. Dehrâniyye, ahlâkın dinden ayrıştırılmasının, ahlâktan ruhanî elbisenin çekip çıkarılmasının ve ahlâkın zamana bağlı bir kılığa [libâs-ı zemenî] sokulmasının bir anlatımıdır.³

Taha Abdurrahman, Allah’a teslimiyet ve samimi bir bağ ile bağlanmış olan insanın bu ahlâkî yapıyı vahiyde ve ruhunun derinliklerine yerleştirilmiş

hakikatin bilgisinde bulabileceğini düşünür. Onun teorisine tasavvufî bir neşve katan nevâfil hadisi, her an Allah’ın inayet ve himayesini hissedeceğini ifade ederken şu hakikati ortaya koyar “(...) Kulum bana nafil ibadetlerle yaklaşmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden bir şey isteyince ona mutlaka veririm, benim onu korumamı isterse

onu mutlaka korurum. (...)”⁴ Öyle görünüyor ki Taha Abdurrahman açısından bu hadis, insanın fenâ hâli içerisinde kendi beşerî şuhûdundan vazgeçmek suretiyle kurbîyet ve yakınlık elde ettiği Allah’ın lûtfuna bir atıf niteliğindedir. Taha Abdurrahman, materyalist sarmaldan sıyrılarak akli istidlâlî dışlamadan bireysel özgürlük temeline dayalı kolektif bir yapı olarak şehâdeti ve emaneti öne çıkarmakta, kolektif özgürlük alanına dayalı bireysel bir yapı olmak üzere ise istidlâlî de aşan bir kavramsal alana sahip tefakkuhu incelemektedir. Kolektif bir bilgi oluşturmayı ifade eden bu kavram temelde kendine emaneti ya da emin olmayı referans alır.

2. Sekülerizmin Öğüttüğü Kavram: Emanet ve Güvene Dayalı Bir Dünya İnşa Etme Hayali

Günümüzde genel kabul görmüş değerlerin hızla çökmekte olan hiyerarşisine felsefî bir temel sağlayabilmek için geçmişteki nesnel akıl kuramlarını canlandırma yolunda genel bir eğilim vardır. Sözde dinsel, yarı bilimsel ruh tedavileri, ruhçuluk, yıldız falı, yoga ve Budizm gibi eski

felsefelerin ya da mistisizmin ucuz baskılarının yanı sıra klasik nesnelci felsefelerin, orta çağ ontolojilerinin popüler uygulamaları da modern kullanıma sunulmaktadır. Ne var ki nesnel akıldan öznel akla geçiş bir rastlantı değildir. Modern dönemde araçsal aklı eleştirenler, araçsal akılcılığın (instrumental rationalism) yol açtığı tahribatın nedenini, insan doğasının parçalanması, ahlâkî değerlerin görmezden gelinmesi ve başarının sırf maddî ve teknik başarı olarak değerlendirilmesi şeklinde açıklamaktadırlar. Ne var ki bu eleştiriye getirenlerin pek çoğu, pratik akılcılık şekli olarak araçsal aklın yol açtığı sorunları ancak iletişimsel aklın çözebileceği kanaatini ileri sürmektedirler. Hatta bunlardan biri olan Jürgen Habermas, iletişimsel eylem kuramı adıyla bir teori dahi geliştirmiştir.⁵

Bu materyalist yaklaşıma direnç göstermek Taha Abdurrahman açısından bir ahlâk problematiği ile mücadele etmekle eşdeğerdir. Ahlâkî parametreler, insan ruhunda meydana gelen kırılmaları iyileştirebilmelidir ki, insan uzun süre hayatın her alanında tecrit edilmesi yüzünden baş etmek zorunda kaldığı problemlerinden sıyrılabilsin. Bu nedenle Taha Abdurrahman, ahlâkî paradigmayı “inancın üstünlüğü postulatı” olarak ifade ettiği temel bir ilkeye bağlar. Bunun ise temel formülasyonu şudur: “Toplumsal yönetim stratejisi açısından inanç, krizler karşısında savrulmamak için bilimsel ve teknolojik alandaki

ilerlemeler kadar güçlü, hatta ondan bile daha güçlü olmalıdır.”

Seküler modern düşünce, ahlâkî ilişkiler alanının toplumdaki bireylerin birbiriyle ilişkileri ile sınırlı olduğunu ve toplumun başlangıçta toplum sözleşmeleri ilkeleri üzerine kurulduğunu varsaymaktadır. O hâlde toplum sözleşmeleri ilkelerine karşı imanı referans alan alternatif sözleşme de seküler temelli toplum sözleşmeleri kadar güçlü olmalıdır. Buna göre toplum sözleşmelerinin dinî karşılığı vahy edilmiş kitapların ortaya koyduğu sistematik yapıdır. Bu karşılığın adı ise “ilâhî sözleşme” ya da başka bir deyişle “Elest Bezmi’ne dayalı şehâdet ve emanet misakı”dır. Beşerî aklın ilkeleri yerine, ilahi şehâdete dayalı sözleşme’nin [i’timâniye’nin] ilkelerini referans alan bir ahlâk sistematığının ortaya konması, öncelikli bir uğraş olmalıdır. Mihverinde ilahi şehâdete dayalı sözleşmenin bulunduğu bir ahlâkî paradigma olarak ortaya konulmuş olan ilahi emanet paradigmasının ilk ilkesi, insanın âlemle olan ilişkisinin modern düşüncedekinin aksine egemenlik ilişkisi değil, emanet ilişkisi şeklinde olması gerektiğidir. İlahi emanet, hakların görev ve sorumluluklara bağlı ve tâbi olmasını gerektirir. Zira görev ve sorumluluk olgusu, hak olgusundan önceliklidir. Ayrıca bu durum, tikel [cüz’î] sorumluluğun tümel [küllî] olana tabiiyetini gerektirir. Çünkü tümel, tikelden daha önceliklidir. Benzer şekilde bu durum, olgunun, değere tabiiyetini gerektirir ki değerler de olgulardan daha önceliklidir.

Modernitenin dünyevî meşruiyetini gerçekleştirme konusunda araç olarak kullandığı en belirgin enstrümanlardan biri, bütünü parçalama enstrümanı (tefrîku’l-mecmû’) ya da başka bir deyişle birleşik olanı bölmedir (faslu’l-muttasıl). Günümüzde değerler bu değerlerin aslî kaynağı olan rubûbiyetten koparıl-mak istenmektedir. Allah olmadan bir ahlâk inşa etme uğraşları insanı fitrî özelliklerini kaybetmiş materyalist bir zemine mahkûm etmekten ibarettir. Oysaki insan kanatlanıp ufkun ötesine uçabilecek şekilde var edilmiştir. O hem bu dünyada varlığı olan hem de öte dünyada yaşayacak şekilde düal bir yapıda yaratılmıştır. Bunu gerçekleştirmek için ahlâkî alandaki seküler fragmentasyon ve parçalanmaya karşı, imanı referans alan direnç ekse-ninde bir ahlâk felsefesi geliştirmek gerekmektedir. Bu ise ilahi emanet [i’timân] felsefesidir.⁶

3. Cahiliye Karanlığının Nefretten Putunu Yıkma: Emin Olmanın Felsefesi

Amr b. Külsûm, “Bize karşı biri yan bakıp zorbalık etti mi biz onunkinden daha ağıryla karşılık veririz.” derken kavminin şecaatini ortaya koymanın yanında acaba Thomas Hobbes’un “insan insanın kurdudur [homo homini lupus]” sözünü mü doğruluyordu? Yoksa Machievelli’nin insanı ikiyüzlü, kötü, nankör, ahlâkî değerlerden hemen hemen bütünüyle yoksun, çıkarına ve maddî olana düşkün bir yaratık olarak tanımlamasına

² Cemaleddin Efgânî (1838-1897), *er-Red ale’d-Dehriyyîn* adında bir kitap yazmıştır. Kendisi bu kitabında “dehriyyîn” ifadesi ile materyalistleri kastetmiştir. Buna mukabil Taha Abdurrahman, “dehriyye” yerine “dehrâniyye” tabirini kullanmayı tercih etmekte ve terime “ahlâkın dinden ayrıştırılması” anlamını vermektedir. Öyle görünüyor ki İngiliz seküler düşünce yanlısı George Jacob Holyoake’in 1851 yılında bulduğu terimin ilk anlam performansına bu terim başka terimlerden çok daha yakındır. Holyoake’a ait söz konusu terim ile *secularism* terimi kastedilmektedir. 19. yüzyılın ortalarında George Jacob Holyoake, sekülerizm kelimesini ahlâkî dinî vesayetten kurtarma maksadını güden bir anlayışı benimseyen ekole işaret etmek için ortaya koymuştur. Bu hareket zamanla gelişmiş ve ateistler kadar liberal Protestanlar ve agnostikler de İngiltere’de söz konusu harekete katılmışlardır. Daha sonra hareket, Amerika Birleşik Devletleri’ne sıçramıştır.

³ Taha Abdurrahman. *Bu’su’d-dehrâniyye: en-nakdül-i’timâni li-fasli’l-ahlâk ‘ani’d-dîn*. Beyrut: eş-Şebeketü’l-Arabiyye li’l-Ebhâs ve’n-Neşr, 2014, 13.

⁴ Buhârî, “Rikâk”, 38.

⁵ Habermas, Jürgen. *İletişimsel Eylem Kuramı*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Alfa Yayınları, 2019, s. 755, 762, 765, 779.

⁶ Bk. Taha Abdurrahman’ın Doha Konuşması, **çev. Soner Gündüzöz**, *Umran Dergisi*, Mayıs-2024, s. 4-8.

tarihin derinliklerinden selam mı gönderiyordu? Her hâlükârda bu sözler, nefret üzerine kurulmuş olduğu varsayılan bir insanlık okumasının izlerini taşır. Aslında insanoğlu bunu haklı çıkarmak için de elinden geleni yapmaktadır. Oysaki o, ilahi rahmetin bir tecellisi olarak var edilmişti. Ona büyük bir emanet verilmişti ki bu muhabbet ve kardeşliğe yönelik bir boyutu da ifade eder. Verilen emanetin ya da fikhî terminolojide ifade edildiği üzere teklifin yani mükellefiyetin ve sorumluluğun birbirini tamamlayan ve belki de iç içe olan bir semantik dokuyu ördüğünü unutmak, hem insanlığa hem de Müslümanlara pahalıya mâl olmuştur. Teklîf'in, şer'î hükümlerin zahirî yönü ile ilişkili olduğu; emanetin ise söz konusu şer'î hükümlerin zımnındaki ahlâkî değerlerle ilişkili olduğu İslam ilim metodolojisinin temel bir ilkesi olarak her zaman hatırd tutulmalıydı. Taha Abdurrahman'ın ifadesiyle “teklif olmaksızın emanet olamaz, fakat teklif, emanet olmadan da bulunabilirdi.” Şöyle ki, mükellef başka bir deyişle yükümlü, zahirî hükümlerin zımnında bulunan ve uyması gereken ahlâkî değerlere aldırmadan doğrudan sadece zahirî hükümleri yerine getirme gayreti içinde bulunabilir. Zaten geleneksel ilahi emir ve otorite fıkhnın [fikh-ı i'timânin] konusu, şer'î hükümleri istinbat etmeye indirgenmiştir. İlahi emanet fıkhnın [fikh-ı i'timâninin] konusu ise bu hükümlerin zımnındaki ahlâkî değerleri açığa çıkarmaktır.⁷

Böylece emin bir Müslüman olmak idealini ortaya koymaya matuf Taha Abdurrahman'ın paradigması, temel üç sacayağına oturmaktadır. Bunlardan birincisi *şehâdet*, ikincisi *emanet*, üçüncüsü ise *tezkiye*dir.⁸ Taha Abdurrahman, teorisinin temeline şehâdet ve şuhûdiyet kavramlarını yerleştirmekte, ruhu ya da fitratı ise hak ve adalete götüren bir matrix olarak değerlendirmektedir. Şehâdet emin olunacağına dair Allah'a verilen sözün bir ifadesidir. Abdurrahman'a göre insanın fitratı ya da ruhu, insan için iyilik ölçülerini koyan bir rahim gibidir.⁹

Emanet ilkesine gelince ahlâkî değerler, basirete dayalı akıl yürütme (istibâr) yoluyla esmâ-i hüsnâ'dan çıkarılır. Şöyle ki bu akıl yürütme biçimini kullanan, teknik istidlâl (argümantasyon) yönteminden çok, vicdanî şuura göre, doğrudan algı yoluyla ahlâkî değerleri idrake yönelir. Akıl yürütmeye başvuran herkes argümantasyonunu kurabil-mek için basiretine dayalı verilere [mustabsarât] başvurmak zorundadır. Çünkü basirete dayalı veri alanı, akıl yürüten için vazgeçemeyeceği ve doğruluğu tartışılmaz aksiyo-matik önermeler durumundadır. Şer'î hükümler, esmâ-i hüsnâ'nın tecellilerinden ibarettir. İlahi emanet [i'timân], şer'î hükümlere yayılmış ahlâkî değerlerin gözetilmesi anla-mına gelir. Çünkü ahlâkî değerler, insanın kesbî olarak sonradan elde ettiği şeyler değil fitratında mevcut olan unsurlardır.

“Elde etmek” anlamındaki “hiyâze” kelimesi gerçekte ilahi emanet para-digmasının temel kavramları olan “emanet” ve “i'timân” kelimelerinin zıddı durumundadır. Zira “hiyâze”, elde etme ve sahip olma anlamı itibarıyla insanın bu dünya ile olan ilişkisinin ne tür bir ilişki olduğunu ortaya koyar.¹⁰ İnsan, bizatihi vasıta ve sebepleri ilahi zâtın sıfatlarına kadar uzanan bir epistemolojiye yaslamadan doğruyu bulamaz. Böylece Melekût âlemine ait ruhi vasıta ve sebeplerin korunmasının, dünya hayatında kendi maslahatına uygun olacak bir hayat sürmesini, ahiret hayatında ise kurtuluşuna vesile olmasını sağlayacağını bilme-lidir. Eğer insanlık bu kesin hakikat doğrultusunda amel ve eylemlerini tanzim etmezse, hâlini düzeltmek için fayda göreceğini düşündüğü bir anda fiil ve eylemlerinin kendisinde çeşitli zararlara ve tahribata yol açacağını görecektir.

İlahi emanet paradigmasına bu kav-rayış, insanın varlıklara teklif edilen emaneti özgür iradesiyle üstlendiğini ve buna bağlı olarak kendisinden söz [misak] alındığını gösterir. Biz bu söze “ilahi emanet sözleşmesi [misak-ı i'timân]” adını verebiliriz. Emanet kelimesinin açıklamasında birçok farklı görüş ortaya konmuştur. Bunlardan bazıları iman, tevhid, namaz, itaat, yükümlülük [teklîf], hilafet, adalet, akıl, ilim, taahhüt edilen söz, korunması gereken emanet [vedîa], özgürlük ve sorumluluktur. Ne var ki Taha Abdurrahman, bu bağlamda iki

kavramı referans alır. Emanet keli-mesinin birinci referans anlamı, bu kelimenin bütün bu açıklamalarını bir araya toplayan dilsel anlamına yakın bir semantik ortaya koyar. Bu ise kişiye koruması için emanet olarak verilen ve onun, bundaki tasarrufta sahiplenme hakkının bulunmadığı şeydir. Böylece emanetin iki karşıtı ortaya çıkar. Bu karşıtlardan *biri*, ihanet anlamındaki “hiyânet”, *ikincisi* ise sahip olma anlamındaki “hiyâzet” kelimesidir.

Emanet kelimesinin ikinci referans anlamı Zâriyât suresinin 56. ayeti olan “Ben cinleri ve insanları, başka bir şey için değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.” mealindeki ayeti merkeze alır. Bu ayetteki emaneti, mülk âleminde yani bu dünyada insanların yaratılma sebebi olan ibadet ve kulluk etme anlamında değerlendirerek emanet kavramının anlamını genişletmek gerekir. Bu anlam, fıkhnın belirlemiş olduğu ibadet ve itaat biçimleri kavramını ve yine zahirî dinsel merasimleri odak noktası yapan kavramsal alanı aşar.¹¹

Sonuç Yerine:

Paradigmanın temelinde yer alan ilâhî emanet şuuru (i'timân) ya da insanın emin olması, insanî varlığın olabildiğince özgürleşip genişlemesini amaçlamaktadır. Dolayısıyla Emanet Paradigması, fiziksel gerçekliği metafizik bir ide-alizm kategorisine yükseltmektedir. Diğer taraftan paradigma, kullandığı

teşhîd yöntemi ile metafizik âlemin fizikî âleme aktarılmasını amaçla-maktadır. Metafizik değerlerin fizikî dünyaya aktarılmasının bir ifadesi olarak teşhîd, gelecekte olanı tahay-yül etmek değil, geçmişte ve Elest Bezmi'nde olanı hatırlama, yani bir tezekkür faaliyetidir.¹²

Taha Abdurrahman Elest Bezmi'ndeki iletişime dayandırdığı i'timâniyye (emanet paradigması) ve beşerî tavır ve praksis anlayışı doğrultusunda, hâkim rengini naslardan alan, fakat bir yönü ile de senkretik referans ağına sahip -kendi deyimiyle- bir şehâdet iletişimi (tevâsülü'ş-şehâdet) modeli geliştirmiştir. Bu doğrultuda Taha Abdurrahman'ın, iletişim ve müzakere teorisi, aslında i'timâniyye (trustsheep paradigm) adındaki daha büyük paradigmasının yalnızca bileşenlerinden biridir. Taha Abdurrahman, paradigmasının ahlâkî eylem teorisinde, Batılı anlayışın, ahlâkî kolektif bir unsur olarak görmesini ve bireyin münferit ve öznel olarak ahlâka sahip olama-yacağı düşüncesini eleştirir. İslâmî paradigma açısından Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanma çerçevesinde ferdin izole bir şekilde de ahlâkîlik boyutu taşınması doğaldır. Taha Abdurrah-man, İslâmî ahlâk stratejisi olarak iki temel parametre belirlemiştir. Bunlar hayâ dinamîği ve ilâhî isim teorisine dayalı Allah'ın isimlerinin ona tecelli etmesi ve ona vahiy bütünlüğü içinde yol göstermesi anlayışıdır. ■

Kaynakça:

Habermas, Jürgen. *İletişimsel Eylem Kuramı*. çev. Mustafa Tüzel. İstanbul: Alfa Yayınları, 2019.

Taha Abdurrahman. *Bu'su'd-deh-râniyye: en-nakdû'l-i-i'timânî li-fasli'l-ahlâk 'anî'd-dîn*. Beyrut: eş-Şebeketü'l-Arabiyye li'l-Ebhâs ve'n-Neşr, 2014.

Taha Abdurrahman. *Dînü'l-hayâ: mine'l-fıkhi'l-i'timârî ile'l-fıkhi'l-i-i'timânî*. Beyrut: el-Müessesetü'l-A-rabiyye, 2017.

Taha Abdurrahman. *Rûhu'd-dîn min dayki'l-almâniyye ilâ se'atî'l-i'timâ-niyye*. Dârülbeyzâ: Merkezü's-Sekâfî el-Arabî, 2012.

Taha Abdurrahman'ın Doha Konuş-ması, çev. Soner Gündüzöz, *Umran Dergisi*, Mayıs-2024, s. 4-8.

¹¹ Taha Abdurrahman, *Dînü'l-hayâ*, 1/50.

¹² Taha Abdurrahman. *Rûhu'd-dîn*, 52.

Emanet ve Hilafet

Yusuf Yerli

I.

“Güvenilen bir kimseye koruması için geçici olarak tevdi edilen şey” anlamına gelen Emanet ile “birinin yerine geçmek, birine vekâlet etmek veya birini temsil etmek” anlamına gelen Hilafet’in ortak bir özelliği var: Sahiplik, asıllık ilişkisi taşımamaları. Birine ait olan şeyi onun adına geçici bir süre için taşımak durumu emanet ve hilafet ilişkisini bize veriyor.

Mevcudat ile insan arasındaki bağ bir emanet bağıdır. İnsan için her şey bir emanet hükmündedir. Emanet olmayan bir şey ise mülkiyete konu olur. Mülkiyet durumu ise mutlak manada sadece Allah’a aittir. “Semavat ve arzda olanların hepsi Allah’ın mülküdür.”¹ Lehü’l Mülk olan sadece Allah’tır, Mülk Allah’ındır. İnsan ise emanetçidir. İnsanın mülk sahibi olması durumu ise mecazdır.

Emanet söz konusu olduğunda karşıt bir kavram olarak ihanet olgusu karşımıza çıkar. Emanete ihanet temelde iki şekilde tezahür eder: Ya emanet zayi edilmiştir ya da kişinin mülkiyetine geçirilmiştir. Emaneti zayi etmek, kaybetmek bilinçli bir eylem olarak ortaya çıkmazsa bir ihanet değildir, burada olan bir inşaa/ihmal (unutma/gaflet) hâli olacağından kişiyi günahkâr kılar. Emanetin bilinçli bir şekilde mülkiyete geçirilmeye çalışılması ise beraberinde inkârı getireceğinden insanı küfre gark eder. Çünkü mutlak manada insan mülk sahibi değil, Mülk Sahibi’nin, “Lehü’l Mülk” olanın emanetçisidir. Mutlak manada mülkiyet iddiası, halifenin haddini aştığı, ilahlık noktasında ilerlediği (tağut) bir isyan hâlidir.

II.

Emanetin ne’liğini netleştirmek adına Mele-i A’lâ’da gerçekleşen ve Kur’an’ın bize haber verdiği süreçlere ve diyaloglara göz atmamız gerekiyor.

Emanetin ne olduğuna dair onlarca başlık zikredilmiştir.² Bu başlıklardan her birinin emanetin bir tezahürü olmak bakımından emanetle ilişkilendirilmiş olması elbette mümkün. Durum böyle olunca “efradını câmi ağyarını mâni” bir emanet tanımı yapabilmek de mümkün görünmemektedir. En kapsayıcı tanım olarak “mevcudatın hiçbirinde olmayıp sadece insanda bulunan şey ne ise emanet de odur” şeklinde bir tanım yapılabilir. Bu tanım, Ahzab suresinde “Yer, gök ve dağlara teklif edilen ancak üstlenilemeyen ve fakat insan tarafından taşınma sorumluluğu üstlenilen” şeyin emanet olduğu ifade edildiğine göre bu fazlalığı ve farklılığı ortaya koymak gerekiyor.

Allah insanı (halifeyi) yaratacağını ilan ettikten sonra meleklerin merakı/gıpta edişi, İblis’in kıskançlık/haset duygusu depreşmişti. İblis ile Allah arasında geçen konuşma bu konuda aydınlatıcı bir zemin verir bize.

Allah insanı çamurdan beşer olarak yaratmış, sonra onu tesviye ederek ruhundan üflemiş³ ve ona isimlerin hepsini öğretmişti. İnsan olarak anılmaya değer ve emaneti yüklenebilecek bir kıvama getirmişti. Sonra Allah “Eğer (her şeyin iç yüzünü bilen) sadıklarsanız bunların isimlerini bana haber verin” diyerek meleklerin halife hakkında iddia ettikleri şeyin (bozgunculuk çıkarma, kan dökme) pek de öyle olmadığını ortaya koymuştu. Bunun üzerine melekler: “Sen yücesin, bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yok. Gerçekten Sen, her şeyi bilen, hüküm ve hikmet sahibi olansın” dediler.

Bu sefer Allah, “Ey Âdem, bunları onlara isimleriyle haber ver” dedi. O bunları isimleriyle haber verince dedi ki: “Size demedim mi, göklerin ve yerin gaybını

F.: Betül Türksoy

gerçekten ben bilirim, gizli tuttuklarınızı ve açığa vurduklarınızı da ben bilirim.”

Allah Teâla meleklerle Âdem’e secde etmelerini emretti, İblis hariç melekler Âdem’e secde ederek onun hizmetinde olduklarını deklare ettiler. Secdeden kaçınan İblis’e Allah “Seni benim bu emrime uymaktan men eden şey nedir?” diye sorunca İblis, “Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten, onu çamurdan yarattın” diye karşılık verdi. Bunun üzerine Allah, “Yıkıl karşımdan, sen artık kovuldun, rahmetimden men edildin” dedi. Şeytan inadından ve ısrarından vazgeçmedi. Allah’ın

² Tevhid kelimesi (Lâilâhe illallah), Kur’an ve Sünnet tarafından vaz’edilmiş farzlar, ilahi iradeye ve hükümlere itaat, yeryüzü hilafeti, Allah’ı tanıma/bilme (marifetullah), erkânına göre kılınan namaz, hakkıyla verilmiş zekât, ramazan orucu, hacetme, avretin yani namus ve iffetin korunması, insan haysiyeti ve şeref, doğru söz, borcun ödenmesi, ölçü ve tartının düzgün tutulması, adalet, koruması için insana tevdi edilmiş emanet şeyler (söz, eşya, para, insan vs.), akıl, irade, konuşma yeteneği, bilinç vb.

³ Rabbin ruhundan üfleme, cansız bedene can katması ya da insan bedenine hulul etmesi anlamında bir ruh (can) üfleme olarak yorumlanamaz elbette. Ruhundan üfleme, Allah’ın esmâsının insanda da tahakkuk edebilecek şekilde donatılması olarak yorumlanabilir. İnsan hariç diğer mevcudatta Allah’ın bir ya da birkaç esmâsı tezahür ederken insanda ulûhiyet ve rububiyet hariç diğer esmâsının tezahür etmesi söz konusudur. Ya da Allah’ın arıya vahyetmesinde olduğu gibi, insana da kevnî ayetlerini vahyederek insanın biyolojik, fizyolojik ve psikolojik yapısının çalışma prensiplerini ona yüklemiş olması şeklinde de yorumlanabilir.

¹ Âl-i İmrân suresi, 189.

insan lehine yaptığı tercihin yanlış, isabetsiz, hikmetsiz olduğunu O'na ispat edeceğini söyleyerek bunun için kendisine kıyamet gününe kadar mühlet ve imkân verilmesini istedi. Allah İblis'in bu isteğini kabul etti. İblis, "Senin kudretine andolsun ki Rabbim, içlerinden muhlis kulların hariç, insanların topunu kesinlikle yoldan çıkaracağım" dedi. Bunun üzerine Allah son noktayı koydu: "İşte bu doğru. (Şimdi dinle,) ben de doğruyu ve olacağı söyleyeyim: Cehennemi sen ve bütün sana uyanlarla dolduracağım!"

Burada İblis insanın Allah'ın bahsettiği gibi biri olmadığını iddia eder; Allah da İblis'in yanlış olduğunu, muhlis kullarının hilafet sorumluluğunu hakkıyla yerine getireceğini söyler ve muhlis kullarına olan "güvenini" vurgular. Muhlis kul; Allah'ı görüyormuşçasına, o Allah'ı görmese bile Allah'ın kendisini gördüğünün şuurunda olarak davranan kişidir. Allah bu makamda olan bir insana güvenmektedir ve emanetini böylesi bir kula tevdi etmektedir.

Burada, emanet ile aynı kökten gelen ve Allah'ın esmâsından olan el-Mü'min isminin kapsamına girmek gerekiyor. Mü'min, kul için sıfat olduğunda, Allah'a ve O'nun güvenilmesini (iman edilmesini) istediği şeylere inanan anlamına gelir. Allah için ise kendisine güvenilen, vaa-dinden dönmeyen anlamını ifade eder. Ancak kelimenin etimolojisinin imkân verdiği "güvenen" anlamının da tezahür ettirilmesi gerekir. Allah insana, halifesine, el-insan'a güvenmektedir. Bu güvenini de Mele-i A'lâ'da meleklerle ve cinlere ilan etmiştir. Şeytan ise Allah'ın insana güvenini boşa çıkarmak üzere ondan kendisine zaman ve imkân bahşetmesini istemiş, Allah da bu

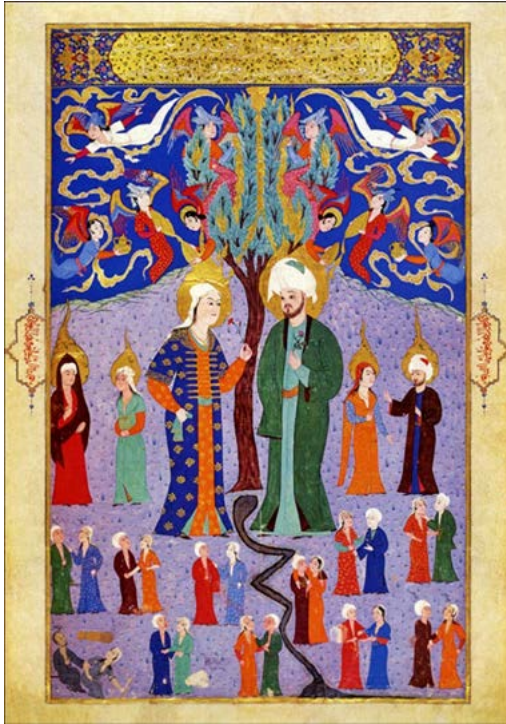
isteğini kabul etmiştir. İşte insan bu arada gerçekleşen tehdide Rabbinin kendisine olan güvenini (sözünü) boşa çıkarmamak, sözünü yere düşürmemek için (î'lâ-yı kelimetullah için) Rabbinin ismini tesbih etmekle, onun gereğini yerine getirmekle ödevli addetmiştir kendini. Bu durum hem bir fert (halife) olarak Müslümanların hem de devlet başkanı (halife) olarak Müslüman yöneticilerin tarihsel tecrübelerinde ve tatbikatlarında da ortaya konulan bir ideal olagelmıştır: î'lâ-yı kelimetullah için cihat.

Yukarıda Bakara suresi 30 ile 40. ayetler ve Sad suresi 71 ile 86. ayetler arasında söz konusu edilen ve özet olarak aktarılan pasajlar, dünyamızda olup bitenlerin en temel noktasını bize aktarmaktadır. Sonrasında tarih boyunca yaşanan olaylar hep bu sahnelerde ortaya konulan iddianın (Allah'ın insana olan güveni, İblis'in ise insanın bu güveni hak edecek kalitede olmadığı düşünmesi) tahakkukunu mümkün kılacak dekorlar olarak nazarlarımıza sunulmaktadır.

III.

İnsan çamurdan yaratılıp, emaneti yüklenecek kıvama gelinceye kadar üzerinden bir zaman

geçtikten sonra Allah insana ruhundan üfler, ona esmâsını öğretir, insan melekler ile birlikte imtihana çekilir ve öğrendiği esmânın gereğini yerine getirerek eşyanın isimlerini tek tek sayar. İnsan artık emanetin ne olduğunun farkındadır. Bundan sonra o emaneti layıkı veçhiyle taşıyıp taşıyamayacağını belirlemenisi gerekmektedir.

F.: Dursun Çiçek

Elest Bezmi'ndeki ahit sahnesi ile Âdem ve eşinin cennetteki imtihanı bu sorunun cevabı olarak nazarlarımıza sunulacaktır.

Benî Âdem, Elest Bezmi'nde muhatap olduğu "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" sorusuna yekvücut olarak "belâ" (elbette sen bizim Rabbimizsin) demek suretiyle bir ahit gerçekleştirmiştir. Bu ahit ile birlikte insanın üzerinde bir sorumluluk duygusu ve aynı zamanda irade edebilme kabiliyeti tezahür etmiştir. Bir sonraki aşamada Âdem'in verdiği bu sözü tutabilme, şeytanın iğvalarına karşı durabilme yeteneğinin ortaya çıkarılabilmesi için cennette iskân edilmeleri süreci başlamıştır.

Allah Âdem'e şeytanın en büyük düşman olduğunu bildirmesine rağmen şeytan önden, arkadan, sağdan, soldan, yukarıdan, aşağıdan yanaşarak Âdem'i "yasak ağaç"tan yemeye ikna etti. Âdem kendisine emanet edilen sınırları bu eylemi ile aşmış ve sözüne sadık kalamamış, bir anlamda emaneti zayı etme noktasına gelmiş oldu.

Bu anlatıdan biz Âdem'in bitimsiz mülk edinme ve ölümsüzlük yakalama gibi şeytani iddialara karşı bir meyil içinde olduğunu, bu durumun ise Âdem açısından

bir nakısa, bir ayıp olduğunu öğreniyoruz. Âdem yaptığı işin haddi aşmak olduğunu, emanet edilen cenneti mülk edinmeye kalkıştığını, bunun ise "Lehü-l Mülk" olan Allah'a karşı bir duruş anlamına geleceğini anladı ve "ben nefsimi zulmettim" diyerek, emaneti zayı etmenin zulüm olduğunu itiraf etmiş oldu.

IV.

Âdem cennete emanetçi olarak dâhil olmuştu. Emanet üzerinde dilediğince tasarruf etme yetkisine sahipti, ama bir şart vardı: O ağaca yaklaşmayacaktı. Şeytan bu sınırlamanın Âdem ve eşinin aleyhine bir sınırlama olduğuna onları ikna etti. Burada (cennette) emanetçi (geçici) olarak kalmak mı istersiniz, mülk sahibi olup ebedî kalmak mı istersiniz diyerek onları emanetçi konumundan uzaklaştırıp mülk edinme yoluna soktu. Âdem ve eşi bu teklifi cazip görüp yasaklanan ağaca ellerini sürdüler. Elest Bezmi'nde verdikleri söze sadık kalamayarak nefislerine zulmetmiş oldular. Âdem elini sürer sürmez büyük bir yanlış içinde olduğunu anladı. Âdem'de "kötülük" bilgisi olmadığı için, kötülükten nasıl korunacağını da bilememişti. Can havliyle kendisine öğretilen esmâ arasında bu bilgiyi aramaya başladı. Esmâ ile muttasıf olmanın verdiği bir refleksle "vara-ku'l cenne" (esmâ bilgisi) ile ayıp/yırtık yerlerini tamir

F.: Dursun Çiçek

etmeye çalıştı.⁴ Âdem'in yanlıştan samimi bir niyetle döndüğünü ve hatasını gidermek için çabaladığını gören Rabbi ona birtakım “kelimeler” öğretti. Âdem bu kelimeler sayesinde tevbe etme yolunu tercih etti. Âdem'in ayıp yeri böylece netleşmiş oldu. Bir daha şeytanın türlü vaatlerle kendisini kandırmasına izin vermemek, kansa bile hatasında ısrar etmemek konusunda aydınlandı. Âdem ile şeytanın en temel farkı bu vesileyle ortaya konmuş oldu. Şeytan yanılan ve yanılgısında ısrar eden, tevbe etmeyi beceremeyen bir varlık olarak hilafete layık bir karakterde olmadığını da ortaya koymuş oldu.

Kur'an-ı Kerim Âdem'in tevbe etmesini, tevbe ederek örtünmesini takva elbisesini giymek olarak tanımlar. “Libasu't takvâ nedir? Sıbgatullah ile boyanmış, hablullah ile dokunmuş, müzzemmiller için örtü, müddessirler için elbisedir. Sorumluluk bilincini kuşanmaktır.

Libasu't takvâyı giyebilenler emanete liyakat kesbetmiş olacaklarından hilafet hilatini de giyerek gurbete, arza hubut ettiler. Artık âdemoğlu elbiselenmiş olarak, müz-

zemmil ve müddessir olarak arzda hilafetinin gereğini tahakkuk ettirebilmek için donanıma kavuşmuş ve elbisesini kuşanmıştır.

V.

Mülkün mutlak sahibi Allah'tır. İnsanlar ancak emanetçisi olabilirler. Sahiplenmek istediklerinde ihanet etmiş olurlar.

Allah insanla esmâ üzerinden, ilim ve kalem ihsanıyla, peygamberleri vasıtasıyla temasa geçer.

Hilafet emanettir, esmâ emanettir, akıl emanettir, akit emanettir, sorumluluk emanettir. Kelime emanettir, kalem emanettir, kitap emanettir. İnsan emanettir, kevnîyat emanettir. Kısaca insanın insanlığını gerçekleştirebilmesi için oluşturulan habitat (kâinat) bir emanettir.

VI.

⁴ Kötülük ontolojik bir varlığa sahip olmadığı için Âdem'in esmâyı öğrenmekle birlikte kötülüğü de bu arada öğrenmiş olması elbette beklenemez. Kötülük hayrın olmaması durumunda kontrpuan olarak tezahür eden bir durumdur. Âdem sakındırılan ağaca yaklaşmakla, Allah tarafından çizilen bir sınırı aşarak hayırdan uzağa düşmüş ve bu arada kötülük tezahür etmiştir.

Emanet edilen şey hayli değerlidir ve kendisine tevdi edilen kimsenin onu gereği üzere, hakkıyla koruması istenir. Güvenilir olmayana bir şey emanet edilmez; zira ya onu sorumsuzca heba eder veya ona ihanet eder. Emanete ihanet en büyük ahlaki suçlar arasında yer alır.

Emanet onu taşıyabilecek emin kişilere tevdi edilir, onun hayat bulacağı emin beldelerde neşvünema bulur. Şehirlerin emanet yerine mülkiyet üzerinden okunmaya-algılanmaya başlamasından sonradır ki şehirliler kendilerine şehremini aramaktan vazgeçtiler. Mekânı emanetin değil mülkiyetin/rantın konusu kıldılar. Şehir ahlak üreten, fazilet dağıtılan bir mekân olmaktan çıktı; arsa üretilen, rant dağıtılan mekânlara dönüştü.

VII.

Allah Emaneti Zalim ve Cahil'e mi verdi?

“Gerçek şu ki, biz emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korkuya kapıldılar; onu insan yükledi. Çünkü o, çok zalim, çok cahildir.” (Ahzab suresi, 72)

“İnsanın; tabiatı itibarıyla bilgisiz ve neyi nereye koyacağı konusunda genellikle başarısız olduğu için, başka bir deyişle dağlar taşlar kadar bile düşünemediği, bilemediği için emaneti yüklediğini” iddia etmek; yukarıda özetlemeye çalıştığım insanı ve Allah katındaki değerini göz ardı etmek, insan hakikatini ıskalamak anlamına gelecektir. Allah Teâla mele-i a'lâda ilk iş olarak insana esmâyı öğrettiğini söyler. Ve insanın bilgisizle meleklerle galip geldiğinin altını çizer. İlk inen sure olan Alak suresinin ilk beş ayetinde, insanı neyden ve neden yarattığını söyledikten hemen sonra ona bilmediğini öğreterek ikramda bulunduğunu ifade eder. İnsan herhangi bir ortama bilgisiz ve donanımsız olarak katılmamıştır. Başlangıçta bilgi vardır, ilgi vardır. Cehalet ise sonradan ortaya çıkan bir durumdur. Hem “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor...” (Nisâ, 58) diyecek hem de zalûm ve cehûl birine emaneti yüklenmeyi teklif edecek, o kabul edince de emaneti üzerine yıkıp sonra da onu sorumlu tutacak... Kur'an'ın anlattığı Allah'a ne kadar da uzak bir anlatım bu anlatım...

F.: Dursun Çiçek

VIII.

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız insan üzerinden gidecek olursak, Ahzap suresi 72. ayette geçen “emanetin insan tarafından yüklenilmesi” ve insanın “zalûm ve cehûl” oluşunu şu şekilde anlamlandırabiliriz.

İnsan kendisine verilen emaneti ya zayi etmiştir ya da emanete ihanet etmiştir. Emaneti zayi etmesi günah-kârlık üzerinden, emanete ihanet etmesi küfür/şirk üzerinden değerlendirilir. Bu iki tutumu zalûm ve cehûl kelimeleri karşılar. İnsan, kendisine emanet edilecek kadar Rabbi tarafından güvenilir kabul edilip seçilmesine rağmen bu güveni kötüye kullanarak, Tin suresinde olduğu gibi, ahsen-i takvim makamından esfele sâfilîn konumuna kendi isteği ve iradesiyle düşmüş, zalûm ve cehûl olarak nitelendirilmeyi de hak etmiş sayılır. Bu okumada insanın bu dünyada (meaş) emanetle ilişkisi bağlamında bir yorum yapılabilir ve dünyada tezahür ettiği şekliyle de durum bu vaziyettedir.

Diğer bir okumayı da şöyle yapabiliriz. Ahzab suresi 72. ayette, insanın dünya öncesi (mebde) zamansız bir vakitte ve mekânsız bir yerde, keyfiyetini bilmediğimiz bir biçimde, yine keyfiyetini net olarak bilmediğimiz emaneti yüklenmesi ile ilgili bir hadisyle yüz yüzeyiz. Bu aşamada bilinçli bir şekilde insanın “zalûm ve cehûl” bir varlık olarak, sonunun ne olacağını hesap etmeden “emanet”in üzerine atladığını söylemek mümkün değildir.

Beşer çamurdan yaratılıp, tesviye edilip insan kıvamına gelince, aynı zamanda emaneti deruhte edecek bir kıvama da gelmiş oluyordu. Diğer tüm canlılar (mevcudat) kendilerine tevdi edilen görevi bihakkın yerine getirmekle meşgul oldukları ve durumlarından da memnun oldukları için zaten kendilerine tevdi edilen görevi yüklenmiş konumdalardı. Bir boşluk

F.: Dursun Çiçek

F.: Dursun Çiçek

yaşamıyorlardı. İnsan ise “tesviye” edilmiş ama henüz herhangi bir görevle de görevlendirilmiş değildi. Diğer tüm varlıklar ve melekler onu layığıyla hamd edip takdis ederken insan arafta durmaktaydı. Bu onun için karanlık (zulüm) ve belirsizlikler içinde, yolunu tayin edemez (cehalet) bir konumda duruş hâliydi. “Gerçekten insan üzerine dehrden (zamandan) öyle bir müddet geçti ki henüz o anılmaya değer bir şey değildi.”⁵ Emaneti yüklenmesiyle birlikte o, artık insan olma sürecini tamamlamış oldu. Dolayısıyla Ahzab suresi 73. ayette insanın emaneti yüklenmesinin gerekçesi açıklanır: “Böyle yaptı ki Allah, münafık erkekleri ve münafık kadınları, müşrik erkekleri ve müşrik kadınları cezalandırsın, mümin erkeklerin ve mümin kadınların da tövbelerini kabul buyursun. Allah çok bağışlayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir.”

⁵ İnsan suresi, 1.

Bu hususu daha da aydınlatabilmek için şu örneğe dikkat çekmek isterim: Peygamberimiz için Duha suresinde geçen “Seni dâl hâlde bulup da hidayete erdirmedim mi?” ayetindeki vurgu üzerinden gidelim. Bu ayet Peygamberimizin vahiy almadan önce sapıklık içinde (dâl) olduğunu mu söylüyor? Elbette hayır. Hz. Muhammed’in (sav) cahiliye Mekke’sinde yaşananlardan rahatsız olduğu, ama bu olumsuzlukları giderme konusunda topluma söyleyecek bir sözünün olmadığı anlamına geliyor. Kırk yaşına gelinceye kadar o “emaneti” yüklenecek bir kıvama gelecek şekilde yetiştirildi. “Muhammedü’l Emîn” olarak halk arasında anılır oldu. Kendisine söz (vahiy-emanet) gelince dalaletten (misyonsuzluktan) kurtulmuş; artık insanları kendisine, kurtuluşa çağıracağı bir sözü, bir davası olmuştur. Tıpkı burada olduğu gibi insan da emaneti yüklenmekle karanlıktan ve yolunu bulamama durumundan kurtulmuştur. Bilgisiyle meleklerden farklılığını ve dahi üstünlüğünü ortaya koymuştur.

IX.

Sonuç olarak İnsan ve Emanet ilişkisini bir hadis-i şerifi hatırlayarak ifade etmeye çalışalım: “Besmelesiz her iş ebterdir.”

Bir işe besmele ile başlamak; Allah’ın adıyla, onun izniyle başlıyorum demektir. Sahibinin izni olmaksızın “emanet”e dokunmak insanın elini yakar. İnsanı zalûm ve cehûl konumuna düşürür. ■

Emniyet ve Teminat Bağlamında Şehirler

İsmail Doğu

Emanet, günlük dilde çokça kullandığımız üzere aslen bir teklif içerir. Birine bir şeyi emanet etmek istemi bariz bir tekliftir. Bu teklif, isteyen açısından koruma/saklama amacına matuf olarak istenir. Bu açıdan bakıldığında emanetin asıl sahibi onu teklif edendir. Emanetin kendisine teklif edildiği kişinin ise bu teklifin kendisine yapılması dolayısıyla ehil olduğu anlaşılır. Ehil olan kişi eğer bu teklifi kabul ederse bu durumda mükellef olur ki bu, başkasına ait ve korunması gereken bir şeyi geçici bir süre “sahiplenme” durumunu belirtir. Bu da aslen bir sorumluluk ve yükümlülüktür. Bu durumda emanet teklifi, muhatabına bir sorumluluk yükleme teklifidir. Bu bir liyakat meselesidir aynı zamanda. Bu bağlamda, ne zaman ve hangi konuda bir emanetten bahsedilirse orada ilk evvel ehliyet/liyakat vasfı akla gelir. Burada emanetin kendisinden ve sahibinden ziyade, emanetin korunması ve istenildiğinde geri verilmesinin söz konusu olduğu aşikârdır.

Emanetin kendisine güvenle verildiği kişinin ehil olarak adlandırılması da aslında bundandır. Çünkü emaneti veren kişi bilir ki emanet onu alan kişi tarafından bihak-kın korunacak ve tekrar iadesi mümkün olacaktır. Bu

onu güvenilir olmanın yanında aileden biri yapar. Ehil denmesi de bundandır, çünkü ehil kelimesi başka bir açıdan “içimizden biri” mahiyetini taşır. Bu kişinin kan bağı ile bağlanmasına gerek yoktur. Ebeveyn, kardeş ya da evlat hükmündedir adeta. O denli güvenilmiştir. Emanet ilişkisinde veren kişiden çok verilen kişinin vasfı önemli olduğu için veren açısından asli ya da sihri bir akrabalık şartı gözetilmediği gibi dini, mezhebi, milleti açısından dahi birlikteliği şart değildir. Kişi ehilse emanet ona gözü kapalı tevdi edilir. Bu aslen emanetin iman ile aynı kökten olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden emaneti almamak belki yardımlaşma konusunda geri bırakılmayı doğursa da, emanete riayet etmemek başlı başına bir ihanet olarak değerlendirilir. İhanetin olduğu yerde iman asla yer etmez.

İman kişiye eminlik, karşısındakine de teminat veren bir olgudur. Bu durum, kişinin açık ve net oluşu ile ilgilidir aslında. Karmaşık bir durum yoktur. Kendi inanç ve yaşam durumunu imler. Başkasını bağlamaz, başkasına karışmaz. Herkesin imanı kendinedir. İman dairesinde bağdaşık olanlar paylaşıma girebilir ve ortaklık oluşturabilir. Ancak bu en nihayetinde kişisel bir deneyimdir ve değişken olma ihtimalini uhdesinde her daim barındırır. Bu değişkenlik bambaşka kümelere sirayeti de sağlayabilir, kendi içinde

büyüyüp gelişmesini de. İman pek tabiidir ki emanet değildir, ne emanet edilir ne emanet alınır. Herkesin imanı kendisinedir, kendisiyledir. İman bir yük değildir, eğer yürek paslı değilse. Yük olma biraz sırt meselesi ile ilgilidir, taşımayı içerir. Lakin iman bir göğüs içinde barınır, içselleştirmeyi çağırıştırır. Bu açıdan bakıldığında iman bir sahiplik değil, bir kesilme hâlidir. İman sahibi olunmaz, bunun yerine imanlı olunur. İman o kişide tezahür eder. Ancak imanı açığa çıkaranlardan biri, belki de ilki, onun emniyet ve teminat gösterilmesindedir. Bireysel açıdan kişinin elinden, dilinden, belinden bir emniyet içermesi onu sâlim, müslim kılarken; toplumsal açıdan da her tür ilişkide teminat göstermesi onu emîn, mü'min yapar.

Kur'an'da emanet kelimesi, yerine getirilmesi ve ihanet edilmemesi bağlamında geçmektedir. Bu bir ahit olabildiği gibi bir nesne de olabilmektedir. Bu kelime ile beraber değerlendireceğimiz ve şehir bağlamında kullanabileceğimiz bir diğer önemli kavram da vizr olarak karşımıza çıkar.

Çok bilindik bir sure olarak İnşirah suresinden hatırlanabilen “vizr”, bir paylaşım içerir. Türkçemizde de kullanılan ve siyasi bir kelime olan “vezir”in yüklendiği misyonu düşündüğümüzde sanırım bağlam daha da iyi anlaşılacaktır. Kişi için vizr, paylaşımın beklenmesi ve bu sayede yükün hafifletilmesi açısından oldukça anlamlı ve gereklidir. Kişi tek başına da olsa yaşar ve yapar. Ancak beraberinde biriyle saf tutmak ve paylaşmak, kişiyi hem dayanışma ve kaynaşma aşçısından mutmain kılar hem de bu sayede gerek kendi birikimini iletmek gerekse de muhataplarından birikim elde etmek adına zenginlik oluşturur. Vizr, kat kat olmak ve fakat katlanmışlığı azaltmaktır. Vizri ayakta tutanın zikri göğe yükselir. Şanı da soyu da asla kesik olmaksızın ilelebet devam eder. Kesret değil Kevser içindedir. İstif değil infak içindedir. Verdiğinde kendi(si)nden vermez, kendi(si)ni verir.

Vizr ve emanet arasında şehir

“İnsanlar şehri kurarken şehir de insanları kurar.” “Şehri kendimize benzetirken biz de şehre benzeriz.” “Nasıl inanıyorsak öyle yaşar ve uygularız.” Tüm bu motto kabilinden ifadeler; insanın zaman, mekân, kişi ve nesne ile olan ilişkisini belirlemede bize anahtar rol üstlenir. İnsanı merkez alan dünya görüşü, tüm kâinatın kendisi(nin emri)ne amade kılındığını zanneder. Juda-Grek düşüncede böylesi bir okumanın yeri ve süreci bilinmektedir. Müslüman dünya görüşü içinde bu süreç; insanla uyum

içinde olan, özne ve nesne ile merkez ve çevre çatışmasının hatta ayrışmasının olmadığı bir bakışa davet eder. İlkine göre dünyayı tarumar eden bu bakış açısı diğerine göre imar faaliyetidir.

Kişi imanla doğar; çünkü varoluşunun nirengi noktası olarak da telakki edilen fitrat, imanın, dolayısıyla da dinin kendisidir. Bu; ibahatın, hayrın asıl ve asil oluşu ile ilgilidir. Başka bir ilgisi de bozulmanın sonradan olduğuna işaretir. İnsanın cennette var olması da aslında bunun göstergesidir. Düşüş ise tam da bu asli ve asil konumu kaybetmekten gelir. Bunun da tek sebebi, insanın mülk sahibi olma ya da ölümsüz olma isteğidir. Çünkü bu kıssa bir biyografi içermez, başka bir deyişle tarihte yer almış bir şahsa ait değildir. Bu kıssa doğumdan ölüme her insan bireyinin kendi yazgısını belirlemeyi içerir.

Emanet bahsiyle açarak dosyamıza da sadık kalırsak, insanın varoluşu cennette başlar. Yaratılışın ahsen oluşu, yaratılanların konumunu da cennet kılmıştır pek tabii ki. İnsanın kendini bilmesi çerçevesinde hareket etmesi, kâinatı/âlemi bilmesini de gerektirir, bu da zaten Rabbi bilmenin diğer adıdır. Yol bellidir ve aslında da tektir. Ya yolda gidilecek ya yoldan çıkılacaktır. Yolu bilen ve yolda yürüyenler; bir emanet ve teklif olarak bakmaksızın, yaşadığı çevreyle ve ilişki kurduğu kişilerle sağlıklı, sağlam bir etkileşime girer, ömrünü imar ve umran içinde çerçevlendirir. Çünkü o, tek başına ve sadece bir özne değildir; tüm özneler içinde bir özne olarak, ancak özneler arası ilişki üzerinden hareket ederek işlerini âsan edebilir. Onun halife olarak addedilmesi egemen bir sınıf ve iktidar arzusu için asla değildir. Onun halifelîği, selefleri olan yeryüzü ve gökyüzü ile bunların arasında var olanlar içindir. Özne olarak konumlandırıp halife sıfatını muktedir anlamında yakıştıranlar, yarışa yanlış başlayanlardır. Bu bakış beraberinde emanet adı altında bir çekidüzen verme faaliyetini getirir ki iktidar hırsı ile ütopyaların var edilmesi işten bile değildir. Bu doğrultuda kendince teklifler sunar ve kendi buyruğuna tapar. Israrı ve inadı, hangi anlayışa dayanırsa dayansın, görünümüne aldanmaksızın bakıldığında aslında distopya içerir; zira doğal değildir ve asliyetini kaybetmiştir. Ancak buna bir emanet ve vizr çerçevesinden bakan, kendi haleflîğinin de bir gün selef olacağını göz önünde bulundurarak, mülk edinmeye de kalkmaz, ölümsüzlüğe de soyunmaz. Kendisine sunulan cenneti gün gelir devreder ancak. Eğer bu cennet cehenneme çevrilmişse onun cehdi bu nârı nura çevirmektir. Çevirme ifadesi aslında fazla bir kullanımdır

bu bağlamda; nârın giderilmesi zaten nurun açığa çıkması olacağı için, o ne nâra bulaşır ne nârı yerinde bırakır. Ancak her daim şunun da bilincindedir ki nâr ve nur hep iç içe olacaktır, her ne kadar kendisi nârdan nura koşsa da. Bu iman dairesi içinde kişinin cehdi, bir emniyet ve teminat içermekten başkası değildir. Şehir de kursa şehri de kurtarsa, şehir ona zindan da olsa bahçe de kılınsa sonuçta emnlik ve teminat bakidir.

Günümüz şehirleri atopos (olmayan yer/yersiz) çerçevesinde kurulan şehirler olduğu için, kişiler de kurarken ya da yaşarken ona benzer nitelikte anomos (olmayan isim/isimsiz) hâle gelir. Çünkü fark yaratmak ve kendini kanıtlamak adına yapılan hamleler, şehri şehir olmaktan çıkarır, yaşayanları da birbirine benzer kılınan tek tipler hâline getirir. Bu yüzden şehir için sürekli değişiklikler ve sözüm ona gelişmeler/genişlemeler yapılmaya çalışılır. Ama her vuruş bir yapıbozumdur ve kimliksizleştirir, renksizleştirir. Burada emniyet ve teminat yoktur. Nasıl olsun ki, dünün sokak adı bile değişiyor, yerleşim yerleri bile acayipleşiyorsa...

Vizr olarak bakılan yerler, kişinin imanı gibi emniyet ve teminat içerir şekildedir. Orada yalnızca tadilat vardır. Tabii buradaki tadilat, günümüz mimarisinde çok kişinin anladığı ve yaptığı gibi yerinden etmeyi içermez, olduğu gibi bırakmayı da. Adl kelimesinin insanın yaratılışı için kullanılan ayetteki iması ve manası gibi, düzenleme adına asla bir yapıbozum değildir. Elbette imanın kendi içinde artıp eksilmesi gibi imar faaliyetleri ve şehir düzenlemeleri de farklılık gösterebilir. Bu bazen insan eliyle olur bazen de afet gibi bir doğal vesileyle oluşur. Ancak tüm bunlara rağmen iman üzere olma ve bir emniyet ile teminat içirme özelliği asla kaybolmaz. Bu yüzden Müslüman dünya görüşüne sahip şehirler katlanmayı değil kat be kat olmayı içerir, içindekilere bu bilinci kazandırır.

Dikey boyut tarzında yapılanmalar katlanmak üzere yapılmış yapılardır; hak ve hukuk hak getire. Ancak yatay boyut üzerinden şekillenen şehir tipi, saf saf olmayı çağırıştırır; kimsenin hakkı kimseye geçmez. Aynı şekilde grid planlarla kurulu garnizon kentler perspektif içererek matematiksel biçimde örgütlenmiş mekânı ve bakışı ele geçirme üzerinden yürütülürken, galaktik yapı biçimi ise görmenin tüm biçimlerini serdeder ve tam da hayata uygun bir biçimde çeşitlilik arz eder. Garnizon kentler bu yüzden bir emniyet ve teminat içerir gibi görünse de aslında yapılan kontrollü bir yaşam tarzıdır. Galaktik

şehirler de sanki bir karmaşa içerir gibi görünse de aslında yerinde bir bilinç ve özgür bırakma hadisesini yaşatır.

Katlama biçimini yapanlar ve yaşayanlar için şehir bir katlanma biçimini doğurur. Tamamen yüküdür. Çünkü hepsi birer hımbıl şehir olarak hamallık yaptırır. Süslü görünen tarafı yapaydır, aldatıcıdır. Bir dönem zevk verse de zamanı geldiğinde acı gerçekler karşımıza çıkacaktır.

Bu ifadelere bakarak, şehir planlaması ya da restorasyon yapmanın anlamsızlığı iddiası çıkarılmamalıdır. Adı ne olursa olsun sonuçta yerleşim yeri olarak bir bölgenin ihdası, hem yaratılıştta var olan cenneti ihya etmek hem de ölüm sonrası cennet adına benzeşimler yapmak içindir. Bu asla ütopya ya da idealize etme değildir. İmanın kavi ve kayyim oluşu, beraberinde salih amel çerçevesinde ona uygun ve yaraşır biçimde bariz olmasını gerektirir. Aynı zamanda hasenat olarak adlandırılan bu uygulamalar, iz bırakacak eserler ile kayıtlanırsa, hadiste belirtildiği gibi sadaka-i cariyeden olur ve tüm insanlık ondan faydalanır. Asıl emniyet ve teminat bu imarın yapılış amacı ile yapılış sürecindedir. Sonuç odaklı bakarak başımızı sokacak yer ya da içinde nefes alacağımız bir yerleşim gözüyle bakıldığında orada sürdürülen ömür ve oradan hâsil edilen umran, bizi biz olmaktan çıkarabilir. Kent bizi kenetlemeli iken tam aksine kement gibi boğazımıza bağlanır ve bizi sürükler.

Şehir bir kuruluştur haddizatında. Tabii ki kurulum, kuran kişiye bağlı olarak değişir. Her ne kadar çoğu insan başlangıçtaki kurulumla katkıda bulunmamış olsa da ve kurulan bir düzeneğe hazır giriş yapsa da sonuçta o kurulum bağlamında kendisini kurar. Şehrin bu kurulum/kuruluş sayesinde kuram'a dönüşmesi ise şehrin bir düşünce/fikir ifade etmemesi, yaşayanların da düşünce/fikirden azade edilmesi anlamına gelir. Taha Abdurrahman'ın dikkat çekici ayrıştırmasıyla tefekkür yerine tefkiri doğurur ki ilkinde hasbilik diğerinde hesabilik vardır. Kuram denilen şey aslında tefekkür değil tefkir içerir: Ölçme, tartma,

değerlendirme... İşte kuram, tam olarak budur. Zira bizde kuram olarak çevrilen Yunanca teori ve Arapça nazariyat, bir bakışı imler. Bu bakış, içinde hayret barındıran bir düşünme biçimidir. İçine düşerek içinde düşünme ve ilerisini düşlemeyi salık verir. Sonuçta kelimenin anlam kökü bunu içerse de bağlamı ve kullanımı kuram’a dönüştürse hangi dilden hangi kelime olursa olsun fark etmez, orası çölleşmiştir; “vay çölü büyütenlere...”

Şehir bir manzara hüviyetine dönerse orada nazariyat vardır demektir. Ancak bu manzara bir vitrin mahiyetinde göstermelik bir durumsa sahte ve sathi bir akisle nazar da manzara da nazariyat da kaybolur. Kurumsal ve kuramsal davranışlar ve yapılanmalar işte bu algı üzerinedir. Onun emniyeti ve teminatı yoktur. Perspektif üzerinden dar bir bakışla gerçekleşen bir bakılan vardır. Bakanın özneleşmesi nedeniyle bakılan nesneleşmiştir artık. Ancak özne yanılgısı, bakılanın da aslında bakanı etkilediğini unutarak, her daim kendisinin özne ve önde olduğunu sanıp yanılır. Emniyet ve teminatı bu yüzden de kalmaz.

Emin beldeler konuşur, konuşturur da. Oradaki konaklar ve konuklar konu açar ve konuşmaya davetiye çıkarır. Bu konuşmalar bir kuş misali uçar ve konar, iz bırakır. Şehirler bu açıdan birer izlektir. İz bırakır ve aynı zamanda iz alır. Bu izler şehri fosil yığını hâline getiren ve buradan da müzeler meydana getiren, nostaljik havalar estiren bir yığılma ve katlama değildir. Latin özdeyişi “söz uçar yazı kalır” demesi, tam da hafıza ve hatıranın yok oluşuna işaret eder. Romantik düzlemde kalan eski değerler/eserler, aslında eksiklikleri kapama için birer yamadır. Çünkü yanı başında farklı yığılmalar başlamıştır. Eski ile yeni adlandırmasıyla kitsch bir hava yaratır. Söz uçar evet ama bu uçuculuk bir iz, bir rayiha, bir tohum bırakır. Orada yeniden filizlenir ve açılır. Bu açıdan iman dairesinde söz ile eylem, söz ile yazı arasında ayırım yoktur. Hepsi zaman, zemin, kişi bağlamında yeniden üretilir ve sorumlulukları ile paylaşımları tamamen sahiplerine aittir. Yazı da uçar bu bağlamda; uçarak bir iz ve bir tohum bırakır, yeniden var olma ve çoğalma adına. Latinlerin “uçar” dediği söz, onu itibarsızlaştırmak için dillendirdikleri gevezelik mesabesindedir. “Kalır” dedikleri yazı ise tıpkı rezidanslar/plazalar gibidir, hiçbir izi ve ederi yoktur. Katılaşmış, taşlaşmıştır. Söz ya da yazının sahibine ait olarak uçabilme özelliği, beraberinde sahibini de kanatlandırır. Bu kanatlanma bir katlanma değil, emanetin vizr eliyle kat kat olmasını sağlamak içindir. Uçmaklığın cennet

ile karşılandığı geleneğimizde, aslında cenneti kazanma biçimini de gösterir. Bu bir çeşit göç eylemedir, daha da ilerisi hicrettir. Yeryüzünün olanca büyüklüğüne rağmen kalıcılığa soyunan yerleşik biçim onu darlaştırır. Mekân ve zaman bir ağırlık olarak sürekli tahammüle dönüşür. Sahibini de hamal kılar. Bu cehalet ve zulmeti getirir. Hicret edebilme yeteneği, yapının da yapanın da kalıcı olmadığını ama her şeye karşın iz bırakmasını savunur.

Emniyet ve teminat içeren şehirler

İbrahim (as)’ın, “Rabbim bu şehri emin kıl” duasıyla kurulmuştur Mekke. Mekke imanının şehri, hatta kalbidir. Kalp ne kadar sağlam olursa beden de o denli sağlıklı olur. Şehirlerin anası Mekke, Kâbe vesilesiyle emin bir belde hâline gelmiştir. Geniş yerleşim birimleri için kullanılan Arapça belde kelimesi, ayın menzillerinden her birine verilen bir ad olarak da karşımıza çıkar. İki kaş arasına da bu yakıştırma yapılmıştır. Bu kullanım biçimleri, bir açıklık ve aydınlık anlamını taşıdığı içindir ki yerleşim açısından düşünüldüğünde aslında böylesi bir bölgeye de aynı ismin verilmesi manidardır. Dolayısıyla emin belde denildiğinde emin kelimesi, beldenin taşıdığı anlam ve uzanabildiği anlam alanları dikkate alındığında ziyade gibi durur. Zaten açık ve aydınlık olan için emin kelimesi kullanılır.

Belde’nin çağrışımları bununla da sınırlı değildir. Bu kelime insanın göğsü için de kullanılmıştır. Beldenin genişliği düşünülürse, göğüs genişliği ile muhteşem bir uyum arz eder. Tabii göğsün genişliği ile ferahlığı/huzur vericiliği de beraberinde ele alınmalıdır. Göğüs, sonuçta sığılan ve dayanılan/yaslanan bir anlamı imler. Beldenin göğüs ile birlikte kullanımı da bu genişliğe yaslanılarak huzur ve mutluluğun sağlanmasına yönelik olduğunu bizlere gösterir.

Belde aynı zamanda bir iz, bir eser anlamına da gelir. Yerleşim birimlerinin insanda bıraktığı iz de insanın yaşadığı bölgeye yaptığı eser de beldenin oluşumunda önemli bir etkidir. Bu etki öylesine belirgindir ki kendi memleketinde kalmayı seven ve başka yere gittiğinde hayretlere düşen kişiyi tanımlamada dahi kullanımına vesile olmuştur. Araplar arasında geçen “üzüntülü olanın yer değiştirmesi gerekir” sözü, bundan doğmuştur.

Kelimenin kökü ve anlam haritası ne şekilde olursa olsun sonuçta zihnin bir yansıması olarak dilde böylesi bir kelimenin türetilip kullanılması, açık ve aydınlık bir

yerleşim yerine işaret içindir. Değilse adının beled olması, onun emin olmasının şartı ve kaydı değildir. Başka isimle de bu sağlanabilir, bu isimle de emninlikten çıkabilir. Buradaki açıklamalardan kasıt, kapsam içinde bulunanı açığa çıkarıp emniyet ve teminat içeren şehirler üzerinde bir açılım yapmaktır.

Kur’an’da emin kelimesinin beraber kullanıldığı bir diğer izafe ruh’tur. Ayetlerde geçen ruh’un hangi anlama geldiği ve neyi kastettiği ayrı bir mülahaza konusu iken, dosya bağlamında ve emninlik kapsamında şehirle çok hoş bir irtibat oluşturmamıza olanak sağlar. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bir iz bırakma açısından taşıma işlevi gören rüzgâr anlamındaki rih ile bize harika nefesler almamızı sağlayan rayiha’nın ruh ile aynı kökten olması, yine ruh kelimesinin genelde vahy, özelde Kur’an için kullanılması, beldelere emninlik sağlamanın hem sebebi hem sonucu demektir. Vizr paylaşımı ile emanetin bihakkın yerine getirilmesi, bu ruhaniyet ile sağlanabilir ancak. Emin beldeler bir ruh içerir, canlılık verir. Bu da Allah’ın Kendi Ruhu’ndan üflemesinin (nefha) bir yansımasıdır. Bu demektir ki insan kendi yaşadığı arzı ancak Allah’ın Ruhu’ndan aldığı emanetle diri kılabilir. Değilse oraya ölü toprağı serpilmiştir. Emanet ihanete uğramış ve zayı edilmiş demektir. Orada hiçbir şey bitmez, kimseye canlılık verilmez.

Şehirlerin surlarla çevrilmesi her ne kadar saldırıları bertaraf etmek amacıyla yapılsa ve bu vesileyle bir nebze haklılık payı olsa dahi pek de insanın doğal yaşam biçimine uygun değildir. Onu korurken kısıtlayan bir yapı gibi duruyor aslında. Üstelik aşılmamış sur neredeyse yok gibi. Fatih Sultan Mehmet İstanbul’un üç kademeli muhteşem surlarını yıktıktan ve İstanbul’u fethettikten sonra pekâlâ surları yeniden ihya edip daha da sağlamlaştırabilirdi. Ama o bunu tercih etmedi. Bunun yerine şehri açık bir kompozisyon hâline getirdi. Bu tavır, bir bakış açısıyla ilgili olmalı. O da doğallık üzerinden bir emninlik tesisidir. Fetih zaten açmak demektir, neden surlarla yeniden kapatılsın ki?

Mekke’nin Kâbe vesilesiyle emin belde olması, herkesin rahatlıkla o bölgeye girip çıkabilmesidir. Kâbe için haram bölgesi denilmesi ve yanına yaklaşanların ihrama girmesi bu emninliğin çift yönlü tezahürüdür. Haram kelimesi, içinde hem yasak hem de saygınlık barındıran ilginç bir kelimedir. Aslında birbirine tezat gibi görünen bu iki anlam, doğru bir denklem içinde tam anlamına kavuşur. Şöyle ki: Eşyada aslolan ibahattır, çünkü varoluş hayr ve

ahsen üzeredir. Bunu bozma biçimine haram denilmesi, aslında bu hürmete saygısızlık yapılmamasını hatırlatmak içindir. O hâlde yapılması gereken harama bulaşmamak, oluşan haramları tekrar asli saygınlığına döndürmektir. Hürmet böyle teşekkül eder. Emin belde demek, bu meyanda, hürmetlerin olduğu ve fakat haramlara asla yer olmayan bölge demektir. Mekke, haram beldedir, içine girilmemesinden değil içinde kalınması durumunda dikkat edilmesi gerekliliğinden. Asıl iman budur zira, öylesi yerde kişi emniyet içinde kalır ve başkalarına da teminat vermiş olur. Hürmetler karşılıklıdır...

Kâbe’nin siyah, ihramın beyaz olması da bu hürmetler toplamı ve karşılıklı olmasıyla ilgili şayanıddikkat bir imgelemedir. Tüm renklerin toplanması ve ayrışması bir aradadır. Eminliğin gerçek değerini gösterdiği gibi, genişliğin ve çeşitliliğin ederini de belirtmiş olur. Bu yüzden oraya huzur ve mutluluk içinde sığınabilir, oraya yaslanabilir insanlar.

Mekke dinin/imanın kurucu şehridir. Ancak orada kalmaz bu. Yesrib’e de sıçrar. Kurucu öge, orada kendini Medine ile taçlandırır. Yesrib artık Medine’dir. İbrahim’in kuşları Kâbe’de toplanmış, Medine’ye hicret etmiştir. Din orada kemale ermiş, hayat bulmuştur. Yesrib bundan sonra Medine diye anılırken, Medine bundan sonra münevver olarak anılacaktır. Bu aynı zamanda annenin (ümmü’l kurâ) çocuklarını doğurması gibi, genişlik anlamına gelen beldenin daha da genişleyerek vücut bulmasıdır. Galaktik şehirlerden kasıt da bu olsa gerektir.

Böylesi beldelelerde kast yoktur, sınıf yoktur; sadece dayanışma içeren iş bölümleri vardır. Şehir açık bir pozisyonda olduğu gibi, oranın ahalisi de açık bir rol içindedirler. İstanbul örneğine dönersek, evet Fatih surları yeniden yaptırmamış, ancak bugün Topkapı Sarayı olarak bildiğimiz Saray-ı Cedid’i yaptırarak kendi içinde bir sur inşa ettirmiştir. Bu fethin ve emninliğin sınırlanmasıdır. İki ayrı dünyanın ihdasıdır. Tebaa ile arasını ayırma biçimleri, tebaanın kendi arasında da ayrışmasına yol açmış ve tam sınıfsal bir durum olmasa da farklı ayrışma ve konumlanma biçimleri doğmuştur. Akropol uygulamasının Osmanlıdaki tezahürü olan Topkapı Sarayı’nın tam da

bir zamanlar var olan yerine yapılması sıradan bir seçim değildir. Galaksiden garnizona dönüş gibi görünen bu uygulama neticesinde eminlik farklı bir hâl almıştır artık...

Bugün birçok büyük şehrin bir bölümü varoş olarak adlandırılan bölgelere ayrılmıştır. Bu istenmeden oluşan bir ayrımdır aslında. Farklı sebeplerle de olsa büyük şehirlere göç durumları, göçebelerin merkezde kalma imkânlarının olmaması; merkezin çeperinde dağınık ve sağlıksız yerleşimlerin doğmasına yol açmıştır. Birbirine tezat gibi görünen bu oluşumlarda alt tabaka gözünü üste dikerken üsttekiler de aşağıya tiksinti ile bakar olmuştur. Macarca bir kelime olan varoş, kenar mahalle anlamına gelse de buradaki kenardan maksat sur dışıdır. Başka bir kelime olan banliyö sözcüğü ise Fransızca banlieue sözcüğünden gelir ve kökü Orta Çağ avam Latincesindeki “banleuca” sözcüğüne dayanır. “Ban” (ferman) ve “leuca” (3 millik mesafe) sözcüklerinden oluşan bu kavram, şehir merkezinden uzak ancak yine de bir efendinin otoritesine bağlı anlamına gelir. Bağlılık ve uşaklık için var olan ama merkezde bulunma açısından yok olan tipler olarak görülürler. Biri biraz sivrilir de merkeze yaklaşırsa, ironik biçimde geldiği yerden tiksitmeye başlar. Ev hizmetçisi zencidir artık onun rolü ve o da bu rolü severek, benimseyerek, kendini kanıtlama adına pek iyi oynar.

Sur içindekiler kendilerini emniyette hissetseler de sur dışındakilerden hep korkmuştur. Roma İmparatorluğu’nun Gotlar tarafından yıkılmasını hatırlarsak, dışta kalanların merkeze geçme/gelme eğilimini hep göz önünde tutmamız gerektiğini biliriz. Sur içindekiler suçu hep dışarıya atarak kendilerini aklarken dışarıdakiler de bu suçu hoşâmedî karşılayıp işlerinin yürümesine bakarlar. Sur dışına atılan tipler, suçlanınca tımarhane ya da hapis haneye tıkılarak dışlanmışlığına devam eder. Emanet üzere kurulu bu şehirlerde emniyet ve teminat yok olup gider.

Kentsel dönüşüm, bu emanet çehresinin aldatmaca bir yansımasıdır. Şehri hijyenik kılma ve pisliklerden arın(dır)

ma adına yeni rantlar açılır. Sulukule ya da Tepebaşı örneği temizlik harekâtları, bîçare kişilerin Halkalı gibi bölgelere tasfiyesini sağlarken, mevcut durumlar ranta dönüşür. Çift taraflı kazançlar adına dönüşümler sağlanır, ta ki tasfiye edilen bölgelerde yeni rantlar açılma zamanına kadar.

Bugün çokça karşılaştığımız ve şikâyet ettiğimiz olumsuz vakaların kökeninde aslında bu adaletsizlik üzerinden geliştirilen emniyetsizlik söz konusu. Fanon’un “zenci düşmanlığı” kadar eleştirdiği “zencisevicilik” hesabı, varoş edebiyatı yaparak bir nefret veya övgü hadisesi yapmak istemiyoruz bu ifadelerle, konumuz da aslen bu değil. Aynı durumu mülteciler için de söyleyebiliriz. Bırakın başka şehirlerden gelişleri, başka ülkelerden gelen kitlesel göçler de aynı duruma mebni olarak ele alınmalı ve bu durum bir günah keçisi aramaya dönüştürülmemelidir. Duvarlar artık imgesel olarak her yerde var ve bu duvarlar insanlar birbirine bir şekilde karışsa da kalabalıklar içinde kaynaşmayı ve beraber paylaşmayı asla sağlamıyor. Sorun “go home” demekle çözülmez ancak kardeşlik ifadeleri ile de açılım gerçekleştirilmez. Çünkü bunlar sonuçta sadece bir ifade. Söyleyene ve söylenene göre değişir. Emanet şehirlerde milliyetçi söylemlerin fazlaca yer bulması, bu emniyet ve teminat yoksunluğundan olsa gerektir.

Emniyet sahip olmak değil, bizzat o olmaktır; bu yönüyle de bir cesaret biçimidir. Emniyet, uhdesinde teminatı barındırır; çünkü teminat içermeyen bir emniyet olmaz. Şehirlerimizi kurarken onlar da bizi “çaktırmadan” kuruyorsa, emanetin ince ve küçük bir mil üzerinde dayanıksız bir şekilde her an yıkılacak ya da emniyet ve teminat veren sağlam bir emanet üzerinden ayakta kalacak olması tamamen insanların yaşamasına ve paylaşmasına bağlıdır. Mekân ile mekân olmaklık aynı düzlemde seyreder. Bu da bizim imkânlarımızı gösterir. Ne isek öyle oluruz... ■

Faziletli Şehirlerden Akıllı Şehirlere Emanetin Konumu

Zaman bendedir ve mekân bana emanettir...

Necip Fazıl

Dursun Çiçek

İnsanın taşıdığı emanetle emin olması ve iman etmesi arasında bir ilişki olduğu muhakkak. Emanet, insanı *emin* yaptığı gibi insanın içinde bulunduğu zamanı ve mekânı da emin kılmasının sebebidir. Çünkü insanın muhatap olduğu emanet onun eliyle zamanda ve mekânda mücessem hâle gelerek kulluğunun belirleyici unsuru olacaktır. İnsanın dünyada emanete muhatap olması, cennette Allah’a verdiği söz, dünyaya vereceği anlamı da belirler. Emanet onun kulluğunu sağlam yapmasının da sebebi olur. Bir başka deyişle emanet onu taşıyan insanı nasıl mesul ve emin kılar ise onun muktezası olarak kurulan şehirleri de emin kılar. Çünkü insan gibi şehir de emaneti taşır.

İnsanın güvenin, emanetin, huzurun ve saadetin mekânı olan cennetten bu dünyaya gönderilmesiyle emaneti taşıması arasındaki ilişki onun

kulluğunun muhtevasını da belirler. Bu dünyada insanlarla, zamanla ve mekânla olan ilişkisi; kendini, zamanı ve mekânı emin kılması inancının ve eyleyişinin gereğidir. Canın, zamanın, mekânın hatta dünyanın insana emanet olması onun canını, zamanı ve mekânı nasıl kullanacağını belirler. Şehir, insanın hem zamanı hem mekânı hem de kendini emin kılacağı, emniyette hissedeceği ve kulluğu gereğince yerine getireceği mekândır. Öyleyse dünyada sağlam durabilmek, yeniden cennete gitmek emaneti şehir vasıtasıyla ete kemiğe büründürmekle ilgilidir. Çünkü şehir emanetin emin olduğu yerdir.

Genel anlamda İslam düşünce geleneklerinde özel anlamda ise bilhassa hikmet geleneğinde şehirlerin özellikleriyle insanın özellikleri birbiriyle irtibatlı olarak ele alınır. Bir şehrin faziletleri, güzel, müreffeh, huzurlu ve emin olması o şehri oluşturan insanların Hak ile olan irtibatları ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla bir şehrin ideal veya faziletli olması Varlık hiyerarşisinin bir uzantısı olmasıyla ilgilidir.

Vacibü'l Vücut'un yaratması ile başlayan varlık hiyerarşisi bir anlamda şehirde en iyi ve yetkin şekilde mücessem, müşahhas hâle gelir. Nitekim şehir insanın sâlih amelinin sonucudur. İnsan varlığın sorumluluğunu taşıdığı için de bu sorumluluğun gereğini şehirde gerçekleştirir.

Şehrin faziletli ve emin bir yer oluşu bir sonuçtur. Çünkü şehri kuran, özde Hak ve Nebi'dir. İnsan ise bu hiyerarşiye göre amel etmeye devam ettiğinde şehir emin olma özelliğini sürdürür. Nebi ve Vahiy vasıtasıyla Hak ile irtibatını sürdüren insan, şehrin de Nebi'nin sünnetine göre inşa eder. Bugün vahiy alan bir Nebi olmadığına göre onun sünneti üzerinden müteâl olanla irtibatını sürdüren ve aslî mekâna gitmek isteyen insan, gönderildiği dünyayı, cenneti hatırlama ve unutmama üzere bildiğinden şehri de bu idrakte bir fıkıh, ahlak ve akit üzere kurar. Bundan dolayıdır ki İslam şehirleri emanetin ve eminliğin en üst düzeyi olan cennetle tavsif edilerek dünya cennetleri olarak nitelendiği gibi aynı zamanda ahlakın mekân tuttuğu, adaletin yer bulduğu şehirler olarak da nitelenir.

Şehir mekânsal olarak inşa edilirken tevhid ilkesi esasında inşa edildiği için evlerin mekânda yer tutmaları bile

İnsanın dünyada emanete muhatap olması, cennette Allah'a verdiği söz, dünyaya vereceği anlamı da belirler. Emanet onun kulluğunu sağlam yapmasının da sebebi olur. Bir başka deyişle emanet onu taşıyan insanı nasıl mesul ve emin kılarsa onun muktezası olarak kurulan şehirleri de emin kılar. Çünkü insan gibi şehir de emaneti taşır.

ahlâkî anlamda oluşur. Şehir, şehri oluşturan mahalle, mahalleyi oluşturan bahçe ve bahçeyi oluşturan ev metafizik zeminini kaybetmez. Tıpkı insanın iradesiyle Hakk'a kulluğu gibi ev de yer ve mekân olarak ol emrinin sahibine işleviyle kulluğunu yapar. Dolayısıyla ev, bahçe, mahalle, şehir müteâl bağlamdan hiçbir an kopmaz ve tıpkı insan gibi varlık hiyerarşisindeki yerini yitirmez. Turgut Cansever'in de belirttiği gibi şehir açısından insanın üzerine aldığı emanetin en önemli sonucu, iyiliğin, güzelliğin muhafaza edilmesi ve şehirlerde somutlaştırılmasıdır.

İnsanın kulluğunu izhar etmesi sırf mücerret bir durum değildir. İnsan emaneti şehirde müşahhaslaştırarak evini, yerini, yurdunu cennetleştirerek hem kendi eminliğini hem de o mekânın eminliğini insanlara duyurmuş olur. Emaneti şehirde müşahhaslaştıran insan, insanlığını ve eminliğini de şehirde görür ve gösterir. Böylelikle şehirler hayatı taşıyan ve yaşanan yer hâline gelir.

Bir başka deyişle emin şehir insanın hayatiyetini sürdürdüğü yerdir.

Böyle bir şehirde insan da zaman da mekân da güven içindedir. Hatta yabancılar böyle bir şehrin güvenli olduğunu içinde yaşayanlardan daha dikkatli görebilirler. Nitekim 18. yüzyıla (hatta 19. yüzyıla da katabiliriz) kadar İslam âlemindeki şehirleri gezen Batılı seyyahlar adeta bir cennete girmiş gibi anlatırlar İslam şehirlerini. Temizlik, ahlak, evlerin ve mahallelerin birbiriyle olan ahengi ve uyumu; şehirlerin insânî ölçeği; mabedin, pazarın, hamamın, medresenin şehrin ayrılmaz özellikleri olması tüm seyyahları büyüler. Kimisi *büyük bir görüntüden* bahseder, kimisi bir *mitolojik imge* anlatır, kimisi ütopyaların habercisi *yeryüzü cennetlerinin* somut hâllerinden söz eder. Önceleri dinî bakışın etkisi olarak cenneti çağrıştıran İslam şehirleri, Aydınlanma süreci sonrası da çoğu seyyahın ilgisinden kaçmaz. Ancak bu kez beğeni ölçüsü değişir. Cennet yerine bir tabloya, sanatsal bir esere benzetilir.

Batılı seyyahların; ister cennete benzetsin ister bir masal gibi görsün, isterse bir tabloya veya sanat eserine benzetsin fark etmez; şehirlerde asıl gördüğü ahenk, birinci derecede, sûretin ötesinde şehrin taşıdığı anlamdır. Çünkü kendi yaşadıkları şehirdeki kaotik durum ve bunun uzantılarının sonucu olarak bakmaktadırlar İslam şehirlerine...

Elbette 19. yüzyılla birlikte Batılı seyyahların ve düşünürlerin İslam şehirlerine bakışlarında tıpkı İslam tarihine, İslam düşüncesine bakışlarındaki değişmeye

paralel değişiklikler söz konusu olacaktır. Aydınlanma sürecinin mekanik veya rasyonel şehri, oryantalistler ve aydınlanmacılar için artık yeni ideal ve cennet şehirler olarak mihenk olurken, İslam şehirleri bu kez *karmaşanın, kaosun, irrasyonelitenin* mevzuu olarak nitelenecektir. Düne kadar idealize ettikleri İslam tarihini ve İslam düşüncesini *Yunan Mucizesi* kurgusuyla tarihin, zamanın ve mekânın dışına atarak fosilleştirirken, İslam coğrafyasını ve şehirlerini de zamanın ve mekânın dışına atacaktırlar.

Her ne kadar oryantalistler romantizm ve egzotizm gerektiğinde yine Doğulu şehirlere yönelseler de bunu da rasyonel şehri idealleştirmek için yaparlar.

Şehir, insanın hem zamanı hem mekânı hem de kendini emin kılacağı, emniyette hissedeceği ve kulluğu gereğince yerine getireceği mekândır. Öyleyse dünyada sağlam durabilmek, yeniden cennete gitmek emaneti şehir vasıtasıyla ete kemiğe büründürmekle ilgilidir. Çünkü şehir emanetin emin olduğu yerdir.

Aydınlanma düşüncesiyle birlikte tek mihenk hâline gelen sekülerleşme ve rasyonelleşme yeni şehirleşmenin ve şehrin de mihengi olacaktır. Tıpkı Yunan düşüncesi gibi, Roma hukuku gibi Aydınlanma eksenli Batı düşüncesi de insanlık için ideal bir düşünme, yaşama biçimi ve modeli olarak evrenselleştirilir. Öyleyse modern insana göre artık *yeryüzü cenneti* Aydınlanmacı şehirlerdir.

Max Weber başta olmak üzere çoğu Batılı sosyolog, mimar ve sanat tarihçisi bugünkü anlamda rasyonel ve dolayısıyla güvenli ve ideal şehirlerin Batı'da ortaya çıktığına inanır ve Aydınlanma öncesi şehirleri tarihin dışına atarlar. Rasyonelleşme ve sekülerleşme ile

Şehir mekânsal olarak inşa edilirken tevhid ilkesi esasında inşa edildiği için evlerin mekânda yer tutmaları bile ahlâkî anlamda oluşur. Şehir, şehri oluşturan mahalle, mahalleyi oluşturan bahçe ve bahçeyi oluşturan ev metafizik zeminini kaybetmez. Tıpkı insanın iradesiyle Hakk’a kulluğu gibi ev de yer ve mekân olarak ol emrinin sahibine işleviyle kulluğunu yapar. Dolayısıyla ev, bahçe, mahalle, şehir müteâil bağlamdan hiçbir an kopmaz ve tıpkı insan gibi varlık hiyerarşisindeki yerini yitirmez. Turgut Cansever’in de belirttiği gibi şehir açısından insanın üzerine aldığı emane-
tin en önemli sonucu, iyiliğin, güzelliğin muhafaza edilmesi ve şehirlerde somutlaştırılma-
sıdır.

kastettikleri ise mekanikleşmedir. Ancak tüm bunların Batı’daki belirli bir sınıf olan Burjuvazi’nin çıkarlarının ve görüşlerinin evrenselleştirilmesi çabası olduğu dikkatlerden kaçmaz. Reddettikleri aşkın olan Tanrı yerine kabul ettikleri onlarca *içkin Tanrı* yeni şehrin ve bir bakıma yeni kaosun da özelliklerindendir.

Batı şehrinin rasyonel ve seküler olarak idealize edilmesinde tıpkı insan gibi şehrin de müteâil bağlamından soyutlanması yatar. Onlara göre bir şeyin rasyonel olması deneyimin ve gözlemin uzantısı olan akletmenin sonucudur. Bu aklın ve akletmenin herhangi bir biçimde müteâil olanla ilgisi yoktur; tıpkı idealize ettikleri modern, aydınlanmış insan gibi...

Kendi içinde de bilhassa 20. yüzyılın başıyla birlikte rasyonel ve mekanik şehirlerin ideal şehirler olmadığı; aksine adaletsiz, kaotik, suçun merkezi, ahlaksızlığın giderilemediği, insanı insânî özelliklerden arındıran yerler olduğu gibi söylemlerle eleştirildiği açıktır. Söz konusu matematik ve mantıksal düzenin oluşturduğu mekanikleşmenin rasyonelleşme olmadığı başta olmak üzere, kapitalist çıkar ilişkilerinin merkezi olması,

adaletsizlik, eşitsizlik sanatta, edebiyatta, sosyolojide öne çıkmıştır. Psikiyatri ve psikoloji gibi disiplinlerin yüzyılın başında daha belirgin ve önemli hâle gelmesi yaşanan süreçle ilgilidir.

Hâlbuki bir şehrin emin ve güzel olması otomatlaşma ve mekanikleşme ile izah edilemez. Bir şehrin emin olmasını sadece maddi bağlamıyla değerlendirmek nihayetinde insanı sırf maddeye indirgemeye yol açar. İnsanın ferdiyetini gerçekleştiremediği bir şehir emin olamaz. Konforlu evler veya yüksek güvenliklili akıllı mekânlar ferdiyetin ortaya çıkması için tek başına yeterli olmaz. Hatta söz konusu otomatlaşma ve mekanikleşme ferdiyeti ortadan kaldırır. Mal ve can güvenliği gibi insanın akıl ve ruh güvenliğini sağlayan şehir emindir. Çünkü şehir insanın mekân hâli, insan şehrin akıl/ruh hâlidir.

Geleneksel şehirde kendini bilen ve kendini bulan insan bir anlamda kentini yani şehrini de bilir ve bulur. İnsanın ve şehrin kemâlatı birbiriyle gerçekleşir. Bilhassa

Turgut Cansever’in Ankara Ballıkuyumcu Toplu Konut Alanı Projesi’nden kesit, 2001.

19. yüzyılla birlikte idealleştirilen ve mutlaklaştırılan modern şehirde ise insanın kendini bilmesi ve bulması mümkün değildir. Kendini gerçekleştirmekten ziyade kendisine tayin edilen bir kimliği ve kişiliği gerçekleştirmeye çalışan insan bir süre sonra yabancılaşmaya ve kimliksizleşmeye başlar. Otomatik bir kapıdan, mekanik bir mekândan farksız hâle gelir. İşini kolaylaştırmak için yaptığı aracın aracı olur. Adaleti, ahlâkî, özgürlüğü, güzelliği ve emniyeti unuttur.

Meseleye tarafsız bir bakış açısı olması bakımından bir pasif yerlisinin Avrupa’nın rasyonel şehirleriyle ilgili tanımlamaları önemlidir. Papalagî (göğü delen adam) dediği beyaz adamın şehirlerini gezen, Batılı modern insana göre *yerli* ve *vahşi* olan yerli insan; şehirde insanın ruhunu tutsak hâle getiren kutulardan, gökyüzünü insana göstermeyen, gök ile insanın gözleri arasında bir perde olan dumanlardan söz eder. Göğü delen adamın tıpkı midye gibi sert bir kabuğun içinde oturduğunu, bir çıyan gibi taşların arasında, lavların çatlaklarında yaşadığını, barınağının dik duran bir taş sandığı andırdığını belirtir. Böylesi bir sandıkta yaşayan insanların birbirleriyle irtibatlarının olmadığını, birbirlerine güvenle bakmadıklarını, karşılaştıklarında homurdandıklarını ya da isteksizce selamlaştıklarını, sanki bir arada yaşamaya zorlandıklarını söyler.

Evlerin insânî yapılar olmadığını belirten yerli, dışarıdan gelen havanın da insanı nasıl öldürmediğine şaşırır. Ormanı, dağı, kırsalı özleyenlere deli gözüyle bakıldığını söyler. Ona göre, şehrin uğultusu konuşmayı engeller. İnsanların gürültü, kargaşa, ağaçtan, gökyüzünün mavisinden, temiz havadan, bulutlardan yoksun kapkara kumlar ve dumanlar içinde yaşadığı yere göğü delen adam şehir adını verir. İnsanların güç ve para hırsına dikkat çeken yerimiz çoğunluğun da çalışmadan para kazanmanın yollarını aradığını söyler. Her şeyin ölçüsü paradır modern şehirde. İçinde bulundukları tüketimi de fark eden yerimiz bunun insanları nasıl yoksullaştırdığını ve tutsaklaştırdığını da fark eder ve üzülen anlatır. “Avrupa’da hiçbir şeye takılmadan şöyle rahatça bir döşeğe ayaklarımı uzatabildiğim tek bir kulübe bulamadım. Bütün “şey”lerden şimşekler fıskırıyordu ya da ağızlarıyla renklerini haykırıyordu. Gözlerimi bile kapatamıyordum. Gerçek huzuru hiç bir yerde bulamadım” diyen yerlimiz, Avrupa’da bizim gibi bir döşeği ve yemek kabından başka bir şeyi olmayanlardan daha mutlu ve gözleri daha parlak bir insan göremediğini söyler. Yüzleri yorgun ve acıdır Avrupalıların. Sözleri sevinçli ve ışığı yok etmeye çalışan bir mızrak gibidir ve çoğunlukla yalandır. Çoğu *Büyük Ruh*’un yarattıklarını görmekten acizdir.

İslam âlemindeki şehir-
leri gezen Batılı seyyahlar
adeta bir cennete girmiş gibi
anlatırlar İslam şehirlerini.
Temizlik, ahlak, evlerin ve
mahallelerin birbiriyle olan
ahengi ve uyumu; şehirlerin
insânî ölçeği; mabedin, pazarın,
hamamın, medresenin şehrin
ayrılmaz özellikleri olması
tüm seyyahları büyüler. Kimisi
büyülü bir görüntüden bahse-
der, kimisi bir mitolojik imge
anlatır, kimisi ütopyaların
habercisi yeryüzü cennetleri-
nin somut hâllerinden söz eder.
Önceleri dinî bakışın etkisi
olarak cenneti çağrıştıran
İslam şehirleri, Aydınlanma
süreci sonrası da çoğu seyya-
hın ilgisinden kaçmaz. Ancak
bu kez beğeni ölçüsü değişir.
Cennet yerine bir tabloya,
sanatsal bir esere benzetilir.

Göğü delen adamın mekânını *yalancı yaşamlar* mekânı
olarak niteleyen yerlimiz, onun zamanın da farkında
olmadığına dikkat çeker. Çalıştığı işin altında ezilen ve
işten dolayı kendini fark edemeyen bir kişidir o. Ve *bizi
kendi karanlığına çekmek istiyor* diyerek tamamlar
izlenimlerini...

Modern şehirleri akılcılığın uzantısı olarak gören modern
dönem mimar ve sanatkârları da aslında idealize ettik-
leriyle gerçeklik arasındaki farkı görmekte ve zaman
zaman yakınmalarını dile getirmektedirler. Nitekim
son yüzyılın en önemli düşünür ve mimarlarından
Le Corbusier, son yüz yıla kadar neredeyse tüm tarih
boyunca insanlığın birbirine benzer, insan ölçeğinde,

güzel, emin ve huzurlu şehirler kurduğunu ancak son
yüzyılda bir karmaşanın ortaya çıktığını belirtir. Ona
-göre, yüz yıldır ani, tutarsız, alelacele, beklenmedik ve
bunaltıcı bir istilayla büyük şehirde boğulduk. Hazırlıksız
ve şaşkın bir biçimde kendimizden geçtik, bir daha hareket
edemedik. Kaos, kaçınılmaz sonuçlarıyla birlikte geldi.
New York'u kıyamete İstanbul'u ise cennete benzeten
Corbusier, İstanbul'un insan ölçeğini öne çıkarır. Ona
göre İstanbul örneğinden de yola çıkarsak 19. yüzyıla
kadar şehirlerde akıl rahatı. Çünkü ilâhî oran mekânı
belirleyici unsurdur.

Büyük şehirlerin modern insanın öngörülerini aştığına
dikkat çeken Corbusier, oransızlığın düzensizliğin ve
krizin göstergesi olduğunu belirtir. Ona göre modern
şehrin yeni şartlarına hızla uyum gösteremeyen şehir-
ler boğulacak ve ortadan kalkacaktır. Büyük şehirler
zayıfları ezerek, güçlüleri göklere çıkararak titriyor ve
çalkalanıyor diyen Corbusier evrimci iktisat ve sosyoloji
anlayışının şehirleri nasıl tayin ettiğine dikkat çeker ve
iyimserliğinin ötesindeki karamsarlığını gizleyemez.

Aslında Corbusier, Batı düşüncesinin aşkın olandan
kopuşunun sonuçlarını görmekte ve anlatmaktadır.
Modern insan, nasıl aşkın olanla irtibatını kopararak
emanetini ve eminliğini yitirdiyse onun kurduğu
şehirler de emanetin tecessüm ettiği şehirler değildir.
Yeni şehirler, paranın, gücün, hırsın, hevâya teslim
olmuş aklın uzantısıdır. İlâhî oran sadece şehirlerde
değil zamanda, mekânda ve insanda da kaybolmuştur.
Öte fikri olmayanın kendisi dışında bir mesuliyeti söz
konusu olamaz. Nitekim bunun farkında olan Batı
düşüncesi seküler din, ahlak ve maneviyat arayışlarına
girmiş ancak sonuç olarak mekanikleşmeyi, tekniği ve

bilimi kutsallaştırmaktan ve aşkınlaştırmaktan başka
bir şey yapamamıştır.

Şehir başta olmak üzere şehirleşmenin sonuçlarıyla ilgili
önemli çalışmalar yapan Lewis Mumford, *Makine Efsa-
nesi* ve *Teknik ve Uygurlık* kitaplarında Batı dünyasında
meydana gelen makineleşmeye ve mekanikleşmeye
dikkat çeker. Makineleşme ve mekanikleşmeyi tabiatı
yenme, onu rasyonalize etme ve cenneti yeryüzüne
indirme gayreti olarak niteleyen Mumford, teknik iler-
lemenin 19. yüzyıl boyunca *yarı dinî inanç* gibi telakki
edildiğinin altını çizer. Ona göre, mekanik ilerleme ve
insânî ilerlemenin özdeşleştirilmesi ilkesi bağlamında
adeta Tanrı'nın insanı kendi suretinden yaratmasına
benzer bir biçimde, insan da kendi suretinden makineyi
yaratmış ve bir süre sonra doğal olarak makine de
insanı mekanikleştirmiştir.

Mumford'a göre makine kent, elbette bir faziletli şehir
değildi. O artık mekanikleşen Tanrı, mekanikleşen insan
ve onun keşfi makine tarafından inşa ediliyordu. Bir
bakıma düzen, Tanrı'dan makineye aktarılıyordu. Tanrı
18. yüzyılda evrenin saatini tasarladıktan, yaptıktan ve
kurduktan sonra bu makine en sonunda bozulana -ya
da 19. yüzyılın düşündüğü gibi, saatin çarkları dönmeyi
bırakana- kadar hiçbir sorumluluğu olmayan *Ebedi
Saatçi* hâline gelmişti.

Böyle bir durumda sadece tabiata değil her önüne
gelene ve kendisine engel olarak düşündüğüne boyun
eğdirmek düşüncesi modern insanın en temel niteliği
hâline gelir. Ahlak, adalet ve fıkıh üzerine kurulmayan;
rant, çıkar ve güç üzerine kurulan şehirde tabii olarak
emanet fikri ortaya çıkmaz. Bilgiyi kulluğun aracı değil
gücün aracı olarak gören bir düşünme biçimi insanın
bu dünyada, canın insanda, bedeninin canda emanet

Ahlak, adalet ve fıkıh üye-
rine kurulmayan; rant,
çıkâr ve güç üzerine kurulan
şehirden tabii olarak emanet
fikri ortaya çıkmaz. Bilgiyi kul-
luğun aracı değil gücün aracı
olarak gören bir düşünme
biçimi insanın bu dünyada,
canın insanda, bedeninin canda
emanet olduğunu fark edemez.
Öyleyse şehir ve insan modern
süreçte gücün ve kapitalin ini-
siyatifindedir.

olduğunu fark edemez. Öyleyse şehir ve insan modern
süreçte gücün ve kapitalin inisiyatifindedir.

Mumford'a göre kentle ilişkisi içinde kapitalizm, baş-
langıçtan itibaren her zaman tarihsellik karşıtı oldu.
Son dört yüz yıl gücü pekiştikçe yıkıcı dinamizmi daha
da arttı. Çünkü kapitalist modelde insânî sabitelerin
yeri yoktu. Başka deyişle kapitalist modelin tanıdığı
sabiteler yalnızca hırs, aç gözlülük, kibir, para ve güç
arzusuydu. Maddî başarının koşulu, olmuş bitmiş bir
olgı olduğu için geçmişi küçümsemekti; bir kopuş,
dolayısıyla kârlı bir girişim için bir açılım olduğundan
yeniyi kucak açmaktı. Genişleme isteği içinde kapitalizm,
en tatmin edici toplumsal dengeli bile yok etmeye
hazırdı. Böylece kapitalizm doğası gereği yerel kendine
yeterliğin olduğu kadar yerel özerkliğin de kuyusunu
kazdı; var olan kentlere istikrar bozucu, hatta aktif
aşındırıcı bir unsur soktu. Emniyet yerine spekülasyon,
değeri muhafaza eden gelenek ve süreklilikler yerine
kâr getiren yenilikler üzerindeki vurgusuyla kapitalizm,
kent hayatının bütün yapısını parçalamayı ve onu
yenî, gayri şahsi bir temele yani para ve kâr üzerine
oturtmayı amaçlamaktaydı. Böylece kent 19. yüzyıldan
itibaren, bir kamu kurumu olarak değil, ciroyu artır-
mak ve arazi değerlerinin artışı sağlamak için her
tür türlü şekle sokulabilecek özel bir ticarî teşebbüs gibi
görölmeye başlandı. Kapitalist ekonominin dayattığı

İnsanın ferdiyetini gerçekleştiremediği bir şehir emin olamaz. Konforlu evler veya yüksek güvenlikli akıllı mekânlar ferdiyetin ortaya çıkması için tek başına yeterli olmaz. Hatta söz konusu otomatlaşma ve mekanikleşme ferdiyeti ortadan kaldırır. Mal ve can güvenliği gibi insanın akıl ve ruh güvenliğini sağlayan şehir emindir. Çünkü şehir insanın mekân hâli, insan şehrin akıl/ruh hâlidir.

kentsel büyüme yasası, gündelik rutini sırasında insanın ruhunu okşayan ve güçlendiren doğal özelliklerin geriye dönüşsüz bir biçimde yok edilmesi anlamına geliyordu. Makineleşen şehirler, içine düştükleri otomasyonla insanı da sadece tüketen bir varlık hâline getiriyordu. Tüketen insan ise düşünen şehirde değil tüketen kentte yaşayabilirdi.

Dünyayı çirkin ve vahşi, toprağı ilkel ve barbar gören modern insan, uygarlaştırma aracılığıyla kenti artık kontrol edemeyeceği bir bağlama getirmiştir. Modern insanın cennet olarak telakki ettiği modern kentler, büyümesi engellenemeyen bir *yaratığa* dönmüş durumdadır. Mumford’a göre modern insanın cennet tasavvuru iddiasını taşıyan modern kentlerin en önemli sembolleri olan New York, Varşova, Tokyo, Berlin vb. kentler fiziksel yok oluşun eşliğindedir.

Artık insânî ölçekli bir şehirden çok megalopolisten yani dev kent kütlelerinden söz edebiliriz Mumford’a göre, öyle ki bu şehirler liderini kaybetmiş, kıta ve bölükleri dağılmış, rütbeleri sökülmiş ve her yöne doğru kaçışan kalabalık, düzensiz bir orduya benziyor. Dolayısıyla böyle bir şehirde emniyetten, huzurdan ve güvenden söz edilemez.

Megalopolis ile *tarih sonrası insan*’a atıfta bulunan Mumford, esasında günümüz insanının, organik süreçleri yorumlamaktan ve insan hayatının gelişimini sağlamaktan aciz yarı bilimsel bir metafiziğin kurbanı olduğunu belirtir. Bunu aşmak için ise modern insanın bugün öncelikle varlığını tehdit eden güçler üzerinde denetim kurmadan önce kendi üzerindeki egemenliğini geri almalıdır. Bunun uzantısı olarak da şehir, insanın derin benliğiyle ve dış dünyayla barışık yaşamasını sağlayacak biçimde tasarlanmış, insânî sevgi ve şefkat

imgeleriyle bezeli, görünür bir bölgesel ve kentsel yapı yaratmalıdır.

Şehri yeniden insana eklemlemeye çalışan ve ona insânî bir nitelik atfetmeye çalışan Mumford ve benzeri düşünce adamları, insânî yanın gerçekleşebilmesi veya tezahür edebilmesi için aşkın ile olan irtibatın gerekliliğinden söz etmeyerek aslında bir çözüm de sunmuş sayılmazlar. Nitekim bugün trans hümanizm, post-truh, yapay zekâ eksenli tartışmalar da çözüm arayışlarının seküler bağlamlarıyla ilgili hem ipuçlarını vermekte hem de açmazlarını göstermektedir.

Sonuç olarak iki yüz yıllık modern şehir tecrübesi daha da yapay ve dijital hâle gelerek insânî bağlamından daha da uzaklaşmaktadır. Zaman ve mekân fikri neredeyse ortadan kalkmış, insan adına şehir denilen mekânların dolgu malzemesine dönüşmüştür. Emanetini yitiren insandan emin davranışlar beklemek nasıl mümkün değilse emanet sorumluluğuyla oluşmamış şehirlerden de insanın kemâle ereceği mekânlar beklemek mümkün değildir.

Şehri insanların beşeriyetten insaniyete yürüdüğü bir okula benzeten Fârâbî, bilmenin ve eylemenin şehirde tezahür edeceğine, insanın en üstün iyiye, en üst kemâle şehirde ulaşacağına dikkat çeker. Çünkü varlık hiyerarşisinde metafizik bir bağlamı olan şehir ancak güvenlidir ve bir mefhuma sahiptir. Dinin mekân tuttuğu yer olan şehirde insan aşkın olanla irtibatını sürdürür. Vahye muhatap olma ve sünnet olarak vahyin ete kemiğe bürünmesi ancak şehirde gerçekleşir. İnsan şehirde medenî olduğu için temeddün de şehirde gerçekleşir. Hâsılı insanın taşıdığı emanetin en önemli gereklerinden birinin de emin bir şehir inşa etmek olduğu unutulmamalıdır. ■

Şehir Özgür Kılar, Kent Tutsak Eder

Stadtluft macht immer noch frei

(Şehrin havası her zaman özgürleştirir)

Ahmet BAŞ

Dr. , Abdullah Gül Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi

Modern kent kadim şehir karşılaştırması farklı alanlarda işin uzmanları tarafından tartışılan bir kavram olarak güncelliğini koruyor. Şehir; bir mekân olarak insanoğlunun dünyadaki tarihinin dünü, bugünü ve belki yarını olacak. Zira şehrin gelecekte neye dönüşeceği bir muamma. Dünün kadim şehirleri, bugünün modern kentleri, yarının megalopolisleri ya da nekropolisleri mi olacak yoksa insanoğlu üreteceği yerleşim alanlarıyla yeni bir tarih mi yazacak? Bunu bize zaman gösterecek ancak gerçek ve değişmeyecek olan ise insanın dünya hayatında huzur ve güvenliğini

Yapay zekâ ile üretilmiş geleceğin şehirleri.

sağlamak için her daim bir mekâna ihtiyaç duyulması olacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de farklı özelliklere sahip yerleşim alanlarından *belde*, *medine* ve *karye* gibi değişik şekil-

lerde söz edilir. Her bir kullanımın isabet ettiği tanımlar farklılaşırken burada esas konu bu yerleşim alanlarının fiziki özellikleriyle birlikte sosyal/ictimai hayatından da kesitler sunmasıdır. Bu kullanımların geçtiği yerleşim alanlarının özellikleri incelendiğinde bir şehir ne şekilde

İstanbul (Matrakçı Nasuh)

olursa insanlar huzurlu ve güvenli olur, nasıl olursa da mutsuz, huzursuz ve tedirgin olurun cevaplarını buluyoruz. Aslında Kur'an-ı Kerim'de, planlama disiplininin ödünç kavramlar alırsak, şehrin sürdürülebilirliği için ihtiyaç duyulan kavramlar özetlenmektedir: Güvenlik (eminlik), bereket (üretim), huzur, adalet gibi kavramlar kitapta geçen bazı kavramlardandır.

Güvenlik (emanet) konusu huzur ve adalet ile birlikte değerlendirilebilecek bir husustur. Salt manada can ve mal güvenliğiyle birlikte, insan hayatının doğumdan ölüme ve ahiret hayatına kadar olan tüm beşerî, zihni, siyasi, sosyal ve iktisadi faaliyetlerinin güvenliğini sağlamak anlamlarına gelmektedir. Bu manada bir şehrin güvenliği sadece güvenlik güçleri

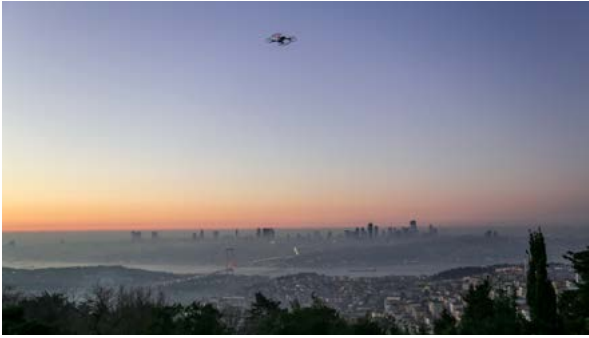
vasıtasıyla sağlanmamaktadır. Şehrin güvenliğinden polisler, bekçiler, jandarmalar sorumlu olduğu kadar imamlar, öğretmenler, müfettişler, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları ve dahi en genel anlamda şehrin tüm sakinleri sorumludur. Bu sorumluluk toplumun en küçük ve önemli sosyal örgütlenmesi olan ailede başlayıp sokakları, çalışma alanlarını, eğitim birimlerini, sosyal faaliyet alanlarını ve diğer aktivite merkezlerini kapsamaktadır. Bu sebeple bireyler şehrin güvenliğinde sadece kendi hanelerinden değil tüm şehir sathından sorumludurlar.

Mumbai

Roma

İstanbul

New York

Mekke

şehrinden katı şekilde ayrılmaktadır. Burada dikkat çeken unsur, kadim şehirlerde sağlanan güvenlik bir nevi şehrin yöneticileri tarafından verilen eminlik şeklinde olurken, modern kentte güvenlik can güvenliğinin ötesine geçerek insanın hareketliliğini ve tüketmesini teşvik eden bir çeşit yönetim ve kontrol etme aracına dönüşmektedir. Zira kadim şehirlerde sokakların güvenliği kısıtlı sayıda güvenlik görevlisiyle sağlanırken günümüz kentlerinde güvenliğin sağlanması için binlerce insan görev almakta ancak yine de insan kendini güvende hissetmemektedir.

Kent ve kentli olmak görüntü itibarıyla bireyin kendini bir aileye, kabileye, örgüte ya da oluşuma bağlı kılmadan fert olarak özgür olmasını iddia etmektedir. Gerçekten de modern kentlerde sosyalleşme mekânları, ticaret alanları, kamusal kullanım alanları gibi bireylerin kalabalık olarak kullandıkları mekânlarda zahîr olarak incelendiğinde bireyler özgürce (!) hareket etmekte, diledikleri gibi davranmaktadırlar. Kimi

zaman diğer bireylerle gerçekleşen karşılaşmalar adli ya da idari birtakım sorunlar oluştursa da genel olarak insanlar istedikleri gibi davranabilmektedir. Oysa tipik bir ortaçağ şehrinde insan ilişkileri ve mekânsal organizasyonlar ihtiyaç odaklı ve bireylerin birbirine bağımlı olduğu şebekeler şeklinde düzenlenmekte, bu süreçte toplumların güvenliği bir bütün olarak ele alınmaktadır. Kısacası güvenlik birimi bireyin ötesinde cemiyetin ya da topluluğun birlikte yaşadığı mahalle, semt, ya da yerleşim alanı şeklinde tezahür etmektedir. Modern kentte ise güvenlik bireyin özgürlüğüne indirgenmekte, tek tek bireylerin faydası toplumun faydası olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle kadim şehir güvenlik konusunda aile ve cemaati öncelerken modern kentte güvenlik bireye koşullanmaktadır. Bu durum beraberinde toplumun en temel yapı taşı olan aile üzerine gerçekleşen müspet ya da menfi ancak çoğunlukla olumsuz manada faaliyetleri kapsamaktadır. Modern kentte bireyi özgür kılmamanın yolu onu bağlanabileceği, kutsal olsun ya da olmasın, her türlü ayak bağından (!) kurtarmakla mümkün görünmektedir. Bu yolda aile, cemiyet, millet, ümmet, insanlık gibi kavramlar modern kentin tüketim çılgınlığına hizmet ettiği sürece kabul görmekte, ona karşı en küçük bir menfi harekette kentin surlarından aşağı atılmaktadır. Zira insanlık tarihinin son birkaç yüzyılı tarihe atılmış böyle kavramlarla doludur.

Doğrudan İslam esasları üzerinden olmasa da birtakım İslami hassasiyetler gözetilerek kurulmaya çalışılan şehir beş esası canlı tutmaya ve onu korumaya çalışır: Can, Mal, Nesil, Akıl, İnanç (Din). İslam şehrinde insanların canı çok önemlidir ve haksız yere bir kişiyi öldürmek kısasla cezalandırılmıştır. Mal emniyeti için kişinin uzuvlarının kesilmesi, nesil emniyeti kapsamında zina, tecavüz gibi suçların sopa ile cezalandırması ve cezanın toplum önünde teşhir edilmesi gibi ağır cezalarla suçların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Akıl ve inanç emniyeti de İslam'ın üzerinde ehemmiyetle durduğu, korunmasını emrettiği önemli hususlar olarak karşılık bulmaktadır. Zira insanlar her türlü zorbalıktan, baskıdan akıllarıyla düşünerek vazgeçerler ve kendi inançlarını seçerler. Böylece hayatlarında sorumluluk sahibi olup kendi iradeleriyle yapıp ettiklerinin hesaplarını Allah'a

vereceklerdir. Zira akli olmayanın ve hür olmayanın dini de yoktur. Bu bağlamda modern kentin insana sunduğu özgürlük alanları derinlemesine incelendiğinde gerçekte özgürlükmüş gibi vadedilenlerin aslında altın tepside sunulmuş birer pranga olduğu ortaya çıkacaktır. Şöyle ki modern kentin sunduğu iş imkânı diye oluşturulan büyük fabrikalar, sanayi alanları ve dahi üretim tesisleri, insanların ömrünün neredeyse tamamını almakta, karşılığında ürettikleri değer ise sadece kendilerini hayatta tutacak ve yaşamalarına fırsat verecek kadarını kazanmalarını sağlamaktadır. Bu durumun, eğitim araçları ve sosyal ağlarla ince ince işlenerek, toplum tarafından kabul edilmesi sağlanmış ve çok küçük bir azınlığın büyük miktarlar kazanması ve bu kazancın tekellere dönüşmesi adeta bir marifetmiş gibi gösterilerek yine medya ve diğer kanallar eliyle yüceltilmiştir. Tarihin belki de hiçbir döneminde günümüzdeki kadar cılganmış bir kölelik düzeni kurulmamıştır.

Modern kentin sokakları, alışveriş merkezleri, eğlence mekânları da özgürlüğün sergilendiği alanlardır. Her ne kadar görüntü itibarıyla insanlar özgürce hareket etse de bazı sokaklara bazı insanlar özgürce girebilmektedir, bazı alışveriş merkezleri gelir durumuna göre hizmet vermekte, herkes oradan alışveriş yapamamaktadır, eğlence mekânları da benzer şekilde insanların sahip oldukları eğitim, gelir, sosyal statüye göre belirlenmekte, o mekâna gitmek, o markanın kahvesini içmek, o dükkândan alışveriş yapmak özgürlüğün sembolü hâline getirilmektedir. Aksi durumda özgürsünüz ancak diğerleri kadar değil. Bireyler kendilerini standartlarının üzerinde yaşamaya zorlayarak (köleleştirerek) kentin sokaklarında sınıf atlamaya çalışmakta, kullandıkları markalar üzerinden kendilerini göstermeye çalışmaktadır. Bu durum aslında modern kentte özgürlük olarak sunulan gerçeklerin altında saklanmış köleleştirme sistemini açıklamaktadır. Zira kadim şehirlerde özellikle de İslam şehirlerinde köleler efendilerinin yediklerinden yer, onların giydiklerinden giyer, kısacası onlar gibi yaşardı. Aynı zamanda kölelerin güvenlikleri de efendilerinin sorumluluğunda idi. Bununla birlikte İslam dini köleliği bitirmek için de aynı ve nakdî olmak üzere pek çok teşvikler getirmiş ve bazı suçların kefareti olarak köle azat etme cezaları koymuştur. Hülâsa kadim şehirlerin sosyal hayatı incelendiğinde genel olarak ailenin ve

cemiyetin ön planda olduğu bir güvenlik algısı mevcut iken, modern kentlerde bireyin yüceltilerek üretim ve tüketim sürecinin kölesi hâline geldiği ve sokaklarının yeterince güvenli olmayan mekânlar olduğu görülmektedir. Nitekim bu durum adli vakalardaki sayılar incelendiğinde de anlaşılmaktadır.

Hülasa şehir-kent dikotomisinde kavramların üretildiği ve üzerlerine yüklendiği dönemler kavramın da kaderi olmakta. Şehir kavramı, şehrin ve şehirlilerin sahip olduğu pek çok erdemli vasıf üzerinden değerlendirildiğinde kent ve kentli kavramının önüne geçmektedir. Belki de burada kentin sahip olduğu özellikler insanların gerçekten ihtiyaç duymadığı ancak varlıklarının yegâne kaynağı olarak gördükleri vazgeçilmez tabularının bir sonucu olarak bu noktaya geldi. Kavramlar da kendi içlerinde

dönüşürler. Bu sebeple şehir-kent kavramlarının da dönüşümü gelecek on yıllarda geçmişte olduğundan daha farklı hâllere bürünecek. Burada temel soru bu kavramlar nasıl dönüşecek ve dönüşürken özellikle de son dönemde gelişen yapay zekâ ile birlikte kentliler, kentin emniyeti, huzuru nasıl olacak? ■

Not:

New York görseli <https://www.architecturaldigest.com/story/history-new-york-city-27-buildings> adresinden 08.10.2024 tarihinde alınmıştır.

Mekke görseli <https://www.britannica.com/place/Mecca#/media/1/371782/208925> adresinden 08.10.2024 tarihinde alınmıştır.

Mumbai, Roma ve İstanbul görselleri yazara aittir.

Emaneti Olmayanın Emniyeti...

Yasemin Erdiç

İnsan sürekli değişim yaşayan, içinde bulunduğu durumdan memnun olmayıp daha fazlasını arayan bir varlık. Bu merak ve yetinmeme duygusu insanlığa çok farklı tecrübeler yaşatmıştır. İçinde bulunduğumuz çağda da bu arayış en üst seviyede devam ediyor.

İnsanın ilk arayışı kendini güvende hissetmek için başlamıştır diyebiliriz. Hz. Âdem'in sonsuzluk arzusu ile yasak ağaca dokunmasıyla başlayan süreç dünyada da devam etmiştir. Tarihın akışına baktığımızda güvende hissetmek, emniyette olmak için hayvanların ehlileştirildiğini, taşlardan savaş aletleri yapıldığını, saldırılardan korunmak için setlerin yapıldığını, doğal afetlerden korunmak için göçler ve farklı malzemelerle yaşam alanlarının inşa edildiğini okuyoruz. 19. yüzyıla geldiğimizde ise bu güvende hissetme ihtiyacı insanoğluna belki de hayal edemeyeceği kapıları araladı. "Bilginin gücünü" keşfeden insan artık emniyetini üst boyuta taşımak istiyordu. Makineleşen üretim sistemi, aşılar, daha sağlam konutlar, teknolojik savunma aletleriyle birlikte

İnsan Bezm-i Elest'te ilk soruya muhatap kılınarak diğer yaratılmışlardan farkı ortaya konmuştur. Yani insan soruya muhatap kılınarak kendine ait cevabı olması beklenen bir varlıktır.

insanlığa yeni bir teklif sunuldu: Her şeyi emniyet altına alan, tabiatın efendisi-yenilmez insan.

Bugün bu teklifle doğuştan muhatap olan bizler gerçekten kendimizi güvende hissedebiliyor muyuz? Hızla artan teknolojik gelişmelerle, her şeyin belli ve sistematik olmasıyla aradığımız huzura kavuşabiliyor muyuz? Otobüsün kaç dakika sonra durakta olacağını bilmek, sipariş ettiğimiz yemeğin görüntüsünden acı oranına kadar nasıl ve ne zaman elimize ulaşacağı bilgisine sahip olmak bizdeki kaygıyı gideriyor mu?

Toplumların yaşam tarzının kişiler üzerindeki etkisi bilinir bir durumdur. Gücüne inandığımız bu bilginin elde edilme süreci birtakım yenilikler meydana getirdi. Chul Han bu yeniliklerle meydana gelen toplumu “şeffaflık toplumu” olarak tanımlamıştır. Şeffaf, saydam olan demektir. Gizli olan şeylerin göz ile görülmesine engel olmama durumudur. Şeffaflık toplumu, her şeyin bilinir ve görünür olmasından kaynaklı bir güven toplumu olarak tanımlansa da Chul Han buna güven toplumu yerine “kontrol toplumu” der. Yaşadığımız çağ ve onun getirdiği sistem bizden apaçıklık bekler. Çünkü bilgi belirsizlik, kapalılık istemez. İnsanın ne düşündüğü, neyi sevdiği, ne hissettiği, neyi planladığı

bilinmek ve bu bilgiyle beraber bireye ve topluma şekil vermek istenir. Bilgiyle beraber emniyet altına alınmak istenen insanı artık başka bir tehlike beklemektedir; insan kendi sorularını soramaz ve cevap üretemez hâle gelmiştir. Her farklı soru ve onun doğurduğu cevap, elde edilen istatistikler sonucu sağlanmaya çalışılan kontrole bir başkaldırıdır. Soruları elinden alınan insan ise artık özne değil nesne konumuna dönmüştür. Yaşamak için hayatını feda eden insan aradığı emniyeti bulabilmiş midir?

İnsan Bezm-i Elest'te ilk soruya muhatap kılınarak diğer yaratılmışlardan farkı ortaya konmuştur. Yani insan soruya muhatap kılınarak kendine ait cevabı olması beklenen bir varlıktır. Bir çocuğun doğumundan ölümüne kadar her aşamanın belli olduğu, kendisine verilen 2-3 seçenekten birini seçmek zorunda kalan “özgür modern insan” artık soruya muhatap değildir. Sorusu olmadığı için cevap da üretemeyen birey artık bir bitki gibi yaşamaktadır. İtiraz etmeyen, tercihleri olmayan, toprağına dökülen su ile idare etmek zorunda kalan “bitki insan”.

İnsanın ilk arayışı kendini güvende hissetmek için başlamıştır diyebiliriz. Hz. Âdem'in sonsuzluk arzusu ile yasak ağaca dokunmasıyla başlayan süreç dünyada da devam etmiştir. Tarihin akışına baktığımızda güvende hissetmek, emniyette olmak için hayvanların ehlileştirildiğini, taşlardan savaş aletleri yapıldığını, saldırılardan korunmak için setlerin yapıldığını, doğal afetlerden korunmak için göçler ve farklı malzemelerle yaşam alanlarının inşa edildiğini okuyoruz.

Bir bitki için güneşin ısısı, toprağın sağlıklı olması, yeterince su alabilmesi yeterliyken, insanı emniyette hissettirmeye bu maddî imkânlar yeterli midir?

Kendimizi ve çevremizdeki insanları okursak bunun yeterli olmadığını hissederiz. Her ne kadar kişinin kendi ile baş başa kalıp sorgulamalar yapmasına engel olan bir yaşam tarzımız olsa da en ufak bir boşlukta kişinin bunalımlara girmesi, imkânları ne kadar çoğalıp güvenliği artsa da bir türlü bitmek bilmeyen endişeleri gösteriyor ki insan sadece tabiatı tahakküm altına alarak emniyetli olamaz. İnsanı en fazla kaygılandıran durumların başında kendini gerçekleştirememesi hissi vardır. Bu nedenle ona verilen düşünme, okuma, itiraz etme, tercih yapma hakkı elinden alındıkça kaygısı daha da artacaktır.

Modern insanın kaygısının artmasının bir vechesi de maruz kaldığımız dijital ortamların şiddetidir. Gerçek âlemde kendiliğini yaşayamayıp kendisi olarak var olamayan insan, dijital âlemde benliğini görünür kılarak var olmak ister. Hayatının sürekli izlenme

hâlinde olduğunu bilen insan fitrî yaşayamadığı gibi diğer insanların hayatlarını izlerken kendinde olmayıp da başkalarında olan şeyleri fark edince yoksunluk hissediyor ve kaygısı daha da artıyor. 3. sayfa haberlerine sürekli maruz kaldığı da düşünülürse bu kaygının sadece insan tekinde kalmayıp aileye, mahalleye, şehre de yansıdığı görülecektir. Yani kendini emniyette hissetmeyen insanın şehri de emniyetli olamıyor. Tarih boyunca bu emniyetin peşinde olan bizler bu duruma nasıl kavuşabiliriz?

Emniyet kelimesi “a-m-n” kökeninden türemiştir, emânet kelimesi ile de kökteştir.

Gelenekle birlikte bazı kavramlar anlam derinliğini kaybedebiliyor. Bu tür kavramlar, olması gereken etkiyi uyandıramıyor.

Emniyet-emânet-emîn olmak deyince ilk akla gelen isim ise şüphesiz Muhammedü'l Emin'dir. Onun eminliği üzerine konuşmak istediğimizde aklımıza genellikle düşmanlarının mallarını ona emânet etmesi, onun da bu emânetleri sahiplerine, savaşta bile olsalar aynı şekilde iade etmesi gelir. Hâlbuki ona emînlik vasfını verenlerden biri olan Mekkeli müşrikler vahyin gelmesiyle birlikte ona yalancı, şair diyerek eminliğini ortadan kaldırmak istemişlerdi. Oysa Efendimiz'in eminliği bundan ibaret değildi. O; Allah'a verdiği söze sadık olması, Allah'ın ondan, onun Allah'tan emin olması nedeniyle Emin'di. Bezm-i Elest'te sorulan soruya karşılık verdiği cevaba, yani yüklendiği emânete sahip çıkan Peygamber, Muhammedü'l Emin'dir. Bu emâneti yani insan olma sorumluluğunu yüklenen insan, Emin'dir. Onun bu emânet üzere inşa ettiği şehir ise Seyyidetü'l Büldan (şehirlerin efendisi) olur.

Beşerin halife-i arz, Yesrib'in Seyyidetü'l Büldan olmasının ilk adımı vahyin Hira'ya inmesi ile başlamıştır. Oku emrine itaat eden Seyyidetü'l Büldan'da Ensar-Muhacir kardeşliği doğmuştur. Mescid-i Nebevi inşa edilmiştir. Bir kuşun aç kalması korkusundan titreyen Hz. Ömer'in adaleti doğmuştur.

Sağlık sigortaları, yüksek güvenliğin siteleri, emeklilik güvencesi olan bizler ise otobüste çocuğumuza tebessüm edilince rahatsız olacak, kapımızı çalan

komşumuzu içeriye davet edemeyecek kadar şüpheli olduk. İnsanlığın yaşadığı bu tecrübeden anlıyoruz ki emaneti yüklenmeyen insan kendini emniyette hissedemez.

Peki, bizim için emniyette olmak nasıl mümkün olabilir? Tüm insanların farkında olsun olmasın peşine düştüğü bu soruya nasıl bir teklif sunabiliriz? İhsan Fazlıoğlu insanın “maddi güvenliğine (emân) ilişkin sorunları çözmek kadar, manevi güvenliğine (imân) ilişkin kaygıları da gidermenin” önemli olduğunu vurgulayarak şöyle der:

“Emâna ilişkin meşrû ve makûl bilgi, insanı mukayyet zorluklarını, dolayısıyla maddi güvenliğine bir yanıttır. Ancak hem bireyin mebde, meâş, meâd çerçevesindeki anlamına, kend’özünü muhafaza edecek ve tam tahakkukla gerçekleştirebilecek yaşama pratiğine hem de *kend’özün* sürekliliğine, kısaca *imâna* yani manevî (anlam-değer) güvenliğine ilişkin makûl ve meşrû bilgi, kanaatimizce *aşkın fâil bir ilkenin/öznenin* varlığına ihtiyaç duyar.”

Bir balık nasıl ki okyanusta yüzerken suyu idrak edemez; kişi de bir şeyin içindeyse onu tamamen ihata edemeyebilir. Kısmi bilgiler yanlış sonuçlara yol açabilir. Bu sebeple bir kişi hem kendini emniyette hissetmesi hem şehrinin, evinin emniyette olması için aşkın bir fâile ihtiyaç duyar. Zamanın ve mekânın dışında, geçmiş-i-geleceği-şimdiyi bilen ve onu idare etmeye kudreti yeten bir fâil... Efendimiz aleyhisselatuvesselem bu kudreti insanlara tanıtan en kestirme yol olduğu için onun bulunduğu her yer kâinatın en güvenilir alanına dönüşmüştü.

“*Baktın. Nasıl bakmayı optik okumakla öğrenmedinse*

Yaşadın. Hiçbir zaman vesikaya bindirmedin yaşamayı

Kurduğun vaki değil polislerle bir ahbap çavuş ilişkisi

Dudaklarında bir gülümseme yaklaşmadın banka personeline

Kaç litre süt sağdıysan

Sattığının hepsi o kadardı

En beğendikleri pilavda kullanıldı

Senin ayıkladığın pirinç

Alışverişe çıktığın günler

Haddini bildi çarşılar

Esnaflı kendine getiren senin suallerindi

Sen arşınılıyorken bambaşkaydı kaldırım

Üstünkörü geçmedi seninle geçirdiğimiz hiçbir saat

Lopsa loptu tartaklanan okşanan rafadansa rafadandı.”

Özetle Yesrib’i şehirlerin efendisi yapan neyse içinde bulunduğumuz dünyayı da emniyete ulaştıracak olan şey odur. Mü’min için zaman ileriye doğru değil dairesel şekilde akar. Biz asr-ı saadetteki ihsan şuuruna ulaştığımız andan itibaren hem kendimizi hem ailemizi hem şehrimizi emniyette hissedeceğiz. Tekrardan anneler birbirine çocuklarını emanet edebilecek, yeniden komşudan gelen bir tabak yemeği şüphe etmeden yiyebileceğiz. Kanımızda gezen bir hücreden semada dönen gezegenlere kadar her şeyin tek bir zâtın elinde olduğunu bilen insan emindir, emaneti üstlenir ve emanete hıyanet etmez. Rızık kaygısına karşı Rezzak, hastalık kaygısına Şafi, kabul görme kaygısına karşı Vedûd olan bir Rabbi vardır. Kendini emniyette hissedен insan her bir varlığın gözeticisi ve koruyucusu olduğunu da bilir. Bu şuurla tüm kâinatı, sanki evinin içindeymişçesine emniyette seyredip keşfedebilir. ■

¹ John Maynard Keynes’ten Nefretim Yirmi Sebebi, İsmet Özel

Güven Toplumunun Bir Göstergesi: Emân

H. Yunus APAYDIN

Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Hukuku Anabilim Dalı

Bu yazıda klasik fıkıh doktrini açısından emân ve emânnâme konusunu, dayandığı temel mantık, yöneldiği istikamet ve gerçekleştirmek istediği amaç açısından, genel olarak ele almaya çalışacağım. “Klasik fıkıh” diye kayıt düşmemin sebebi, köprülerin altından çok suların akması ve aynı suda iki kez yıkanamayacağı gerçeği sebebiyle, klasik fıkıhtaki temel mantık ve amaç hâlen geçerli olmakla birlikte, ayrıntılı düzenlemelerin, bugünün gerçekliği içerisinde tam karşılığının olmaması veya uygulanmasının mümkün olmaması ve bugün içinde olduğumuz yeni durumun yeni görüşleri ve yeni düzenlemeleri icap ettirmesidir.

Emân, Arap dilinde, güven, güvenlik, teminat gibi anlamlara gelir. Güvenlik, hem birey ve hem de toplumun sade, normal ve bazı endişelerden arınık yaşamak için ihtiyaç duyduğu bir şeydir. Her birey, her toplum ve her devlet bir şekilde bu güvenli ortamı sağlamak için çeşitli yollara başvurmuştur. Güvenli ortam bir yönüyle “iyi”nin de gerçekleşme zemini. Müslüman toplum ve devlet açısından düşünüldüğünde,

dışarıdan ve içeriden gelecek saldırıları engelleyip bu güveni sağlamak yönündeki klasik kurgu; önce İslam dinine girmeye, yani Müslüman olmaya davet etmek, bu olmazsa cizye ve haraç vermek suretiyle boyun eğip Müslümanların devletine itaati teklif etmek, bu da olmazsa son çare olarak savaş şeklindedir.

Emân ve ilgili diğer konular klasik fıkıh kitaplarının -bugünkü tabirle devletler umumî hukuku olarak nite-lendirilebilen- *siyer* bölümlerinde incelenir.¹

Klasik fıkıh doktrini açısından bir gayrimüslimin Müslümanlarla birlikte yaşamasının iki yolu vardır. Birisi zimmet akdiyle kurulan zimmîlik durumu, diğeri de emân isteyerek Müslüman topluma karışmasıdır. Aralarında farklılık temelde şu iki noktada ortaya çıkar: Birincisi, zimmet akdi sadece ehl-i kitap olarak nitelenen Yahudi ve Hristiyanlarla yapılır. Ancak muh-temelen monoteist inancı yayan Zerdüşťün öğretilerini benimsedikleri için, Mecusilere de, kestikleri yenilme-mek ve kadınlarıyla evlenilmemek kaydıyla, zimmîlik statüsü verilmiştir. Hatta bu konuda Hz. Peygamber’e isnad edilen “Mecusilere ehli kitap muamelesi yapın, yalnız kestiklerini yemeyin ve kadınlarıyla evlenmeyin” şeklinde bir rivayet bulunmaktadır. Emân akdi ise, kitap ehli olup olmamasına bakılmaksızın herkesle, yani hem ehli kitapla hem müşriklerle yapılabilir. İkincisi; zimmet akdi süreklilik arz ederken, emân akdi, geçici bir güvenlik teminatı sağlamaktadır.

Burada dikkat çeken bir husus zimmet akdinde “din”in, -yani herhangi bir dine mensup olmanın- belirleyici bir unsur olarak ortaya çıkmasıdır. İçelli Abdullah Şevket’in bazı küçük tasarruflarla zikredeceğimiz şu ifadesi bir yönüyle bu duruma işaret etmektedir: “Dünyanın salâhı, diğer esasların da esası olan, iki temel esas üzerine kuruludur: Birincisi; nizâm-ı âlemin halden masuniyeti için evvel emirde dünya ehlinin bir din ile mütedeyyin ve bir şeriatle müteşerri’ olması lazımdır ki, din, nefsanî şehvetlere karşı bir manevî engel teşkil ederek zecr-i damâir ve men’-i serair etsin (Yani vic-

Farabi ve İbn Sina gibi klasik İslam filozofları ve diğer Müslüman ulema arasında yaygın olan anlayışa göre, insanların toplum olarak düzenli ve adaletli bir şekilde yaşamalarının yolu İslâmlıktır. Düzenli, adaletli ve güvenli bir hayatın temsilcisinin o vakitler Müslüman toplumlar olduğu düşünülürse bu anlayışın normal kabul edilmesi icap eder.

danları kontrol edip, gizliden yapabileceği kötülükleri engellesin) ... ‘Din nasihattır’ -yani sadakattir- hadisinde bu anlam mevcuttur ... İkincisi de -bir hukuk düzeni içerisinde- teb’anın mal ve can güvenliğini sağlayacak bir sultanın varlığıdır.”²

Kısaca burada toplumun huzur ve güven içerisinde yaşamasında ve dünya düzeninin aksamadan devam etmesinde dinin önemli bir rol oynadığı vurgulanmış olmaktadır.³ Bununla birlikte Müslüman bilim adamları önceliği ve üstünlüğü İslam dinine vermekte ve toplumda/dünyada onun hâkim ve belirleyici konumda olması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Farabi ve İbn Sina gibi klasik İslam filozofları ve diğer Müslüman ulema arasında yaygın olan anlayışa göre, insanların toplum olarak düzenli ve adaletli bir şekilde yaşamalarının yolu İslâmlıktır. Düzenli, adaletli ve güvenli bir hayatın temsilcisinin o vakitler Müslüman toplumlar olduğu düşünülürse bu anlayışın normal kabul edilmesi icap eder. Sadece dinsel değil, aynı zamanda bilimsel ve kültürel üstünlük Müslümanların elinde olduğu için Müslümanlar iyi bir hayatın ancak Müslümanlıkla gerçekleştirebileceğine inanmaktaydılar. Farklı din mensuplarına sunulan ya Müslüman olma

ya boyun eğip itaat etme ya da savaş seçeneklerini bu psikolojik arka plan üzerinden düşünmek gerekir. İsmet Özel’in bir söyleşideki “Müslüman olmayan herkes benden daha düşük bir insandır” ifadesinin bir yönüyle, tam da klasik dönemdeki bu anlayışı yansıttığı söylenebilir.

Zimmet akdi yoluyla, gayrimüslim, toplumun üyesi niteliğini kazanarak darulislam vatandaşı olur ve “zimmi” olarak adlandırılır. Zimmiler, -dinlerinin gereği

Farklı din mensuplarına sunulan ya Müslüman olma ya boyun eğip itaat etme ya da savaş seçeneklerini bu psikolojik arka plan üzerinden düşünmek gerekir. İsmet Özel’in bir söyleşideki “Müslüman olmayan herkes benden daha düşük bir insandır” ifadesinin bir yönüyle, tam da klasik dönemdeki bu anlayışı yansıttığı söylenebilir.

olan- bazı özel durumları hariç Müslüman hukukuna tabi olur ve genel olarak onların sahip oldukları haklara sahip olarak yaşar.⁴ Bu hakların başında İslam şeriatinin gerçekleştirmeyi amaçladığı ve taahhüt ettiği, can, mal, namus güvenliği ve din özgürlüğü yer alır. Gazali, bu beş temel değeri korumayan bir şeriaten bahsedilemeyeceğini vurgular. Zimmi, bir suç işlediğinde Müslümanlara uygulanan müeyyide ona da uygulanır. Canlarına karşı Müslümanlar tarafından bir saldırı olduğunda, saldırı cezalandırılır. Bir anlamda kanun/hukuk önünde eşitlik sağlanmış olur. Sözü edilen temel haklar dışında

gayrimüslimlere getirilen bazı kısıtlamalar, yani giyim kuşamda Müslümanlara benzememesi, daha yüksek ev yapmaması ve Müslümanlar hakkındaki şahitliklerinin kabul edilmemesi gibi, temel haklara nisbetle aksesuar haklar denilebilecek konulardaki kısıtlamalar, İmam Matürîdî’nin işaret ettiği, hak dine girmeleri konusunda onları tazyik amacına matuf olup, bir tür psikolojik baskı mahiyetindedir. Hak dine girmeleri, gayrimüslimlere kötülük değil haddizatında iyilik olduğu düşünüldüğü için, bu tür kısıtlamalar meşru kabul edilmiştir.

Zimmet akdi yoluyla gayrimüslimlerin darulislam vatandaşı olmayı istemelerinin bir sebebi, darulislamda hukukun üstünlüğü ilkesine riayet edilmesinin yanında, ayrıca akıl, can, mal, namus/nesil ve dinin korunması ilkeleri üzerine kurulan üstün bir hukukun da uygulanıyor oluşudur. Hukukun üstünlüğü ve üstün hukukun adaletin zemini olduğu ve adaleti sağlayan hukukun da insan mutluluğunun zemini olduğu düşünülürse, gayrimüslimlerin İslam toplumunda Müslümanlarla birlikte yaşama arzuları bir yönüyle bu arayışa bağlanabilir.

Gayrimüslimlerin Müslümanlarla birlikte yaşamalarına izin verilmesinin, hatta bunun teşvik edilmesinin gerisinde, Müslümanların gerek teolojik, gerek hukuki, gerek sosyolojik, gerek psikolojik üstünlüklerinin sağladığı bir özgüven yatmaktadır. Nitekim gayrimüslimlerin Müslümanlarla birlikte yaşamalarının temeli sayılan “Müşriklerden biri, sizden emân isterse, ona emân verin ki Allah’ın kelamını duyabilsin” (Tevbe 9/6) mealindeki ayette bu özgüvenin izlerini görmek mümkündür. Ayette geçen “istifar” kelimesi, etimolojik olarak komşuluk anlamına gelen “civar” kelimesinden türemiştir ki, kelimenin bu anlamı dikkate alındığında ayetin, “müşriklerin sizinle komşuluk edip sizi tanımalarına imkân verin” şeklinde bir içeriği bulunduğu da söylenebilir. Buradan komşuluk ilişkilerinin de güven esasına dayalı olduğuna, olması gerektiğine ve bir anlamda birbirlerini himaye etmek durumunda olduklarına dair bir îmâ sezinlenebilir. Bu ayetin “Haram aylar çıkınca müşrikleri

¹ Örnek olarak bk. Alâuddîn el-Kâsânî, Bedâiu’s-sanâi’ fî tertîbi’s-şerâi’, Beyrut 1910, 7/97-142.

² Bu iki esasın geniş açıklaması için bk. İçelli Abdullah Şevket, *Ahlâk-ı Dîni*, İstanbul 1328, s. 9-14.

³ Yesrib’in, Hz. Peygamber’in oraya hicret etmesiyle birlikte, adeta dinin, -şeriat veya genel olarak şer’î hükümler aracılığıyla- yaşandığı yer/şehir anlamında “medîne” olarak isimlendirilmesi de bu bağlamda düşünülebilir.

⁴ İslam toplumunda zimmîlerin hukukî statüsü ile ilgili bir değerlendirme için bkz. H. Yunus Apaydın, “Birlikte Yaşama Tecrübesinin Fıkhi Çerçevesi: Gayr-i Müslimlerin Şer’î Hükümler Karşısındaki Konumu”, Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları (Müslümanların Diğer Din Mensuplarıyla İlişkilerinde Temel Yaklaşımlar) kitabı içinde, Ankara 2004, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları 4, ss. 65-70.

Sözü edilen temel haklar dışında gayrimüslimlere getirilen bazı kısıtlamalar, yani giyim kuşamda Müslümanlara benzememesi, daha yüksek ev yapmaması ve Müslümanlar hakkındaki şahitliklerinin kabul edilmemesi gibi, temel haklara nisbetle aksesuar haklar denilebilecek konulardaki kısıtlamalar, İmam Matürîdî'nin işaret ettiği, hak dine girmeleri konusunda onları tazyik amacına matuf olup, bir tür psikolojik baskı mahiyetindedir. Hak dine girmeleri, gayrimüslimlere kötülük değil haddizatında iyilik olduğu düşünüldüğü için, bu tür kısıtlamalar meşru kabul edilmiştir.

bulduğunuz yerde öldürün... Tövbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse artık onlara dokunmayın.” (Tevbe 9/5) mealindeki müşriklerin bulunduğu yerde öldürülmesini emreden ayetten sonra gelmesi manidardır. Yani sadece genel olarak değil özellikle savaşın fiilen vuku bulduğu zamanlarda bile emân imkânı tanınmıştır. Bu da savaşın nihai ve ilkesel olmayıp savaşın asıl amacının İslam ve Müslümanlar için tehdit olan şeylerin ortadan kaldırılması olmasıdır. Mevlana'ya nisbet edilen “Cihat, düşmanın/zalimin kılıcını elinden almaktır.” mealindeki söz de tam bağlama uygun düşmektedir.

Bir iklim, bir bölgeye, bir şehre veya daha küçük yerleşim birimlerine emân verme yetkisi devlet başkanına aittir. Bunun ilk örneklerinden biri Hz. Peygamber'in Necran halkına verdiği emân olup, metni günümüze ulaşmıştır. Daha sonraki dönemlerde Müslüman devlet başkanla-

rının çeşitli bölgelere verdiği emân belgelerinin de bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in Bosnalı Fransiken rahipler için düzenlediği emâname/ahidname bunlardan biridir. Bu emânamede Bosnalı rahiplere ve kiliselerine ilişilmemesi, onların korkusuz bir şekilde yaşamaları hususu özellikle belirtilmiştir. Yine Salahaddin Eyyûbî'nin çeşitli şehirlerin halklarına emâname düzenlediği bilinmektedir. Buradan anlaşılıyor ki, emân sadece Müslüman ülkede bulunmak yanında, kendi ülkelerinde/bölgelerinde yaşayan insanlar için de verilebilmektedir. Bu tür emânamelerin bir kısmında, sağlanan güvenlik karşılığında cizye ve haraç alınması, bunlara bir tür zimmîlik statüsü tanındığı izlenimini vermektedir.

Tek tek bireyler söz konusu olduğunda, kadın erkek her mükellef Müslümanın emân verme hakkı vardır. İlke olarak emân verme yetkisi devlet başkanında olmakla birlikte, kadın erkek her Müslümanın bireysel olarak emân verme yetkisine sahip olduğunun fakihlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmesi, Müslüman toplumun -vaktiyle- nasıl bir güven toplumu olduğunun da bir göstergesi sayılmalıdır. Tabir caizse devletin iznine ve denetimine gerek olmaksızın tamamen sivil inisiyatifle böyle bir emân verme sistemi, genel olarak toplumun güvenli bir toplum olması olgusuna dayandığı gibi aynı zamanda komşuluk ilişkilerinin de bu güvenliği sağlayabildiğini ve emânın gereğinin yerine getirilmesinin güvencesi olduğunu da gösterir. Bu uygulama bir yönüyle emân veren kişinin genel olarak topluma ve özel olarak da komşularına güvenini, bir yönüyle de toplumun emân veren bireye güvenini yansıtır.

Bu hüküm sadece savaş hâli değil bütün zamanlar için geçerlidir. Ve harbî kişi emânla Müslüman topraklarına girdiğinde, canı, malı, ırzı Müslüman toplumun güvencesi altındadır. Bu süre zarfında Allah'ın kelmamını işitip, Müslümanların örnek yaşantılarını görüp Müslüman olursa ne âlâ. Müslüman olmadığı takdirde, yine geldiği gibi, kendi ülkesine emniyetli bir şekilde ulaşması sağlanır.

Ayetin devamında emân vermenin gerekçesi olarak, onların “bilmeyen bir topluluk” olduğu söylenir. Neyi bilmiyorlar? Müfessirler ittifakla, onların bilmedikleri şeyin, iman, İslam ve resulün davet ettiği şeyin

Fatih Sultan Mehmed Han'ın Emânnâmesi

Bosna Ruhbânlarına Sultan Mehemed Hân-ı merhûm verdiği ahidnâmenin sûretidir:

Nişân-ı hümâyûn oldur ki, ben ki Sultan Mehemed Hânım; cümle havâss ve avâma ma'lum ola ki, işbu dârendegân-ı fermân-ı hümâyûn Bosna râhiplerine mezîd-i inâyetim zuhûra gelüp buyurdum ki, mezbûrlara ve kiliselerine kimesne mâni ve müzâhim olmayub, ihtiyatsız memleketimde duranlara ve kaçup gidenlere emn ü amân ola ki gelüp bizim hâssa memleketimizde havfsuz sâkin olup kiliselerinde mütemekkin olalar ve yüce hazretimden ve vezîrlerimden ve re'âyalarımından ve memleketim halkından kimesne mezbûrlara dahl ü ta'arruz etmeyip incitmeyeler. Kendülerine ve cânlarına ve mâllarına ve kiliselerine ve dahi yabandan hâssa memleketimize âdem getürürler ise yemîn- i mugallaza iderim ki, yeri ve göğü yaradan Perverdigâr hakkı içün ve ulu peygamberimiz Muhammed Mustafa sallallahu te'âla aleyhi ve sellem hakkı içün ve yedi mushaf hakkı içün ve yüz yirmi dört bin peygamberler hakkı içün ve kuşandığım kılıç içün bu yazılanlara bir ferd muhalefet eylemeye. Mâdem ki benim hizmetime ve emrime muti olalar.

Tahrîren fi 28 şehri mayıs gurre-i muharremü'l-harâm sene 883. Be yurt-ı kal'a-i Drac.

hakikati olduğunu belirtirler. Bu ayet, müşrikleri “bilmeyen topluluk” olarak nitelerken, dolaylı olarak da Müslümanları bilen ve bildiklerini öğretmekle yükümlü olan bir topluluk olarak konumlandırıyor ve Müslüman topluma imanın, İslam’ın veresülün davet ettiği şeyin hakikatini göstererek imrenilen örnek bir toplum, her bakımdan bir güven toplumu olma görevini yüklüyor. Günümüzde Müslümanların, Müslüman toplumların bu görevi yerine getirip getirmediği, hatta böyle bir dertlerinin olup olmadığı üzerinde düşünülmesi gereken kocaman bir soru işaretidir.

Zimmet akdi, emân ve ilgili konuların bir “birlikte yaşama tecrübesi” olarak okunması mümkündür. Birlikte yaşama tecrübesi olarak görülmesi mümkün olan emân ve zimmîlik konularında dikkat çeken önemli hususlardan biri şudur: Müslüman toplum, diniyle, inancıyla, hukukuyla hâkim ve dominant unsurdur. Yani, bu toplumla birlikte yaşayanlar, bir bakıma bu üstünlüğü tanıma, kabul etme ve itaat etmeyi baştan kabullenerek bu topluma dâhil olmaktadır. Dominantlık durumu göz ardı edilerek, her bakımdan tam bir eşitlik beklenebilir miydi veya böyle bir şey mümkün müydü? İnsanların bir tarağın dişleri gibi eşit olduğunu, Arabın aceme, acemin Araba bir üstünlüğü olmadığını, üstünlüğün ancak takva ile olduğunu vurgulamasına rağmen Hz. Peygamber’in “İmamlar Kureyş’tendir” diyerek devlet başkanlarının Kureyş kabilesinden olacağını söylemesi; yine fıkıh kitaplarının kefaet bahislerinde, bırakın bir Türk veya başka milletten bir erkeği, Kureyş kabilesinden başka bir Arap kabilesinden olan erkeğin Kureyşli bir kıza denk olmadığının dile getirilmesi nasıl anlaşılacaktır?

Tek tek bireyler söz konusu olduğunda, kadın erkek her mükellef Müslümanın emân verme hakkı vardır. İlke olarak emân verme yetkisi devlet başkanında olmakla birlikte, kadın erkek her Müslümanın bireysel olarak emân verme yetkisine sahip olduğunun fakihlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmesi, Müslüman toplumun -vaktiyle- nasıl bir güven toplumu olduğunun da bir göstergesi sayılmalıdır. Tabir caizse devletin iznine ve denetimine gerek olmaksızın tamamen sivil inisiyatifle böyle bir emân verme sistemi, genel olarak toplumun güvenli bir toplum olması olgusuna dayandığı gibi aynı zamanda komşuluk ilişkilerinin de bu güvenliği sağlayabildiğini ve emânın gereğinin yerine getirilmesinin güvenesi olduğunu da gösterir. Bu uygulama bir yönüyle emân veren kişinin genel olarak topluma ve özel olarak da komşularına güvenini, bir yönüyle de toplumun emân veren bireye güvenini yansıtır.

Öyle anlaşıyor ki, Tanrı karşısında ve hukuk karşısında eşitlikten farklı bir şey var burada. Üstünlüğün ancak takva sayesinde olduğu vurgulanmasına rağmen, toplum idaresinin Kureyş’e tahsis edilmesi ve fıkıh ve kelam geleneğinde bu ekseninde oluşan anlayış, muhtemelen, sağlam ve sürdürülebilir bir toplumsal yapının ancak bir hâkim ve dominant unsur ekseninde gerçekleşebileceği ve toplum gemisinin salimen ilerlemesinin buna bağlı olduğu kabulü üzerine temelleniyor. Yanlış anlaşılma riskine rağmen bir durum tespiti olarak belirtmek gerekirse, Avrupa toplumlarında açıkça görülen veya içten içe sürdürülen yabancı düşmanlığı veya İslamofobyanın gerisinde yatan sebeplerden birisi belki de, yabancıların ve İslam’ın bir hâkim unsur ekseninde gerçekleşen mevcut toplumsal yapıya tehdit olarak algılanmasıdır. ■

Emansız Enam Olmaz*

Yusuf Yerli

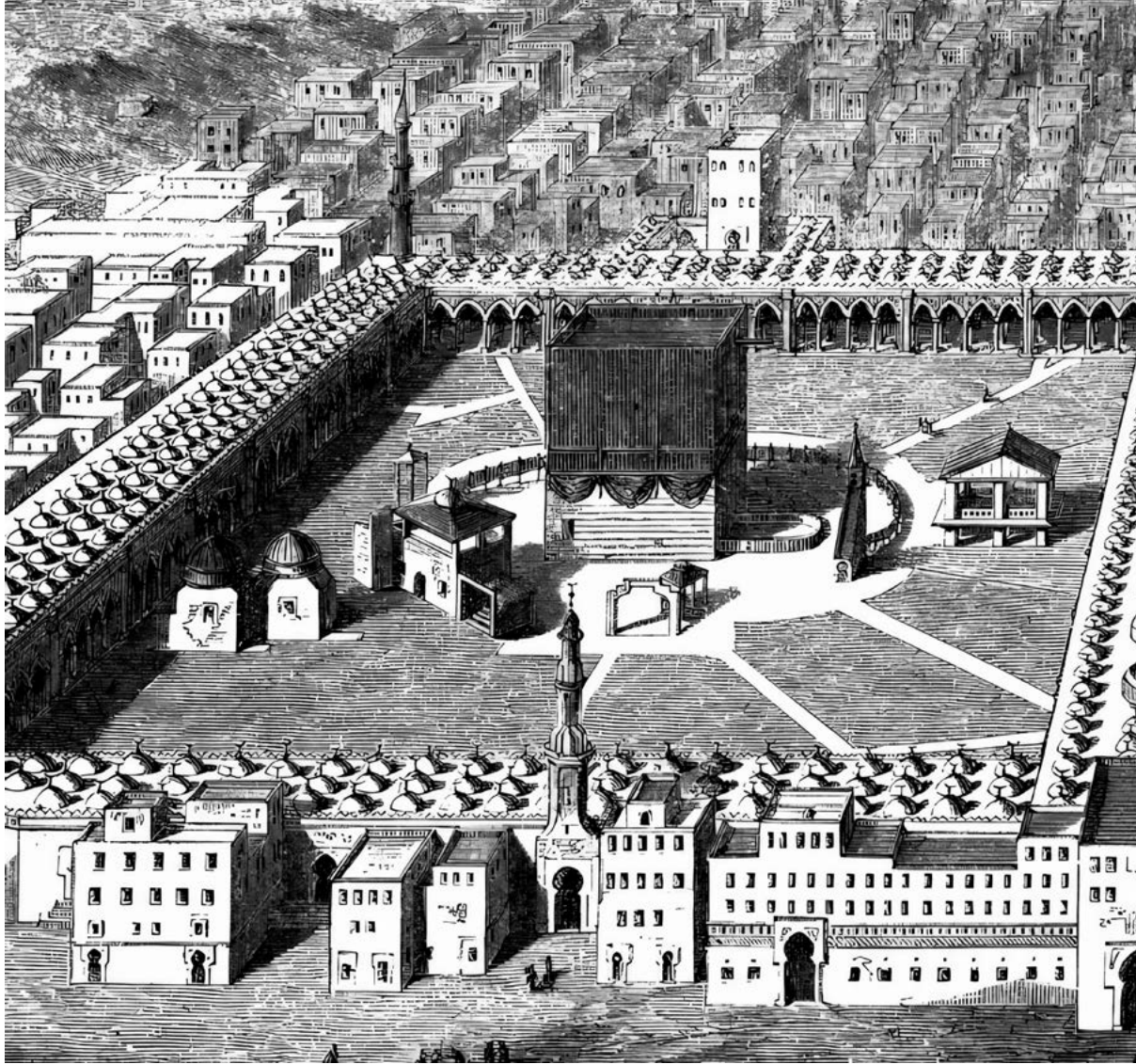
“Madem sağlanmışır Kureyş’e dostluk,
Güvenle her yana, yaz, kış yolculuk
Kâbe’nin Rabbine etsinler kulluk!
O’ndandır bu güven, O’ndan bu bolluk.”¹

I.

İlafsız eman, emansız enam olmaz. Bu hakikati Kur’an-ı Kerim bize hep hatırlatır. Namaz sureleri olarak da bilinen sureler arasında yer alan Kureyş suresi bu ölümsüz hakikatle neredeyse her gün en az beş kez

¹ Merhum Emin Işık “Kureyş Suresi Üzerine Bir Tefsir Denemesi” adlı makalesinde, Kureyş suresini bu dizelerle mealendirmiş. Bkz. Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Der-gisi, Sayı: 3, 1985.

• **Eman:** “Emin olmak, güvenmek” anlamındaki Arapça emn kökünden türemiş bir isim olan emân “güven, güvence, güvenlik” manasına gelir.
Enam: En’âm, koyun, keçi, deve ve sığır cinsi ehlî hayvanları ifade eden bir kelimedir.

bizi yüzleştirir; ama bizim bu hakikate kulak asacak, gereğini yapacak niyetimizin varlığını sorgulamamız gerekiyor. Kur'an surelerinin hem mushaf dizilimindeki sıralama hem de nüzul sıralaması üzerinden okuduğumuzda bizlere farklı bir pencere açtığını görüyoruz. Kureyş suresi mushaf diziliminde Fil suresinden sonra, Maun suresinden önce gelir. Fil ve Kureyş sureleri, ele aldıkları ve dikkat çektikleri konu bakımından sanki birbirinin devamı ve açılımı gibidir; bazı müfessirlerin ikisinin bir sure olduğunu iddia etmeleri de bu iç içeliğin bir ifadesi olsa gerektir. Fil suresi ile bir beldenin nasıl *korunacağı* anlatılırken Kureyş suresi ile bir beldenin

nasıl *kalkınacağı*nın temel prensipleri vaz edilir. Maun suresinde ise Kureyş suresinde ifade edilen Kureyş'i açlık ve korkudan emin kılacak imkânları (ilafı) gerçekleştirmesi dolayısıyla bu beytin Rabbine kulluk etmeleri gerekirken (Rabb'in verdiği rızık ve imkânı yoksul, yetim ve muhtaçlar ile paylaşmaları gerekirken, bundan imtina edip ihtiyaç sahiplerine "zırnık" bile koklatmamaları yüzünden) dini yalanlama yolunu seçmeleri üzerine Kureyşlilerin lanetlenmesi ve bir şehrin nasıl ve neden *kaybedeceği* gündeme gelmiştir.

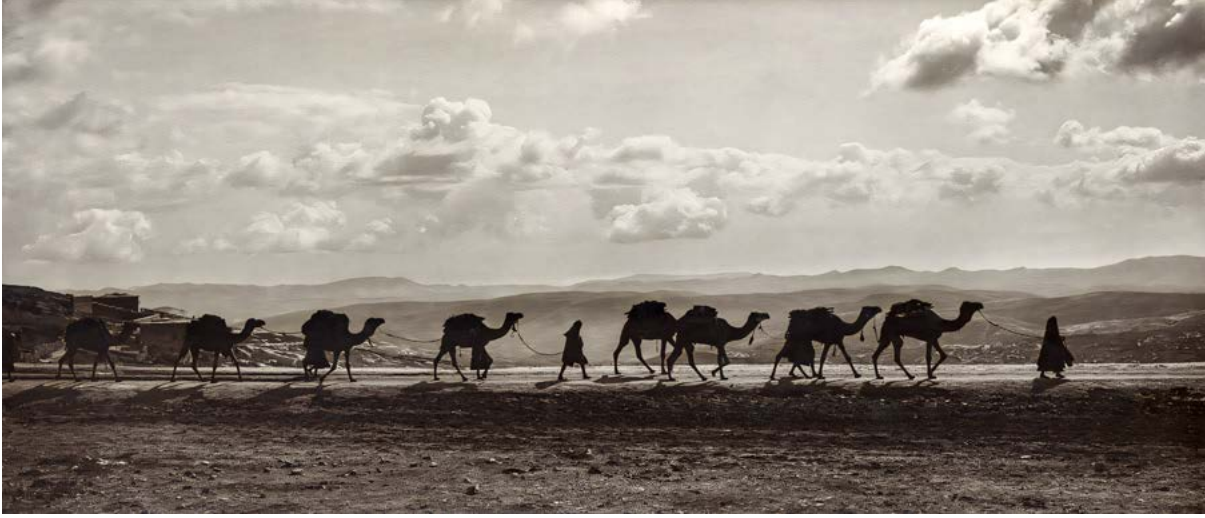
Nüzul sıralaması bakımından konuyu ele aldığımızda, Kureyş suresinin Tin suresinden sonra nazil olduğu ifade edilir. Tin suresinde "bu güvenilir belde" şeklinde gelen ayet Mekke'yi işaret etmektedir. Kureyş suresi ise güvenilir belde olma özelliğini Mekke'nin nasıl kazandığını ifade eder.

Aşağıda okuyacağınız metin; Kureyş suresi bağlamında, kıraat vasatı zemininde bir anlama ve anlamlandırma denemesidir.

II.

Tin suresinde beldenin adı ön plana çıkarılırken Kureyş suresi bu beldenin sakinleri olan Kureyşliler üzerinden devam ediyor ve sureye ad oluyor: Kureyş suresi.

Mekke-i Mükerreme Hz. Peygamber'in doğduğu mekân. Kureyş ise 40 yıl kadar içlerinde yaşadığı halk. O bir Kureyşliydi. Vahiyden sonra da içlerinde 13 sene kaldı ve sonra Medine'ye hicret ederek Medine'deki Evs ve Hazrec kabileleriyle buluştu. Kureyşlilerden onunla beraber giden 300 civarında insan yeni bir yere yerleştiler ve

muhâcirûn/hicret edenler/göçenler diye nitelendirildiler. Medine’de yaşayan Evs ve Hazrec kabileleri ise bunlara yardım edip ev sahipliği yaptıkları için yardım edenler manasında ensar diye nitelendirildiler. Muhacirun ve ensar, Mekke ve Medine’nin bu iki topluluğu, görüldüğü gibi etnik adları dışında vahiyle münasebetleri, ayetlere gösterdikleri hizmet ile isim kazandılar.

Medine halkının kavmî adları olan Evs ve Hazrec kelimeleri Kur’an-ı Kerim’de hiç geçmedi. Kureyş’ten ise bir defa bahsedildi ve geçtiği sureye ad oldu. Ama Medine için nice defa ensar kelimesi, Mekke için de nice defa muhacir kelimesi kullanıldı. Sonra ensar ve muhacir (ve muhaceret); erken dönem Kur’an-ı Kerim’in inişine tanıklık etmiş, Peygamberimize iki ayrı şehirde iki ayrı kesitte yardımda bulunmuş bu insanları aşarak kıyamete kadar Müslümanların vasıfları olabilecek şekilde genişletildi. Bugün de muhaciriyet ya da ensariyet; seçimimize, tercihimize bağlı alabileceğimiz sıfatlar, ödüller olarak karşımızdadır.

Rasulullah’ın Arap olduğunu biliyoruz, Kur’an’ın Arapça olduğunu söyleyen birçok ayet-i kerime de var. O zaman Kureyş neye tekabül ediyor? Arap dışı bir şey mi? Hayır. Arap nitelemesi çok daha geniş. Cezîretü’l-Arap bölgesinde yaşayan daha büyük bir halk kitlesini içinde barındırıyor ve kendi içinde kuzey Arapları, güney Arapları, sonradan Araplaşmış muareb topluluklar gibi birçok fırka var. Kuzeyde yaşayan Araplar, Rasulullah vahye muhatap olduğu sırada iki

krallık kurmuşlardı ve bu krallıkların adıyla anılıyorlardı. Bunlar Suriye coğrafyasında Gassâniler ve Irak coğrafyasındaki Hîre Devleti şeklinde iki Arap devleti idi. Rasulullah ise bir Kureyşli olarak 25 yaşından 40 yaşına kadarki 15 sene süresince Hîre ve Gassâniler ile kervanlarla ticaret yapmıştır.

Yemen ve Hadramut bölgesinde yaşayan Araplar da önemli idiler. Yemenli Arapların çoğunluğu, merkezî Arapların putperest inançları dışında semavi dinlere dâhil olmuşlardı. İçlerinden bir kısmı Yahudiliği, bir kısmı ise Hristiyanlığı benimsemişti. Hristiyanlığı benimseyenlerden bir topluluk, Rasulullah’ın doğduğu sene, Fil suresinde söz konusu edildiği gibi, Kureyş’in şehrine yani Mekke’ye yürümüş ve Kâbe’yi yıkmaya tevessül etmişti. Ebrehe için Kureyş ve Mekke ortadan kaldırılmadığı, zayıflatılmadığı müddetçe Araplara inancını kabul ettirmesi, onları Hristiyanlaştırması ve kendi inşa ettiği mabedin kutsanması, Kâbe’nin yerini alması zor görünüyordu.

Hız. Peygamber’in atalarının, Mekke’de yaşayan halkın Kureyş diye isimlendirilmesi muhtemelen 350-400 sene geriye gidiyor. Kısas-ı enbiya kitaplarının ve tarihçilerinin kanaatleri bu yönde. Kureyş’e isim babalığı eden kişinin Rasulullah’ın 4 asır önceki büyük büyük atalarından Fihri bin Mâlik veya onun oğlu Kusay olduğunu söylüyorlar. Kur’an-ı Kerim, Hız. İbrahim’in hikâyesine İbrahim suresi ve Bakara suresinde (İbrahim suresi Mekke’nin son yıllarında, Bakara suresi Medine

yıllarında inmiştir) Mekke’yle bağlantılı olarak temas eder. İbrahim suresinde “İbrahim, sulbünden bir bölümlünü (kastedilen Hacer ve oğlu İsmail’dir) aldı, götürdü, ekinsiz bir vadiye yerleştirdi.” der. Burada ekinsiz vadi olarak geçen bölge Kureyş’in yaşadığı Mekke bölgesidir. Tevrat’ta İbrahim’in, İsmail ve Hacer’i dışarı götürmesi, uzaklaştırması, başka bir yere atmasından bahsedilir (Bu anlatıda Hacer’in önemsenmediği, “asıl hanımı Sâre ile beraber yürüdü” şeklinde ırkçı bir anlatım tarzı vardır). Orada da İbrahim’in onları bıraktığı bu bölge Faran Dağları olarak geçer. Yine kastedilen yer bugün bildiğimiz Mekke-i Mükerrreme’ye karşılık gelmektedir. Kureyş’in yaşadığı kentten, Âl-i İmrân suresinde mübarek Bekke olarak bahsedilmiştir. Bekke kelimesi, Mekkelilerin Batn-ı Mekke dedikleri, Kâbe’nin inşâ edildiği o çukur, merkezî alanın özel adıdır. Yani Bekke, Mekke’nin şehir içi dediğimiz yeridir. Daha geniş boyutuyla, şehrin varoşlarıyla beraber aldığı ad Mekke’ye karşılık gelmektedir. İbrahim aleyhisselamın İsmail’in doğumunun sonrası ve yetişkinlik çağının öncesinde çocuklarını bıraktığı bu bölgeye daha sonra gelmesi ve İsmail mümeyyiz çocuk yaşındayken onunla Mekke’de Kâbe’yi inşa etmesine ise Medine’de inmiş olan Bakara suresinde temas edilir. “... Oğlu İsmail’le beraber burada Kâbe’nin temellerini yükseltti ve sonra da Allah’a dua etti: ‘Rabbim, zürriyetimi insanlara önderler yap, içlerinden onlara bir peygamber gönder, senin kitabını ve hikmetini onlara öğretsin ...’” Hız. Peygamber, Kur’an-ı Kerim’in bu ayetine izafeten: “Ben, atam İbrahim’in duasıyım” der bir konuşmasında.

Rasulullah’ın atası olan İsmail ve Hacer buraya geldiklerinde -İbrahim suresinde- ekin bitmez bir bölge olarak geçtiği için ve henüz su kaynakları da bulunmadığı için Mekke henüz bir yerleşim yeri değildi. Yani ufak da olsa bir köy gibi de değildi, bir mera olarak da işlev görmüyordu; tamamıyla terk edilmiş bir alandı. Hız. Hacer’in mucizevi olarak suyla buluştuğunu biliyoruz. (Tevrat’ta ve İslam kısas-ı enbiya kitaplarında da bahsedilmiştir). Su kaynağı ortaya çıkınca Mekke insanların ilgisini çekmeye başlıyor, o zamanlar Yemen bölgesinden gelen

Cürhümîler diye anılan bir topluluk burada yerleşiyor ve Mekke’nin ilk halkını onlar oluşturuyor.

Hız. İsmail büyüdüktan sonra bu kabileden bir hanımla evleniyor ve İbrahim aleyhisselamın oğlu İsmail’in soyu ile Cürhümîlerin soyunun karışımından Kureyş kabilesi ve Mekke halkı meydana geliyor. Peygamberimizin soyu bir boyutu ile Hız. İsmail üzerinden İbrahim’in soyudur, diğer tarafından ise Yemen’deki Cürhümî kabilesine dayanmış oluyor. Buraya yerleşen Cürhümlü Araplar, İsmail’le beraber inşa edilen mabed, İsmail aleyhisselamın tebliği... Ki Kur’an-ı Kerim İsmail’in de nebi olduğundan, halkına salâtı ve zekâtı tebliğ ettiğinden bahseder. Dolayısıyla Mekke bir risalet kenti, peygamberlikle yoğrulmuş bir kent olarak doğmuştur. Mekke’nin ilk yerleşimi, kentleşmesi ve Cürhümlüler bu inançla buluşmuş görünmektedir. Zaman içerisinde Kâbe’nin öneminin azaldığı, Mekke kentinin yerleşim alanı olmaktan çıktığı, ıssızlaştığı dönemler olmuş; uzun seneler Kâbe’yi yenileyen kimse çıkmamıştır.

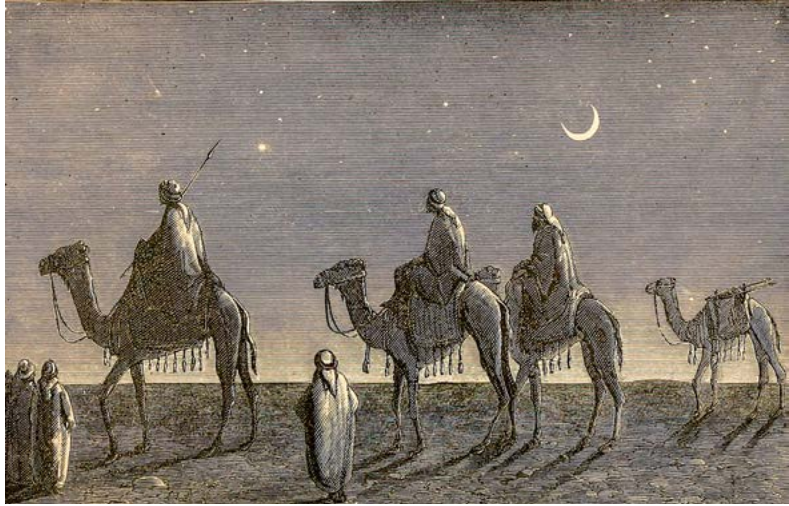
Rasulullah’tan 400 sene önce ve İsa aleyhisselamdan 200 sene sonraki kesitte Rasulullah’ın ataları Kusay ve onun babası Fihri bin Mâlik, Kureyş kabilesini tekrar bu kentte bir araya getirmek için çaba sarf ediyor, Arabistan’ın dört bir yanını dolaşıyor ve tüm akrabalarını, bildiği kabileleri buraya davet ediyor. “Ben burayı yeniden ihya edeceğim” diyor, su kaynaklarını buluyor, kuyuları temizliyor, bakımlarını yapıyor ve su ortaya çıkınca da emek ve gayret sarf ederek kabileyi burada yeniden topluyor. Kâbe’yi yeniden inşa ediyorlar ve Mekke yeniden cazibe alanı hâline geliyor. Bu 4 yüzyıllık dönem, bölgenin Fihri bin Mâlik’le yeniden doğması oluyor.

Bu buluşma ve Mekke’nin ihyası, İbrahim aleyhisselamın Bakara suresinde geçen sembolik talebiyle, kabul olan duası ile de ilişkilendirilebilir. Der ki “Rabbim, ölümünden sonra insanları nasıl diriltiyorsun bunu bana göster.” (Bakara 2/260).² Cenâb-ı Hakk “Yoksa inanmıyor musun?” der. Hız. İbrahim “Kalbim mutmain

² Bakara suresi 258-259 ve 260. ayetler peş peşe ölüm ve dirilme üzerine meselleri konu edinir. 258. ayette Hız. İbrahim (as) bir mukteditirle/Nemrut’la tartışmaktadır. Aralarında, öldürme ve diriltmenin kimin uhdesinde olduğu ile ilgili bir konuşma geçer. 259. ayette ise harap olmuş bir kente bakan bir insan bu kentin yeniden nasıl ihya edileceğini merak eder ve bu merakını giderecek bir mesel ile cevabını alır. Yüz yıllık bir uykudan (ölümünden) sonra harap bir beldenin dirilişi anlatılır. Müfessirler bu beldenin

olsun diye bana bir işaret, bir rüyet göster.” demiştir. “Kuşlar al, onları kendine alıştır, dört dağın başına bırak, onları çağır, sana koşarak geldiklerini görürsün.” der. İşte ölümden sonra diriliş de böyle olacaktır. Bu ayetin zahir manası ölüm ve dirimi fiziki anlam vererek okumak, İbrahim aleyhisselamın ahiretteki dirilişi sorması ve onun da bu şekilde izah edilmesi gibi kabul edilir. Ama bu kavramları Kur’an-ı Kerim’in sembolik, remzî diliyle (mantık-ı tayr), din dilinde taşıdığı diğer anlamlarla beraber düşündüğünüzde bu duanın kuvvetle muhtemeldir ki şöyle bu yorumu vardır:

“İnsanlara soyumdan önderler gönder” dediğinde Cenâb-ı Hakk bu duayı kabul etmiş; ancak “Zürriyetinden gelen, zalim olanlar bu duanın kapsamına dâhil olmayacaklar” demesi İbrahim aleyhisselamı bir yandan kabul olan bir dua olarak mutmain eder ve sevindirirken diğer yandan da zürriyetinden zalimler olabileceği ifadesi onu ürkütmüş ve korkutmuştur. Eğer bir çağda, zürriyetinden gelen bir kuşak büsbütün zalim olursa, onlar kendi içlerinde tekrar nasıl dirilebilirler, vahiyle bir araya gelebilirler? O zaman bu verilen teşbihteki kuşların ölümlerinden sonra tekrar dirilmeleri, zürriyetinin ölmesinden sonra tekrar dirilmesi olarak da okunmaktadır. Bu anlamda bakarsanız; zahiri anlamda dağılmış, ıssızlığa düşer olmuş olan Mekke kenti, Kusay’ın ve babası Fihri bin Mâlik’in kuşları çağırmasıyla, İbrahim’in zürriyetini tekrar burada toplamasıyla, maddi yapısıyla bir araya geldi. 400 sene sonra da Peygamber aleyhisselam bu topluluğa ruhaniyeti, İbrahim’in dinini, aslını tebliğ etti. Böylelikle 400 sene önce atası Fihri’nin yaptığı

maddi buluşmayı Rasulullah manevi buluşmayla taçlandırmış oldu.

Kureyş kelimesinin Arabî bir kelime olduğunu söyleyenler de var, başka mülâhazalar geliştirenler de. “Bir araya toplamak”, “bir araya getirmek”le alakalı olduğu, Fihri bin Mâlik’in künyesi olarak Kureyş tabirinin kullanıldığı, Fihri’nin kabileyi bir araya topladığı için bu ismi aldığı, özel künyesi edindiği, sonra da burada yerleşen ve yeniden ortaya çıkan halkın bu adla (Kureyş) anıldığı söyleniyor.

Rasulullah, insanları bir etnisiteye, bir kavmiyete, bir bölgeye çağırmadı. O, evrensel vahyin tebliğcisi olarak inanç topluluğunu vücuda getirdi. Ona inananlar, el-Müminûn, el-Müslimûn olarak nitelendirildi, Mekke halkı muhacirûn olarak nitelendirildi. Siyerde, erken

yıllarda Kureyş kelimesi uzun yıllar olumsuz anlamda kullanılmıştır. Çünkü Kureyş içindekilerden hicret sırasında Medine’ye gidenler 500 kişiyi geçmiyordu, (Rasulullah’ın tebliğde bulunduğu zaman diliminde Kureyş’in 10.000 civarında sakini olduğu zannediliyor). Bakarsanız nüfusun %3-5’e tekabül eder ki çok düşük bir oran. Geri kalan bölüm müşrik olarak direndi ve bir dayanışma içinde durdukları için siyerde “Rasullullah Kureyş’e şunu söyledi, Kureyşliler bunu söyledi” denirken Kureyş nitelemesi görüldüğü gibi hep o müşrik olan Kureyşliler için kullanılmıştı. İnananlar da Kureyşli olmakla beraber onlar artık kendilerini diğerlerinden ayırmak için yeni bir adla adlandırıyorlardı: Müslüman.

Görüldüğü gibi kavmin içinden dinî inançla ayrılıp çıktığınızda etnik adınız geride kalıyor, inanç adınız daha ön plana çıkıyor. Yani Türk ve Müslüman kelimesi zaman zaman eş anlamlı hâle gelebildiği gibi zaman zaman eş anlamlılıktan çıkar ki burada da aynı kullanımı görürüz. Ama Mekke’nin Fethi hadisesinde Kureyş ve Mekkelilerin bütün olarak İslam’ı kabul ettiklerini beyân etmeleriyle artık Kureyş Müslümanlardan oluştu. “Müslüman Kureyş” deyince vahyin son iki senesini kastetmiş oluyoruz, artık bu kavim Müslümanlardan oluşan bir kavimdir. İnkârcı olan, direnen ve kaçan az sayıda insan vardır; artık Kureyş, Müslüman Kureyş’i ifade etmektedir. Bu durumda Kureyş kelimesi artık olumlu ve yüksek mana taşıyacaktır. Rasulullah, insanların bozulmaları döneminde, İbrahim (as)’dan sonraki söz konusu diriliş nasıl Mekke’de canlanmış ve kendisi de Peygamber olarak bunu taçlandırmışsa Kureyş’in kıyamete kadar yürüyüşüyle alakalı da İbrahim (as)’ın yaptığı gibi bu tür vizyonlar çizmiş, ufuklar göstermiştir.

III.

“Allah her yüz yılda bir dinini tecdid eder” şeklinde meşhur bir hadis vardır ki tecdid hadisi, müceddid hadisi olarak anılır. 100 yıllık süreç 3 kuşağa denk gelir. Hz. Peygamber’e inananlara sahabe diyoruz, sahabe ile Müslüman olarak karşılaşanlar tabiî neslini ifade eder, tabiînin öğrencileri de tabiîne tabi olanlardır: etba-i tabiî. Bunlar Hz. Peygamber’in tecdidinin 3 kuşağa uzantısıdır ki 100 yılı içinde barındır. 100 sene sonra yeni

bir başlangıçla İslam kendini yeniler; onun sahabesi, tabiîni, etba-i tabiîni ortaya çıkar ve bu şekilde tarihin akışından bahsederiz. Hadis metinlerinde “Kureyş’in imameti”nden bahsedildiğinde kastedilen, “Kureyş’in sürekli kendisini yenileyeceği ve önderliği sürdüreceği” gerçeğidir. Artık Kureyş, etnik bir anlamı kaybetmiştir, Kureyş artık ensarı ve muhaciri ile Müslümanlar demektir. Bir İranlı Müslüman olmuşsa artık Kureyş’tir, bir Türk Müslüman olmuşsa Kureyş’tir. Bu yeni süreçten sonra Kureyş Müslümanlığın adı hâline gelecektir.

Tarihi diyalektik üzerinden okuduğumuzda İslamiyeti Kureyşilik üzerinden anlamlandıırırsak karşıt konumda kim olacaktır? İslamiyetin zuhur ettiği dönemde Roma’nın küresel hâkimiyeti söz konusuydu, bugün olduğu gibi. Kureyş Müslümanlığı temsil ederken Roma medeniyeti de küfrü temsil etmekteydi.

Kur’an-ı Kerim’in mushaftaki 30. suresinin adı Romalılar/ Rum suresidir. Rasulullah’ın hayatında da Medine’ye göçten sonra gönderdiği İslam’a dâvet mektuplarının en önemlisi, zamanın en büyük firavunu olan Heraklit’e, Rumların büyüğüne de gönderilmiştir. Müzemmil 15. ayette şöyle geçer: “Firavun’a bir Peygamber gönderdiğimiz gibi size de size şahitlik edecek bir Peygamber gönderdik.” Firavun bir kişinin değil bir makamın adıdır. Mısır medeniyeti Firavun üzerinden okunmaktadır. Dolayısıyla ayette geçen “size”den muradın dar anlamda Mekkeliler olmadığı, o dönemde ve hâlâ etkisi devam eden hâliyle Roma medeniyetine gönderildiği şeklinde anlamamız hem Kur’an’ın evrenselliği hem de gerçekçiliği bakımından daha isabetli olacaktır. Kureyşî Muhammed aleyhisselamın, Rumların (Romalıların) hükümdarı olan Heraklit’e gönderdiği mektup... Kureyş Kur’an’da bir sure adı, Roma (Rum) da Kur’an’da bir sure adı. Her iki ad da bir siyasi ve idari organizasyonu ifade etmektedir. Bundan sonra diyalektik; Kureyş’in mücadelesi, imameti, önderliği ile Roma’nın önderliği arasında devam etmiştir. Yaşadığımız 1400 yıllık tarih, Kureyş’in tarihi böyle, Roma ile mücadele ile şekillenmiştir. Ve bu mücadele elan sürmektedir.

Rasulullah Kureyş’in içinden de insanlara 12 imam geleceğini söylemiştir ki bu imam nitelemesini peş

peşe isimler olarak aramamak gerekiyor.⁹ Yukarıda söz konusu ettiğim tecdid hadisiyle beraber tefsir etmek gerekiyor. “Her yüzyılda bir, Allah dini tecdid eder, yeniler” dediği için yenileyiciliktir imamet. Her yüz yılda diye ifade edilen şeyi 12 ile çarptığımızda karşımıza 1200 sayısı çıkar. Rasulullah’ın yaşadığı asır asr-ı nebi olarak nitelendirilir. Kendisinden sonrasından bahsettiği için asr-ı nebi ile beraber 12 Kureyşî imâmet 300 yılı içinde barındırır. Bunlar, Buhârî hadislerinden derlenmiş olan en meşhur anlatımlardır. Dolayısıyla İslam’ın Hz. Peygamber’den sonra 1300 yıllık Kureyşî imameti vardır. Yani bu dönem, Müslümanların kendi kendilerini yönettikleri, kendi kendilerine vaziyet ettikleri, önderliklerinin olduğu, medeniyetlerinin olduğu dönem manasına gelir. Ve bu dönem, hicri 1300’lü yıllar, aynen söylemiş olduğumuz biçimiyle tarihte gerçekleşmiştir.

Müslümanlar 1300'lü yılları a bir bütün olarak Kureyşî imametle sonlandırıamamışlardır. 1909 tarihinde Selanik'ten gelen ittihat hareketi Osmanlının uhdesinde devam eden hilafet kurumunu lağvetmiştir. Asıl düşüş o tarihte başlar ve Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle Kureyşî önderlik bitmiştir. İstanbul Selanik'in egemenliğine girmiştir, meşrutiyet ilan edilmiştir, yani Batı şartlarına göre kayıt altına alınmıştır. Abdulhamid sonrası saltanat ve hilafet tahtına oturan sultanlar, esaret içindeki, iradesiz sultanlardır. Hiçbir temsil kabiliyetleri yoktur. Müslümanlar 1300'lü yılları Kureyşî imametle, Müslüman önderliği ile tamamlayamamıştır. I. Dünya Savaşı'nda Romalılara yenilmişsinizdir ve bugün de dünyanın egemenliği Roma'nın, Romalıların egemenliğidir. Kureyş'in tekrar düştüğü dönemi yaşıyoruz. Kureyş'i yeniden toparlayacak, Kureyş İlafı'nı (barışını) tesis edecek, İslam ümmetini korku ve açlıktan emin kılacak yeni Kusay'lara muhtaç olduğumuz günleri yaşamaktayız bugün. Kureyş suresinin aktüel okumasını; Kureyş'i etnik topluluk olarak değil de Rasulullah'ın içinden çıktığı önderlik kurumuyla alakalı, ensar ve muhaciri ile bütün Müslümanlar olarak ifade edecek şekilde yapmamız gerekiyor.

IV.

“Kureyş’in İlâfı’na...”

İlaf kelimesiyle aynı kökten türeyen kavramlar Türkçemize de girmiştir. Müellif kelimesi yazar manasında kullanılır. Eser manasında telif kelimesi kullanılır. Organlarımızla alakalı lif kelimesini kullanırız. Veya zekâtın verileceği yerlerden bahsedilirken ilmihal kitaplarında (Tevbe suresinin 60. ayetine dayanarak) müellefe-i kulûb denen bir sınıftan bahsedilir ki kalplerini telif edilmesi gerekenler anlamını taşır. Müllef, müellif, ilaf, lif kelimelerinin hepsi akrabadır. İlaf kelimesinin kökünü en basit şekilde bağ ve bağlantı diye karşılayabiliriz. Kulûb kalpler demek, müellefe-i kulûb, kalpleri İslam’a zapt-ı raptetmek/bağlamak/kuvvetlendirmek. Lif, kaslar/organlar arasında bağlama görevini yapar. Bir kitaba telif denmesi çeşitli yerlerden aldığınız bilgileri birbirine bağladığınız, telif ettiğiniz içindir. Telif etmek;bağlamak, oradan bir makale ortaya çıkarmak demek. Müellif de bu telifi yapan, bilgileri bir araya getirip aralarını bulan, birbirine uyuşturan, bağlayan manasına gelmiş oluyor. O zaman Kureyş’in ilafı, Kureyş’i bir arada tutan şey demektir. Kusay ne yaptı? İbrahim’in çocukları temasından yola çıkarak, bu asabiyeği gündeme getirerek onları bir araya getirdi.

Asabiye kelimesini İbni Haldun'dan ödünç aldık. İbni Haldun toplulukların ortaya çıkışında, bâdiyetten hadâriyete yani göçerlikten yerleşik hayata geçişte asabiye denen bir olgu olduğunu ifade eder. İnsanların bir şehirde bir arada yaşamaları, yaşamalarının çözülmesi, başka milletlerin kontrolüne girmeleri bu asabiyetle alakalıdır. Onları tutan şey varsa bir aradadırlar, onları tutan şey kaybolduğu zaman da kaybolurlar. Asabiye'nin kuvveti cemaat yapısı içinde vardır, daha dar olarak ailenin içinde vardır (baba, anne ve çocuklar) ve genişledikçe yani kozmopolit durum ortaya çıktıkça asabiyet zayıflar. Dolayısıyla cemaatler cemiyet içine girdiklerinde genişler ve büyürler, ileride bu kokuşmaya başlayan cemiyetin yerini o cemiyet içindeki cemaat almaya başlar. Cemaatten cemiyete, bâdiyetten hadâriyete

tarih devam eder. Bir cemaat, cemiyetleşerek, orada yerleşik hâle gelerek yaşar ama bir süre sonra ölür; çünkü o cemiyetin içine giren bir başka cemaat gelişir ve onun yerini alır. Doğum-ölüm, doğum-ölüm şeklinde bir tarih örgüsünden bahsetmektedir.

Tabii İbni Haldun'un bu konudaki kurgusunu zenginleştiren gözlemlerinden kaynaklanan materyaller olduğu gibi İslam'ın vahyi her Müslüman için olduğu gibi onun için de ilham kaynağı, esin kaynağı olacaktır. Kur'an-ı Kerim nurdan zulûmata doğru, zulûmattan nura doğru bütün kavimlerin birbiri içinden çıkan tarihini bize hikâye etmiştir. Söz konusu ettiğim Kureyş'in imametinden bahsederken de en erken dönemde Hz. Ebubekir'in halife seçilmesi sırasında bu imametle bağlantılı olarak Kureyş kelimesi kullanılmıştır. Müslümanların önderliğinde kim olsun, bu emaneti kime tevdi edelim sorusu gündeme geldiğinde çeşitli alternatifler söz konusu edilmiştir. "İmamlar Kureyş'tendir" hadisi bu bağlamda ortaya çıkar. Yani biz Müslümanları bir arada tutan bağ nedir? Kureyşî olmaktır, millet-i İbrahim'den olmaktan kaynaklanır. Kureyş ve etnisitesinin "bağlayıcı unsuru" asabiyetle alakalı. Tabii bu, etnisiteyi aşacaktır ileriki yıllarda. Aşmalıdır da. Emevîler ve Abbâsîler Kureyş'in iki önemli kabilesidir. Cahiliye döneminde, Emevî kabilesi, Rasulullah'ın kabilesi ile düşmanlık içinde bulunmuştur, Mekke'nin Fethi'nde toplu olarak Müslümanlaşmışlardır. Abbâsîler ise Rasûlullah'ın amcası Abbâs'ın soyundan gelenlerdir. İkisi de Abdimenafogullarındandır. Rasûlullah'ın dedesi Abdulmuttalip, onun babası Haşim, Haşim'in babası Abdimenaf... Rasulullah'ın dedesinin dedesinden gelen sülalelerine Mekke'de Abdimenafogulları diyorlardı. Abdimenaf'ın ikinci oğlu olan Haşim'in yanında diğer oğlunun adı da Ümeyye idi. Haşimîler ve Ümeyyeogulları (Emevîler) ayrımı ve kavgalar o dönemlerde devam etmiştir. Kureyşî etnisitenin bu iki boyundan biri olan Abbâsîler 1258'de Bağdat'ta Moğollara yenildiklerinde iktidarı merkezî alanda kaybettiler ama Memlûk sultanları Mısır'da Kahire'de, Fustat kentinde Abbâsîlerden bir sülaleyi yanlarında tutarak Abbâsî Devleti'ni Mısır'da sembolik anlamda yürüttüler. Mısır'daki Abbâsî halifelerinin Bağdat'taki halifeler gibi bir saltanatları ve güçleri yoktu. Asıl iktidar Memlûklerdeydi ve onlardan sadece bir dinî karizma olarak yararlanmışlardı.

Rasulullah, İstanbul'un Müslümanların kontrolüne geçmesiyle alakalı Müslümanların önüne bir kızıl elma/ bir hedef koymuştu: Konstantiniyye'nin fethi! Yukarıda Kureys ve Roma diyalektiği üzerine söylediğimiz gibi zamanın büyük siyasî egemeni Romalılar idi.

Önce Kureyş'in Müslümanlaşması, ikinci aşama olarak Romalıların ve kentlerinin İslam'la buluşması önemli bir kırılma anı olacaktı. Dolayısıyla Kureyş'ten sonra Roma'nın fethedilmesi, İstanbul'un fethedilmesi, ilafın merkezinin İstanbul olmasını zorunlu olarak taşımaktaydı. Artık İstanbul'a sahip olan kim ise imamet/önderlik kurumu onundu. Çünkü Roma'nın başkenti, pay-i tahtına oturmaktaydı ki bu etnisiteyi aşan bir şekilde İstanbul'un Roma'nın (Romalıların/Rumların) başkenti olmasından kaynaklanan bir vakıdır. Fustat için daha önce söylediğimiz bu yürüyüş de buna oturmaktadır.

V.

“Yaz ve Kış Rihleleri İçin İlaf”

Yukarıda “İlâfî Kureyş”, burada “İlâfîhim”dir. “onların ilâfı, onları bir arada tutan şey, şita ve sayf rihleleridir.” Rihle, burada ticari yolculuk demektir. “Yaz veya kış yani yılın 4 mevsiminde yaptığınız o ticaretin getirdiği bir hayat kurdunuz burada”, “o hayat bir ilâf, bir denge ortaya çıkardı.”

Sayf kelimesi yaz mevsimini ifade eder. O kökten türemiş Sayfiye kelimesini kullanırsınız yazlık manasında. ‘Yaz ve kış yolculukları nedeniyle ortaya çıkan ilafa, Mekke’deki ticari hayata dikkat çekerim” demiş oluyor ayet. Bu ticari hayat Mekkelileri zengin, Mekke’yi cazibe merkezi kılıyordu.

Bütün bunlar haddizatında ne ile mümkün hâle gelebilmektedir? Mekkelilerin bulunmaz bir Hint kumaşı olmalarından mı? Ya da Mekke kentinin çok yeşillik, cazip bir yer olmasından dolayı mı insanların buraya ilgisi var, onun için mi geliyorlar? Mekke'nin öyle bir albenisi yok. Civarındaki kentlerle mukayese ederseniz hiçbir albenisi yok. Taif bölgesinde meşhur üzüm bağları var. Medine bölgesi hurmaların yetiştirildiği önemli bir bölge. Ama Mekke kayaların bulunduğu

yer, dolayısıyla tarım kenti değil. Zaten bu yüzden ticari yönünü ön plana çıkarmış ve dışarı gidip geliyorlar, tarımla iştigal edemiyorlar. O zaman Mekke’de insanların aç kalmamasını, başka yerlerdeki insanların buraya saldırmamasını sağlayan; ilafı, asabiyei ortaya çıkaran şey nedir?

VI.

“Artık bu Beyt’in Rabbine kulluk etsinler”

“Rabbe hâze’l-beyt” “Öyleyse onlar Kâbe’nin içinde bulunan putlara değil, bu evin Rabbi olan Allah’a ibadet etsinler, çünkü bu ilafı, Mekke’deki bu düzeni bu Beyt sayesinde, Beyt’in Rabbi sayesinde elde etmişlerdir. O Rab kimdir?

“Ki onları doyurur cû’dan ve emin kılar havf’tan.”

“Onlara taâm verendir, onları it’âm edendir, doyurandır. Onları açlıktan (cû) ve her türlü korkudan (havf) da emin kılandır.”

İbrahim (as)’ın evladı Muhammed (as)’ı ve ona inananları, dolayısıyla İbrahim (as)’a en yakın olan insanları o korkuya düçar ettikleri, açlığa mahkûm ettikleri yerde Mekkeliler kime ihanet ediyorlar? Bu Kâbe’yi yapan İbrahim (as)’a, atalarına, onun Rabbine... Evet, Kureyş’e 2500-2600 yıllık perspektiften bakılınca Allah’ın Bekke ile, bu şehirle alakalı birçok ikramına dikkat çeken bir içeriğe sahip Kureyş suresi.

VII.

Büyük Kureyş bugün nedir ve Kimdir?

1.5 milyarlık İslam âlemi nasıl Kureyş olabilecektir? Açlıktan ve korkudan emin olmasının vasatı var mıdır? Bugün ümmet olarak güvende miyiz? Tüm coğrafyalarımızda zenginliklerimize el konulmuyor; canlarımız, mallarımız, nesillerimiz, ruhiyatımız talan edilmiyor mu? Bu durumda olmamızın en temel nedeni ümmet

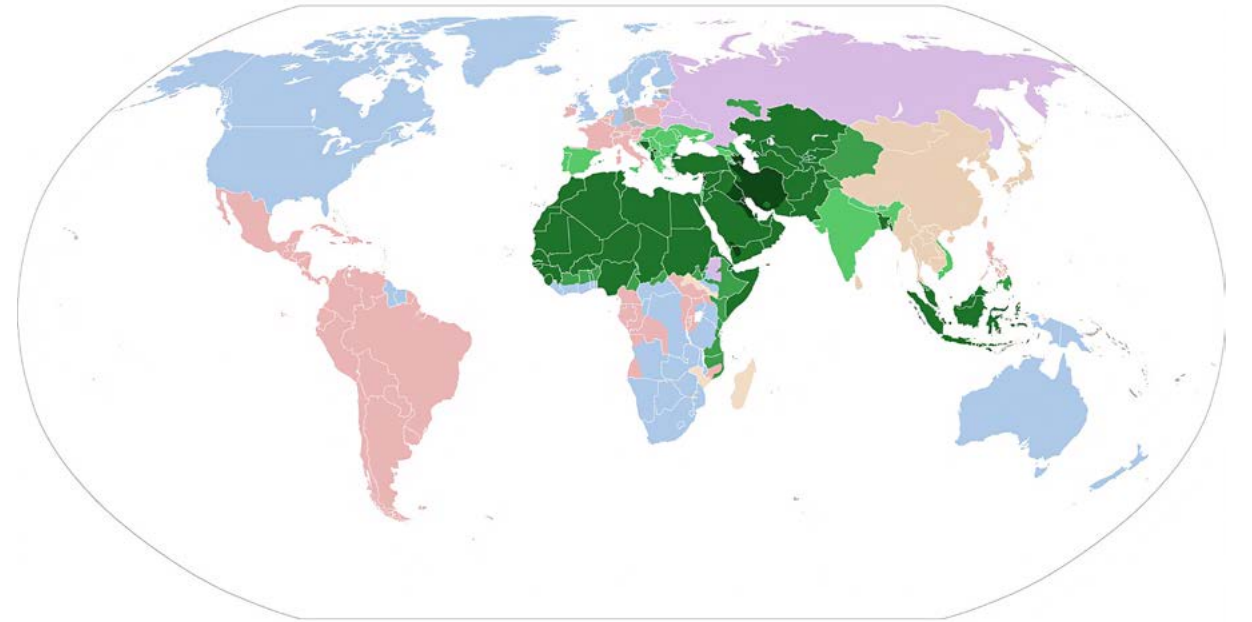
arasındaki ilafsızlıktır. Küffar bu açıktan aramıza sızmakta, bizi tarumar etmektedir. İslam milleti yerine ırksal milliyetçilik, din yerine mezhepçilik, İslam coğrafyası yerine memleketçiliği merkeze alarak bizi pare pare parçalamış, bütünlüğümüze kastetmişler. Biz de buna teşne olmaktan geri durmamışız.

VIII.

Mekke’nin fethedildiği gün, Medine’den gelen 10.000 civarında insan Mekke’ye girmiştir. Mekke’nin nüfusu da bir o kadardır. Fetih sırasında Mekke’nin yönetimi eski müşrik Kureyş kabilesinden Ümeyyeoğullarındaydı, Ebu Süfyan da onun lideriydi. Müslümanlık beyanlarını Rasulullah kabul etti ve kimsenin inancını sorgulamadı, kalplerini yarıp bakmadı. Haşim ve Ümeyye’de bölünen Abdimenaf oğullarındaki ilafı Rasulullah Mekke’nin Fethi’nde genel af ilan ederek, herkesin İslam olma iddiasını kabul ederek bir kez daha perçinledi. Yani Mekke’nin bölünmüşlüğünü ortadan kaldırdı, ikisi birleşti, yeniden ilaf ortaya çıktı.

Siyer kaynaklarında geçer: Ebu Süfyan ve Hz. Abbâs birlikte bir tepede dururlar ve geçmekte olan Müslüman ordularını seyrederler. Bu sırada Ebu Süfyan Hz. Abbas’a dönerek “Yeğenin saltanatı amma da genişlemiş” der. Hz. Abbas “Bu, saltanat değil nübüvettir” der. Bu aktarılan anekdottaki iki kahraman, Hz. Abbas ve Ebu Süfyan daha sonra Kureyş’ten doğan iki büyük hanedanın dedeleri olacaklardır: Abbâsiler ve Ümeyyeoğulları... Ortaya çıkan ilafın muhteşemliğine bakın! Ama sonra şeytan boş durmayacaktır.

Tin suresinde “... hâze’l beledi’l emîn”, “emîn beldeye”; bu surede ise “... hâze’l-beyt”, “bu Beyt’e” denilmektedir. Rasulullah fetihten 2 sene sonra Cebel-i Rahme’de aynen bu işaret sıfatlarını kullanarak konuşmasına başlamıştır. “Yâ eyyuhe’n-nâs. İçinde bulunduğunuz bu günler ne kadar mukaddesse, içinde bulunduğunuz bu aylar ne kadar mübarekse, içinde bulunduğunuz bu belde ne kadar mukaddesse...” Şeytan hâkimiyet kurma ümidini ebediyen kaybetmiştir ama siz küçük gördüğünüz şeylerde bir delik açarsanız o dahi onu mutlu eder ve oradan sökmeye başlar diyor. İşte sökülecektir ve sonunda, 680 tarihinde Ebu Süfyan’ın torunu Hz. Peygamber’in torununu Kerbelâ’da katle-

İslam’ın Yayılma Alanları

decektir. Bu katliam, Kureyş’teki en erken kırılmadır, ilafın çözülmesidir, tarihsel ayrılıkların, kavgaların, nizaların alıp başını gitmesidir. Büyük yaramızdır ve bu yarayı, daha nice yarayı bu yaraya ekleyerek büyüttük, büyüttük, büyüttük. XIII. Kureyşî asrın sonunda bütün Müslümanlar olarak Roma’nın egemenliğinde yaşayan bir “Roma vatandaşı” hâline döndük. İçinde bulunduğumuz durum budur. İmametini kaybetmiş, bir çözülüş döneminin, bir fetret döneminin çocukları hâline gelmişizdir.

Kureyş suresini okumak demek bunun aktüel yükümlülüklerini bir ders olarak çıkarsamak demektir.

Kureyş, bugün kendini İslam’a nispet eden 1.5 milyardan fazla insanın oluşturduğu topluluğun adıdır. Mekke ve Medine’nin ortaya çıkardığı hükümet, Medine hükümeti, küresel çapta yeniden ortaya çıkmak durumundadır. Bütün Müslüman etkinlikler, aradaki yıkıcı olan bütün çalışmaları bertaraf edecek, tamir edecek alanda çalışmaya mahkûmdurlar, mecburdurlar.

Rasulullah’ın göçten sonra Medine’de Evs ve Hazrec kabileleri arasında var olan kan davalarını nasıl çözdüğünü görüyoruz: “Hepiniz Allah’ın ipine sımsıkı sarılın. Dağılıp ayrılmayın. Ve Allah’ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz. O, kalplerinizin arasını uzlaştırıp-ısrındırdı (telif etti) ve siz O’nun nimetiyle kardeşler olarak sabahladınız. Yine siz, tam ateş çukurunun kıyısındaiken oradan sizi kurtardı. Umulur ki hidayete erersiniz diye Allah, size ayetlerini böyle açıklar.”⁴

Evs ve Hazrec’in ensariyetle bir araya gelmesi ve telif olması... Rasulullah, göçten 1 sene sonra “muâhât ahdi” diye bir ahit imzaladı. “muâhât ahdi”, yani uhuvvet ahdi, kardeşlik ahdi. Her bir Mekkeliyi (muhaciri) bir Medineli (ensar) ile kardeş ilan etti. Böylelikle de Mekke’deki ilafı Medine’deki ilafa bir daha bağladı ve daha büyük bir ilafla Medine yönetimini ortaya çıkardı. Bu süreci de bugün peş peşe izlememiz gerekmektedir.

Bugünün küresel Medine’si nasıl ortaya çıkar? Öncelikle, siyerin ve Kur’an-ı Kerim’in kullandığı kavramsallaştırmaları bir hikâye olarak görmemekle işe başlamamız

⁴ Âl-i İmran, 103.

Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Kuarterniyon Kartalı (Jost de Negker)

gerekiyor. Bugün de bir muhacir kitleye ihtiyacımız var, bugün de bir ensar kitleye ihtiyacımız var. Muhaceratın kendi içinde ilafına... Sonra bunları en tepede birleştirecek bir ittihâd-ı İslam düşüncesine kuvvetle ihtiyacımız var. 1400 yıllık dönemin oluşturduğu tarihsel onlarca sorunumuz var. Mezhepsel, etnik kan davaları vs. Bunları körükleyici, kuvvetlendirici, etnisiteye yahut mezhebî kavgalara vurgu yapan, bölünmüşlüğü besleyen konuşmaların/yazışmaların aksine ittihad ve ilafa yönelik çaba sarf ettiğimizde rıza-yı ilâhîye uygun davranmış oluruz; Kureyş suresini anlamış, okumuş, gereğini zamanında yapmış, bu Beyt'in Rabbine kulluk etmiş oluruz. Aksi takdirde Allah'ın bizleri açlıktan korumasının, korkulardan emin kılmasının kadr u kıymetini bilememiş oluruz ve Kureyş suresini ahirette bizden şikâyetçi olarak karşımızda buluruz. Bu surenin okuyucuları olarak bu surenin muhatabı olmadığımızı söyleyemeyiz: “Bizi anlatmıyordu bu sure, Peygamber'in halkını, 1400 sene önceyi anlatıyordu” diyerek kurtulacağını sananlar varsa varsın kurtulsunlar nasıl kurtulacaklarsa! Ama öyle değil! Bu hikâye bizim hikâyemiz.

İslam âlemi yaklaşık 1 milyar 500 milyon nüfusla dünya nüfusunun 1/4 veya 1/5'ine karşılık geliyor. Peki, bugün dünyanın zenginlikleri, gelirleri paylaşıldığı zaman

İslam ülkelerinin gayrisafi millî hasılası, kişi başı düşen zenginlikleri 1/4'ü, 1/5'i mi teşkil ediyor? Hayır! Çok çok gerilerde. Demek ki açlıkla karşı karşıyayız, dünyanın doyan taifeleri değiliz. Emniyet açısından düşünürseniz, bombalar bugün dünyada kimin üzerinde patlıyor? Bizim üzerimizde patlıyor. Çin'in üzerinde patlamıyor, Hindistan üzerinde patlamıyor. Roma, bizim üzerimizde pişiriyor pişireceğini ve sürekli dövüyor, sürekli terbiye etmek istiyor. Çünkü bu duruma bir yerde kendi elimizle yaptıklarımızla da geldik. Allah bizi bazen “dinsizin hakkından imansız gelir” atasözünde söylenildiği gibi tedib ediyor.

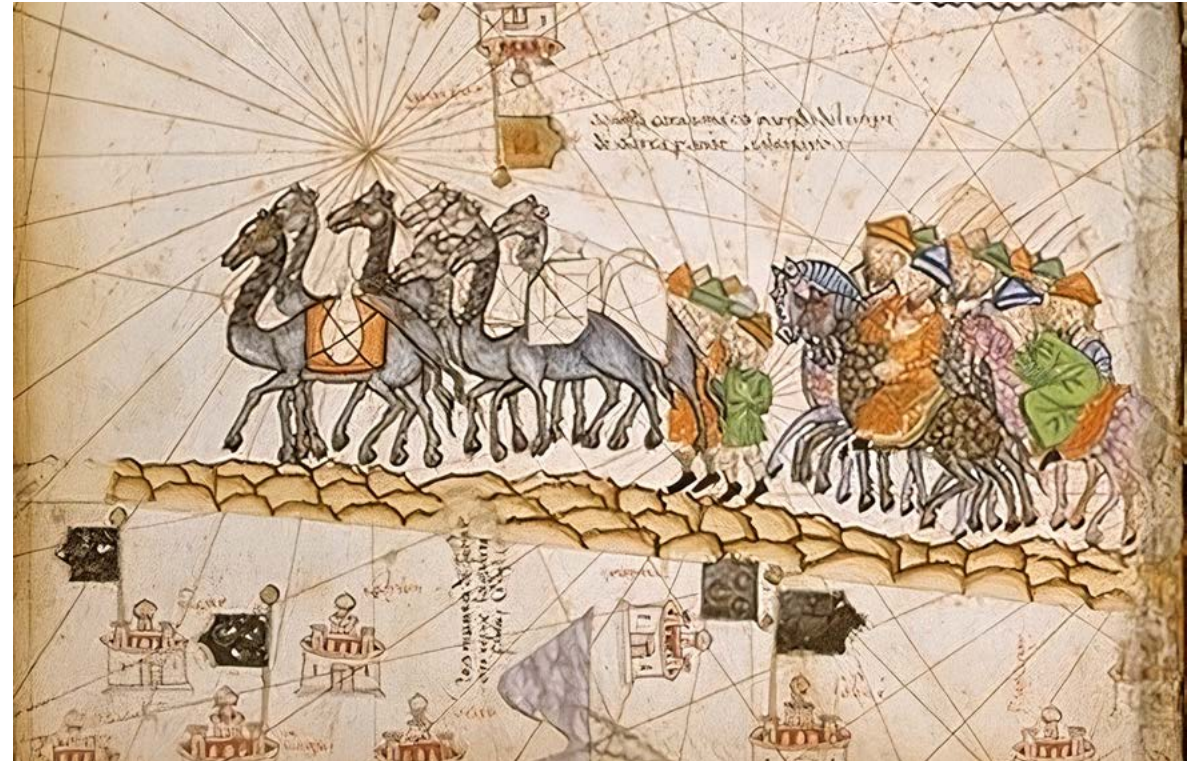
Haçlı ve Moğol saldırılarından sonra da 20. yüzyılın başında I. Dünya Sava-

şı'nda Osmanlının test edilmesiyle beraber yıkılışımızı ve fetret dönemini yaşıyoruz. Bu zillet ebedî olarak da devam edebilir. Tevbe ettiğimiz, döndüğümüz, günahlarımızdan nedamet ettiğimiz, birbirimizi katletmediğimiz, ülke içinde ilafı sağladığımız, İslam dünyasında ilafı sağladığımız, etnisiteden ve mezhepçilikten kaynaklanan ihtilafları körüklemeyip gidermeye çalıştığımız, bu Beyt'in Rabbine gerçek anlamda kul olabildiğimiz takdirde ise Allah teâlâ “Dönerseniz biz de döneriz” diyor. Bize eski günlerimizi tekrar avdet ettirebilir ve ettireceğini de umuyoruz, ona yönelik dualarda bulunuyoruz ve çabalıyoruz. Okumalarımızın, Kur'an çalışmalarımızın bizdeki büyük sonucu buna yönelik olmak zorundadır.

IX.

Bir Gelecek Tasavvuru

Mekke ve Kureyş'in bugünkü manası ve misyonu açısından baktığımız zaman şunları mütalaa edebiliriz: Dünyada bugün tek bir uygarlık vardır, bu uygarlık 2500 yıllık Roma uygarlığıdır. Bu uygarlık, kendi dışındaki bütün uygarlıkları silip süpürmüştür. Çin'in bir uygarlık hedefi yoktur, Hindistan'ın bir uygarlık hedefi yoktur,

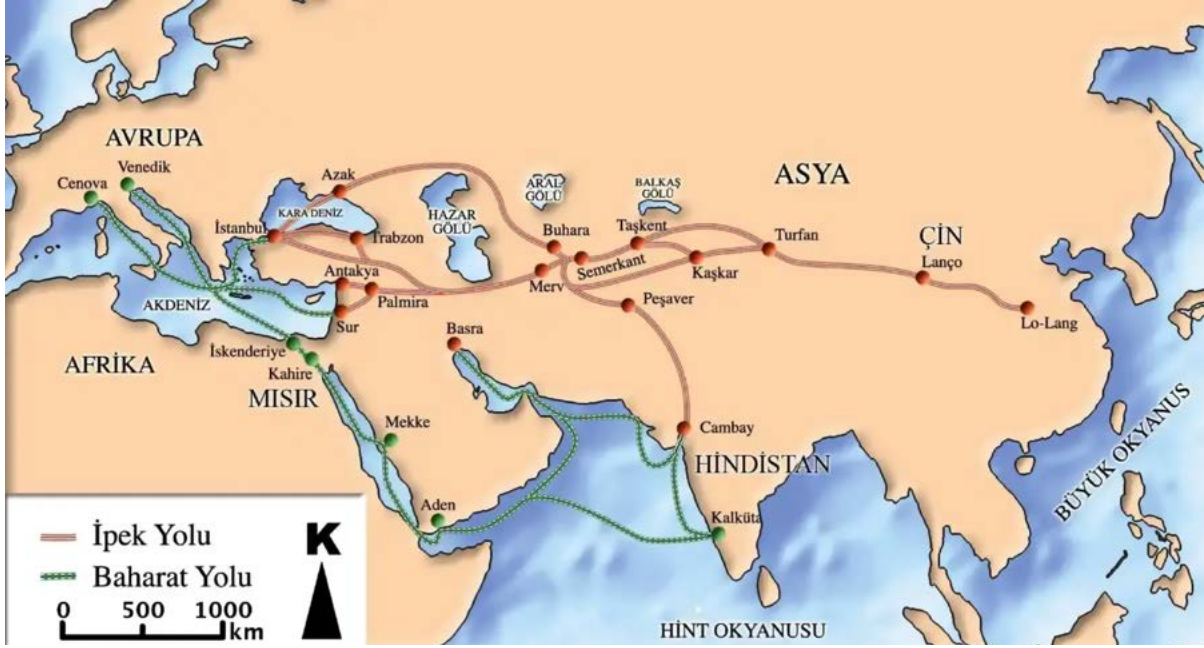

Konfüçyanizm'in dünyaya söyleyeceği bir söz yoktur, Hintçiliğin yoktur. Bütün bunlar, Batılılaşmayı temel almış ve “gelişme süreci”ne girmişlerdir, dünyayı dizayn etme gibi bir iddiaları yoktur.

Müslümanlık da öyle olsun diye arzu etmektedirler. Sürekli yediğimiz şamar bundan dolayıdır, terbiye edilmek istenmemiz bundan dolayıdır. Ve bunu da sağlamalarının önünde en büyük engel olarak gördükleri şey Kur'an-ı Kerim'in kendisidir. Çünkü bu kitabın başına Tevrat ve İncil'in başına getirdikleri şeyi getiremediler, lafzi tahririni sağlayamadılar. Bu kitap elde mevcut olduğu müddetçe, bu kitabı doğru okuyan ve bu kitabın işaretleri doğrultusunda bir birliğin, bir yükselişin, doğru yaşamının derdine düşen insanların bulunabileceği ihtimali onları mahvediyor. Kur'an'ın lafzi tahriri artık mümkün değil, tarihe mal oldu, kütüphaneler dolusu kitap ondan bahseden yazılarla dolu, binlerce insanın hafızasında. O zaman yapılacak olan şey, Kur'an'ın anlam açısından tahririnin sağlanması. Yani metin korunmuş olabilir ama metnin işaret ettiği hedefleri tahrip ederseniz, insanlar önünde bir hedef olmaktan çıkarırsanız, içeriğini size uyumlu hâle getirirseniz ortada

var olan kitabı zararsızlaştırabilirsiniz. Küresel Roma uygarlığının istediği; ehlileştirilmiş İslam, ehlileştirilmiş Müslümanlık ortaya çıkarmaktır. Bize “Tarihsel referanslarınıza dönmenin yeri yok, anakronizm geçti, eski şaşaalı dönemlerinizin özlemine duymayın, bizim uygarlığımızda uysal vatandaşlar olarak yaşayın, çalışın, işinize gücünüze bakın, öyle büyük işlere karışmayın.” diyorlar. Talep ettikleri şey budur. Yani Kureyşi imametinin iptalidir, dünya vatandaşlığına ikna edilmişliğimizdir. Bunu yapmazsanız kaşıyacağımız yaralarınızı kaşırız; etnik, mezhebî, coğrafi kavgalarınızla sizleri boğarız diyorlar.

Kureyş suresi, bizim buna layık olmadığımıza, Kâbe'nin Rabbi olan Allah'ın üzerimizdeki ikramını hatırlayarak kendimize dönmemiz gerektiğine yönelik bir ders vermelidir. Herkes kendi evinin önünü, ülkesinin içini temizlemeli ve büyük hedefe çalışmalıdır. Bu anlamda küresel Roma'nın dünyada tek bir devleti vardır. Bugün, yeryüzü uygarlığı, yeryüzü vurgusu bunun için yapıyor ve herkes buna dâhil olmalıdır deniliyor. Dünyayı yöneten, 300-400 aileden oluşan büyük bir sermaye var. Demokrasi ve bunun bağlamında ortaya çıkan

15. Yüzyıla Kadar Dünya Ticaret Yolları

her türlü idari sistem bir sahte görüntüden ibaret. İnsanlar seçim yaparak iktidar belirlemiyorlar. İktidara kimin gelip kimin gelmeyeceğini dev medya güçleri, reklamlar, promosyonlar belirliyor. İnsanların zihinleri manipüle ediliyor. Hangi ülkenin tepesine kimler gelecekse bu büyük sistem “görünmez bir el” olarak bunları organize ediyor ve oy kullanmaya/sandığa giden insanlar sadece rol yapıyorlar, bir şeyleri seçtiğini zannettiriliyorlar. Sistemin işleme tarzı bu. Bu vakianın bilincine varabilecek kuşaklar, kendi ülkelerini bu küresel devletten bağımsızlaştırmak zorundadırlar; yani kendi hükümetlerini kurmak zorundadırlar. Her Müslüman ülkenin yapacağı şey budur.

Hükümet kurmak, kendi hükümetini kurmak ne demektir? Bir hükümet ne zaman kendi hükümeti olabilir, ne zaman dünya sisteminin oradaki taşeronu olmaktan çıkabilir?

Hükümet ve hikmet kelimeleri Kur’an kavramı olarak müşterektir. Kur’an-ı Kerim’de Allah, Davud aleyhisselama hüküm verdiğini söyler. Hüküm, Davud’un hükümetidir, Kudüs’te kurduğu devletidir. Allah, Hz. Peygamber’e de hüküm vermiştir Medine’de, hükümet vermiştir,

Kureyş’in hükümeti budur. Allah Peygamberine kitap ve hikmeti vermiştir. Eğer bir yönetim hikmete mebni işlere imza atıyorsa o hükümettir, çünkü hikmet ile alakalıdır. Eğer yönetimin icraatları hikmetten neşet etmiyorsa, vahye istinat etmiyorsa, onun hedeflerinden dünyaya bakmıyorsa o şeytanın iktidarındır, sanaldır ve dünya sistemiyle alakalı bir şeydir. Bizim, ulusalcı-küreselci bağlamı dışında Kur’an-ı Kerim’den ilhamla çıkardığımız kavramsallaştırmaların bunlar olması lazım. Bu küreselci-ulusalcı kavganın hiçbir tarafında yer almamalıyız. Biz kendi ümmetimizin bağımsızlığının ve ittihadının davasını gütmeliyiz. Türkiye’nin de Cezayir’in de Mısır’ın da Tunus’un da Bahreyn’in de Yemen’in de İran’ın da bu dünya sisteminden özgürleşmeleri, hikmete mebni hükümetlerini ortaya çıkarmaları gerekiyor. Kendi içlerinde etnisite ve mezhep sorunlarını aşmaları, bu ilafı sağlamaları lazım. Tıpkı Ümeyyeoğullarıyla Haşim ilafının Mekke’de sağlandığı gibi. Medine’deki Evs ve Hazrec’in bağlandığı gibi, sonra da Mekke ve Medine’nin kardeşliği gibi muhacirun ve ensar kardeşliğini sağlayan büyük ittihatlarla ihtiyacımız var. Bu anlamda bizim projemiz bir ulusal bağımsızlıkla sınırlı değildir. Ulusal bağımsızlık ancak ümmetin bağımsızlığı içinde yer bulduğu zaman anlam ifade edecektir. Ümmetin içinde

Türkiye’nin de Cezayir’in de Mısır’ın da Tunus’un da Bahreyn’in de Yemen’in de İran’ın da bu dünya sistemin-den özgürleşmeleri, hikmete mebni hükümetlerini ortaya çıkarmaları gerekiyor. Kendi içlerinde etnisite ve mezhep sorunlarını aşmaları, bu ilafı sağlamaları lazım. Tıpkı Ümeyyeoğullarıyla Haşim ilafının Mekke’de sağlandığı gibi. Medine’deki Evs ve Hazrec’in bağlandığı gibi, sonra da Mekke ve Medine’nin kardeşliği gibi muhacirun ve ensar kardeşliğini sağlayan büyük ittihatlarla ihtiyacımız var.

her bir toprak parçasındaki etnisiteye ayrı devletler vermek gidilecek yol değildir, bu dünya sisteminin böl parçala yut sistemine hizmet etmek demektir.

Bu anlamda bugün de küresel Roma’ya karşı küresel bir Medine kurmak için küresel ensarlık ve küresel muhacirlik mümkündür. Muhaceretin gerçekleşeceği yer Mekke ve Medine topraklarıdır. Bu topraklar, Suudi Arabistan krallığının veyahut bir başka ulus devletin iki şehri olamaz. Bunu kabullenebilmek bile büyük bir zillettir.

Mekke, Medine ve Kudüs mescitleri büyük kıblegâhlardır, iki kıbledir. Üçüncü mescit Peygamber’in bulunduğu şehirdir ki bu üçü kutsal, mübarek mescitler olarak geçer. Bunların sahibi olmaz, bunlar Haremeyn’dir. Allah’ın bizzat mukaddes topraklarıdır. Oraya giren her insan özgürdür, orada krallar olmaz, orada beyler olmaz, oranın ancak hadimleri, hizmetçileri olur. Bu anlamda Mekke, Medine ve Kudüs’ün yapısı, nüfus popülasyonu bir topluluğa ait olamaz. İslam dünyasının her yanında ne kadar insan varsa oraya özgürce gidip yerleşebilme

haklarını elde etmeleri ve Müslümanların zihnî yoğunlukta en kuvvetli olan şahsiyetleri, âlimleri, münevverlerinin buraya göç ederek yerleşmeleri gerekiyor. Bir bölümünün bu amaçla hicreti üzerlerine borç bilmesi gerekiyor. Bunu gerçekleştirdiğimizde, bu topraklar, bu üç şehir bu anlamda özgürleştiğinde buranın halkı yeni Ehl-i Beyt’i, Beytullah’ın ehlini ortaya çıkaracaktır. Yeni Kureyş ve yeni Kureyş’in muhacirünü ortaya çıkacaktır. Diğer topraklarda bulunan Müslümanlarsa dünya sisteminin özgürleşen hikmetle idaresinden kendi hükümetlerini ortaya çıkaracaklardır. Bu hükümetler Mekke, Medine ve Kudüs’teki muhacirünle ensariyet ilişkisi içinde olacaktır. İslam coğrafyasında ensari hükümetlere ihtiyacımız var. Bütün bunların toplamından ortaya çıkan, kutsal topraklarda bir muhacerat hükümetine ihtiyacı var ve bunlar arasında bir tesanüde ihtiyaç var. Kur’an’ın/sünnetin/tarihin bize verdiği ders ve çağrı budur. Bu büyük projeyi görmüyorsanız, bu büyük ormanı görmüyorsanız ağaç içinde boğulursunuz.

Kureyş suresini ders olarak okuyabiliriz, namazda okuyabiliriz, ama esas okumamız siyer içinde okumaktır. Rasulullah ve arkadaşları Mekke ve Medine’de böyle okumuşlardır. Hayatlarına hayat kılmışlardır. Bizim için de aslanan böyle bir okumayı gerçekleştirebilmektir.

X.

“İlaf büyük sonuçlar doğurdu... Kureyş’in yaptığı o anlaşmalar ve sonuçları üzerinde bir düşünün.

Yaz kervanları, kış kervanları... Mekke’den başlayan yolculuklar, Mekke’de sonlanan dönüşler...

Şehirdeki bu büyük mabet, bu kamusal saray, kirlettiğiniz hürmetli tavafın evi... Yıkımından koruyan Rabb’e mahsus kılınan kible... Yalnızca onun Rabb’ine nispetle yaşayın, ondan başka sahibiniz, mürebbiniz yok.

O Rabb’dir sizi doyuran, size açlıktan güvende yaşama fırsatları yaratan. O Rabb’dir büyük bir korkudan sizi emin kılan...”⁵

Siz kiraat vasatının çağdaş Kureyş’i, ya siz neresindesiniz bu Rabb’e ubudiyette, bu toplumsal-siyasal barışın hangi bucağında? ■

Emânet, Şehremini, Belediye Başkanı

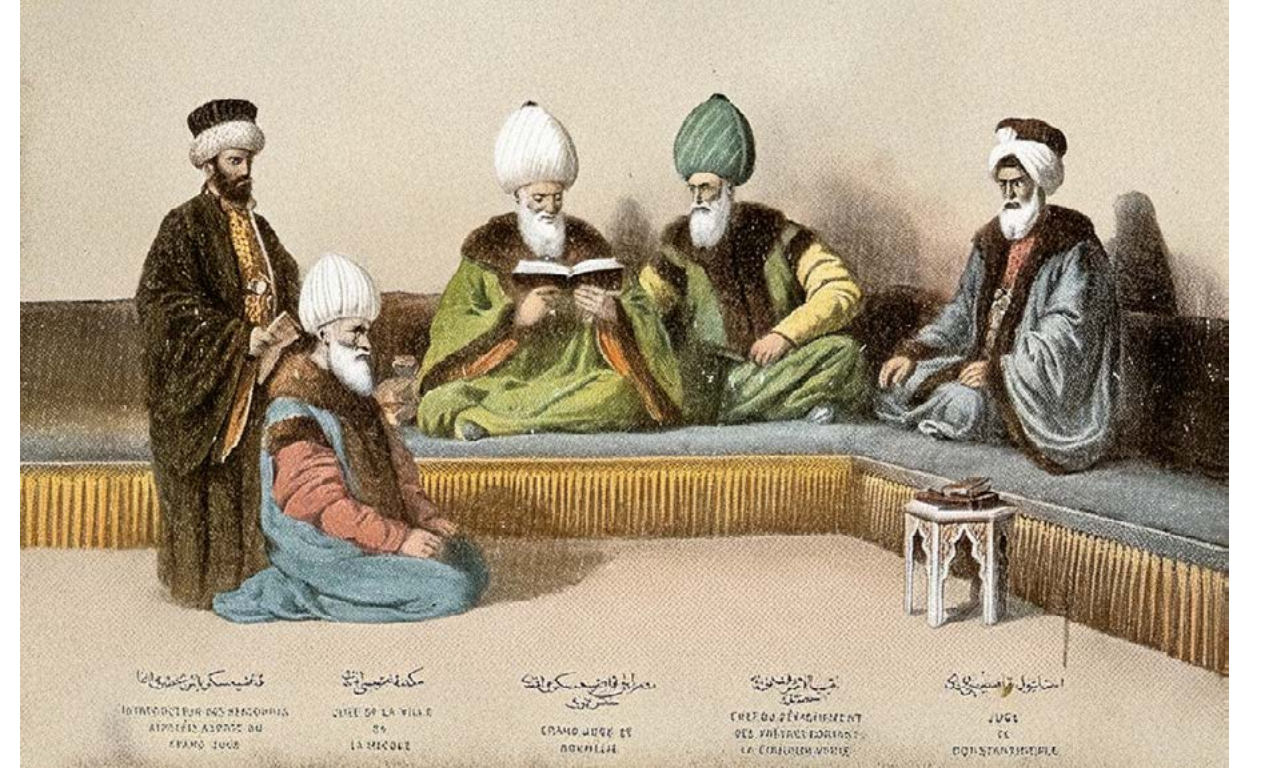
Tarkan Oktay

Prof. Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Emin, güvenilir manasına gelir. Kalbinde korku olmayan, emniyet içinde olan, haksızlık ve hıyanetten uzak olan, itimat edilen anlamındadır. Arapçada “güvenmek, korku ve endişeden emin olmak” anlamına gelen emn kökünden türeyen emânet kelimesi, hıyânetin zıddı olarak isim şeklinde kullanıldığı gibi, “güvenilir olmak” anlamında fiil olarak da kullanılmaktadır. Aynı zamanda, “güvenilen bir kişiye geçici olarak koruması için bırakılan şey” anlamına da gelir ve bu kullanım daha yaygındır.

Emânet, belirli bir süre sonra geri alınmak üzere birinin sorumluluğuna verilen maddi veya nakdi hakları ifade eder. Emânet kavramı; ücret, kira, ortaklık hakkı, buluntu gibi maddi hakların yanı sıra iman, ibadet gibi dinî yükümlülükler; beden ve ruh sağlığı, servet, makam ve mevki gibi imkân ve yetenek gerektiren konular; sözleşmeler, ev ve aile mahremiyetine saygı, nimet ve ikrama teşekkür, selâma karşılık verme, sır-

ların saklanması gibi dinî, ahlaki ve toplumsal ilke ve kuralları da kapsar.

“Emin” kelimesi, bir şeyin kendisine emânet edildiği kişi olarak kullanıldığında, “güvenilir kişi” veya “emânetçi” anlamına gelir. Bu kişi, emânet edilen şeyleri koruma ve gerektiğinde geri verme konusunda kendisine güvenilen kimsedir. Emin; sorumluluk bilinci yüksek, dürüst ve güvenilir özelliklere sahip olmalıdır. İşte bu anlamda “emin” kelimesi şu özellikleri taşır:

Güvenilirlik: Emin kişi, başkaları tarafından güvenilen biridir. Emânet edilen şeyleri koruyacağına ve gerektiğinde geri vereceğine inanılır.

Sorumluluk: Emin kişi, kendisine emânet edilen şeyin sorumluluğunu

alır ve ona zarar gelmemesi için çaba gösterir.

Dürüstlük: Emin kişi, dürüst olmalıdır. Emânet edilen şeyler konusunda yalan söylemez, aldatmaz ve hile yapmaz.

Sadakat: Emin kişi, verilen görevi sadakatle yerine getirir. Emâneti sahibine geri verme konusunda sadık kalır.

Emânet Bilinci: Emin kişi, emânetin kıymetini bilir ve ona uygun şekilde davranır. Emâneti koruma ve gerektiğinde sahibine geri verme bilincine sahiptir.

“Emin” kavramı hem bireysel ilişkilerde hem de toplumsal hayatta büyük öneme sahiptir. Güvenilir ve sorumluluk sahibi kişilerin varlığı,

toplumun güven duygusunu güçlendirir ve sosyal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesine katkı sağlar.

Devlet idaresinde emânet ile birlikte adalet kavramı öne çıkmaktadır. “Allah size emânetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder” (en-Nisâ 4/58) meâlindeki ayette ahlakla hukukun en geniş kapsamlı ilkelerinden olan emânet ve adalet kavramları bir arada zikredilmiştir. Değerler, akıl, ahlak ve uygulama birbirinden ayrılmaz bir bütünü oluşturmaktadır.

Devlet adamlarının hem emânet hem de adalet ehli olmalarının gereği ayette vurgulanmaktadır. Kamu idarecilerinin emânet ehli olmaları, ülke imkânlarını halka haksızlık yapmadan paylaşmalarını Adalet

ehli olmaları da bütün kararlarında hakka ve hukuka riayet etmeleriyle gerçekleşir. Diğer taraftan insanlarla ilgili makamların ve görevlerin, orada bulunanlar için birer emânet olduğunun altı çizilmektedir.

Osmanlılarda birçok hizmet “emin”ler eliyle yürütülürdü. Matbah emini, sarayın mutfağı olan Matbah-ı Âmire’nin bütün ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüydü. Darphâne emini paraların basıldığı devlet darphânesinin yetkilisiydi. Arpa emini, Istabl-ı Âmire denilen has ahırlara arpa ve malzeme sağlamakla görevliydi.

Bazı askerî müesseselere ait işlerin yürütülmesinde yine eminler görevlendiriliyordu. Bunlar arasında en önemlileri tophâne, cebehâne, tersane ve baruthâne eminleriydi. Büyük yapıların giderlerine bakmak ve hesaplarını tutmak bina emininin görevidi.

Osmanlı saray teşkilâtında saray hizmetinde bulunan dört eminden birisi “şehremini” idi. Saraya ve kamuya ait binaların onarım ve inşaa işleri için gerekli olan malzemeyi sağlamak, inşaatlara nezaret etmek, işçi ücretlerini ödemek, bunlarla ilgili hesapları tutmak, Galata Sarayı ve İbrâhim Paşa Sarayı’nın yiyecek ve giyecek giderlerini, Eski ve Yeni (Topkapı) saraylarla padişah haremının maaş ve masraflarını karşılamak şehremininin başlıca görevleriydi.

Osmanlı şehirlerinin yerel hizmetler konusundaki organizasyonu, günümüzdeki belediye benzeri tek kurum yerine, birden fazla kamu kurumundan ve sivil organizasyondan oluşan

bir yapıya sahipti. Bu sistemde yer alan kamu görevlileri ve sivil aktörler, farklı alanlardaki fonksiyonları yanında yerel hizmet niteliğine sahip hizmetleri de yürütürdü. Şehir yönetimi organizasyonunun kamu kanadını oluşturanlar kadı, muhtesip, subaşı, mimarbaşı gibi görevlilerdi. Sivil kesimin örgütlenmesine dayalı kuruluşları ise vakıf, lonca ve mahalle yönetimleri oluştururdu. Kamu kanadı koordinasyon, düzenleme ve denetleme rolüne sahipti. Bu fonksiyonun yasal temelini; padişah fermanları, teamüller, örf ve içtihat çalışmalarından oluşan normlar bütünü oluştururdu.

Osmanlı Devleti’nde kaza merkezi konumundaki yerleşim birimlerinde daha çok malî konularda devletle halk arasındaki ilişkileri yöneten şehir kethüdâları bulunurdu. Şehir kethüdâları eşraf ve âyan denilen, devletle reâyâ arasında hem ahalinin temsilcisi hem de padişah emirlerinin reâyâyâ ulaşmasında ve uygulanmasında resmî görevlilerin yardımcısı konumunda olan grup içerisinde yer almıştır. Şehrin ileri gelenleri diye tanımlanan bu grup, aralarından birini şehir kethüdâsı seçerdi.

Osmanlı döneminde şehir yönetiminde kullanılan diğer bir tabir “şeyhülbeled”dir. 18. yüzyılda şeyhülbeledlik şehir halkını temsil eden, devletin aldığı kararların uygulanmasında, vergi dağıtımı ve toplanmasında aracı rol üstlenen şehir kethüdâsına benzer bir görev iken daha sonra bu tabir Kahire’de idareyi ellerinde tutan Memlûk beyleri için kullanılmıştır.

Klasik dönemde şehirlerin yönetim organizasyonunda çok çeşitli görevliler görülmekle birlikte, şehrin emânet edildiği başlıca kişi “kadı” idi. Kadı, yargı fonksiyonları yanında mülki ve özellikle yerel hizmetler alanında önemli yetkilere sahipti. Kadılar, yargı gücünün sağladığı etki gücü ve hakem rolü ile şehirdeki yerel hizmetlerin düzeni ve denetiminden sorumluydu. Kadı tarafından bu yetkinin kullanılması iki şekilde gerçekleşirdi. Birincisi; yerel hizmetler alanındaki yetki ve görevlerini emri altındaki muhtesib ve subaşı eliyle yürüttüğü gibi, farklı hiyerarşik örgütlenme içinde yer alan mimarbaşı gibi kamu görevlileri ile birlikte çalışır, yargı desteği sağlamanın yanında denetim yetkisini de kullanırdı. İkincisi; vakıf, lonca ve mahalle gibi yerel hizmet sunumunda önemli işlevlere sahip organizasyonlar üzerinde denetim yetkisine sahip olmasıydı.

19. yüzyılda dünyada ve Osmanlı ülkesinde meydana gelen ekonomik, siyasi, toplumsal ve idari gelişmeler, klasik dönem Osmanlı şehir yönetimi organizasyonunun değişmesi ve modern belediye modellerine geçilmesi ile sonuçlandı.

1854 yılında Kırım Savaşı sırasında İstanbul’da yerel hizmetler alanında yaşanan problemlerin artması üzerine “Şehremâneti” adı ile yerel hizmetlerin bir kısmından sorumlu yönetim yapısı oluşturuldu. Şehremâneti, Osmanlı ülkesindeki ilk modern belediye yapısı idi. Bu ilk uygulamada “emânet” ve “şehir” kavramlarının birleşiminden oluşan “şehremâneti” ismi tercih edildi.

Şehremâneti, yürütme işlevine sahip “şehremini” ve karar işlevine sahip “şehir meclisi” adında iki organa sahipti. Şehremini ve meclis üyeleri Babiâli’nin önerisi ve Padişah’ın atamasıyla belirlenirdi. Belediye başkanı konumundaki “şehremini”, “şehir” ve “emin” kelimeleri birleştirilerek oluşturulmuştu. Klasik dönemde kamu binalarının inşası ile sorumlu “şehremini” unvanı, yeni belediye yapısında İstanbul şehrinin yeni yöneticisi için tercih edildi.

Gerek şehremâneti ve gerekse şehremini kavramları, Osmanlı devlet ve şehir yönetiminde sıkça kullanılan emin ve emânet kavramlarına dayanıyordu. Yeni belediye yönetimi, Osmanlı düşünce ve uygulamasında yer alan, şehrin ve içinde yaşayanların onları yönetenler için birer emânet olduğu yaklaşımının bir yansıması olarak kavramsallaştırılmıştı.

Şehremâneti, İstanbul’un tümüne hizmet veren bir belediye yapısı idi. Ayrıca, İstanbul alt belediye bölgelerine de bölündü. Bu alt kademedeki mahallî idare yapılarına “belediye”, yürütme organlarına ise “reis” ismi verildi. Böylece belediye reisi kavramı kullanılmaya başlandı. Şehremini kavramı şehrin tümünden sorumlu üst kademe belediye başkanına verilmiş bir unvan olarak kullanılmaya devam etti.

Taşrada belediyelerle ilgili daha kapsamlı düzenleme 1871 tarihli Vilayet Nizamnamesi’nde yapıldı. Buna göre vali, mutasarrıf ve kaymakam bulunan yönetim kademelerinde belediye de kurulması öngörüldü. Bu belediyelerin yürütme organı “belediye reisi” olarak isimlendirildi.

Cumhuriyet Dönemi’nde 1930 yılına kadar “şehremâneti” ve “şehremini” kavramları kullanılmaya devam etti. 1924’te Ankara başkent olarak ilan edilince İstanbul’daki şehremâneti yapısına benzer şekilde Ankara’da şehremâneti teşkilatı oluşturuldu. Yürütme organı için “şehremini” unvanı kullanıldı.

1930’da İstanbul ve Ankara’nın yönetimi, Belediye Kanunu ile değiştirildi. İstanbul’da 1855’ten, Ankara’da ise 1924’ten itibaren uygulanan şehremâneti modeline son verildi. Dolayısı ile şehremini kavramı da kullanımdan kalktı. Belediye reisi kavramı ise tüm belediyelerde kullanılmaya devam etti. 1940’lı yıllarda “belediye başkanı” kavramı da resmî olarak kullanılmaya başladı. Bununla birlikte halk arasında belediye başkanı için “reis” ve “belediye reisi” ifadeleri kullanılmaya devam etti. 2000’li yıllarda günlük kullanımda başkan kelimesinin daha fazla benimsendiği görülmektedir.

Osmanlı döneminde belediye reisleri, seçilmiş meclis üyeleri içinden atanırdı. Cumhuriyet’in ilk döneminde yerel seçimler yapılmadığından belediye reisleri atama ile göreve geldi. 1930 tarihli Belediye Kanunu ile belediye reisinin, belediye meclisi tarafından seçildiği bir yöntem getirildi. Böylece, belediye reisi meclise bağlı bir yetki kullanan makam olarak konumlandırıldı. Bu sistemde belediye meclisi, kendi üyeleri içinden ya da dışarıdan meclis üyesi olma niteliklerini taşıyan bir kişiyi “belediye reisi” olarak seçerdi. Bu seçim, ilçe merkezlerinde valinin onayı, il merkezlerinde ise Dâhiliye Vekâletinin onayı ile kesinlik

kazanırdı. Bu durum 1963’e kadar devam etti.

1963’te belediye başkanının belediye meclisi tarafından seçildiği iki dereceli yöntem kaldırıldı. Yerine belediye başkanının doğrudan halk tarafından çoğunluk yöntemine göre seçildiği bir usul getirildi. Böylece, belediye başkanı seçiminin merkezî yönetim tarafından onaylandığı vesayet uygulaması da kaldırıldı. Düzenlemenin gerekçesinde, meclis tarafından seçilen başkanların meclis karşısında zayıf kaldığı ve beklenen icraatları yapamadığı ifade edilmekte ve başkanlığı daha etkin hâle getirmek için belediye başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi gerektiği belirtilmektedir. Türkiye’de 1963’ten itibaren belediye başkanları doğrudan seçilmektedir.

Belediye başkanlığı, bir şehrin veya kasabanın yerel yönetiminden sorumlu en üst düzey yetkili makamıdır. Belediye başkanı, belediye meclisi tarafından belirlenen politikaların uygulanmasını denetler, şehrin genel yönetiminden sorumludur.

Belediye başkanı, yürütmenin başı olmanın yanında, belediye meclisi ve belediye encümeninin de başkanlığını yürütmektedir. Bu nitelikleri yanında, halk tarafından doğrudan seçilmesinin sağladığı siyasi nüfuz ve sahip olduğu yetkilerin sonucu olarak belediye içinde ve yerel siyasette oldukça güçlü bir konuma sahiptir.

Belediye başkanları, emânet kavramı bakımından büyük bir sorumluluk taşır. Toplumsal bir değer olan emânet bağlamında belediye başkanlığını değerlendirmek, başkanın halka karşı sorumluluklarını, güvenilirliğini ve topluma sağladığı hizmetlerin kalitesini incelemek anlamına gelir. Belediye başkanları toplumsal emânetin en somut örneklerinden biridir; çünkü halkın refahı, güvenliği ve genel yaşam kalitesi onların kararlarına ve eylemlerine bağlıdır. Bu çerçevede belediye başkanlarının emin ve emânet bağlamında taşımaları gerekli bazı nitelikler şu şekildedir:

Güven ve Güvenirlilik: Bir belediye başkanı, halkın güvenini kazanmak zorundadır. Bu, şeffaf bir yönetim anlayışıyla, adil kararlarla ve dürüst bir yönetim tarzıyla mümkün olur. Belediye başkanının verdiği sözleri tutması ve halkın ihtiyaçlarına duyarlı olması, güvenilirliğini artırır.

Emânet sorumluluğunun yerine getirilmesinde halka önemli görevler düşmektedir. Halkın, başkanın görevlerini yerine getirip getirmediğini takip etmesi, gerektiğinde onu eleştirmesi ve doğru kararlar almasına yardımcı olması gerekir.

Sorumluluk: Belediye başkanları, halkın kendilerine emânet ettiği kaynakları ve yetkileri en iyi şekilde kullanmaktan sorumludur. Bu; altyapı yatırımları, eğitim, sağlık, ulaşım gibi temel hizmetlerin etkin ve verimli bir şekilde sunulması anlamına gelir. Başkanların bu kaynakları israf etmemesi ve yolsuzluklardan uzak durması önemlidir.

Ahlaki Değerler: Emânet kavramı, belediye başkanlarının ahlaki değerler çerçevesinde hareket etmesini gerektirir. Başkanın adaletli, dürüst ve eşitlikçi bir tutum sergilemesi toplumun geneline örnek olur ve ahlaki değerlerin yaygınlaşmasına katkı sağlar.

Sosyal Dayanışma ve Katılım: Belediye başkanı, toplumda sosyal

dayanışmayı teşvik etmeli ve halkın yönetime katılımını sağlamalıdır. Katılımcı bir yönetim anlayışı benimsemek ve halkın görüş ve önerilerini dikkate almak sosyal bağları güçlendirir ve toplumsal huzuru artırır.

İtibar: Belediye başkanının emânete sahip çıkması, uzun vadede hem kendisine hem de yönettiği şehre saygınlık kazandırır. Güvenilir bir yönetici, kriz anlarında bile halkın desteğini alır ve itibarını korur.

Hesap Verebilirlik: Emânet, hesap verebilirliği de içerir. Belediye başkanları, yaptıkları her eylemin ve aldıkları her kararın hesabını halka verebilmelidir. Bu, demokrasinin ve iyi yönetimin temel taşlarından biridir.

Özetle, belediye başkanı, kendisine emânet edilen görev ve sorumlulukları layıkıyla yerine getirmeli, halkın güvenini kazanmalı ve topluma hizmet etmelidir. Bu şekilde, toplumsal emânetin gereklerini yerine getirir ve halkın yaşam kalitesini artırır.

Şehremininden başkana uzanan süreçte, şehirlerde maddi ve sosyal değişimler yaşanmakla birlikte, yönetimin emânet yaklaşımı ile ele alınması, siyasilerin ve kamu görevlilerinin halkın hizmetkârı olduğu bilincine sahip olmaları halk nezdinde her zaman önemini korumuştur. Özellikle 2002'den sonra Türkiye'de gerçekleştirilen kamu yönetimi reformları ile katı merkezîyetçi yönetim anlayışı ve sivil-askerî bürokrasiye dayalı vesa-yetçi yapının yumuşatılması, halkın

emâneti ve hizmetkârı yaklaşımının gelişmesini sağlamıştır.

Belediye başkanlığı makamı, bir güç ya da prestij aracı olmaktan öte, halk adına üstlenilen bir emânet olarak görülmelidir. Başkanlık; toplumun refahı, huzuru ve geleceği için fedakârlık gerektiren bir hizmet yolculuğudur. Başkanlar, bu yolculukta halkın hizmetkârı olma bilinciyle hareket etmeli ve görevlerinin asıl amacının halkın beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamak olduğunu unutmamalıdır.

Belediye başkanının sorumluluğu sadece ona ait değildir, toplumun geneline yayılan bir anlayışın parçasıdır. Belediye başkanının taşıdığı emânet ancak toplumsal ilişkilerin bütününde anlam kazandığında gerçek bir uygulamaya dönüşür. Başkanın emânet anlayışı, toplumun genelindeki emânet anlayışı içinde biçimlenir. Bu, başkanın sorumluluğunu yerine getirmesinde toplumun da rolü ve katkısı olduğu anlamına gelir.

Emânet sorumluluğunun yerine getirilmesinde halka önemli görevler düşmektedir. Halkın, başkanın görevlerini yerine getirip getirmedeğini takip etmesi, gerektiğinde onu eleştirmesi ve doğru kararlar almasına yardımcı olması gerekir. Vatandaşlar, belediye hizmetlerinin kalitesini, etkinliğini ve adaletini gözlemleyerek, başkanın ve belediye yönetiminin performansını

Yönetişim mekanizmaları ise belediye ile vatandaşlar arasında sürekli bir iletişim ve iş birliği sağlar. Çok aktörlü bir yönetim anlayışına vurgu yapan bu kavram, yöneten-yönetilen ayrımını azaltarak, birlikte yönetmeye odaklanır. Egemenlik ilişkisi yerine ortaklık anlayışını getirir.

sürekli değerlendirmelidir. Bu ilişkide, belediyenin hesap verebilir ve şeffaf olmasının yanında siyasal katılım ve yönetim mekanizmalarının etkin işletilmesi anahtar role sahiptir.

Hesap verebilirlik, belediye başkanının ve ekibinin, aldıkları kararlar ve yürüttükleri projeler hakkında halka düzenli olarak bilgi vermesiyle sağlanır. Şeffaflık ise belediyenin mali durumundan projelerin ilerleyişine kadar her türlü bilginin açık ve erişilebilir olmasını gerektirir. Bu sayede halk, belediyenin kaynaklarını

nasıl kullandığını ve ne tür hizmetler sunduğunu net bir şekilde görebilir.

Siyasal katılım, vatandaşların seçimler dışında da belediye yönetimine katkıda bulunmalarını ifade eder. Yerel yönetim toplantılarına katılım, kamuoyu yoklamaları, referandumlar ve vatandaş inisiyatifleri gibi araçlarla halk, belediye politikalarının şekillenmesinde aktif rol alabilir.

Yönetişim mekanizmaları ise belediye ile vatandaşlar arasında sürekli bir iletişim ve iş birliği sağlar. Çok aktörlü bir yönetim anlayışına vurgu yapan bu kavram, yöneten-yönetilen ayrımını azaltarak, birlikte yönetmeye odaklanır. Egemenlik ilişkisi yerine ortaklık anlayışını getirir. Bu mekanizmalar, vatandaşların geri bildirimlerinin dikkate alındığı ve politika oluşturma süreçlerine dâhil edildiği bir ortam oluşturur. Aktif vatandaşlık, siyasal temsilcilerin üstlendiği emânetin korunması ve etkin kullanımı için toplumsal bir çerçeve oluşturur.

Sonuç olarak, belediye başkanlığı emânetinin başarılı bir şekilde taşınması hem başkanın hem de halkın ortak sorumluluğundadır. Halkın aktif katılımı, eleştirisi ve katkıları; belediye yönetiminin daha hesap verebilir, şeffaf ve etkili olmasını sağlar. Bu karşılıklı sorumluluk ve iş birliği; kapsayıcı, katılımcı ve adil bir yerel yönetim için gerekli temel taşları oluşturur. ■

ŞEHİR VE GÜVEN

Sosyal Güven'den Ontolojik Güvenliğe Şehri Savunmak

Celaleddin Çelik

Prof. Dr.,
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din
Sosyolojisi Öğr. Üyesi

'Güven'in Mekânsal Serencamı

Şehir, günlük hayatın ve kültürel mekânın anlamlı bir muhit ve aidiyete dönüştüğü yerdir. Şehirde yaşamın anlamı, birlikteliğin sosyal nizamına güven duymak ve rıza göstermektir. Bu rıza bireysel keyfiyetin, şahsi istek ve arzuların hilafına kamusal bir vicdana ve müşterek bir ruha bağlılığı pekiştirir. Bu bakımdan şehir her ne kadar bireysel özgürlüğe geniş bir alan sunsa da ortak yaşamın istikrar ve güvenliği için uyulması ve içselleştirilmesi gereken normlar ve kuralları içerir. Günlük hayatta olası tehditler ve belirsizlikleri bertaraf edecek

kurumlarla ancak güvenli ilişkiler ve kültürel temaslar mümkündür.

Tarihsel şehirlerin güvenliği öncelikle dış tehditlere karşı koruma sağlayan, aynı zamanda içeride otoriteyi meşrulaştıran muhkem surlar ve kaleler gibi mekânsal bir boyuta sahipti. Bununla birlikte şehirlerin güvenliği yalnızca savunma amaçlı tedbirler ya da binalarla sınırlı değildir. Açıkçası günlük hayatta ticaretten zanaata, sanattan mimariye, komşuluktan eğlenceye bütün ilişkileri belli bir düzen ve istikrar içinde tutacak güçlü bir sosyal dokuya ve işleyen bir sisteme ihtiyaç vardır. Modern öncesi dönemlerde şehir ve ülke emniyeti daha çok merkezî-resmî otoritenin askerî, hukuki ve mahallî

güçleriyle sağlanıyordu. Günümüz kent yaşamında güvenlik konusu aile, hukuk, ticaret, sanat, mimari, sağlık, seyahat ve benzeri alanlara genişleyerek kültürel ve kişisel süreçleri de içine almıştır. Hatta güvenli kent profili iki asli alanın korunmasına bağlı kılınmıştır: kamusal alanın özerkliği ve kişisel özel alanın mahremiyeti.

Kent kültürü açısından baktığımızda zaman ve mekân planlaması bile esasında güven eksenini oluşturmak içindir. *Kentsel zaman* yaşamın düzen ve güven içinde ikamesi için bireylerin gündelik işler ve ilişkilerini disipline eder. Günlük hayatta işler ve ilişkilerin belirlenmiş bir zaman dizgesinde icra edilmesi, karşılıklı güven ve

istikrar açısından büyük önem arz eder. Kentsel zaman koordinasyonu ulaşımından iletişime, ekonomiden hukuka ve hatta sanattan eğlenceye bütün alanlarda kültürel sistemi inşa eden ve sürdüren kolektif bir güveni temsil eder. Zamansal sistemin bozulması şehrin nizami akışını, hayati ihtiyaçlar ve görevlerin icrasını kesintiye uğratar; güveni devre dışı bırakır. Toplumsal güvenin ikamesi belirlenmiş vakit çizelgesine uyma, değişimin zamanını takip etme ve sosyal zaman pratiklerini içselleştirme gibi rutinlere bağlıdır. Mekânsal boyutta güvenlik meselesi ise "konut" eksenli bir biçim değişikliğine uğramış, evin emniyeti daha çok korunaklı seçkin-soylu semtler ya da sitelerde teknolojik bir mahiyet kazanmış, güvenlik düzeyi mekânın değerini artıran ya da eksiltten bir emtia olarak pazara çıkmıştır. Bir başka deyişle modern güvenlik olgusu kapitalist tüketim kültürü içinde muhteva ve anlam değişikliğine uğramış, toplumsal güç ya da imkânlar göre çeşitlenen sektörel bir mahiyet kazanmıştır. Özel düzeyde ise güvenlik algısı kişisel özerklik ve mahremiyet sınırlarına çekilmiş, kişisel özerklik ve özel alanın dokunulmazlığı küresel bir değer olarak öne çıkmıştır.

Güvenliğin ontolojik vechesi ise modern kent yaşamında anlam haritalarını sarsan anomi ve yabancılaşma gibi sosyo-psikolojik sorunlarla birlikte öne çıkmıştır. Buna göre kentsel yaşamın kurumsal informal yapısı insani ilişkilerde bir soğukluk ve yalnızlığı; rasyonel, rekabetçi ve seküler yapısı ise psikolojik gerilimler, korku ve endişeleri artırmış, varoluşsal güvenlik kaygısını tetiklemiştir.

Modern öncesi dönemlerde şehir ve ülke emniyeti daha çok merkezî-resmî otoritenin askerî, hukuki ve mahallî güçleriyle sağlanıyordu. Günümüz kent yaşamında güvenlik konusu aile, hukuk, ticaret, sanat, mimari, sağlık, seyahat ve benzeri alanlara genişleyerek kültürel ve kişisel süreçleri de içine almıştır. Hatta güvenli kent profili iki asli alanın korunmasına bağlı kılınmıştır: kamusal alanın özerkliği ve kişisel özel alanın mahremiyeti.

Geleneğin dünyasında emniyet ve eminlik ahvali ise öncelikle şehir hayatına mündemiç bir tasavvur olarak zihniyete, davranış ve eylemlere nüfuz eden yakınlık, birliktelik, kardeşlik ve dayanışma gibi irfani kodlar ve adabımuâşeretle ikame kılınıyordu. Kişilerarası ilişkileri anlamlı kılan eminlik dili, hayatın olağan akışına ve devamlılığına güç veren informal bir tahayyül olarak özel bir şehir bilinci ve aidiyetini de inşa ediyordu. Kadim dünyada terbiye sistemine entegre olmuş

güvenlik tasavvuru organize kurumlar ve resmî yapıları aşan boyutlara sahiptir. Müşterek değerlerin ve geleneklerin etkisi şehir büyümeye ve kalabalıklaşmaya başlayınca azaldı, emniyetin kurumsallaşması ve yaygınlaşmasını gerektiren suçlar, çatışma ve ayrışmalar ise arttı. Huzur içinde bir hayat umudu, artan riskler, tehditler ve belirsizlikler nedeniyle korku, endişe ve kaygıların tetiklediği hastalıklı, depresif ve stresli bir yaşama dönüştü. Şehirde güvenli yaşam kötülüğün çeşitlenen ve

Güvenliğin ontolojik veçhesi ise modern kent yaşamında anlam haritalarını sarsan anomi ve yabancılaşma gibi sosyo-psikolojik sorunlarla birlikte öne çıkmıştır. Buna göre kentsel yaşamın kurumsal informal yapısı insani ilişkilerde bir soğukluk ve yalnızlığı; rasyonal, rekabetçi ve seküler yapısı ise psikolojik gerilimler, korku ve endişeleri artırmış, varoluşsal güvenlik kaygısını tetiklemiştir.

artan yeni biçimleri nedeniyle gide-
rek karmaşılaşmakta ve maliyeti
artmaktadır.

Güvenliğin kurumsallaşması ile
kötülüğün kentsel tezahürleri ara-
sında doğrudan bir ilişki bulunmak-
tadır. Zamanımızın tekno-bilimsel,
biyo-teknolojik ve dijital gelişmeleri
ile gelenekleri ve kurumları altüst
eden küresel piyasa kapitalizmi
gündelik hayatımızda aşına olma-

dığımız yeni riskler ve tehditleri
karşımıza çıkarmaktadır. Kent yaşamı
bu bakımdan hem stres, endişe ve
kaygılarımızı artıran hem de buna
karşı güvenlik ve korunma ihtiya-
cımıza cevap veren paradoksal bir
mekân tecrübesine zorlamaktadır.
Mekânı tecrit ederek güvenli kılma
arzusu yüksek maliyet nedeniyle
daha fazla kazanmaya ve çalışmaya
teşvik etmekte, mekânda ortaya çıkan
bu ayrışma ise kültürel güvensizliği
artırmaktadır. Kapitalist mekân
piyasasında güvenlik, seçkinleştirici
konfor ve huzur paketleriyle satışa
sunulmakta, ötekinin, yabancıнын
ve tekin olmayanın mutazarrır
nazarlarına ve fiilî tasallutuna karşı
sosyal sterilizasyona gidilmektedir.

Bütün bu yeni güvenlik ve telafi
sistemlerine karşılık kentte yaşayan
herkes her an nereden geleceği
belli olmayan bir şiddet, tehdit ve
teknolojik risklerle karşı karşıyadır.
Gerçekliğin giderek siber âleme
taşındığı küresel dünyada karma-
şıklık ve belirsizlikleri çoğaltan tek-
no-kapitalizm, manevi değerleri ve
bağları aşındırmakta, insan kendini
kişisel ve kültürel bir yoksunluk
içinde hissetmektedir. Öte yandan
güvenlik tedariki bazı durumlarda
ve kesimlerde sosyal sistemin ve
kurumların dışına çıkmış, bu bağ-
lamda kimi mafyatik ikame ve
informel güvenlik odakları şehir
hayatına müdahil olmuştur. Mafyatik
güçlerin güveni teslim alması daha
çok plansız, düzensiz kentleşmenin
spekülatif zenginlik ve rant yarattığı
ortamlarda tezahür etmekte; bu
durumda resmin bir tarafında özel
güvenlikçilerin, bariyerli geçişlerin
ve tekno-dijital mekânların arkasına
sığınmış hayatlar, diğer tarafında ise

her türlü siyasi, mahallî, cemaatsel
ilişkilerin perdelediği himaye ağları
yer almaktadır.

Postmodern dönemle birlikte internet
ile nihayetinde bütün bir sistemi ve
hayatı kendinde toplayan dijital
kültür, bireyi bir sanal dünyaya
hapsetmekte ve ıssızlaştırmaktadır.
Ancak bütün bir hayatı siber etkileşim
ağlarıyla birlikte bir data imparator-
luğuna ve algoritmik determinizme
teslim eden yeni düzen ise basit bir
güvenlik sorunu değil daha derin
bir ontolojik güvensizliğin kaynağı
durumuna gelmiştir.

Şehir hayatında güvenliği sarsan
durumlardan biri de sahip olunan
sosyal sermaye ve imkânlara göre
sosyal gruplar arasında ciddi bir
zaman farkının ortaya çıkmasıdır.
Elbette kentsel sistem hiçbir zaman
için homojenleştirici bir süreç içermez,
ancak varlık seviyesindeki farklılık
sürekli artma ve uzaklaşmaya yol
açıyorsa, eğitim, sağlık, hukuk gibi
hayatın temel kurum ve boyutla-
rında eşitsizliğin yarattığı gerilimler
önce huzuru sonra emniyeti tehdit
etmektedir (Harvey 2009, 57). Kent
bu bakımdan çıkar gruplarının, suç
ve çöküntü mahallerinin geniş alan
bulduğu, kolayca egemenlik kurduğu
bir yer hâline gelir. Gayriresmî güç
ve çıkar odakları, mafyatik yapılar
varoşlarda, eşitsizlik ve yoksulluk
muhitlerinde kendilerine hareket
alanı bulur. Mafyatik örgütler sis-
temin açıklarını istismar ederken
kendilerince paralel güvenlik ağla-
rına dönüşür, adaletsizliğin kentsel
bağlamda çözümü için güç ve silahla
informel bir düzen inşa eder. Mafya
kentsel bir ağalık düzenidir, korku
ve tedhiş ile hüküm sürer, bazen

kurumları ve sivil hayatı dahi etki-
leyip yönlendirebilme gücüne erişir.
Oysa modern kent sivil toplumun ve
örgütlenmenin mekânıdır; gündelik
hayat, kurumsallığı zayıf toplumlarda
resmî otorite ile mafyatik güçler
arasında ezilmekte; güvenlik ise güç
durumuna göre ya özel güvenlikçi ve
korumalara ya da mafyatik yapılara
havale edilmektedir.

Geleneksel şehir kültür ve kurum-
larının kalmadığı kentlerde ikame
güven yapıları olarak birtakım ağ
ve himaye sistemleri ile örgütlü
cemaatler devreye girer. Mahallî,
siyasi ve dinî cemaatler esasen ne
geleneksel şehrin ne de modern
kentin organik kurumları olmayıp,
düzensiz kentleşmenin toplumsal
çarpıklığına karşı türemiş yapılardır.
İkame güvenlik yapıları her türlü
kontrol, denetim ve şeffaflığın dışında
hareket ettikleri için, genel bir güven-
likten ziyade güç ve iltimas, ayırım
ve imtiyaz arayışlarını meşrulaştırır.
Şehirlerde betonlaşma ve otoyollar
ağının genişlemesi, toprağın, suyun
ve havanın kirlenmesi ekolojik
güveni yok eden bir risk ve tehdit
değil midir? Diğer taraftan çalışma
ve iş hayatının sürekli değişen
karakteri ile kurumsal adaletsizliğin
yarattığı sorunlar ise sosyal güveni
tahrip etmektedir. Şehirde giderek
artan “prekarya” yani güvencesiz
işlerde çalışanlar, sistemin yarattığı
adaletsizliklere ve ayrımlara karşı
yönü belirsiz bir hınç ve öfke içine
düşmektedir.

Şehrin yeni orta sınıfları ve seçkin-
leri giderek daha mutlu mesrur bir
hayat sürecekleri korumalı sitelere,
bahçe-villa semtlere taşınırken mer-
kezin harabe mekânları ötekilerin,

göçmenlerin veya sığınmacıların
yerleşim adalarına dönüşür. Bakımsız,
metruk ve yenilenme dışında kalmış
yerleşim yerleri güvenlik, eğitim ve
sosyal hizmetlerin zayıfladığı güven-
siz alanları oluşturur. Bu semtler
yoksunluk iklimine, daha doğrusu
düzensiz, plansız ve kontrolsüz
himaye düzenine terk edilmiştir.
Kentsel dönüşüm adı altında eski
kentin merkezi mahalleri çöküntü
alanları olmaktan arındırılırken,
düşük katlı eski evlerin yerini pahalı
iş yerleri ve yüksek katlı gökdelenler
doldurur. Kent merkezleri ev ve
konut hayatının aksine giderek ticari,
finansal faaliyetler için ofis blokla-
rına ve iş hanlarına dönüşmektedir.
Kentin eski sakinleri konforlu yaşam
muhitlerini merkezden çeperlere
taşırken, toplu konutlara yönelen-
dirilen orta alt sınıflar ise aidiyet
ruhuyla birlikte statü ve itibarlarını
da kaybeder.

Kentsel Güvenin İnkırazı; Güvensizlik Toplumu

İnsanlarda güven eksenli bir çevre ve
toplum arayışı genellikle dayanımcı,
denetimci ve sistemci eğilimleri de
güçlendirmektedir. Bu bakımdan yeni
güvenlik paradigması da birtakım
yasal ve kurumsal düzenlemelerle
sisteme bağlılığı artırmakta ve
karmaşılaşmaktadır. Güvenliğin
kurumsallaşması güvenin egemenliği
anlamına gelmez, bilakis güvenlik
tedbirleri çeşitlenerek arttıkça bu
durum bir şekilde endişe ve kaygının
da yayılmasına yol açmaktadır.

Modern kentsel yaşama özgü güven-
lik sorunsalı her şeyden önce insan ve
varlık hakkındaki algı ve idrak değişimiyle

miyle ilgilidir. Bir başka deyişle insan,
varlık, zaman ve mekân idrakindeki
seküler kopuş, insanın insanla ve
mekânla ilişkisinde yeni bir eksene
geçiş anlamına geliyordu. Varlığa
anlam ve amaç katan metafiziğin
yerini araçsal rasyonalite ve sekü-
lerliğe bırakması, modern insanın
düşünce ve davranışlarında bir anlam
karmaşasına ve buna bağlı olarak
bir güven krizine yol açtı. Seküler
bireyci proje geleneğin adap ve
terbiye nizamından uzaklaşırken
yerine makul bir anlam sistemi
de ikame edemeyince, gündelik
hayat dünyasına güvensizlik kültürü
hâkim oldu.

Öte yandan kapitalist modernleşme
sürecinde geleneksel şehrin estetik
ve etik müktesebatı kaybolurken
tüketim kültürü ve rant ekonomisi
hayatın dinamiklerini belirledi. Plan-
sız ve modelsiz büyüyen şehirler bir
şekilde adaletsiz bir sınıf atlama ve
rantsal sıçrama arenasına dönünce,
gösterişçi zenginliğin ve bir kadere
dönüşen yoksunluğun etkisinde
gündelik hayat *güvensizlik* ekse-
ninde şekillenmeye başladı. Hayatın
ahenkli akışına ve ilişkilere yön veren
güvenin mekânları ise kaybolan
estetik kimlikleriyle birlikte kültürel
yozlaşmanın simgesi hâline geldi.

Güvensizliğin bir zihniyet ve davranış kodu olarak kültüre dönüşmesi ahlaki eylemin referans çerçevesini bozdu; mekân da bu süreçte ruhunu yitirdi.

Sosyolojik yaklaşımlar dengesiz değişime özgü kültürel sermaye ve güvenliğin inkırazını Durkheim'ın *anomi* kavramıyla açıklarlar. Anomik süreçte tarihsel kültürel dokuyu tayin eden kardeşlik, komşuluk, akrabalık gibi kuşatıcı bağlar kaybolurken, sosyal ayrışma bir tarafta mağdur, yoksun ve ötekileri, diğer yanda ise fırsatçı yeni zenginler, müsrif ve gösterişçi sınıfları karşımıza çıkarır. Kültürel güveni tüketen yozlaşma ve çürüme durumu her şeyden önce değerler ve aidiyet duygusunda bir kırılmaya yol açar. Geliri ve statüsü düşük insanların kurumlara, yöneticilere ve ilişkilere olan güveni giderek zayıflarken orta sınıf ve üstündeki müreffeh kesimlerde ise narsistik bencillik, çevreye karşı duyarsızlık ve sosyal ilgisizlik yaygınlaşır. Bu vasat; toplumsal düzeyde güvensizlik zihniyeti ve tutumlarını, şahsiyet ve benlik düzeyinde ise ontolojik güvensizliği üretir. Güven krizinin arka planında günlük hayatı belirleyen değerler ve davranışlardaki eksen kayması, daha doğrusu adab ve terbiye motiflerinin kaybı yer alır. Bu hususu anlamak ve açıklayabilmek

için mekânda yaşanan değişim krizini çözümlemek zorundayız.

Kültürel ve ontolojik güven, kurumların ve ilişkilerin adalet ve emniyet ekseninde işlediği bir sosyal sistem içinde yaşanabilir. Ancak güvenin bütüncül inşası yüksek bir maliyet gerektirir; bu bedel, özgürlükten ödün vermek ve yabancılarla bir arada kurallı bir yaşamı kabul etmektir. Güvenlik ile özgürlük arasındaki gerilimli ilişki, gündelik hayatın üstünde sallanan bir kılıç gibidir. Şehir kültürü, esasen bir kamu otoritesi ile özerk sivil hayat arasında vuku bulan bir anlaşma ve mutabakat pratiğidir. Bizi şehre bağlayan tercihler, taahhütler ve sorumluluklar aslında kültürel ve kurumsal güvenin inşasını sağlar. Ancak güvenliği kendisine emanet ettiğimiz sosyal sistem de bizatihi kişisel varlığımız ve ontolojik güvenliğimiz için potansiyel bir tehdittir. Sistem özünde zorlayıcı ve sınırlayıcı bir güç temerküzüdür. Şehir bürokratik seçkinlerin, sermaye sahiplerinin veya ideolojik hegemonyanın elinde bir araca dönüşürse bu durum bir *yaşam tarzı olarak şehir kültürü ve kimliği* için esaslı bir *güven krizine* yol açar. Sermaye ve ideolojinin araçsallaştırdığı şehir, kültürel kodları ve güveni kırılmış, sosyal dokusu

yaralanmış bir şehirdir. Orada *emin* bir ahval üzere değil, belki ancak *emaneten* yani geçicilik algısıyla yaşanır. Orada şehri sahiplenen bir ruhtan çok, eğreti bir sakinlik, mütereddit bir sahiplik ve aslında bir türlü *mukim olamama* hâli vardır.

Söz konusu aitsizlik ve yersizliğin sosyolojik temeli kentleşme pratiğimize dayanır. Çarpık kentleşme serencamında kültürel vasata yayılmış güven sorunu ile düşünce ve eylemlere sinmiş bir ontolojik güven(siz)lik vardır. Burada gelişen güvensizlik en basit tanımıyla şehir hayatında kültürel ve kişisel sebeplerden dolayı insanların bir endişe ve huzursuzluğa düşmesini gösterir. Ontolojik güven, özünde insanın kendine ve yaşam dünyasına karşı içselleştirdiği bir asli güven duygusudur. Bu idrak ve hissiyatın ritmi geleneksel kalıplar ve rutinler ile anlam haritalarının dağıldığı krizlerde bozulur. Ancak insan ontolojik güvensizlikle baş etmek için sürekli olarak tutarlı ve anlamlı bir yaşam arayışı peşindedir (Giddens 1994, 85-92 vd). Şehirleşme sürecinin travmatik, rantiyeci, yozlaşmış, fırsatçı kültürel tezahürleri insanımızın varlık ve mekân tasavvurunda kendisi, çevresi ve hayatla kurduğu irtibatı koparmıştır. Mekân kentin seküler, yalnız ve yabancı ruhuna eşlik ederek anonim ve mekanik yeknesaklığı ile varoluşsal bir sıkıntıya, daha doğrusu ontolojik güvensizliğe yer açmıştır.

Güvenin yapısal ve öznel iç içeliği şehir kurumları ve ilişkilerinde kendini gösterir. Kültürel güven modern kentte *sosyal sistemin*, geleneksel şehirde ise *cemaatsel* ağların ifa ettiği bir anlaşma ve dayanışma

kodudur. Güven; özünde gündelik hayatın işleyişine nüfuz etmiş algılar, anlayış ve idrak olarak bir yaşam tarzının kaım olmasıdır. *Toplumsal güven* zaman ve mekânı makul ve meşru kılan bir hafıza ve kimlik ekseninde varlık bulur. *Kültürel güven* ise gündelik hayatın etik ve estetik alanlarına nüfuz etmiş bir itimat ruhu olarak makbul ilişkilere imkân verir. Bu itimat ruhunun bir güvensizlik fırtınasına tutulması ise kimlik ve kültürel hafızanın benlik ve kişilik yapılarından uzaklaşmasıyla ilgilidir. Ontolojik güvensizlik kişilerin kendi özel alanlarında ve içsel dünyalarında kültür ile benlik arasındaki irtibatı kaybetmesinde açığa çıkar. Kentsel muhit kişilerarası ilişkilerde adabı muaşeretin güven telkin eden dilini unutursa, insanların zihin ve davranışlarını anomik şaşkınlık ve kültürel tedirginlik kuşatır. Sosyo-psikolojik bir yıkım olarak tek tek bireyleri kuşatan varoluşsal kriz mekânın yıkımından daha tahrip edici sonuçlara yol açar.

Türk şehirleşme serüveninde toplumsal ilişkiler ve kültürel etkileşim özgün güven sentezleri etrafında şekillenmiştir. 1980'ler öncesi Türkiye'sinde en önemli sorun, yaşama mekânlarının donanım ve konforundan önce *güvenli mahal* ve *emin muhit* yoksunluğudur. Özellikle siyasi, ideolojik kavga ve çatışma dönemlerinde politik cemaatçi tipoloji "güven"i ya kurtarılmış mahalle ve şehirler ile ya da cemaat gettolarıyla gelenekten ve hayattan kopmuş bir çevrede tesis ediyordu. Sonraki dönemin mekânsal uzaklaşma ve tecrit eğilimi seçkin güvenlik adalarına (villa-apartman) ve sitelere kaymıştır. Ayrışma ve katmanlaşmayı

pekiştiren yeni mekân pratiğinde kritik unsur "güvenlik" arz ve talebidir. Sosyal ayrışma ve tecrit nihayetinde kültürel ayrımları, yoksunluk ve imtiyazı kalıcı hâle getiren mekân politikalarıdır. Mekânsal tabakalaşma, şehir aidiyeti bakımından kültürel geçişsizliği ve uzaklaşmayı tetikleyen sembolik bir göstergedir. Mekânı biçimlendiren güvenlik arayışı, insanı psikolojik bakımdan bir tedirginlik ve yoksunluğa iten ontolojik güvensizliğe kapı açar. İnsanların kendilerine simgesel bir seçkinlik ve imtiyaz sunan mekân ve muhitlere yönelmesi, statülerini çeşitli sınır ve bariyerlerle korumaya çalışması toplumsal yaşamın mutat bir özelliğidir. Ancak bu eğilimler, toplumsal kesimler arasında geçişsizlik ve yoksulluğu derinleştirdikçe sosyal öfke ve gerilimler de artmaktadır.

Gündelik hayatta ilişkilere, tercihlere ve davranışlara sinen "güvensizlik" hissi ile sosyal adaletsizliklerin yarattığı mağduriyet algısı arasında doğrudan bir irtibat bulunmaktadır. Bir başka deyişle kültürel güvenin inkırazı, sosyal ve kurumsal çürüme ile hukuki ve ekonomik adaletsizliklere bağlı bir sonuçtur. Güvensizlik negatif bir tutum olarak yerleşik bir zihniyet ve davranış kalıbına dönüşürse, bu durum adalet ve hakkaniyetin ihmali ile merhamet ve vicdanın da susmasına yol açar. Şehirde yaşamak ikamete dayalı bir huzur ve güvenlik talebini içerir. Bu durum ancak kurumsal yapılar ile kültürel formların kimlik ve aidiyet ile özgürlük ve mahremiyet haklarını dengede tutan bir şehir ruhunda, bir başka deyişle *yaşam tarzı olarak şehirde* mümkündür.

Güvenliğin kurum-sallaşması ile kötülüğün kent-sel tezahürleri arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Zamanımızın tekno-bilimsel, biyo-teknolojik ve dijital gelişmeleri ile gelenekleri ve kurumları altüst eden küresel piyasa kapitalizmi gündelik hayatımızda aşına olmadığı-mız yeni riskler ve tehditleri karşımıza çıkarmaktadır. Kent yaşamı bu bakımdan hem stres, endişe ve kaygılarımızı artıran hem de buna karşı güvenlik ve korunma ihtiyacımıza cevap veren paradoksal bir mekân tecrübesine zorlamaktadır.

Modern kentte bütün kültürel, kurumsal inşa ve tedbirlere rağmen toplumsal ilişkilerde güven neden hep zayıf ve kırılgan bir boyut olarak kalmaktadır? Kentin bireyleştirici ve sekülerleştirici dinamikleri *birlikte yaşamı* sadece kurumsal ve bürokratik sistemin mevzuatına ve yasalarına uygun bir düzen olarak inşa ediyor. *Kültürel güven* sezgisel, hissi ve manevi temelleriyle birlikte kaybolurken, sözün, umut ve vaadin değersizleştiği bir dünyada cezalandırıcı ve caydırıcı sistemler ile *kurumsal güven* devreye giriyor. Doğrusu günlük hayatın kapitalist tüketim kültürüne göre biçimlendiği bir dünyada geleneksel güven formlarının meşruiyeti de azalır. Yarışmacı rekabetçi değerlerin normları belirlediği küresel kapitalizm yeni riskler ve çatışma potansiyelini giderek karmaşıklaştıran ve maliyeti artıran bir sigorta ve hukuk sistemi ile aşmaya çalışıyor. Zamanın ruhunu temsil eden bireyci tüketim kültürü ile neoliberalizmin yeni kutsalları sosyal devlet düşüncesini itibarsızlaştırıyor, güveni ise satın alınabilen bir imtiyaza ya da ‘meta’ya dönüştürüyor. Toprağın, evin, işin ve ilişkilerin rantıye kültürüne evrilmesi, sevgiyi, fedakarlığı, muhabbeti, dostluğu ve bütün insani değerleri çıkarıcı rasyonalitenin ruhsuz dünyasına gömmektedir. Bireyin ve piyasanın kutsallaştığı bu yeni dünya düzeninde acımasız rekabet, dizginsiz hırs ve sınırsız tüketim, bir yandan insan ve âlem tasavvurunu eritirken diğer yandan bariyer ve tecrit mekanizmalarıyla mekânı soldurmaktadır. Geleneksel şehirde mahalle, komşuluk ve kardeşlik eksenli günlük ilişkiler insanların büyük ölçüde içselleş-

tirdiği ve pratiğe aktardığı “emin” muhiti oluştururken, modern kentte emniyet kurumsal bürokratik güçlere devredilmiş ve hayat adeta güvenlik duvarları arasına sıkışmıştır. Bireyci narsistik kültürde insan emin olma ve eman verme sorumluluğundan soyutlanmış, işlev ve statüsüne uygun birtakım tecrit ve koruma kalkanları arkasına sığınmıştır.

Bu ahval içindeki insanın deneyimlediği ontolojik güvensizlik duygusu, modern zamanlarda gelenek ve hafızanın kuşatıcı pratiklerini kaybetmesiyle ilgilidir. Küresel kapitalizmin tüketimci popüler kültürü kadim şehir dokusunu ve ruhunu etkisizleştirdi ve emin insan modelini, ölçüsüz, fırsatçı, çıkarıcı ve istismarcı bir figüre dönüştürdü. Mevcut sistemin mağdur ve madunlarının hâletiruhiyesi, medeni kodların geçer akçe olmaktan çıktığı bir güvensizlik vasatına göre biçimlendi.

Doğrusu bu süreçte dernekler, vakıflar ve sivil toplum kuruluşlarına havale edilen “sosyal adalet”i ihya çabaları, sınırlı etkisi nedeniyle sosyal güveni ikame edecek güçten mahrumdur. Mekânın güç eşitsizliklerinde çarpıtıldığı ve muktedirin suistimaline uğradığı durumlarda kadim değerler ve geleneksel yapılar ise içi boş birer retoriğe dönüşmektedir. Kentsel yaşamın seküler dünyasında insanlar birlikte yaşamın yeni kurumsal mekanizmalarına güven sorunu yaşarken, kültürel güveni tükenmiş şehir dünyasında ise anlam ve aidiyetten yoksunluk baş gösterir. Bu durumda gelecek umudu, kadim ruhtan, tarihsel ve coğrafi aidiyetlerden uzaklaşır ve küresel sistemin cazip alanlarına

göç eder. Sosyal güvenin ikamesi ve birlikteliğin muhafazası için ne kurumsal otoritenin ne de resmî bürokrasinin artırılması çözüm değildir. Güvenin medeni kültürel bir algı ve kolektif davranış biçimine dönüşmesi için adalet, özgürlük ve kardeşlik gibi değerlerin norma ve ahlaki kodlara dönüştüğü erdem vasatına ihtiyaç bulunmaktadır.

Ontolojik güven, âlemi şefkatli, merhametli ve âdil bir Tanrı’nın mahlukatı gören bir ahlaki kozmolojiyi epistemolojik ve sosyolojik gerçekliğe taşımakla mümkündür. Medeni ve irfani bir emin, ancak insani, ahlaki, dinî değer ve dinamikleri yenileyerek ihyâ edecek, adaleti, iyiliği ve hayrı ikame edecek “müdahil insanı” gerektirir. Zamanımızın “güven(siz)lik krizi”, neticede toplumsal çürüme ve yozlaşmaya yol açan eyyamcı, narsistik, nemelazımcı, duyarsız ve “anlam”sız bir kişiliğin psiko-patolojisi olarak hayatımıza çökmüştür.

Yalnız ve Yabancı Kentli, Ontolojik Güvensizlik

Şehir kültüründe bireylerin kamusal alanda ve gündelik hayatta özel bir mesafe bilinci içinde olması beklenir. Bu özel tarz, bireyin kalabalıklar arasında anonim bir şahsiyet olarak bir yabancı gibi hareket etmesi anlamına gelir. Söz konusu davranış biçimi bireyselliğin korunması için gerekli bir mesafe koyma ve yabancılaşma pratiğidir. Ancak bu sayede gündelik rutinler ve sosyal düzen bir aksamaya uğramadan sürdürülebilir. Öte yandan anlamlı mesafe bilincinin aksine kişilerin sosyal, kültürel ve doğal çevrelerine karşı çoğu zaman

ilgisizlik, duyarsızlık ve katılımsızlık şeklinde kendini gösteren negatif bir “yabancılaşma” daha vardır. Kimliğe ve değerlere karşı aykırılık ve uyumsuzluk semptomları içeren bu yabancılaşma sosyo-psikolojik sebepleriyle birlikte tamamen kentsel yaşamla ilişkili bir sorundur.

Kültürel manada her topluluk kendi ahlaki değerler ve normları ile muhiti dışında kalanları yabancı olarak etiketler. Birey(c)ileşen bir kişi yalnız kendine değil çevresine de yabancılaşır. Birincil anlamda (mesafe bilinci içinde) *yabancı olarak yaşamak* kent uygarlığının seküler kültüre sunduğu bir imkândır. Ancak negatif yabancılaşma ile ben-merkezci birey bir şekilde bütün niyet ve arzularına ancak toplumun ve geleneğin kuşatıcı ahlaki değerlerinden uzaklaşarak erişmektedir. Bu bakımlardan yabancılaşma öznel anlamda bireyin

kendi manevi potansiyeliyle ilgili bir yalnızlaşma, nesnel boyutta ise gelenek, kültür ve değerlerden uzaklaşma şeklinde gerçekleşir; her iki hâlin de ontolojik güvensizlikle derin bağı bulunmaktadır.

Yabancılaşma bir şehir meselesidir; şehir seküler bireyciliğin ve yabancılaşmanın mekânıdır. Şehir hayatında bireycilik, mesafe bilinci, özel hayat ve mahremiyet gibi öznel kültür desenleri kurumsal boyutlar kazanırken, kişisel yaşam samimiyet ve aidiyet ilişkilerinin egemen olduğu cemaat bağlarından soyutlanır. Şehirde insan, köy ve kasabaya göre daha fazla kendi başına ve yalnızdır, daha korumasız ve denetimsiz, daha serbesttir ve doğal olarak utanma duygusu ise daha azdır. Zira şehir insana bir görünmezlik ve kalabalıklar arasında tanınmazlık imkânı sunar. Yalnızlık ve ‘ait’sizlik duygusu bir mahrumiyet ve yoksunluğa yol

açarken, tanınmazlık veya anonimlik ise ahlaki bir savrulmayı getirebilir. *Bireylik* hem arzulanan hem de korkulan bir şey, *anonimlik* aynı şekilde hem kültürel bir endişe hem de bir özgürlük imkânıdır. Yabancılaşma insanın kendine, çevresine ve kimliğine karşı sorumluluk ve duyarlılığını kaybetmesidir. Yabancılaşma kavramı Marx’ın kapitalizmle ilgili bir çözümlemesi olsa da, sonraları modern kentsel yaşamla ilişkisi daha yaygın ve belirgin hâle gelmiştir. Mekanik ve bürokratik *demirden kafes* içinde varlığa uzak düşen ve yabancılaşan insan iç ve dış âlem bütünlüğünü kaybetmiş, varoluşsal değeri düşmüştür. Seküler kopuş kadim insan ve âlem tasavvurunu tahrip ederken, söz konusu boşluk yeni anlam kodlarıyla ikame edilemeyince insan yersiz-yurtsuz bir göçebeye dönüşmüş, varlık kutsallığını kaybetmiştir.

muhtemel inhiraf ve belirsizlikleri önleyen bir güven hafızası oluştu-
ruyordu. Ancak kadim paradigmlar;
neoliberal küreselleşme, yeni bilgi
teknolojileri ve transhüman çağının
metalaştırıcı aritmetik düzeninde
ufuklardan ve pratiklerden silin-
meye başladı. Bugün birey derin
bir güvensizlik hissi içinde zihin ve
bilinç tutulması yaşıyor. Ontolojik
güvenlik şehirde günlük hayatın
istikrarını, ilişkilerin samimilik ve
dürüstlüğü, sorunların makbul
otoritelerce hallini, dilin esenlik ve
emniyet kiplerini talep eder. İrfan
medeniyetinde zaman ve mekân;
aşına rutinler, içselleşmiş ritim-
ler ve sembolik hafıza kodlarıyla
sürekli yeniden kurulur. Modern
güvenlik paradigması ise güvenlik
için kurumsal organizasyon ağında
bireyi samimi ilişkilerden tecrit edip
insanı güçsüzleştiren bir korumayı
vadetmekte, esasen kapitalist kent
uygarlığı da bunu gerektirmektedir.
Kurumsal güç her yere yetişemez
ancak kültürel ve kişisel acziyete
düşmüş insan tipolojisi de emin bir
hayat ikame edemez.

Bütün bir yaşamın küresel sisteme
angaje kılındığı kentsel hayatta
piyasa ekonomisinin kültür ve kişilik
yapılarını sarsan yeni kazanımlar ve
riskler, tehditler ve belirsizliklerle
kuşatılmış durumdayız. Şehrinde bir
yabancı, muhitinde yalnız, ilişkile-
rinde âciz düşmüş insanın gerçekte
yaşadığı şey derin bir ontolojik
güvensizliktir. Bugün dertlerini ve
acılarını dindirmek, sıkıntılarından
uzaklaşmak, omuzlarına binmiş stres
yükünden kurtulmak için oradan
oraya savrulan birey aslında kendini
bulduğu varlık idrakinden kopmuş
ve ‘yer’sizleşmiştir. Hayatın belirsizlik

ve köksüzlüğüne bağlı varoluşsal bir
kaygı içine (ontolojik güvensizliğe)
düşmüştür (Giddens 1994, 85-92;
118-121). Ontolojik güvensizliği bes-
leyen kültürel arka plan, benlik ve
aileyi mahallî bağlarından koparan
kentsel yaşamın yeknesaklığıdır.
Kentin gündelik hayatı, mekân ve
ilişkiler dünyası hem bu kopuşu hem
de yeni statü ayrımlarını gösteren
sembollerle kuşatılmıştır. Geleneksel
formundan uzaklaşarak daralan ve
“konut” a sıkışan çekirdek ailenin eski
işlevleri yeni kurumlara ve yapılara
devredilmiştir. Bir başka deyişle ev
birlikte yaşanan bir yuva değil, geçici
konaklama mekânına dönmüştür.
Bir çatı altında anlatılacak hikâyeler
de bunları paylaşacak sakinler de
kalmamıştır artık. Gündelik hayat
kültüründe ebeveyn olma bilinci ve
hazırlığı, kültürü ve sorumluluğu da
kayıplara karışmıştır. Bir kuşak kar-
maşası ve değişkenliği içinde gençler
geçmişe karşı ilgisizlik, geleceğe karşı
belirsizlik döngüsünde bir güven
bunalımı yaşamaktadırlar. Çocuklar
ve yaşlılar geleneksel etkileşimin
dışında, kreşten yaşlı bakımevine,
bebeklikten hayatın son demine
kadar uzanan ikame kurumlar ile
ruhundan ve hissiyatından arın-
mış bir sürece maruz kalmaktadır.
Bütünselliğini, kültürel desteğini
ve hafızasını kaybederek modüler
bir yapıya dönüşen ailenin her bir
parçası ayrı bir güvenlik sorunuyla
karşı karşıyadır.

Çocuklar, gençler ve yaşlılar ilgi,
bakım ve güvenlik dairesi içinde
bir sosyalizasyona, daha doğrusu
birlikte yaşamın empatik tecrübesine
ihtiyaç duyarlar. Şehrin esenlik ve
eminliğe, huzur ve paylaşıma aşına
sokakları, şimdi selamsız, tekinsiz

Postmodern dönemle birlikte internet ile
nihayetinde bütün bir sistemi ve hayatı
kendinde toplayan dijital kültür, bireyi bir
sanal dünyaya hapsetmekte ve ıssızlaş-
tırmaktadır. Ancak bütün bir hayatı siber
etkileşim ağlarıyla birlikte bir data impa-
ratorluğuna ve algoritmik determinizme
teslim eden yeni düzen ise basit bir güvenlik
sorunu değil daha derin bir ontolojik güven-
sizliğin kaynağı durumuna gelmiştir.

bir mecra ya evrilmiş görünüyor.
Siber âlem sokağın bütün işlevini
ve hatta daha fazlasını üstlenmiş,
arkadaşlıklar ve ilişkiler giderek daha
özerkleşmiş ve özensizleşmiştir. Bir
başka deyişle siber âlemin tehlike,
tehdit ve riskleri sokağın krizini ve
tekinsizliğini fazlasıyla aşmıştır.
İnsanlar ürkütücü *risk toplumuna*
karşı kurumsal ve resmî güvenlik
bariyerlerini yükseltmekte, insani
etkileşim ve hâl-hatır dili ise zayıf-
lamaktadır.

Kentsel mekân hem bu kopuşu hem
de risk ve tehdit artışına uygun bir
şekilde güvenlik temelli ayrıştırma
ve tecridi yansıtmaktadır. Çocuklar,
gençler ve yaşlılar eğlenme, yetiş-
tirme ve “bakım kamplarında” uzun
süren kurumsallaşmış bir ikamete
zorlanmaktadır. İnsanlar çalışma ve
koşuşturma düzenlerini korumak
adına daha fazla kurumlara ve
bürokrasiye angaje olmakta, mekanik
nesnel dünyanın kuralları insani
müphemliği ve doğallığı dışlayarak
günlük hayatı “çölleştirmektedir”. Bir
güven ve eman şifresi olan “selam” ın
sesi yüz­süz birer koridora dönmüş

sokaklarda artık yankılanmıyor,
şehirler izole bir hayattan başka
bir şey vadetmiyor.

Muhafaza edilmek, bakılmak, gözetim
ve kontrol altında olmak bireysel
mutluluğun bir şartı olarak satın
alınan ve statüye göre tüketilen
güvenlik emtiası olmuş. Kamusal
alandaki yer alan resmî, sivil, ticari,
finansal, eğitim ve sanatsal bütün
kurumlar ve merkezler bireylere
güven içinde vakit öldürme, eğlenme
ve alışveriş yapabilme fırsatları
sunuyor. Sistemin ayakta durması
ve devamı sahte özgürlük algısı
ve aslında sıkı güvenlik mekaniz-
maları ile daha da boğucu bir hâle
gelmektedir.

Günlük hayatın kendiliğindenliğini
ve kişisel yaratıcı potansiyelini
eriten güvenli yaşam arayışı, açık
bir şekilde *nesnel ve öznel yaban-
cılaştırma*ı tetiklemektedir. Güvenlik
arzusunun şiddeti arttıkça günlük
dil ve iletişimin samimiyet kodları
solmakta, yaşamın insani sıcaklığı
ve yakınlığı kurumsallığın ve resmî-
liğin gölgesi altında zayıflamaktadır.

“Nesnel yabancılaşma” şehirde samimiyetin güvenlik bariyerlerine takılması ve dilin hem gelenekten hem de hayattan kopuşunu simgeler. “Öznel yabancılaşma” ise kişinin daha güvenli ve muhafazalı yaşam arzusuyla yaratıcı serbestlik ve ‘özgür kendiliği’nden vazgeçmesi demektir. Geleneğin dilini ve kodlarını saf dışı bırakan, kurumsal rasyonaliteden de uzak kalan şehirler, yaratıcılıkla birlikte güveni de yitirmiş kararsız ve ‘değer’siz bireylere ev sahipliği yapmaktadır. Kültürel yozlaşma ve çürümenin zihniyet ve eylem bağlamında meşruluğunu sağlayan ruh; kişilerarası güveni yıkan, yağmacı, eyyamcı ve oportünist bir sapma temayülüdür.

Neoliberal kapitalist küreselleşme bütün kadim değerlerle birlikte sorumlu, müdahil, vicdan ve merhameti ittihaz etmiş benlik ve varlık iddiasını etkisizleştirmektedir. Aile içinde başlayan manevi çöküş ve ünsiyet kaybı, insanın kendine, çevresine ve hayata yabancılaşmasına yol açmaktadır. Yabancılaşma ile kentsel yaşamdaki trajik suç artışı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Sosyal kaygı, korku ve endişeleri artıran şiddet, mafyatik tehdit ve taciz, uyuşturucu kullanımı, çatışma, cinayet, fuhuş, dolandırıcılık, dijital vurgun, ahlaki duyarsızlık ve her türlü aşırılığın yaygınlık kazanması yalnızca adli güvenlik mekanizmalarıyla önlenebilecek bir şey değildir. Toplumsal çatışma ve gerilimlerin sosyo-psikolojik kökenleri arasında aidiyet ve kültüre yabancılaşmanın özel bir etkisi bulunmaktadır. Varlık, anlam ve aidiyet gibi değerlerden uzak, topluma ve dünyaya yabancılaşmış birey, öfkesini ve nefre-

tini kendine ve çevresine yansıtır. Yabancılaşma sadece değerlerden ve kimlikten bir uzaklaşma değil, özünde psiko-sosyal ve kültürel bir güvenlik sorunudur.

Güvenli şehir; mekânı ve hayatı istismar eden güç imtiyazına ve gayri-adil yapılaşmaya, gayri-ahlaki dayatmalara fırsat vermeyen bir sivil ve siyasi inisiyatifle mümkündür. Kolektif duyarsızlık, ilgisizlik ve eyyamcılık en açık ontolojik güvensizlik ve yabancılaşma göstergeleridir. Güvenlik krizi ya da sosyal güvensizlik ile ‘kendî’ne ve ‘biz’e yabancılaşma sorunu arasında doğrudan bir irtibat bulunmaktadır; aynı ilişki ontolojik güvensizlik ile benlik ve kimliğin metafizik kodlarının aşınması arasında da söz konusudur.

Tarihsiz kısmi modernleşme tecrübesi ve çarpık kentleşme serüveni ile bütün kurumları ve görünüm-leriyle birlikte geleneğin saf dışı bırakılması, güven eksenli hayatı ve ilişkiler düzenini deforme etti. Sorun bir mekân tasavvuru olmaksızın şehirleri mega-kasabalara dönüştüren taşra kültürü ve siyasetiyle derinlik kazandı. Şehirlerimizde kadim usul ve gelenekleri yitirdiğimiz gibi modern sistemleri de yerine koyamayınca artık müphem olandan bizi koruyacak ne kurumsal ne de kutsal bir şemsiye kaldı. Belki bu *arapta kalmışlık* durumu bir çıkış ya da aydınlanmaya vesile olacak, belki de biz her iki dünyaya da ait olmayan duruşumuzla yeni bir yola gideceğiz.

Her hâlükarda bürokratik kurum-sallaşma ve teknolojik dijitalizm,

kentsel gündelik hayatı yeni bir kölelik endüstrisine ve otoriterliği kutsayan bir yaşam düzenine çevirmiş durumdadır. Artan riskler ve güvenlik kaygıları nedeniyle dışarıdan bir zorlama olmaksızın giderek daha fazla kısıtlanma ve bağımlılık için yarışıyoruz. Bütün bir hayatımızı güvenli, akıllı ve sigortalı mekânlar ve teknolojileri edinme pahasına araçsallaştırıyor, bağımlılığı bizatihi kendimiz istiyoruz. Taşralı şehir dinamikleri ise insanı düşünce ve zihniyetinden tutum ve tercihlerine kadar saran ontolojik bir güvensizliğe mahkûm etmektedir. Muhafazakârlığı arkasına alan neoliberal kapitalizm Nietzsche’nin söylediği anlamda bir *dekadanza* yani hayatın insani yönünde bir “çöküş”e yol açmıştır. Burada insan kendini ve çıkarlarını korumak istedikçe kendini ve hayatı bunaltan, daha güvensiz bir dünyaya ve huzursuz bir varlığa dönüşmüştür.

Şehrin Ruhu ve Huzurun Formları İçin Mukavemet

Bugün kentin “doğa”dan ve insanın “kendi doğallığından” kopuşuyla birlikte mekân, muhit ve çevreyle ilişkiler seküler kapitalist bir karaktere bürünmüştür. Ev hayatının apartman dairelerine sıkışması, trafik ve ulaşım kargaşasının gündelik ilişkileri çekilmez hâle getirmesi, betonlaşma, gürültü ve hava kirliliği mekânsal ve ekolojik sorunların sadece küçük bir kısmıdır. Bundan daha önemlisi; insan ilişkilerinde resmîleşme, nesnelleşme ve dakiklik kültürü ile gündelik hayatın tüketimci seküler ruhu; yalnızlık, içe kapanma ve yabancılaşma gibi psiko-sosyal izolasyonu tetiklemekte, davranışsal

boyutta ise birtakım aşırılıklar, sapkınlık ve suç artışı ortaya çıkmaktadır.

Kent kültürü bireyin mahremiyet ve özerkliğini koruyan sakinimli ilişkiler ve özgür kamusal bir alan sunmakla birlikte aynı zamanda güvenilmez, tekinsiz, tepkisel, katı-lımsız ve şiddet yönelimli insan tipolojisini de yetiştirmektedir. Kentsel gerilimlerin temelinde, bir şehir kimliğine ve kültürüne ait olmadan yaşamak, adaletten ve toplumun geleceğinden ümitsizliğe düşmek yer alır. Şehrin ontolojik güvensizlik üreten özelliği buradadır, bir başka deyişle yalnızlık ve yersizliğe savrularak huzur ve sükûn kubbesinden mahrum kalmak. Yerini yurdunu kaybetmiş bir şehirli; kötülöklere karşı koruyan, belirsizlikleri kaldıran, hayata anlam ve amaç veren kök tasavvuru kaybetmiş demektir. Bu sadece bir sosyal güven krizi değil, benliğin ontolojik güvensizliği yani varoluşsal çöküşüdür aynı zamanda. Sosyo-kültürel ve ontolojik güvenin ikamesi, kentsel mekânda adalet ve ahlak, özgürlük ve aidiyetin kültürel bir vasata ve şahsiyete dönüşmesiyle mümkündür.

Şehir benzeşme ve aynılaşma kadar farklılaşma ve tercih yapma ihtiyacımıza da açık olmalıdır. Esasen kültürleşme sürecini yalnızca kurumlara, geleneksel otorite ve yapılara bırakmaz, çoğu zaman kişisel katılım ve inisiyatifle istikrar ve nizama sahip çıkmaya çalışırız. Kolektif istikrar ve adaletin ikamesini yalnızca kurumlara bırakan bir toplumda sosyal güven de bir mevzuat konusu olarak sadece resmî formatta inşa edilir. Oysa günlük hayatın kültürel dokusunda ve kişilerarası ilişki-

lerde derin ve içtenlikli bir güvene yani irade ve inançtan beslenen psiko-sosyal bir yakınlığa ihtiyaç bulunmaktadır.

Batılı kültürlerde sosyal güven hem sistem olarak devlet mekânizmalarında hem de sivil toplum olarak günlük hayatta kurulmaktadır. Müslüman kültürlerde ise sosyal güvenin kardeşlik kodlarıyla ifade edilen tedeyyüne dayalı motifleri öne çıkar. “Emri bil maruf nehyi anil münker” varlığa ve hayata özel bir bakış açısı ve davranış tarzıyla bir ümmet ruhuna katılmayı inşa eder. Bu değerlerin tarihsel mekânsal karşılığını şehir geleneğinde hane, mahalle ve mimariye; dil ve kültürdeki karşılığını ise vicdan, merhamet ve adaletin irfan ve medeniyete yansımada görürüz. Kadim dünyada güven, zaman ve mekân algısını biçimlendiren varlık ve âlem tasavvuruna içkin olarak idrak edilmiştir.

Modern dünyada güven daha çok sistemle ilgili kurumsal finansal bir mekanizmanın parçasıdır. Kentsel yaşamda bireylerin yüksek başarı, konfor ve tüketim eğilimleri ile, kentlerin karmaşık, riskli, tekno-kapitalizme yönelik yapılanması güvenlik sorununu çeşitlendirerek artırmıştır. İnsanların endişe ve kaygılarını artıran yüksek riskler, tercih ve karar vermelerini zorlaştıran belirsizlikler, sosyal, ekonomik ve hukuki güvensizliğe yol açan kurumsal istikrarsızlıklar, insani ilişkilerin ahlaki dejenerasyonu gibi durumlar insanları yeni güvenlik arayışlarına yöneltmektedir. Mekânsal mimarinin bir şehir tasavvuruna ve ideale göre biçim almadığı şehirlerde ahlaki ve insani dokunun güven esaslı bir

kültürel vasat oluşturmaları da fazla iyimser bir beklenti olacaktır. Sosyo-kültürel güven hem mekânsal yapısal düzenlemeler hem de sivil insani çabalarla çift taraflı işleyen ve birbirini tamamlayan bir süreç işidir. Merhamet ve adaletle inşa edilmesi gereken bu süreçte bireysel yaşamla ilgili olan kültürel güvenin sivil toplum düzeyinde, sosyal ve kurumsal yaşamla ilgili olan sosyal güvenin ise siyasal düzeyde eşgüdümlü hareket etmesi gerekmektedir. ■

Kaynaklar

Giddens, A. (1994). Modernliğin Sonuçları, 1. Baskı, Çev. Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Harvey, D. (2009). Sosyal Adalet ve Şehir, 3. Baskı, Yay. Haz. S. Yücesoy & S. Sökmen, İstanbul: Metis Yayınları.

Ontolojik Güvensizliğin Akıbeti: Meta-fiziksiz Şehir'in ve İnsan'ın Meta-laşma Temayülü

Ahmet Dağ

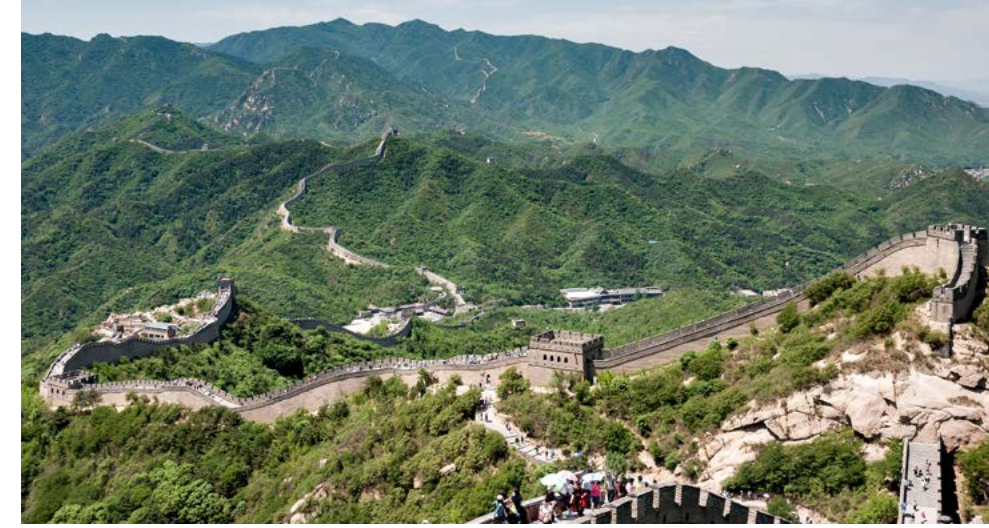
Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi

İnsan'ın sakin bir “bahçe”de yaşarken tedirgin olacağı bir dünyaya hicret etmesi, onun fiziksel (ontolojik) ve meta-fiziksel (epistemik-psişik) bir varlık olmasını sağlamıştır. Hem duyuş hem de biliş varlığı olan insanın, geldiği bu dünyada ilk hissettiği duygu “tedirginlik”ti. Filvaki güvensiz, “tekin” olan bir dünyaya gelmediğinin oldukça farkındaydı. Zira (Kadın-Erkek) İnsan (Âdem ve Havva); “*Ey Âdem! dedik, ‘Gerçek şu ki, bu senin ve eşinin düşmanıdır; öyleyse, dikkat edin, sizi (bu) hasbahçeden çıkarıp da seni bedbaht kılmamızın.’*” ayetinin farkındaydılar. Nitekim güvensizliğin ilk tecrübesini ve güvenliğin ne kadar önemli olduğunun farkındalığını insanlık Kabil'in Habil'i öldürmesiyle yaşamıştır. İnsanların sayısının artması, hem öldürücü aletlerin hem de insana ve doğaya zarar verme bilinç ve davranışlarının gelişmesine de neden olmuştur. Kendini mağaralarda koruyan insan, avcılık ve toplayıcılıkla hayatını idame ettiriyordu. Ticari hayatın başlaması -pazar merkezli- şehirleşmeyi doğurmuştur. Şehirleşmeyle birlikte devletleşme meydana gelmiştir. Devletleşme süreci insanların hem birbirinden korunmasını hem de diğer devlet ve milletlerden korunması zarureti doğurmuştur. Diğer milletlerden korunmak için duvarlar inşa edilmiştir. Bu duvarların en meşhuru Çin Seddi duvarıdır. Devletlerin veya şehirlerin uzun

duvarları sadece devletleri-milletleri diğer devletlerin-milletlerin saldırılarından korumuyordu, şehre kimin girip çıktığının kontrolünü de sağlamış oluyordu. Sınırların izlenmesi için gözetleme kulesi, tekin olmayan girişlerden kaçınmak ve sınırların korunması için ise stratejik noktada garnizonlar (check-points) kurulmuştur.

Devletler, güçlendikçe ve zenginleştikçe daha da sağlam ve kapsamlı duvarlar inşa edilmiştir. Güçlü duvarlara ve sınırlara ihtiyaç duymayan devletlerin ise ya işgal edilmeye hazır ya da cazip olmayan şehirleri vardı. Ya da şehirlerine giren çıkanların kim olduğunu umursamayan devletler veya topluluklar, bu umursamazlığın bedelini devlet-medeniyet olamayla veya ileride ciddi bozguna ve istilaya uğramakla ödemişlerdir. Şehirlerini insan istilasından (kontROLSÜZ giriş-çıkışlardan) koruyamayan milletlerin hem mevcut yasaları yıkıma uğrar hem de ihtiyaç olan yeni yasaları yapamazlar. Zira adalet, ancak güvenli toplumlarda tesis edilebilir. Sınırın korunması sadece toplumsal yapının değil aynı zamanda iktisadın korunmasını da sağlar. Sınırlarından denetimsiz girecek ürünlerin iktisada, “güvensiz” tiplerin ise toplumsal hayata zararı olur. Sınırların korunması gümrük vergisi toplamayı sağladığı gibi yerli üreticinin zarara uğramasını da engelleyebilir. Mülteci göçünün denetim altında olması ise başta istihdam ve suç işleme sorunu olmak üzere birçok sorunun doğmamasını sağlayabilir.

Ticari kapitalizmin artması ve sanayileşmenin gelişmesiyle küreselleşme-

Çin Seddi (Badaling)

nin meydana gelmesiyle duvarlar ve garnizonlar daha esnek hâle gelmiş, hem insanın hem de ürünlerin geçişi daha da kolay olmuştur. Zira işgal

korkusu azalmıştı. Ulaşım araçlarının (gemi, tren, otomobil), hususiyetle uçağın icadı ve yaygınlaşmasıyla insanlar daha hızlı ve kolay hareket eder hâle gelmiştir. Şehir içi taşınma, başka bir ülkeye yerleşmek veya seyahat etmek olağan bir akış hâline gelmiştir. Eski zamanlara göre bir kişinin veya topluluğun gittiği ülkenin yasalarına tabi olması ve uyum sağlaması daha kolaydır. Daha öncesinde orada doğmuş olanların sahip olduğu haklardan yoksun kalırken anayasal eşitlik kazanabilmektedir.

Devlet kadim din gelenek ve felsefe öğretilerinde önemli bir unsur olarak görülmüştür. Çin, Hindistan ve Mısır gibi ülkelerde devlet sistemi önemli görülüp kurumlaştırılmıştır. Devletin gerekliliği sadece siyasal yönetimler için değil filozoflar için de önemlidir. Nitekim sofistler, Sokrates ve Platon gibi filozoflarda devlet insanların güvenliğini sağlayan insan yapımı (yapay) bir yapıdır. Aristoteles için siyasal-toplumsal politikon-zoon varlık olan insan, ancak birlikte yaşa-

İnsan'ın sakin bir “bahçe”de yaşarken tedirgin olacağı bir dünyaya hicret etmesi, onun fiziksel (ontolojik) ve meta-fiziksel (epistemik-psişik) bir varlık olmasını sağlamıştır. Hem duyuş hem de biliş varlığı olan insanın, geldiği bu dünyada ilk hissettiği duygu “tedirginlik”ti.

arak varlığını koruyabilir. Varlığını korumasının teminatı ise zorunlu ve doğal olan siyasal yapı-devlettir. Devletin toplum sözleşmesi ile kurulduğunu düşünen sofistlerin -bu konuda- takipçisi olan T. Hobbes, D. Hume, J. Locke ve J. J. Rousseau gibi filozoflar, sözleşmecî toplum tasavvurunun yanı sıra güçlü, güvenli (jandarma) devlet anlayışını ortaya koymuşlardır.

Sınırın korunması veya denetim, devlet sınırları içerisine giren ürün ve kişilerin kontrolü, vatandaşların (tebaanın-reayanın) hukuki haklarının korunması gibi meselelerde Osmanlı Devleti'nin başarısız bir örnek olduğunu iddia edemeyiz.

Osmanlı'nın sınırları korumada başarılı bir örnek olması kadar mahalle kültürünü sağlıklı bir biçimde inşa etmesi de önemli bir başarıdır. Osmanlı'da devlet bilinci yanında bireysel bilincin yüksek düzeyde olması aynı mahalde yaşayanlarının birbirini tanıması gerektiği gerçeğini ve pratiğini doğurmuştur. Komşusunun açlığını, hastalığını, acısını ve mutluluğunu bilen mahalleli hem de insanların birbirleriyle tanışmasını ve dayanışmasını sağlamıştır. Mahalle başta güvenlik olmak üzere emin olunan yerdir. Yalnızca mahalle değil beled (çarşı) ve belediye emin olunan yerdir. Nitekim bugünkü “belediye başkanı”nın karşılığı olarak

güvenilir, emaneti taşıyabilir anlamında “Şehremeni” adı kullanılmıştır. Mahallelinin mahalleri olan cami ve imaretin (çarşı) varlığı insanların birbirleriyle bağını sağlayan önemli bir organik bağdır. Osmanlı'da mahalle, aidiyet ve cemiyet gerçekliğine tekabül eden bir mekândı. Güvenlik, temizlik, çocukların ve ailelerin güvenliği-gözetilmesi, mahalleye yapılacak imarların onaylanması ve mevcutların ıslahından sorumlu idi. Mahallenin ölçsüz bir biçimde büyümesi, mahallede ölçsüzlükler yapmak hiç kolay değildi. Okul (mektepe)-cami arasında dokunmuş sıkı bir bağ vardı. Tüm bu bağlar kentleşmeyle birlikte zayıflamaya başlamıştır. Mahallede ölçsüz-

lük-nizamsızlık, zamanla kişilik ve davranışların da bozulmasına, ölçsüzlük yaşanmasına neden olmuştur. Mahalledeki karakolların yerini zamanla mobese kameraları almıştır. Normsuzluk sonucunda meydana gelen suçlar mobese kameralarıyla tespit edilmeye başlanmıştır.

Avrupa kentleşme sürecini gerek şehir mimarisi gerekse şehir güvenliği açısından sağlıklı yürütürken son 100 yıllık süreçte ülkemiz için aynı şeyleri söylemek mümkün değil. Güvensiz ve tekinsiz kentlerin meydana gelmesiyle sorunlar yaşadık. 1980'lere kadar büyük şehirlerde “akrabalık” veya “köylülük” temelinde gelişen mahalleler daha sonra bu dokusunu da kaybetmiştir. İnsanların birbirini tanımadığı, mahalleleri bırakalım binalar meydana gelmiştir. Batılı norm üzerinden yürüyen bir işleyiş varken mahalle veya konutlarımızdaki normsuzluk mahalle ve binaların güvensizliğini doğurmuştur.

İnsanlık ontolojik olarak sorunlar yaşadıkça epistemolojik duvarlarını genişletmeye çabalamıştır. Somut duvarlar ve garnizonların yerini yeni duvarlar olan enformasyon/dijital ve yapay zekâ teknolojileri almıştır. Yüksek teknolojinin gelişmesiyle güvenlik sağlayıcılar, dataların (verilerin) kontrolünü sağlayan dijital ve yapay zekâ sistemleri oldu. İki gözün yetersizliği kayıtlı kameralara ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Mobeseler hem caydırıcı olduğu gibi hem de suçun işlenmesi sonrasında suçlunun tespitinde verdiği katkıyla kamu güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmuştur. Dijital teknolojilerin gelişmesiyle çoklu açılardan yakalanmasına ilaveten

Şehirlerini insan istilasından (kontROLSÜZ giriş-çıkışlardan) koruyamayan milletlerin hem mevcut yasaları yıkıma uğrar hem de ihtiyaç olan yeni yasaları yapamazlar. Zira adalet, ancak güvenli toplumlarda tesis edilebilir. Sınırın korunması sadece toplumsal yapının değil aynı zamanda iktisadın korunmasını da sağlar. Sınırlarından denetimsiz girecek ürünlerin iktisada, “güvensiz” tiplerin ise toplumsal hayata zararı olur. Sınır- ların korunması gümrük vergisi toplamayı sağladığı gibi yerli üreticinin zarara uğramasını da engelleyebilir.

yapay zekânın hem kişisel verilere sahip olması hem de görüntü verilerini işlemesi suçun ve suçlunun tespitini kolaylaştırmıştır. Yapay zekâ, yalnızca suçun işlenmesinden sonra değil suçlunun önceden tespit edilmesinde de önemli işlev görür. Zira yapay zekâ, mobeseleri akıllı gözetim cihazı hâline getirmiştir. Akıllı yüz tanıma sistemleri, işlek bir mahalde aylar önceki verileri işleyerek yüz binlerce kişinin içinde söz konusu faili tespit etmede önemli iş görür.

Algoritmik sisteme dayalı yapay zekâ; biyometrik tanıma özelliğine bağlı olarak ulusal güvenliği tehdit eden unsurların (ajan ve teröristlerin) etkisizleştirmesinde, şüphelinin veya suçlunun önceden tespit edilmesinde yardımcı olur. Şehirlerde yapay zekâ sistemlerinin ilkelere dayalı olarak sorumlu bir şekilde geliştirilmesi kentin daha güvenli hâle gelmesinde önemli bir araç olarak iş görür. Yapay zekâli sistemler kentlerin daha güvenilir hâle gelmesine vesile olurken aynı zamanda bireylerin ve ailelerin mahremiyetine dair tehdit edici zemini inşa ederler. Zira akıllı gözetim yapan fakat insan mahremiyetini gözetmeyen sistemler insanlık hayatında yıkıcı etkiler meydana getirebilir. Şehirlerde yalnızca yapay zekâ temelli güvenlik ve gözetim sistemlerini kurmak şehrin güvenliğini sağlamak için yeterli olmayıp bu sistemler yaşam döngüsüne zarar vermeyecek şekilde tasarlanmalıdır. Adalet, şeffaflık, gizlilik, mahremiyet ve hesap verebilirlik gibi etik durumları da içermelidir. Verilerin kötü niyetli kişi ve yapılar tarafından elde edilmesi birey, aile, cemiyet

ve devlet bağlamında sonuçları itibarıyla felaketler doğurabilir. Zira aynı zamanda takip teknolojisine

yani kişinin nereye gittiğinin, kimle ne zaman bulunduğu ve ne yaptığığın bilgisine (veriye) sahip olan

YZ gözetim araçları mahremiyet ve gizlilik ihlallerine imkân tanımaktadır. Nitekim Kanada'da ABD'li bir

Algoritmik sisteme dayalı yapay zekâ; biyometrik tanıma özelliğine bağlı olarak ulusal güvenliği tehdit eden unsurların (ajan ve teröristlerin) etkisizleştirmesinde, şüphelinin veya suçlunun önceden tespit edilmesinde yardımcı olur. Şehirlerde yapay zekâ sistemlerinin ilkelere dayalı olarak sorumlu bir şekilde geliştirilmesi kentin daha güvenli hâle gelmesinde önemli bir araç olarak iş görür. Yapay zekâlı sistemler kentlerin daha güvenilir hâle gelmesine vesile olurken aynı zamanda bireylerin ve ailelerin mahremiyetine dair tehdit edici zemini inşa ederler.

şirket olan Clearview AI adlı şirketin kişilerin bilgisi ve izni olmaksızın hassas biyometrik bilgileri topladığı tespit edilmiştir. Facebook ise kişisel verileri istihbaratla ve ticari şirketlerle paylaştığını itiraf etmiştir.

Yapay zekâ sistemlerinin yaygınlaştığı, dataların sürekli depolandığı bir kent hayatında insanların başta mahremiyet olmak üzere hayatı, hakkı ve hukuku ipotek altında kalabilir. Veri'nin yeni bir petrol olduğu ve iyi bir şey olduğu iddia edilse de bu yeni petrolün eski petrolün çevreye verdiği zarardan ve kirlilikten daha büyük bir zarar ve "kirlilik" vermesi söz konusu olabilir.

Şunu kabul etmeliyiz ki insan artık aynı insan, şehir artık aynı şehir değil. Tıpkı Herakleitos'un dediği gibi her şey değişmektedir. Artık mandalla kapısını tutturmayı göze alan, dükkânını kilitlemeden çıkan, mallarını dışarıda bırakan insan ve mekân yok. İnsanı başa döndürmek oldukça zor bir şey. Tüm bunlar göz önünde tutularak insan; canını, aile fertlerini ve malını koruyucu sistemleri tercih ettiği için kınanmamalı. Bu korumada yapay zekâ sistemlerinin çok önemli iş gördüğü aşikâr. Fakat yapay zekâ gözetleme ve veri sistemlerinin koruyucu, denetleyici ve gözetim özellikleri olduğu gibi bunlar elde edilen görüntülerin vd. bilgilerin kötü niyetli kişiler ve kazançlarını artırmak isteyen ticari şirketler tarafından ele geçirilmesi risk ve tehdidi de barındırmaktadır. Gözetlenen, sürekli kendinden veri elde edilen insanın nesne veya meta hâline getirilmesi insan için yeni bir açmazdır. Aynı şey şehir için de geçerlidir. Sürekli gözetilen, denetlenen ve veri toplanan şehir de artık yaşayan bir varlık değil

Yapay zekâ sistemlerinin yaygınlaştığı, dataların sürekli depolandığı bir kent hayatında insanların başta mahremiyet olmak üzere hayatı, hakkı ve hukuku ipotek altında kalabilir. Veri'nin yeni bir petrol olduğu ve iyi bir şey olduğu iddia edilse de bu yeni petrolün eski petrolün çevreye verdiği zarardan ve kirlilikten daha büyük bir zarar ve "kirlilik" vermesi söz konusu olabilir.

bir metadır. Bir nevi kent, yaşayan organizma olan şehri tasfiye etmiş yeni bir meta türüdür.

Şehir zamanın ruhuna yenilerek betonlaştığı gibi sürekli data elde edilen çipe dönüşmektedir. Zira şehir de insan da zamanın ruhuna teslim olmuştur. Ne şehrin taşlaşmasına ne de çipleşmesine (datalaşmasına) engel olmak çok mümkün görünmemektedir. Zira mekân (şehir), zamanın ruhuna teslim olmaktadır. Kentin parçası olan insan sürekli şehirle

birlikte denetim (zapturapt), gözetim ve yönetim altında tutulmaya çalışılmakta; kentin parçası olan insan, yaşayan bir varlık olmaktan çıkarılan, kente dönüşen mekânın karakterinden etkilenmektedir. Zira Baudrillard'ın tespit ettiği gibi "bireyin şehre ait olup olmadığını belirleyen, mekân değil zaman"dır artık. Sana-yileşmede de, teknolojikleşmede de böyle oldu. Yüksek veya siberte-knoloji sürecinde de zamanın ruhunun mekânı istila etmesi kaçınılmazdır. Bu istila üstel biçimde her geçen gün büyümektedir. Teknolojiyi evine ve eline alan insanın, şehirden onu kovması mümkün değildir artık.

Denetime, gözetime ve veriye tabi olan şehirle birlikte insan da metalaşmaktadır. Var olan bu süreçte insanın biyolojik varlık olması durumunun değişmesi söz konusu olmasa da insanın başta mahremiyet olmak üzere metafiziksel yönünün buharlaşacağı aşikârdır. Mevcut insan (trans-posthuman) ise başta mahrem bilgilerinin veri olarak toplanması olmak üzere süreçten çok da rahatsız değil. Zira mahremine dair ne varsa (akıllı gözetim araçlarıyla) gözetlenen ve verileri işlenen kamusal alanda açarken sanal ortamda kendisi hakkında gizli olması mümkün olmayan her veriyi paylaşmakta beis görmemektedir. Duygusunu, düşüncesini ve davranışını sosyal medya hesaplarında faş eden insan; metafizik yönü sıfırlanmış, salt olarak biyolojik yönüyle yaşayan bir varlıktır. İnsan meta-fizik dünyası olan bir varlık değil Meta'nın varlığı hâline gelmiştir. Kent ise güvenlik adına mahremi öldürülmüş salt fiziksel bir yapıdır. ■

Akıllı Şehirler Paradigması ve Şehir Ruhu

Emine Erdal Avcı

Şehir, zamanı ve yaşanmışlığı sokaklarında taşıyan büyüklü bir mekândır. Şehir, sahnesinden geçen her insanın katkıda bulunduğu, bitmeyecek olan ortak bir eser belki de. Bu mekân; karışıklığı, karmaşıklığı, geçmişi ve geleceği bünyesinde barındıran; herkesin sahnede rol aldığı ve yerini başkasına bıraktığı canlı bir sistem olarak da yorumlanabilir. Bu açıdan bakıldığında şehri konu alan herhangi bir çalışma, şehrin var olan fiziksel

varlığının dışında görünmeyen soyut varlığı ile birlikte değerlendirilmek zorundadır. Çünkü şehre yapılacak herhangi bir müdahale; geçmişi, hafızayı, geleceği ve kültürü doğrudan etkilemektedir. Günümüzde oldukça sık kullanılan akıllı şehirler kavramını da bu perspektiften düşünmek gerekir. Bir şehrin fiziksel ve sosyal yapısını, alışkanlıklarını ve gündelik hayatını değiştirecek olan bu kavramı şehrin bir şehir olarak varlığı ile değerlendirmek oldukça elzemdir.

Öncelikle şehir insana ne sunar diye baktığımızda yaşanabilirlik ve güvenlik önemli iki faktör olarak karşımıza çıkar. Yaşanabilirlik ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan insanlara çeşitli imkânlar sunan, kişinin hayatını idame ettirmesini sağlayan faktördür. Güvenlik ise bu faktörlerin oluşmasına imkân sağlayan harç olarak değerlendirilebilir.

Kişi yaşadığı şehirde kendini her açıdan güvenli hissetmek durumundadır. İslam şehirlerinde daha çok ön plana çıkan mahalle yapısı, çıkmaz sokaklar, mahremiyet algısı veya komşuluk temelinde güveni merkeze alan bir yapıyla karşılaşırız. Dolayısıyla şehirler sundukları hizmet ve hissettirdikleri duygu

neticesinde insanlarda yaşama hissi uyandırmalıdır. Bu açıdan da şehirlerin aktörleri orada yaşayan kişilerdir. Bu noktada insanlar var oldukları zaman boyunca şehirlere emanet ettikleri şey nedir sorusu sorulabilir? Tabii ki bu soruya spesifik bir cevap bulmak oldukça zordur ama güven temelli kişinin

Şehirler bu açıdan insanlığın hazinelerini saklar. Ki bu da şehirlerin ruhunu oluşturur. Fakat bireyselliğin, kurumsallaşmanın ve rasyonalitenin artmasıyla birlikte şehirler mekanik bir yapıya bürünmeye başlamıştır. Her şeyi rasyonalite çerçevesinde kurgulamak, “şaşkınlıkların sahnesi” olan şehirleri monoton bir yaşam alanına dönüştürmüştür. Akıllı şehirler ise bu dönüşümün bir boyutu olarak düşünülebilir.

kendi ruhundan, düşüncelerinden, inançlarından parçalar olduğunu kestirebiliriz. Şehirler bu açıdan insanlığın hazinelerini saklar. Ki bu da şehirlerin ruhunu oluşturur. Fakat bireyselliğin, kurumsallaşmanın ve rasyonalitenin artmasıyla birlikte şehirler mekanik bir yapıya bürünmeye başlamıştır. Her şeyi rasyonalite çerçevesinde kurgulamak, “şaşınlıkların sahnesi” olan şehirleri monoton bir yaşam alanına dönüştürmüştür. Akıllı şehirler ise bu dönüşümün bir boyutu olarak düşünülebilir. Dolayısıyla şehirlerin ruhu günümüzde aradığımız bir nitelik hâline gelmiştir.

Akıllı şehirler temelde yapay zekâ, sensörler, kameralar, uydular, nesnelerin interneti, bulut bilişim gibi teknolojiler kullanılarak şehirdeki verilerin toplanıp analiz edilmesini ve farklı sistemlerin birbirine bağlanarak entegre edilmesini merkeze almaktadır. Bu sistemlerden gelecek olan anlık verilerle gerçek zamanlı analizler yapılabilecektir. Sistemlerin birbirine bağlanması, sosyal hayattan anlık verilerin çekilmesi ve analiz edilmesi fiziksel alan ile siber sistemlerin birbirine bağlandığı noktadır. Bu durum şehir ölçeğinde farklı bir boyutu ifade etmektedir. Çünkü artık şehirler sadece gündelik hayatta, sosyal çevrede yaşanmaktadır. Siber uzam, şehirdeki farklı

anları birbirine bağlayan ve işleyen, sonrasında gündelik hayatı etkileyen aktif bir rol oynamaktadır. Bu sürecin temelinde ise veri vardır. Veri ve bilgi şehir yönetimi için her zaman kritik bir öneme sahip olmuştur. Yeni teknolojilerin de kullanılarak veri çeşitliliğinin artması ve kapsayıcı bilgiler üretilmesi aynı zamanda şehirdeki hizmetlerin ve yenilikçi faaliyetlerin artmasını sağlayacaktır. Fakat gerçekten böyle mi? Şehrin aktörü olan insan bu sürece ne kadar hâkim? Akıllı şehirler hangi bakış açısıyla şehirlerde yer ediniyor? Bir şehri teknoloji ile donattığımızda o şehir gerçekten akıllı olacak mı? Daha da önemlisi insanlar şehirden ne bekliyor?

Akıllı şehirlerin sadece teknik açıdan düşünülmesi şehirlerin ruhunu direkt etkileyecek bir duruma yol açacaktır. Çünkü burada kritik olan nokta gündelik hayattaki verilerin toplanması ve buna yönelik çözümler geliştirilmesidir. İnsan, davranışlarında sadece rasyonel olanı tercih etmediği gibi sosyal ilişkilerini, duygularını, kültürünü de birbirine geçmiş bir şekilde yansıtmaktadır. Bunların veri olarak ifade edilmesi ne kadar mümkündür? Diğer taraftan elde edilen veriler hangi kriterlere göre değerlendiriliyor? Akıllı şehirler ilk tartışmaya başlandığı zaman daha çok alt yapı ve sistemlerin teknoloji ile entegre edilmesi konusuna dayanıyordu. Fakat zamanla bu düşünce insanı, çevreyi, yönetimi vb. içine alan kapsayıcı bir sürece evrilmiştir. Çünkü burada sistemsel bir dönüşüm hedeflenmektedir. Bu dönüşümde insan, çevre, yönetim, alt yapı uyumlu bir şekilde hareket etmediği takdirde şehirden beklenen verimlilik, hız, kârlılık, süreklilik sekteye uğrayacaktır. Bu faktörler aynı zamanda kapitalist ekonomik sistemin temelinde yer alan faktörlerdir. Sermaye odaklı şehirlerde rasyonalite ve kurumsallaşma temelli hareket edildiği için şehirlerin ruhu kaybolmaktadır ve yerine kontrol, denetim, güç, hız gibi kavramlar gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında sermaye odaklı şehirlerde akıllı şehir zihniyeti sermaye akışını engelleyen durumların veri ve teknoloji merkezli çözülmesini sağlayacak yöntemler geliştirebilir. Bu tablo yaşanabilir ve güvenli bir şehirden insanların sürekli göz hapsinde tutulduğu, denetlendiği, gerektiğinde müdahale edilebileceği bir sisteme sürüklenmektedir. Bu noktada akıllı

şehirler kavramını tartışırken sormamız gereken soru şehrin kimin olduğudur. Şehir sermaye sahiplerinin mi? Şehirde yaşayanların mı? Güce sahip olanların mı? Şehrin aktörü olan insanlar sisteme ürettiği verilerle direkt dâhil olurken onların ihtiyaç ve beklentileri mi merkeze alınıyor tartışılması gerekiyor. Dolayısıyla günümüzde şehirlere emanet ettiğimiz şey ruhtur. Akıllı şehirler sahip olduğu ileri teknolojilerle bu ruhun sağlıklı bir şekilde var olması için mi yoksa onu yok etmek için mi çalışıyor sorusu, üzerine düşünülmesi gereken bir noktadır. Yapay zekâ, sensörler, uydular vb. akıllı şehir araçları bu emanet üzerinden insanları belirli kalıba sığdırdığında, istenildiği gibi yönetmeye imkân sağlandığında emanet edilen şehir ruhunun yavaşça ortadan kalkacağını söylemek mümkündür. Diğer taraftan şehirleri uyumlu bir orkestra hâline getirmek, şehrin sorunlarını çözmek, insanların yaşadığı acı ve ıstırapları sonlandırmak için kullanıldığında şehir ruhunun güçlü ve dayanıklı bir şekilde var olacağını söyleyebiliriz. Dolayısıyla şehirlerin anlam, amaç ve değerlerle bütün olduğunu göz ardı etmeden hareket edilmesi şehirler için oldukça önemlidir. Güvenlik, savunma, sanayi, askeriye gibi birçok konu ile ilişkilendirilebilir fakat şehir ruhu formüle dâhil edilmediği zaman da şehirler birçok alandan savunmasız binalar yığını hâline gelecektir.

Akıllı şehir konusu teknolojiden ziyade bir zihniyet meselesidir. Mevcut durumda şehirlerin akıllı şehir ile ilgili çalışmalar yürütmemesi mümkün değildir. Şehirlerin özellikle kendilerini bu alanda geliştirip kendi

düşünce sistemini belirlemesi ve kendi sistemini oluşturması oldukça önemlidir. Şehirlerin anlam, amaç ve değerlerinin bilinmesi, yöneticilerin buna hâkim olması, ihtiyaç ve beklentilerin çalışılması, şehirde yaşayan insanların tanınması bu sürecin temelini oluşturmalıdır. Binaların ve yolların şehrin hâkimiyetini ele geçirdiği günümüzde şehre dair yapılacak olan her türlü çalışma bir değer ifade etmemektedir. Akıllı şehir konusu şehirler için büyük fırsatlar barındırırken konunun sadece trafikteki sensörlere indirgenmeden üzerine titizlikle çalışılması gerekmektedir. Çok yakın bir zamanda yaşadığımız 6 Şubat depremi bu alandaki çalışmaların kritikliğini ortaya çıkarmıştır. Elektrik, internetin ve haberleşmenin olmadığı zamanlarda akıllı şehirler bizlere neler sunacak? Şehirler bir afetle karşılaştığında veya herhangi bir durumda insanların felakete uğramalarını engellemiyorsa, acılarını azaltmaya yönelik çözümler üretmiyorsa bu durum, bu konulara oldukça fazla ehemmiyet verilmesi gerektiğini göstermektedir. ■

Şehirleri Kuşatan Surlar Şiarları Kuşanan Şehirler

*Kalenin surları nasıl korur ise şehirleri,
Kalbimdeki azim de öyle korur kaderden beni*

Mütenebbî

Süheyla Hale Bayırbaş

Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Farklı coğrafyalarda, farklı toplumlara ev sahipliği yapmış, bazıları hâlâ önemini ve ihtişamını koruyan, diğer bir kısmı ise meskûn olmayan ama varlığını koruyarak zamana meydan okuyan birçok kadim şehrin en az bir kaleye sahip olduğu ve çoğunlukla surlarla çevrelendiği görülür. Tarihin oldukça uzun bir döneminde şehir güvenliği yüksek bir tepeye konumlandırılmış görkemli bir kaleyle veya bütün şehri içine alan yüksek duvarlarla sağlanmıştır. Bir şehrin siyasî, askerî, ekonomik ve kültürel değeri ne denli yüksekse sahip olduğu koruyucu duvarlar o denli

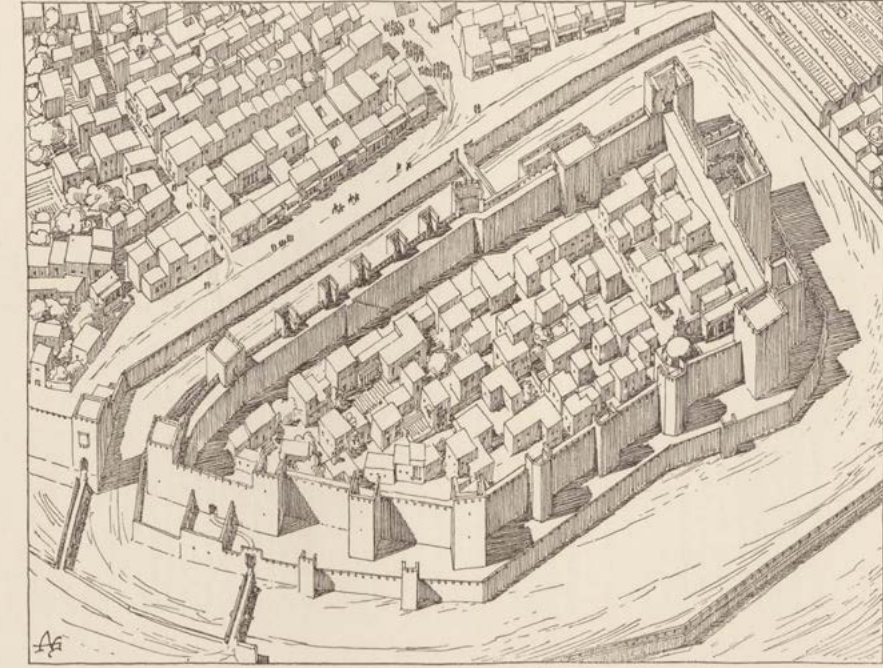

FIG. 14. — LE CHATEAU DE KAYSERİ: Restauration.

Kayseri Kalesi (Albert Gabriel)

büyük, o derece kuvvetlidir. Bugün yalnızca tarihî bir eser olarak gördüğümüz surların ve kale duvarlarının ardında belki de her bakımdan yabancı olduğu bambaşka hayatlar yaşanmıştır. Zira surlar aslı olarak güvenlik amacı ile inşa edilmiş olsalar da aynı zamanda toplumun gündelik hayatını şekillendiren, mekân, din, toplum, ahlâk, iktidar ve hatta sanat anlayışlarını belirleyen bir işleve sahip olmuştur.

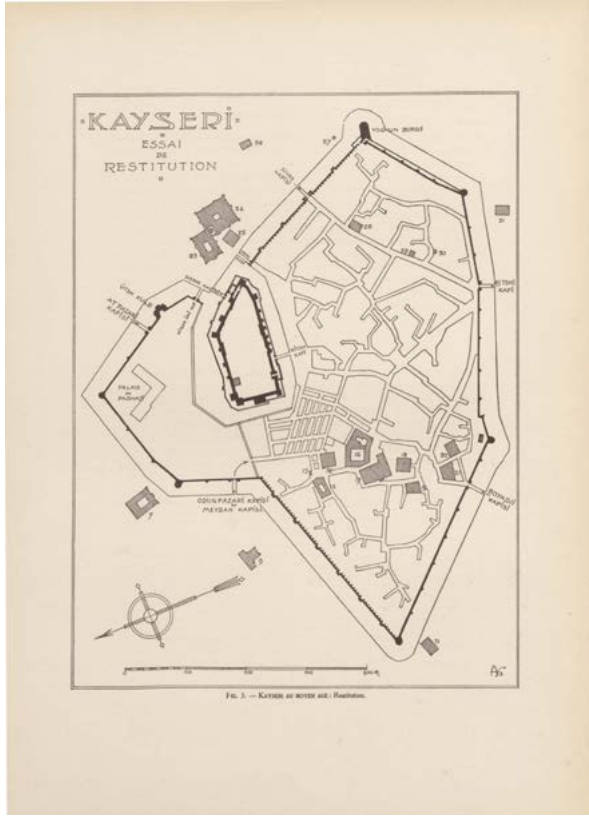
Duvarın Sura Dönüşmesi

İnsan önceleri doğada kendine bir koranak yaratmak için taşları üst üste koyarak duvarlar ördü. Bu barınak onu doğal yaşamın zararlı ve yok edici etkilerinden korudu. Göçebeler yanlarına alıp götürbildikleri barınaklara sahipken yerleşik hayata geçmiş toplumlar duvarlar örerek kendilerine güvenli bir yaşam alanı oluşturdu. Belli bir yerde bir arada uzun süre yaşamak durumunda kalan toplumlar bireysel güvenlikleri kadar ait oldukları topluluğun güvenliğini de sağlamak zorunda kaldılar

ve taşları bu kez ortak yaşam alanlarını çevreleyecek biçimde ve kolektif bir şekilde örmeye başladılar.

İlk şehir surlarının nerede ne zaman inşa edildiğini bilmiyoruz ama bugün Filistin'in Batı Şeria bölgesi ve Konya'da bulunan Çatalhöyük gibi yerlerde neolitik çağlardan kalan ve tarihi MÖ 9000-8000 yıllarına kadar uzanan şehir surlarının varlığından haberdârız. Eski medeniyetlere ev sahipliği yapmış pek çok coğrafyada (Babil, İndus, Maya gibi) korunma amacı ile inşa edilmiş surların kalıntılarını görebiliyoruz. Şehirler güç ve zenginlik kazandıkça onları dış tehditlere, olası saldırı ve yağmalara karşı korumak için yapılan surlar aynı zamanda bir şehrin gücünü, zenginliğini ve bağımsızlığını gösteren sembolik bir değere de sahipti. Büyük surlar, sadece askerî değil, aynı zamanda sosyal ve politik bir prestij unsuru olarak da önemliydi.

Çin Seddi gibi bazı surlar tek bir hat üzerinde uzar ve ardına geçilmesi çok zor bir güvenlik çizgisi oluşturur;

Kayseri Kalesi Planı (Albert Gabriel)

fakat surların çoğunluğu bir bölgeyi değil tek bir şehir çepeçevre kuşatacak şekilde örülmüştür. İstanbul'un Haliç ve Marmara surları gibi şehrin doğal sınırlarının çok katmanlı ve tahkim edilmiş yüksek duvarlarla çevrelenmesi ise nehir/deniz kenarı veya vadilerde kurulan şehirlerde (Dubrovnik, Rodos, Budin, Toledo) kolay kolay aşılamaz güçlü bir savunma hattı oluşturmuştur. Şehir surlarının çoğu yönetimlerin el değiştirmesi, nüfusun artması ve daha güçlü savunmalara ihtiyaç duyulması gibi sebeplerle genişletilmiş ve tahkim edilmiştir. Böylece şehri kendi içinde bölümlere ayıran katmanlı sur yapıları oluşmuştur. Surlar savunma mimarisi hakkında pek çok şey söylese de aynı zamanda şehirleşme tarihinin de önemli bir parçasıdır. Çünkü sur varsa şehir vardır...

Surun Koruduğu

Sur varsa şehir vardır. Artık duvarlar tek bir aileyi, bir oymağı değil toplumu korur hâle gelmiştir. Yalnızca doğadan gelecek zararlardan değil artık “diğer” insanlardan

gelebilecek saldırılardan korunmaya ihtiyaç duyulur. Birlikte inşa edilen sur tek başına bina edilen duvarlar gibi “ben”in değil “biz”in muhafazası anlamına gelir.

Din, kültür, mimari ve coğrafya ne kadar değişmiş olursa olsun kadim şehirlerin surları benzer işlevlere sahiptir. Kaleler ekseriyetle askerî savunma için inşa edilmişken surlar yalnızca savunmayı sağlamakla kalmamış, şehirde yaşayanların hayatını bütün yönleri ile kuşatmıştır. Pek çoğu dönemindeki iktidarlara ev sahipliği yapmış sur şehirleri ülke topraklarının siyasî, askerî, ekonomik, kültürel, dinî ve ilmî merkezidir. Merkezin korunması sadece iktidarı ve hazineyi değil, tamamen ideal hâle getirilmiş bir yaşam biçimini, düşünceyi ve geleneği de korumak anlamına geldiğinden sur duvarlarının taşlarının örülmesi, o duvarlar içinde yaşayan toplumun oluşumunu gösteren sembolik bir inşadır. Şehir surları ortak duygunun, inanışın, adanmanın ve birlikte yaşamanın sürekliliğini ve sağlamlığını temsil eder.

Şehirde yaşayanların ortak değerler merkezinde birlikteliğinin inşası şehir muhafazasının manevi bir şekilde güçlendirilmesini sağlamıştır. Sur içindeki hayatın barış ve güven içinde kurulması için hukûkî düzenlemeler yapılmış, şehrin iç güvenliğine dışarıdan gelecek tehlikelere karşı alınan tedbirler kadar önem verilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ın Kudüs'ü şehrinin çevreleyen surları yeniledikten sonra şehrin kapısına “Lâ ilâhe illallah İbrâhim Halîlullah” yazdırması bu şehirde yaşayan tebaasının inanç ve değer dünyasını dikkate alan bir güven ve birliktelik ortamı yaratma isteğini gösteren güzel bir örnektir.

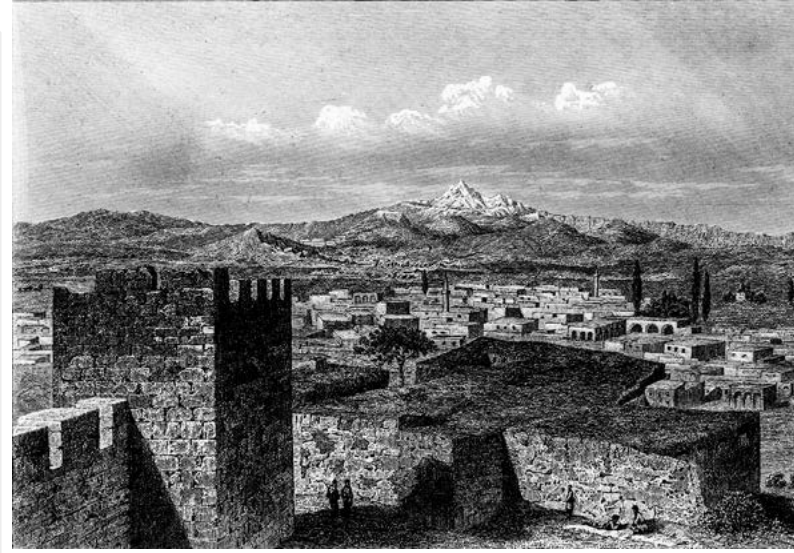
Tarihinde pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Kahire, Fatımîler Dönemi'nde yeniden kurulurken şehir görkemli kapıları olan yüksek surlarla çevrelenir. Pek çoğu bu dönemde inşa edilmiş şehrin giriş kapılarından biri olan Bâb Züveylâ'nın ana kemerinin üzerine Şii formunda şehadet metni yerleştirilmiştir: “Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah'tan başka ilah yoktur, O'nun ortağı yoktur. Muhammed Allah'ın elçisidir, Ali Allah'ın dostudur. Allah ikisini de, imamları ve nesillerini mübarek kılsın.” Şii Müslümanların idaresindeki şehir kendi anlam dünyasını oluşturan bir mimariye sahiptir. Bu dönemde Kahire'de sultan ve emirlerin sarayları, açık ve kapalı çarşıları, dip dibe konumlandırılmış

Şehirler güç ve zenginlik kazandıkça onları dış tehditlere, olası saldırı ve yağmalara karşı korumak için yapılan surlar aynı zamanda bir şehrin gücünü, zenginliğini ve bağımsızlığını gösteren sembolik bir değere de sahipti. Büyük surlar, sadece askerî değil, aynı zamanda sosyal ve politik bir prestij unsuru olarak da önemliydi.

camii ve medreseleri, hamamları, karargâhları, dört cihete yerleştirilmiş mahalleleri ihtiva eden surlarda ilim, sanat ve siyasetin yön verdiği bir şehir hayatı kurgulanmıştır. Bugün İslamî Kahire olarak isimlendirilen bu şehir, Eyyûbî ve Memlûklü dönemlerinde yapılan eklemelerle kat kat çevrelenen derin bir tarihe ev sahipliği yapmaktadır. Kahire surları içinde İslam medeniyetine zenginlik katmış, farklı mezhep ve etnik kökene mensup pek çok âlim, sufi, şair, zanaatkâr ve sanatkâr yetişmiş; İslam mimarisinin seçkin ve eşsiz örnekleri inşa edilmiştir.

İstanbul'un tarihi de etrafını çeviren surlarla mekânsal bir bütünlük göstermektedir. Fethinden sonra sur içinde yapılan imar çalışmaları İstanbul'un bütün çeşitliliğini korumaya ve şehir içinde güven temeline dayanan bir birliktelik kurmaya hizmet etmiştir. Fatih'in vakfiyesinde yer alan “Hüner bir şehir bünyâd etmektir/Reâya kalbin âbâd etmektir” sözü İstanbul'un fethinin yalnızca askerî bir başarı ile kalıcı hâle gelmediğini ve surlarının çevrelediği hayatın toplumsal birliktelik ve güvenin sağlanması ile sürdürülmek istendiğini göstermektedir. Bu sözler aynı zamanda bir şehir mimarının mekân ile insan arasında kurulacak ideal ilişkiyi gözetmesi gerektiği anlamını taşımaktadır.

İslam şehirlerinin giriş kapılarında yer alan Kur'an ayetleri, hem dinî hem de kültürel anlamlar taşır. Bu

Kayseri Kalesi'nden Erciyes Gravürü (Charles Texier)

yazılar, şehrin manevi muhafazasını, adaletini ve Allah'a olan güvenini simgeler. Zafer, güç, mülk ve adalet hakikî sahibine atfedilir ve şehir onun inayeti ve adalet buyruğu ile güvende olur. Böylece birer askerî savunma yapısı olarak görülen surlar, sağlam ve aşılması zor birer duvar olmaktan çıkar. Adalet ve toplumsal güven insanların can ve mal güvenliği kadar önemli hâle gelir.

Şehir surları aynı zamanda bireyi şehre katan bir kimlik yaratması ve bu kimliğin muhafazası için de önemli bir rol üstlenir. Bugün hâlâ izdüşümleri ile karşılaştığımız “suriçi” ve “surdışı” tabiri belli bir toplumsal gruba aidiyetin, bir yaşam biçiminin ifadesidir. Sur içinde yaşamak sadece idarî bir merkezde yaşadığı için güven içinde olmak değil merkezin ticarî, kültürel, örfî, ilmî ve manevî havasına iştirak etmek anlamına da gelir. Söz konusu iştirak şehir insanının kimliğini oluşturup geliştiren mekânsal bir birliktelikle mümkündür. Bu veçheden bakıldığında da şehir surlarının salt bir duvar olmaktan çok öte anlamlar taşıdığı görülür.

Surun Dışı

Şehir surları dışında genellikle tarım ve hayvancılık yapan insanlar yaşardı. Üretimlerinin çoğunu şehirde pazarlayan bu insanlar da hayatta kalmak için şehrin kapılarını çalmak zorundaydı. Tıpkı uzak mesafelerden

Kudüs Surları, el-Halil Kapısı

Şehir surları ortak duygunun, inanışın, adanmanın ve birlikte yaşamının sürekliliğini ve sağlamlığını temsil eder.

gelerek şehirde konaklamak isteyen insanlar gibi yakın olsa da surun dışında yaşayanlar şehre ancak izin alarak giriş çıkış yapabiliirdi. Surun dışında yaşam doğal, çevrelenmemiş ve nispeten özgür olsa da güvensiz ve korunaksızdı. Bu yüzden herhangi bir saldırı, yağma, doğal afet ve savaş durumunda insanlar şehre sığınır ve sur içine alınırdı. Ayrıca keşiş ve rahipler inziva amacı ile gönüllü olarak surun dışında yaşardı.

Şehir surları herkes için kayıtsız ve koşulsuz yaşanabilecek bir mesken değildi. Şehir “makbul” olanı içine alır ve pek çok bakımdan “öteki”ni dışarıda bırakırdı. Ötekinin kim olduğunu belirleyen ölçüt ise herhangi bir açıdan şehir güvenliğini tehlikeye atmış olmaktı. Çünkü sur içinde güvende olmak yalnızca düşman saldırılarından emin olmak anlamına gelmiyordu. Şehirde adlî, sıhhi, sosyal ve ekonomik güven de surlarla koruma altına alınmıştı. Mesela suç işleyen kişiler ceza olarak surun dışına atılabilirdi. Bu uygulama, hem

suçluları cezalandırma hem de şehri cinayet, hırsızlık, darp, taciz gibi olaylardan koruyarak güvenliğini sağlama amacı taşıyordu. Surun dışına atılmak pek çok ceza müeyyidesinden –belki de en hafiflerinden- biri idi. Bazen de suçlular yakalanacaklarından endişe ederek kendileri şehrin dışına kaçıyorlardı. Şehrin güven ve huzurunu sağlamak için sur duvarlarının bir sınır olarak kullanılmasına, İstanbul’a çalışmak için gelen bekâr erkeklerin sur dışında yaşamak zorunda bırakılmaları örnek verilebilir. Tabakhane gibi yerlerde çalıştırılmak üzere İstanbul’a gelen bekârlar için sur dışında Kazlıçeşme bölgesinde “bekâr evleri” denilen yapılar inşa edilmiş, daha sonra bu bölge pek çok kimsenin yaşadığı büyük mahallelere dönüşmüştür.

el-Halil Kapısı Kitabesi - “Lâ ilâhe illallah İbrâhim Halîlullah”

Aynı şekilde şehirlerde salgın hastalıkların yayılması durumunda enfekte olanlar veya hastalık riski taşıyan kişiler de şehir dışına atılabilir veya şehirde izole edilebilirdi. Bu, şehirde hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla uygulanan bir tedbirdi. Meşhur Ortaçağ veba salgınlarında şehrin dışına gönderilmiş hasta insanların –bazen bir prens dahi olabilir- acıları, kale ve burçlara hapsedilmiş masumların hüznü sonları ile ilgili pek çok hikâye ve efsane üretilmiştir.

Ekonomik krizler veya sosyal huzursuzluklar durumunda şehir içindeki yaşam kaynaklarının ve düzenin korunması amacıyla yoksul veya işsiz kişiler şehirlerden uzaklaştırılabilirdi. Ayrıca siyasî rakipleri ortadan

Sur varsa şehir vardır. Artık duvarlar tek bir aileyi, bir oymağı değil toplumu korur hâle gelmiştir. Yalnızca doğadan gelecek zararlardan değil artık “diğer” insanlardan gelebilecek saldırılardan korunmaya ihtiyaç duyulur. Birlikte inşa edilen sur tek başına bina edilen duvarlar gibi “ben”in değil “biz”in muhafazası anlamına gelir.

kaldırmak veya sosyal düzeni sağlamak amacıyla siyasî veya idarî sebeplerle şehirlerdeki belirli gruplar veya bireyler sürgün edilebilirdi. Hatta savaşlar veya düşman saldırıları sırasında kalabalığı azaltmak ve savunmayı güçlendirmek için savunma amaçlı olarak halkın bir kısmı şehir dışına gönderilebilirdi. Özellikle savaş durumlarında savunma dıştan içe doğru bir daralma gösterir, öncelikli korunanlar üst düzey idareciler, aileleri ve hazine olurdu.

Surlar bazen de doğal afetler gibi şehrin zarar görmesine ve yaşanmaz hâle gelmesine sebep olan zorunlu sebepler yüzünden gönüllü bir şekilde terk edilirdi. Bu tür durumlarda, şehir dışına tahliye edilmek, hayatta kalmak için gerekli bir adım olabilir. Bazen de durum tam aksine tezahür etmiştir. Şehir düşman güçleri tarafından kuşatıldığında şehir kapıları kapanır ve şehirdeki insanlar dışarıdan temin edebildikleri doğal yaşam kaynaklarından mahrum kalırdı. Zira şehri besleyen surun dışıdır. Pek çok büyük şehir uzun süren muhasaralar ve ablukalar sonucunda açlık ve susuzluk sebebiyle teslim olmak zorunda kalmıştır.

Surun Duvara Dönüşmesi

Şehir surları yüzyıllar içinde başlıca iki sebepten ötürü önemini yitirdi. İlk olarak top mermilerinin, ateşli silahların, çeşitli muhasara tekniklerinin gelişip ilerlemesiyle birlikte bir şehri korumak için yüksek, sağlam ve görkemli surlara güven azaldı. Şehrin muhafazası için surlardan çok daha fazlasına ihtiyaç duyuldu. İkinci olarak şehirlerin nüfusunun artışı, surun dışında şehre bağlı olan pek çok semt ve mahallenin oluşması ve şehre giriş çıkışların zorunlu olarak kolaylaşması surun kapalı yapısını değiştirdi. Mesela Selçuklu ve Osmanlı şehirciliğinde sur dışına açılma şekilde görülen yayılma askerî zorunlulukların oluşmasından daha önce şehir yapısında değişiklikler doğurmuştur.

Hangi sebeple olursa olsun surların önem kaybetmesinin şehir hayatı ve güvenliği açısından önemli sonuçları olmuştur. Bu tarihî değişim süreci bize surların yalnızca askerî bir savunma mimarisi işlevi taşımadığını daha açık bir biçimde göstermektedir. Zira şehrin sınırları surların duvarlarını ne kadar aşmış olursa olsun surun içi merkez olma özelliğini devam ettirmiştir. Bu da sur içinde kurulan şehir düşüncesinin, bir ve beraber oluşun ve aidiyet hissinin bir şekilde korunduğu anlamına gelir. Daha önce ifade edildiği gibi şehri kuran yalnızca askerî ve maddî güç değil bilakis imarın esas sâiki olan manevî bir güçtür. Bu şekilde şehirlerde tek başına yönetimin el değiştirmesi ile surun muhafaza ettiği kimliği ani ve keskin bir biçimde ortadan kaldırmak mümkün olamamıştır. Bugün tam korunamamış hâllerile dahi şehir surları bize çevreledikleri şehrin tarihî mirasını ulaştırmıştır. Ancak zamanla ve şehrin üzerine kurulduğu değer ve inanç dünyasının zayıflatılması ile şehir surları işlevlerini tamamen yitirecek, yüzyıllar önce adını bilmediğimiz taş ustalarının ve işçilerin üst üste dizdikleri taşlardan oluşan tarihî bir duvara dönüşecektir. ■

“Uygarlık, insanın mutluluk olanağının bir bölümünü bir parça güvenlik ile takas etmiştir.”

Güvenlik İhtiyacı Üzerinden Mekânsal Ayrışma: Güvenlikli Siteler Örneği

Ömür Nihal Karaarslan
Dr., Gençlik Eğitim Kurumları

GÜVENLİK

Geçmişten günümüze insanoğlu kendisini güvenli tutmanın yollarını aramıştır. Ağaç kovukları, mağaralar, yüksek yerlerde inşa edilen kale ve surlar insanların yaşamlarını devam ettirecekleri yerler olmanın ötesinde insanın güvenlik ihtiyacına karşılık gelen yerler olarak da var olmuşlardır. Yüksek tepelerde, korunaklı dağlarda inşa edilen her

bir mekân; beslenme, barınma ve güvenlik temelinde inşa edilmiş ve insanlar bu üç temel ihtiyaçtan herhangi birinin karşılanmaması durumunda ya bulundukları yerde ihtiyaçlarını temin etmenin yollarını aramışlar ya da bulundukları yerden uzaklaşmışlardır.

Güvenlik en temelde insanın dışarıdan bir faktör aracılığıyla fiziksel ve ruhsal bir biçimde iyi olması

hâline karşılık gelmektedir. Vahşi hayvanlardan veya doğa olaylarından korunmanın fiziksel olarak iyi hâlde olma sonucunu beraberinde getirmesi insanlar için tehlike oluşturabilecek her şeye karşı kendisini güvende tutma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İnsanın hayatta kalabilmesi için gerekli olan bu ihtiyaç zamanın şartlarına uygun bir biçimde içerik değiştirse de temel ihtiyaç olarak her dönemi ve her

toplumu kuşatmıştır. Vahşi hayvanlar veya doğa olaylarının yerini zamanın ruhuna uygun bir biçimde başka tehdit unsurları almış, ancak insana karşı bir tehdit unsuru hep var olmuştur. İnsanın dış tehditlere karşı teyakkuzda olma hâli, güvenlik ihtiyacının da temel ihtiyaç olarak algılanması sonucunu doğurmuştur.

Freud insanın güvenlik ihtiyacının temelinde acı ve kaygı olmak üzere iki önemli duyguyu yerleştirmektedir. Ona göre insanın kendi vücuduna, dış dünyaya ve insan ilişkilerine yönelik hissiyatları acı ve kaygı temelinde şekillenmektedir. İnsanın güvenlik ihtiyacı acı ve kaygı duyma hissiyatından kaynaklanmaktadır. Freud bu hissiyatın üç temel nedenini; kendi vücudumuz, dış dünya ve insan ilişkileri olarak belirlemiştir. Bu üç faktör karşısında insan güvende olma hâlini sürdürmek istemektedir (Tekeli ve Keş, 2024, 46).

Acı ve kaygıdan kaynaklanan güvenlik ihtiyacı insanın mekânsal tercihleri noktasında da etkili olmuştur. Geçmişte kendisini korumak adına güvenli mağaralar, ağaç kovukları ve yüksek yerleri tercih eden insan; topluluk ve toplum olarak diğerleri ile bir arada yaşadığında da güvenlik ihtiyacı doğrultusunda mekânlar inşa etmiştir. Kırsal ve kentsel hayat tarzı fark etmeksizin güvenlik ihtiyacının ön planda olduğu mekânlarda insanlar diğerleri ile birlikte yaşamış ve yine güvende olma hâlini ön plana çıkararak birlikte bir yaşam biçimi kurgulamıştır.

Kırsal alanda tanıdıklık ve akrabalık bağları ile kendisini güvende tutmanın yolunu bulan insan, kentsel

Freud insanın güvenlik ihtiyacının temelinde acı ve kaygı olmak üzere iki önemli duyguyu yerleştirmektedir. Ona göre insanın kendi vücuduna, dış dünyaya ve insan ilişkilerine yönelik hissiyatları acı ve kaygı temelinde şekillenmektedir. İnsanın güvenlik ihtiyacı acı ve kaygı duyma hissiyatından kaynaklanmaktadır.

hayatta da bu ihtiyaç doğrultusunda bir örgütlenme biçimini inşa etmiştir. Devlet, ülke veya imparatorluk gibi siyasal oluşumların da temel dayanağı güvenlik ihtiyacı olmuş ve kentlerin güvenli kılınması için siyasal oluşumlar kurumsal yapılanmaya gitmişlerdir. İlerleyen zaman içerisinde sadece kentler için değil kırsal alan için de aynı kurumsal yapılanma söz konusu olmuş, insanların güvenlik ihtiyacı sadece kendilerini ilgilendiren bir mesele olmaktan öte bir içerik kazanmıştır.

Sanayileşme ile birlikte kırsal alandan kentlere yaşanan yoğun göç kentlerin var olan şartlarını zorlaştırmış ve kente dair problemler, üzerinde düşünülen ve tartışılan problemler hâline gelmiştir. Özellikle kentlerin aldığı yoğun göç sonrası kalabalıklaşması, heterojen bir içerik kazanması, sanayi ile birlikte şehrin sahip olduğu çehrenin değişmesi kente dair güvenlik ihtiyacını karşılanması gereken daha önemli bir ihtiyaç hâline getirmiştir. Bu durum kentli insanın güvenlik algısının da değişmesine neden olmuştur.

Kırsal alanda tanıdıklık ve akrabalık bağları ile kendisini güvende tutmanın yolunu bulan insan, kentsel hayatta da bu ihtiyacı doğrultusunda bir örgütlenme biçimini inşa etmiştir. Devlet, ülke veya imparatorluk gibi siyasal oluşumların da temel dayanağı güvenlik ihtiyacı olmuş ve kentlerin güvenli kılınması için siyasal oluşumlar kurumsal yapılanmaya gitmişlerdir. İlerleyen zaman içerisinde sadece kentler için değil kırsal alan için de aynı kurumsal yapılanma söz konusu olmuş, insanların güvenlik ihtiyacı sadece kendilerini ilgilendiren bir mesele olmaktan öte bir içerik kazanmıştır.

Günümüzde ise kentlerin sayısı hızla artmakta, buna paralel olarak kenti kendisine yaşam alanı olarak seçen insan sayısı da artmaktadır. Kentli insanın kente dair beklentileri bu büyüme karşısında her geçen gün değişmekte ve kentler insanların ihtiyaçlarına cevap verebilme kapasitesi üzerinden yeniden kurgu-

lanmaktadır. Özellikle kentleşme sürecinin kentte yaşayan her insan için aynı oranda olmaması kent adına birçok unsuru kentleşen insan için güvensiz hâle getirmekte, bu durumda modern kentlerin en büyük handikabı olan güvenlik açığını ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda kentler insanların yaşamayı tercih ettiği

mekânlar olarak güvenlik ihtiyacı-
nın en çok hissedildiği mekânlardır. Kentin artan göç ile homojenliğinin azalması, kente gelen insanların sosyal ve demografik özelliklerinin birbirinden çok farklı olması kente yönelik güvensizlik kaynaklarını artırmakta ve kenti işlenebilecek suç potansiyellerinin çeşitliliği ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Artan nüfusa karşılık kentlerde oluşan güvenlik zafiyeti, kent yaşamının sürdürülmesi için oldukça zor bir durumdur. Bu açıdan kentlerde güvenlik tedbirleri zamanın ve çağın ruhuna uygun bir biçimde yeniden ele alınmakta ve güvenlik ile ilgili yeni gündemler hep var olmaktadır.

Modern kentler ise insanın doğrudan güvenlik ihtiyacını karşılamaktan öte, insana bu fırsatı sunan bir içerik ile var olmaktadır. İnsanların oluşabilecek güvenlik aksaklıklarını önceden belirleyip bu aksaklıklara karşı tedbir alınması kent yönetimlerini var eden en önemli unsurdur. Güvenlik en genel anlamda kasıtlı olaylara karşı koruma olarak ifade edilirse, kent açısından güvenlik ya da kent güvenliği, insanların kasten hareket ettiği olaylardan kent sakinlerinin korunması, kent sakinlerini etkileyebilecek insan kaynaklı risk ve tehditlere karşı korunmanın sağlanmasıdır. Kentsel güvenlik, çeşitli yapısal ve yerel faktörlere bağlı olup genellikle kentlerde işlenen suçların önlenmesi ve bunlara müdahale edilmesine yönelik faaliyetler, programlar ile incelenir ve izlenir. Bu bağlamda kentsel güvenlik iki ana temaya odaklanır. Bunlardan biri kent sakinlerinin bütünlüğü içinde güvenliğidir ve

bu bağlamda kent alanlarının artan militarizasyonuna bağlı olarak kentlinin bireysel güvenliğini içerir. Diğeri ise kentlerin bir bütün olarak güvenliğidir (Payam, 2018: 22).

Modern kent bireylerin güvenlik ihtiyacını karşılamak adına bir kurallar ve yasaklar bütünlüğü içinde var olmaktadır. Modern insan, güvenlik ihtiyacının karşılanması adına konulan kurallar ve yasaklar doğrultusunda kentte yaşamını devam ettirmektedir. Burada önemli olan husus, insanın modern öncesi dönemdeki güvenlik ihtiyacının, modern dönemde, oluşabilecek riskleri önceden önleme ihtiyacı olarak değişmesidir. Beck modern insanın bu ihtiyacını risk toplumu kavramı altında açıklamaya çalışmıştır. Ona göre risk toplumunda güvenlik algısının kültürel veya mekânsal sınırlılığı kalmamıştır. Medya ve iletişim aracılığı ile tüm dünya için geçerli olan güvenlik zafiyetleri bütün insanlar tarafından bilinmektedir. Güvenliği tehdit edecek herhangi bir olayın dünya üzerinde bir yerde gerçekleşmesi modern insanın da olumsuz o olay ile karşılaşma ihtimalini artırmaktadır ve o olumsuz olaya karşı modern insanın kaygı eşiği yükselmektedir. Modern insanın risk algısının temelinde, belli olmayan risklere karşılık güvende olma ihtiyacı yatmaktadır. Anthony Giddens ise modern toplumda risklerin küresel boyutta algılanmasının nedenini; modern öncesi dönemde var olan gelenek, akrabalık bağı ve dinî inançların toplumu kuşatıcı tarafının modern toplum için devam etmemesinde görmektedir. Modernliğin temelinde yer alan bireyselleşme ve rasyonellik,

modern toplumun güvenlikle ilgili mekanizmalarının bireysel olmasına ve modern bireyi tam teşekküllü bir biçimde kuşatmamasına neden olmaktadır.

Modern bireyin son zamanlarda değişen güvenlik algısı bu algıya ilişkin ihtiyaçlar doğmasına neden olmuş ve bu ihtiyaçlara cevap veren yeni mekanizmalar ortaya çıkmıştır. Güvenlikli siteler de değişen güvenlik ihtiyacı doğrultusunda ortaya çıkan, değişmekte olan güvenlik ihtiyacı doğrultusunda da yeniden biçimlenen mekânsal yapılar olarak var olmaktadır.

KENTTE MEKÂNSAL AYRIŞMA: GÜVENLİKLİ SİTELER

Sanayileşme sonrası kentlerin ekonomik sistemin temel üreticisi konumuna gelmesi, kente yönelik tanımlamaların da değişmesine neden olmuştur. Kentin, kırdan daha iyi yaşam şartlarına sahip

olabilmek ve daha çok maddi kazanç elde edebilmek adına tercih edilen bir yer hâline gelmesi, kente dair problemlerin de kent in aldığı göç ve sanayileşmenin getirdiği problemler olarak tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Büyük kentlerin heterojen yapısı, kentte yaşayan insanların birlikte yaşayabilmek için ortak bir zemin arayışında olmaları ile sonuçlanmıştır. Bu ortak zemin kimi zaman ekonomik bir unsur olarak ortaya çıkmış, kimi zaman da sosyal ve kültürel unsurlar olarak var olmuştur. Modern ve büyük kentler için değişmeyen şey gün geçtikçe kentlerin bütüncül yapısının ayrışan bir özellik göstermesidir.

Günümüzde kent sakinlerinin birbirleri ile uyum içinde yaşamasından ziyade, kent güvenliği açısından bir sorun olmaksızın birlikte yaşama politikaları geliştirilmektedir. Birlikte yaşayabilmek için kent yönetimlerinin desteklediği politikalar, kentler için olabilecek bir problemin temel kaynağı olarak tanımlansa da kentli birey adına güvenlik risklerini ortadan

kaldırdığı ve bireylerin birçok ihtiyacına karşılık geldiği için üzerinde durulan bir husus olmaktan uzaktır.

Sanayileşme sonrası kapitalist ekonomik sistemin geldiği son aşamada hâkim olan neoliberal politikaların kent içinde görünürlüğü, modern kenti bir bütünlük içinde tanımlamaktan uzaktır. Modern kent siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik ayrışmaların yaşandığı çok boyutlu bir bakış açısı ile anlaşılabilir özellikte bir yapı ile ilişkilendirilmektedir. Mekânsal ayrışma da modern kentte var olan ve sanayileşme sonrası yaşanan tüm süreçlerin bir sonucu olarak karşımıza çıkan bir ayrışma biçimidir.

Kentte var olan mekânsal ayrışmanın temelinde sınıfsal farklılıklar yer almaktadır. Kentte yaşayan bireylerin kendi sınıfına dâhil olma isteği veya kendi sınıfı ile olma isteği kent içinde bir mekânsal ayrışmayı beraberinde getirmiştir. Günümüzde hemen hemen birçok kentte var olan bu mekânsal ayrışma, kent içinde uyumu ve bir arada bütünlük bir şekilde yaşamayı zorlaştırmıştır. Modern kent bu açıdan bakıldığında sınıfsal farklılıklar ile mekânsal parçalanmanın merkezi olmuştur.

Günümüz modern kentleri, kentsel bütünleşme ve kentsel uyumdan oldukça uzak, toplumsal farklılaşmanın kent içinde hemen hemen her yerde kendisini hissettirdiği bir özellik kazanmıştır. Mekânsal parçalanma büyük kentlerin birçoğunda söz konusu olup bu parçalanmanın sosyal görünümüleri her alanda kendisini göstermiştir. “Sosyal ayrışma süreçlerinin kentsel mekânda somutlaşması veya mekânsal ayrışmanın sosyal ayrışmayı derinleştirilmesi beraberinde, kentlilerin kolektif olarak paylaştıkları kamusal alanı ve alanda var olma koşullarını ortadan kaldırmaktadır. Kent mekânlarının kesin sınırlarla birbirinden ayrışması sonucunda kentler; kentlilerce paylaşılan bir kamusal alan olmaktan çıkarak bir araya gelemeyen sosyo-kültürel gruplar tarafından bölüşülmüş yerleşim alanlarının toplamından oluşan bir kümelenmeye dönüşmektedir.” (Köse, 2020, 162)

Kent içinde yaşanan mekânsal ayrışmanın ekonomik ve sosyal kültürel farklılıklarla doğrudan bir ilişkisi vardır. Var olan farklılaşmanın boyutu kentteki üretim ilişkileri, güç ilişkileri, sınıfsal, etnik, kültürel ve dinsel farklılıklara bağlı olarak şekillenmekte ve bu farklılıklar kentsel

mekânda ayrışma şeklinde somut ifadesini bulmaktadır (Köse). Etnik, dinsel ve mezhepsel farklılaşma sosyal kültürel temelde gerçekleşirken gelir ve statü temelinde var olan ayrışma sosyal ekonomik ayrışmadır.

Sosyal kültürel veya sosyal ekonomik nedenlerle ayrışma dâhilinde olan gruplar öteki ile fiziksel bağlarını koparmakta ve mekânsal olarak da ayrıştıklarında kent içinde öteki ile karşılaşma ihtimalleri azalmaktadır. Bireyler sosyal, kültürel veya gündelik hayatın rutini içinde minimum iletişimi kendileri ile aynı sınıftan olanlarla kurmak istemekte, sınıf dışı bir ilişkiye gerek duymamaktadırlar. Özellikle farklı gelir gruplarının kent içinde mekânsal ayrışması üst sınıf ve alt kategoride yer alan sınıf mekânlarının kent içinde belirli yerlerde toplanmasına, bu durumun da kentin olması gereken bütüncül yapısı ile uyumamasına neden olmaktadır.

Güvenlikli siteler de kent içinde sosyal ekonomik ve sosyal kültürel ayrışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Satış stratejisi olarak kentli bireyin barınma, güvenlik gibi temel ihtiyaçlarına karşılık gelen söylemler üretilse de kent içinde mekânsal ayrışmanın en somut göstergelerinden bir tanesi güvenlikli sitelerdir. İlk etapta kentin karmaşasından uzakta fakat kente de mesafe olarak yakın olma gayesi ile kurulan güvenlikli siteler zamanla değişen ihtiyaçlara binaen amaçları dışında yeni amaçlar aracılığı ile var olmuştur. Sanayileşen kentlerin fiziksel olarak büyümesi ve bu büyüme ile giderek kalabalıklaşması,

karmaşa ve kaosu kentlerin önemli bir problemi hâline gelmesi, bu karmaşa karşısında modern bireyin daha sterilize mekânlara ihtiyaç duyması, kentte var olan güvenlik risklerine karşı modern bireyin bu risklerden arınmış mekânlara karşı ilgisinin artması, kentin karmaşasına katkıda bulunan yoksul kesim ve işçi kesimi ile karşılaşma ihtimalini ortadan kaldırma ihtiyacı ve yer aldığı ekonomik tabakaya uygun mekân arayışı içerisinde olması, kentin imkânlarından kentin kaosu dışında faydalanmak istenmesi güvenlikli sitelerin ortaya çıkmasında temel belirleyici faktörlerdir. Bütün bu ihtiyaçların karşılanması dışında zengin üst sınıf güvenlikli siteleri tercih ederken var olan sınıfsal ayrımın farkında olarak bir tercih yapmaktadır. Ekonomik olarak üst sınıfa dâhil olanlaryine kendileri gibi üst sınıfa dâhil olanların bulunduğu mekânları tercih etmekte, böylece kent içinde ekonomik gösterge unsuru olarak mekân unsuru ön plana çıkmaktadır. Üst sınıfa dâhil olanlar güvenlikli siteleri tercih ederken de sitelerin sunduğu sosyal ve kültürel imkânları değerlendirmekte, böylece sosyal ve kültürel imkânların diğerlerinden daha çok olduğu mekânlar daha çok tercih edilmektedir. Modern zengin kesimin tercihinine bağlı olarak içerik değiştiren güvenlikli siteler böylece arz ve talep nesnesi olmakta, ekonomik sistemin önemli bir parçası hâline gelmektedir.

Ekonomik olarak gelir seviyesi yüksek olan üst sınıfın kendisini kentten ve kentte yaşayan ötekenden ayırarak oluşturduğu sterilize dünyada güvenlikli siteler, bu sterilize dünya-

Güvenlikli sitelerin ortaya çıkış nedeni de modern insanın güvenlik ihtiyacından öte ekonomik kaygılar ve göstergeler temelindedir. Modern toplumun güvenliğe dair talepleri ekonomik bir zeminde güvenlikli siteler olarak yorumlanmış ve modern kent için güvenlikli sitelerin varlığı söz konusu olmuştur. İnsanın barınma, güvenlik ve kente dair ihtiyaç hissettiği birçok unsur; birer tüketim nesnesi olan güvenlikli sitelere dönüşmüştür. Bu anlamda güvenlikli site modern kent sınırları içinde modern bireye güvenlik vadeden bir yapıdır.

nın temel mekânı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Kentin ayrıcalıklı kesimlerinin ekonomik olarak satın aldığı imkânlar dâhilinde; barınma, eğitim, eğlence, güvenlik ve ötekin-den arınmış sınırlı bir yaşam alanı bulunmaktadır. Güvenlikli sitelerin ortaya çıkış nedeni de modern insanın güvenlik ihtiyacından öte ekonomik kaygılar ve göstergeler temelindedir. Modern toplumun güvenliğe dair talepleri ekonomik bir zeminde güvenlikli siteler olarak yorumlanmış ve modern kent için

güvenlikli sitelerin varlığı söz konusu olmuştur. İnsanın barınma, güvenlik ve kente dair ihtiyaç hissettiği birçok unsur; birer tüketim nesnesi olan güvenlikli sitelere dönüşmüştür. Bu anlamda güvenlikli site modern kent sınırları içinde modern bireye güvenlik vadeden bir yapıdır.

Güvenlikli sitelerin modern bireyin ihtiyaçlarına binaen ortaya çıkmış olması bir yana; beraberinde getirdiği, sosyal, kültürel ve ekonomik ayrışmanın göstergesi olma sonucu,

Beck modern insanın bu ihtiyacını risk toplumu kavramı altında açıklamaya çalışmıştır. Ona göre risk toplumunda güvenlik algısının kültürel veya mekânsal sınırlılığı kalmamıştır. Medya ve iletişim aracılığı ile tüm dünya için geçerli olan güvenlik zafiyetleri bütün insanlar tarafından bilinmektedir. Güvenliği tehdit edecek herhangi bir olayın dünya üzerinde bir yerde gerçekleşmesi modern insanın da olumsuz o olay ile karşılaşma ihtimalini artırmaktadır ve o olumsuz olaya karşı modern insanın kaygı eşiği yükselmektedir. Modern insanın risk algısının temelinde, belli olmayan risklere karşılık güvende olma ihtiyacı yatmaktadır.

mekân sosyolojisinin üzerinde en çok durduğu hususlardandır. Bu imkânların her biri kent ile site sakinleri arasına bir sınır koymakla beraber bu imkânlara sahip olanlar ve olmayanlar arasında bir ayrışmanın varlığını da kaçınılmaz kılmaktadır. Var olan ayrışmanın somut bir gerçeklik olarak ötekine yansıtıldığı ilk boyut ekonomik boyuttur. Belirli bir gelir seviyesinin altında kalan kesim güvenli siteleri ile her karşılaştığında ekonomik olarak orada olamayacağının farkına varmaktadır. Sitelerde yaşayan insanlar da ekonomik olarak belli bir seviyede olduklarının ve bulundukları mekânların ayrıcalıklı mekânlar olduğunun farkındadır. Kentin yazılı olmayan kuralları site sakini ile öteki arasına her iki tarafın da kabul ettiği bir sınır koymaktadır.

İlk olarak kent içinde daha güvenli alanlarda yaşama imkânını kentli bireye sunan güvenli siteler zaman geçtikçe gündelik hayatın rutinlerine ilişkin sunduğu avantajlarla da kentli bireyler için tercih edilen mekânlar hâline gelmiştir. Modern kentli bireyin en ince zevklerinin bile bir hizmete dönüştüğü büyük bir ticaret ağı güvenli siteleri için söz konusudur. Alışveriş merkezleri, spor kompleksleri, küçük çaplı işletmeler, oyun alanları ve kafeler güvenli sitelerin sunduğu hizmetlerden bazılarıdır. İstanbul’da yeni yapılan bir güvenli sitenin sosyal olarak evcil hayvan manej alanı dahi bulunmaktadır. (Litus İstanbul)

Zamanın şartlarına ve dönemin ihtiyaçlarına göre değişen güvenli sitelerin imkânları ekonomik şartlar oranında da değişim göstermektedir.

Şöyle ki güvenli siteler ilk ortaya çıktığı dönemlerde sadece zengin üst kesime hitap edecek özelliklere sahipken zamanla büyük kentler için güvenli siteler adeta bir zorunluluk hâlini almıştır. Kentlerde yaşayan her birey için güvenli bir ortamda barınma ihtiyacı hâsıl olmuş ve güvenli siteler bu talebe yönelik de var olmaya başlamıştır. Her bütçenin karşılayabileceği güvenli siteler kent içinde çoğalmış ancak sosyal ve kültürel ayrışmanın yaşandığı siteler lüks adı altında var olmaya devam etmiştir.

Burada üzerinde durulması gereken husus modern kentli bireyin doğal ihtiyaçlarının yapay bir mekanizma ile karşılanıyor olmasıdır. Yeşil alan, bir mahallede yaşama, mahallenin getirdiği sosyal ve kültürel birlikteliğe duyulan ihtiyaç, çocukların oyun ihtiyacı bu doğal ihtiyaçlardan bazılarıdır. Kapı, duvar ve güvenlik kameraları ile sağlanan güvenlik site sakinlerini bu araçlara bağımlı kılmakta, güvenliğe dair sosyal ilişki kurma düzeyi azalmaktadır. Bu durum, güvenliğin aracı kılınan unsurlardan kaynaklı olmanın ötesinde modern kentli bireyin kendi başına kalması ile de doğrudan ilişkilidir. İkincil düzeyde kurmak istediği ilişki biçimi güvenli sitelerde var olan bir ilişki biçimidir. Tüm bunların belirlenmiş bir alan içerisinde planlanan şekilde yapıyor olması bu ihtiyaçların yapay bir biçimde karşılanmasıdır. Modern kentli birey bu yapaylığa çok yüksek ücretler ödeyerek talip olmakta, yapay bir gerçeklikte hayatını idame ettirmektedir.

Güvenli siteleri modern kentli bireyin birçok ihtiyacını karşılayan

mekânlar olmasının ötesinde site sakinlerinin kendilerine benzer nitelikte olanlar ile birlikte yaşadıkları, boş zamanlarını spor, yüzme, koşu gibi nitelikli eylemler ile değerlendirdikleri, komşuluk ilişkilerini belli bir sınırdan tutabildikleri, elit bir yaşam sürdürdükleri, kente dair problemlerden uzak durabildikleri, kendilerinin ve ailelerinin güvenliğini sağlayabildikleri steril mekânlardır. Bu açıdan güvenli siteleri statü ve bir prestij göstergesi olarak zengin üst sınıfın çok yüksek bedeller ödeyerek satın alabildikleri bir yaşam tarzıdır.

Günümüz tüketim toplumları statünün, prestijin ve seçkinliğin bir göstergesi olarak güvenli sitelerin sunduğu yaşam tarzına talip olmaktadır. Tüketim toplumunun bu talebi yeni konut projeleri için de anahtar kavramlar olarak görülmekte ve konut üzerinden gösteriş ve lüks bir karşılık bulmaktadır. Kentli birey prestij, statü ve gösteriş ihtiyaçlarının karşılanması adına güvenli sitelerin sınırlarına tabi olmakta ve var olan kuralları sorgulamadan kabul etmektedirler. Barınma ihtiyacına ek olarak sunulan yaşam tarzı ve statü imkânı kentin karmaşasında kendi gerçekliği ile var olmamış kentli bireye yeni bir var olma imkânı sunmaktadır.

Güvenli sitelerin yaygınlaşmasında kent karşıtı söylemin rolü büyüktür. Kentin fiziksel şartlarının kısıtlı olması, nüfus açısından kentin çok kalabalık olması, kente dışarıdan gelen göçler, trafik ve hava kirliliği; kentten ayrılarak bu problemlerin dışında bir yaşam tarzı imkânı sunması nedeni ile güvenli sitelerin cazibesini artırmaktadır. Kentin

içindeki bu arınmışlık kentli bireyin güvenli siteleri olan rağbetini artırmaktadır. Kentten bu arınmışlık site sakinine huzur ve mutluluk vadetmekte ve site sakininin de huzurun ve mutluluğun kaynağını güvenli sitelerde bulmasına neden olmaktadır. Sitelerde yaşayan bireyler için kent merkezi artık yaşanmaz, karmaşık ve problemler yumağıdır. Bütün bunlardan uzaklaşmanın ve bu problemler ile yüzleşmemenin yolu, önce barınma ihtiyacının korunaklı sitelerden karşılanması ile mümkündür.

Güvenli sitelerin ayrıştırıcı ve site sakinlerini biçimlendirici kuralları siteye olan aidiyetinde artmasına katkıda bulunmaktadır. Sokak ve mahallenin belirsizliğinden uzak, kurallar ile çevrili bir alanda yaşanan sosyalleşme site sakini için güven ve huzurun kaynağıdır. Kentin kaosu içerisinde elde edilemeyen huzur, korunaklı mekânların sağladığı imkânlar ile gündelik yaşamın vazgeçilmez ihtiyacı olarak belirmiştir. Tehlikelerle dolu bir kent yaşamından uzaklaşarak yeşil alan ve sağlanan diğer imkânlar ile yaşamını sürdüren kentli birey steril bir dünyada problemlerden uzak bir yaşam sürmektedir.

Güvenli siteleri kent içinde sosyal ekonomik ve kültürel ayrışmayı destekleyici bir özellikte varlığını devam ettirmektedir. Büyük kentlerde bu tarz kapalı alanların sayısı arttıkça kent içinde yaşayan bireyler kendi sterilize dünyaları içinde ötekenden bihaber yaşamını sürdürmektedir. Ötekenden ayrıkı sterilize hayatlar ve bu mekânlara sahip olmanın verdiği sembolik değer kent içinde

güvenli siteleri cazip hâle getiren temel faktörlerdir. Bu tip sitelerin varlığı ekonomik sistemin gelmiş olduğu boyut ile doğrudan ilişkilidir. ■

KAYNAKÇA

Akyol Altun, D. (2010). “Kapalı Konut Siteleri ve ‘Mahalle’ Kavramı.” *İde- alKent* (2), 216-244.

Alver, K. (2013). *Siteril Hayatlar: Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenli Site- ler* (3. baskı). Ankara: Hece Yayınları.

Köse, B. (2020). “Kentsel Mekânda Sosyoekonomik ve Mekânsal Ayrışmaya Güvenli Sitelerden Bakma.” *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilim- lerde Diyaloglar*, 13 (1), 154-180.

Payam, M, M. (2018). “Emniyet, Güven- lik, Kent Emniyeti ve Kent Güvenliği: Kavramsal Bir Analiz.” *Avrasya Terim Dergisi*, 2018, 6 (1), 15-25.

Tekeli, F ve Keş, İ. (2024). “Güvenli Site- de Yaşam: Kentin Kaosundan Site- nin Güvenliğine Sığınmak.” *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 27 (1), 44-60.

Suriyeli Göçmenler, Ötekileştirme ve Şehrin Güvenliği

*Mahşere üç gün sonra, birbirlerine tökezlemekten ve tökezlenmek-
ten sakınan adımlarla, darmadağın ama sımsıkı bir dayanışma
içinde girdiler. Eminönü'nden halat alan Adalar vapurunun düdüğü,
İsrafil'in sur'ası oldu... Gökyüzü mavi değildi. Güneş pekâlâ Batı'dan
da doğmuş olabilirdi.*

Alev Alatl/İşkenceci

Aylin Yonca Gençoğlu

Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Göç; hem göç eden hem de göçü kabul edenler tarafından tehlike ve tehditlerle dolu, bilinmeyen bir dünyaya adım atmak anlamını taşır. İnsanoğlunun en temel karakteristiklerinden birini güven ve emniyet içinde olmanın arayışı oluşturur. Kendini güven ve emniyette hissetmenin yolu belirsizlikleri ortadan kaldırmaktan, bilinmeyeni bilinir hâle getirmekten, başka bir ifade ile öngörülebilir bir dünyada yaşamaktan geçer. Zira bilinmeyen, farklı ve/veya

yabancı olan her şey, öngörülemez belirsizlik alanları üreterek yaşamı emniyet içinde sürdürmenin imkânlarını ortadan kaldıracak potansiyel bir tehdit niteliği taşır. İnsanoğlunun tanıdığı ve bildiği mekânlardan, davranış örüntülerinden ve ortaklaşa olarak paylaştığı inanç ve değerlerden oluşan bir sosyokültürel dünyayı inşa etme çabası bu durumun tezahürlerinden biridir. Aynı dili konuşmak, benzer gündelik yaşam pratiklerine sahip olmak, ortak bir kimliği paylaşmak gibi özellikler; yabancı olanı tanıdık, farklı olanı benzer,

farklı, yabancı hatta öteki olanların bir diğerine tehdit olmaktan çıktığı sosyokültürel mekânlar olarak karakterize olurlar. Şehirler bu karakterlerini koruyabildikleri ölçüde güven ve emniyet hüküm sürmeye devam eder. Bir şehrin güven ve emniyet içindeki düzenine en önemli tehdidi oluşturan faktörlerden birini de göç oluşturur. Süreç hem göç eden hem de göçü kabul eden şehir sakinleri için oldukça zordur. Göç edenler açısından içinde sosyalleştiği, bildiği, tanıdığı bir dünyadan bambaşka bir dünyada var olma savaşını

Göç; hem göç eden hem de göçü kabul edenler tarafından tehlike ve tehditlerle dolu, bilinmeyen bir dünyaya adım atmak anlamını taşır. İnsanoğlunun en temel karakteristiklerinden birini güven ve emniyet içinde olmanın arayışı oluşturur. Kendini güven ve emniyette hissetmenin yolu belirsizlikleri ortadan kaldırmaktan, bilinmeyeni bilinir hâle getirmekten, başka bir ifade ile öngörülebilir bir dünyada yaşamaktan geçer.

öngörüleemeyeni öngörülebilir hâle getirerek güven içinde bir arada yaşamaya imkân sağlar.

Şehirler; bambaşka kültür, yaşam tarzı ve kimliklere sahip, ayrı toplumsal tabakalardan gelen, birbirine yabancı çok sayıda insanın farklılıklarıyla bir arada yaşadığı mekânlardır. Çünkü şehirler sakinlerine şehre özgü kültür, yaşam pratikleri ve kurumsal mekanizmalarla işleyen düzenli bir sosyal dünya sunar. Böylece

ihativa eden travmatik bir deneyimdir. Zira hiç bilmediği, bilmediği için öngöremediği, belirsizliklerle dolu, ürkütücü ve güvensiz bir dünyaya adım atar göç eden. Benzer bir durum göçü kabul eden şehir sakinleri için de geçerlidir. Göçmenlerin şehre gelişi; bilinmeyen, yabancı, ötekinin ve tehlikeli olanın emniyet içinde olduğu dünyaya nüfuz ettiği bir tehdittir. Bu karşı karşıya gelmenin şehrin emniyetini riske atmadan üstesinden gelebilmek ancak tanışıklığı yeniden üretebilmenin

mekanizmalarını inşa edebilmekle mümkündür. Göç olmadan da belirsizliklerle dolu, günümüzün modern mi yoksa postmodern mi olduğunu dahi bilmediğimiz dünyasında bunu başarabilmek ise oldukça güçtür.

Göç, farklı kimlik ve kültürleri karşı karşıya getirir. Her kimlik diğerini öteki yani kendinden olmayan olarak tanımlar. Her bir kesim diğerini tanıdığı ve anladığı, farklı olanı insan olarak gördüğü ölçüde karşıdakinden emin olur. Böylece farklı kimlik ve kültürlerin bir arada ve emniyet içinde yaşama pratikleri inşa edilebilir. Ters durumda ise öteki, bilinmeyi yani tehlikeli olanı temsil edeceği için emniyet içinde bir arada yaşama mekanizmalarını tehdit eder hâle gelir. Ötekini tanımamak ve anlamamak beraberinde ötekileştirmeyi de getirir. Ötekileştirme, kimliğinin temel bir unsuru nedeniyle kendisi gibi olmayanı, ontolojik bağlamda/insan olma bağlamında eksik/aşağı görme ve buna göre davranma şeklinde tanımlanabilir. Bazen göçmen olma, bazen Türk olma, bazen kadın olma, bazen sakat olma, bazen şişman olma vb. toplumsal ya da bireysel özellikler üzerinden ötekileştirilir insanlar. Çünkü farklıdır, farklı olan bilinmeyendir, bilinmeyen ise tehlikelidir. Karşı tarafta ise ötekileştirilen, aşağılanan kişi kimliğinin risk altında olan unsuruna daha da fazla sarılacaktır.

Şehre yabancı olan göçmen ötekileştirildiği süreçte her şeyi kusur olacaktır. Yediği yemek, derisinin rengi, giyimi kuşamı, oturması kalkması... Hatta kötü olan her durumun ana müsebbibi olacaktır. Ötekileştiren tarafından günah keçisi ilan edilecek ve varlığı mahkûm edilecektir. Diğer taraftan bir bakışı yeter ötekileştirenin ötekileştirilene. İşte o bakışla ötekileştirildiğini anlayan göçmen de ötekileştirme döngüsüne dâhil olur. O da ötekileştireni ötekileştirmeye başlar. Bu karşılıklı aşağılanma döngüsü karşılıklı öfkeyi doğurur ve iki kesimin birbiri için birer düşmana dönüşmesinin vesilesi hâline gelir. Ortaya çıkan düşmanlık ve öfkenin kime karşı, ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağı ise belirsizdir. Öfke bir kere yerleştiğinde anlamlı ya da anlamsız her vesile ile daha güçlü ve keskin bir düşmanlığa hayat verecektir. Uçurum her seferinde daha da derinleşir.

Ötekileştirme, iki farklı topluluğun/kimliğin/aidiyetinin bir arada yaşama olanaklarını tehdit eden ve şehrin güvenli ortamını zehirleyen yeni düşmanlıklar üretme potansiyeli taşır. Birbirinden emin olma duygusunun verdiği huzuru ortadan kaldırır, tedirginlikler üretir, düşmanlaştırır. Bir arada yaşama kültürünün inşası önünde kocaman bir set oluşturur. Güvensizlik, tehlike algısı, tedirginlik ve düşmanca duygular bir kere yeşer-

Göç, farklı kimlik ve kültürleri karşı karşıya getirir. Her kimlik diğerini öteki yani kendinden olmayan olarak tanımlar. Her bir kesim diğerini tanıdığı ve anladığı, farklı olanı insan olarak gördüğü ölçüde karşıdakinden emin olur. Böylece farklı kimlik ve kültürlerin bir arada ve emniyet içinde yaşama pratikleri inşa edilebilir.

meye başladığında şehrin balta girmeyen, hayaletler ve korkunç yaratıklarla dolu bir ormana dönüşmesi işten bile değildir. O korkunç hayaletler ve canavarlar, ormana dönüşen şehrin ağaçlarını da küçücük bir kıvılcımla yakacak kadar kuruturlar.

Anadolu tarih boyunca göç alan bir coğrafi bölge olmuştur. Tam da bu nedenle Anadolu şehirlerinde ev sahipleriyle göç edenler birbirlerini ötekileştirmeden emniyet içinde bir arada yaşayabilmenin sosyokültürel mekanizmalarını her yeni göçte yeniden inşa ederler. Son yıllardaki Anadolu şehirlerine doğru yaşanan Suriyeli göçü ise bu durum açısından bir istisna teşkil edecek sosyokültürel süreç ve mekanizmalar üretme potansiyeli sergilemekte, ötekileştirmeyi ve çatışma alanlarını besleyen süreçler inşa etmektedir.

Suriye'den Türkiye'ye yaşanan ve yıllardır devam eden göç süreci, Suriyelilerin kendi vatanlarında güven ve emniyet içinde yaşama imkânlarının ortadan kalkmasının bir sonucudur. Suriyeli göçü dostun ya da düşmanın kim olduğunun bilinmediği; kim tarafından atıldığı belli olmayan bombaların yıkım üstüne yıkım getirdiği; yaşlı, genç, kadın ya da çocukların her an ölümle burun buruna olduğu bir kaos ve çatışma ortamından kaçışın adıdır. Göç eden Suriyeliler Türkiye'nin farklı şehirlerine dağılmış, bu şehirler ve sakinleri başlangıçta onları misafir olarak kabul etmiş ve onlara kucak

açmıştır. Ancak göçün hızı ve yoğunluğu arttıkça, süresi uzadıkça işin rengi değişmiş ve tehlikeli bir hâl almaya başlamıştır. Şehirlerin sakinleri için Suriyeliler misafir olmaktan çıkmış, şehirlerin belli mahallelerinde göçmenler giderek daha görünür hâle geldikçe Suriyelilerle birlikte yaşama imkânlarını ortadan kaldıran ötekileştirme mekanizmaları devreye girmiştir. Ötekileştirme derinleştikçe şehir sakinleri için Suriyeliler, şehirleri ve kendi geleceklerinin güven ve emniyeti açısından bir tehdit hâline gelmeye başlamışlardır. Bu durumu ortaya çıkaran sosyokültürel süreçleri, birbiriyle ilişkili ve biri bir diğerini besleyen iki ana faktör üzerinden ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, yıllar süren hızlı ve yoğun göçün beraberinde getirdiği nesnel sorunlardır. İkincisi ise nesnel koşullardan kopuk olan, gerek gündelik hayatta gerekse medyada yayılan yalanların inşa ettiği algı dünyasıdır.

Suriyeli göçmenleri ötekileştirme süreçlerini besleyen en önemli nesnel koşullardan biri dil baremidir. Aynı dili konuşmak; farklı toplumsal kesimlere birbirini tanıma, anlama ve yeni etkileşim mekanizmalarını inşa etme imkânı verecek belki de en temel unsur olarak kabul edilebilir. Bir şehrin yerleşik sakinleriyle göç edenlerin aynı dili konuşamıyor olması ötekileştirici tutumların yaygınlaşarak derinleşmesine yol açar. Bu nedenle aynı dili konuşma imkânından yoksun Suriyelilerle Türkler gündelik hayatın sıradan faaliyetlerinde bile bir araya

Anadolu tarih boyunca göç alan bir coğrafi bölge olmuştur. Tam da bu nedenle Anadolu şehirlerinde ev sahipleriyle göç edenler birbirlerini ötekileştirmeden emniyet içinde bir arada yaşayabilmenin sosyo-kültürel mekanizmalarını her yeni göçte yeniden inşa ederler. Son yıllardaki Anadolu şehirlerine doğru yaşanan Suriyeli göçü ise bu durum açısından bir istisna teşkil edecek sosyokültürel süreç ve mekanizmalar üretme potansiyeli sergilemekte, ötekileştirmeyi ve çatışma alanlarını besleyen süreçler inşa etmektedir.

gelip iletişim kuramamakta, ortak bir sosyokültürel ortamı paylaşamamaktadır. Şehrin meydanlarında, sokaklarında, çarşılarında pazarlarında farklı bir dilin duyulur ve görünür hâle gelmesi şehrin eski sakinleri için tedirgin edici bir hâl almaktadır.

Bunun en tipik ve somut örneklerinden biri Suriyelilerin yoğun olduğu bölgelerdeki Arapça tabelalardır. Arapça tabelaların varlığı, bir zamanlar güven ve emniyet içinde yaşanan mekânların giderek yabancı ve tehlikeli olanın istilasına uğradığı duygusunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Oysa dilini bilmedikleri bir şehirde var olma savaşı veren Suriyeli göçmenler için bu tabelalar; tanıdık olanın, dolayısıyla güven içinde olabilme duygusunu yaşama imkânının var olduğunun en somut temsilidir. İşte bu çelişki iki kesimin ve özellikle Suriyelilerin giderek daha da kendi içine kapanmasına yol açmaktadır. Böylece aynı dili konuşanlar gündelik hayatın tüm faaliyetlerini kendi içlerinde sürdürmeye başlarlar. Şehirler; Suriyeli çocukların ve gençlerin sokak aralarında, park ve bahçelerde, oyun alanlarında gruplaştığı, yetişkinlerin sadece kendi dillerini konuşanlarla komşuluk ilişkileri kurdukları ya da yalnızca birbirlerinden alışveriş ettikleri manzaralarla doludur. Bu manzaraların ötekinin düşmanlaştırılmadığı bir ortamda güven ve emniyeti tehdit edecek çatışma alanları üretmesi beklenmez. Ancak süreç gerçeklikle bir bağı olmayan önyargılarla beslendiğinde ötekileştirmenin zehirli iklimi harekete geçer, çatışmalara yol açacak düşmanlık tohumları için uygun bir zemin ortaya çıkar.

Bugün nesnel bir karşılığı olmasa da geniş halk kesimlerince en yaygın olan yanlış algılardan biri Suriyelilerin dil öğrenmek istemediği önyargısıdır. Oysa gerçekte otuzlu yaşlardan sonra yeni bir dil öğrenmek oldukça zor, hatta imkânsıza yakındır. Suriyeli yetişkinlerin büyük bir bölümünün Türkçe konuşmamasının altında yatan temel neden budur. Şehir halkının Suriyelilerin yıllardır Türkiye’de yaşamalarına rağmen Türkçe öğrenemelerini yadırgaması doğaldır. Ancak medyasından akademisine, okul idarecisinden öğretmenine bu alanda uzman olanlar bu önyargıyı besleyecek bir tutum sergilediklerinde meselenin gidişatı değişir. Bu aktörlerin bile söz konusu önyargıyı gündelik hayatlarında dile getirmeleri diğerlerini de etkiler. Böylece gerçeklikle hiçbir bağı olmayan bir önyargı, gündelik hayatın tüm alanlarına sızar. Suriyelileri ötekileştirmenin “haklı” gerekçelerinden biri hâline gelir. Motto şöyle benimser: “Suriyeliler ekmeğini yedikleri toplumun dilini bile hor görüyor.” Böylece düşmanlık tohumlarından biri yeşermeye yüz tutar. Zira dil bir kimliğin en temel unsurunu oluşturur.

Türkiye’ye Suriyeli göçünün en somut sosyokültürel gerçeklerinden bir diğeri göç edenlerin büyük bir kısmının sosyoekonomik düzeyi düşük tabakalardan geliyor olmasıdır. Bu nedenle şehirlerde sosyoekonomik açıdan alt tabakalarda yer alan toplumsal kesimlerin yaşadığı bölgeler Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı mekânlar hâline gelmiştir. Bu durum göçmenlerin söz konusu bölge sakinleri açısından bir tehdit olarak algılanmasının temel unsurlarından birini teşkil eder. Bir tarafta zaten yoksul ya da çatışma ortamı

nedeniyle varlıklarının önemli bir kısmını ülkesinde bırakmak zorunda kalmış, aile üyelerinden çoğunu savaş koşullarında kaybetmiş, yardıma muhtaç Suriyeliler vardır. Diğer tarafta ise kendi ülkesinin sosyoekonomik kaynaklarından en küçük payı alanlar bulunmaktadır. Bu insanlar eğitimden istihdam olanaklarına zaten çok kısıtlı olan sosyoekonomik kaynaklara sahiptir. Kendilerine sosyoekonomik açıdan güvenli bir gelecek kurmanın zorlu mücadelesini vermektedir. Zaten oldukça kısıtlı olan kaynaklarını göç edenlerle paylaşmak zorunda kalmak onlar açısından doğal bir tehdit hâline gelir. Başlangıçta özellikle aynı dine inanmanın vereceği dayanışma duygularıyla, misafirperverlik ve komşuluk gibi değerlerle aşılabileceği düşünülen bu sürecin önüne yıllar içinde ciddi engeller inşa edilmiştir.

Söz konusu engellerin inşasında yine gerçeklikle hiçbir bağı olmayan önyargılar temel harcı oluşturmıştır. Yardım ve istihdam olanaklarının sadece Suriyeliler için seferber edildiği, Suriyelilerin okullara sınavsız alındığı, sağlık hizmetlerinde onlara öncelik verildiği gibi gerçek dışı, kulaktan dolma haberler Suriyeli göçmenlere ilişkin gerçeğin üstünü örter. Bu süreçte etkili aktörler, ötekileştirmenin ne anlama geldiğinin farkında olmayan, esnafından memuruna gerek kamu gerekse özel sektörde bir vesileyle hizmet verenlerdir. Söz konusu aktörler, Suriyelilerle yaşamış oldukları

olumsuz deneyimleri -ki bunların yaşanması kaçınılmazdır- ya tüm Suriyelilere genelleme ya da sadece Suriyelilerle ortaya çıkabilecek bir durum olarak anlamlandırma eğilimindedir. Zira ötekileştirmenin en temel mekanizmalarından biri genelleştirme, diğeri de indirgemedir. Örneğin, savaşın/göçün ilk dönemlerinde sınav sonuç belgesi olmadan bir Suriyeli öğrencinin kaydını tıp fakültesine yapmak zorunda kalmış bir memur; bu istisnai durumu genel bir durum gibi çevresine anlatırken gerçeklikten koptuğunun, Suriyelileri ötekileştirip düşmanlaştırdığının farkında bile değildir. Bu türden yanlış anlamaların ve/veya önyargıların gündelik yaşamın yüz yüze ilişkilerinde dalga dalga yayılmasıyla çatışmanın fay hatları üretilir. Deprem faciasının ilk günlerinde medyada bir canlı yayın esnasında “Suriyeliler yıkıntıları yağmalıyor” yalanının dolaşıma sokulması vb. durumlarla söz konusu fay hatları giderek daha da derinleştirilir. Düşmanlık tohumlarından bir diğeri daha toprağa ekilmiştir.

Türkiye’ye göç eden Suriyelilerle ilgili bir diğer gerçek onların doğum oranlarının oldukça yüksek oluşudur. Ancak bu durum doğaldır ve geçici bir nitelik taşıma potansiyeline sahiptir. Sosyal bilimlerde bilinen bir kural vardır: Sosyoekonomik seviye düştükçe doğum oranları artar, yükseldikçe doğum oranları azalır. Hele ki insanın fiziki varlığının devamını tehdit eden savaş

koşullarının ardından doğum oranlarının en yüksek seviyeye gelmesi beklenir. Suriyelilerin doğum oranlarının yüksek olması bizlere saçma ve mantıksız gelir. Oysa bundan yirmi otuz yıl öncesinde doğum oranları açısından benzer bir durumda olduğumuz, Suriyelilerin gelecekte ümitleri arttıkça, yaşam şartları iyileştikçe doğum oranlarının da azalacağı kimsenin aklına gelmez. Diğer taraftan Türkiye'nin bugün düşük doğum oranları nedeniyle demografik gücünü kaybetme riskiyle karşı karşıya olduğunun hemen herkes farkındadır. Bu durum Suriyeli göçmenlerin yüksek doğum oranlarının daha da büyük bir tehdit olarak algılanmasına yol açar. Doğan her Suriyeli çocuk, mevcut ve gelecekteki sosyoekonomik kaynaklara el koyacak potansiyel bir risk olarak görülmeye başlanır. Bu konuyu işleyen bir kısa film sosyal medyada yayımlanmaya başladığı andan itibaren düşmanlığın belki de en hızlı büyüyecek ve en riskli tohumu da toprağa düşmüş olur.

Ötekileştirmenin normalleşmesi ve genelleşmesi ile ekilen düşmanlık tohumları, bugün Türkiye şehirlerini bir şiddet sarmalına sokabilecek gettolaşma sürecini de doğurmuştur. Suriyelilerin yoğun bir şekilde yaşadığı mahallelerde şehrin egemen kültüründen izole

alt kültürlerin hâkim olduğu gettolarda yoksulluk ve suçun bir kısır döngü hâlinde yeniden üretildiği bir sürecin taşları adım adım döşenmektedir. Yıllar içinde kısa bir metin içinde anlatılamayacak kadar çok düşmanlık tohumu toprağa ekilmiş, birlikte yaşama kültürünün kökleri kurumaya yüz tutmuştur. Artık kuruyan bu ağacın tek bir kıvılcımla büyük bir yangınla kül olmasına yol açacak koşullar büyük ölçüde olgunlaşmış görünmektedir.

Geriye sadece nefret söylemlerinin ve ırkçılığın normalleşmesi kalır. ırkçılık, kimliğin hasım olarak kabul edilen öteki üzerine inşa edilmesiyle hayat bulan, modern ve Batı'ya ait bir olgudur. ırkçı için öteki, insan olma bakımından kendinden aşağı bir konumdadır. Zira ırkçı ötekinin üzerine basarak kendi kimliğini kurar. İnsan olarak görmediği ötekinin haklarının olduğunun farkına bile varmaz. ırkçı, bu nedenle hasım olarak gördüğü toplumu yok etmek üzere harekete geçtiğinde bizzat kendi toplumunu yok edecek süreçlerin ana aktörü hâline gelir. Ötekinin kimliğine saldırırken kendi kimliğinin referans kodlarını çözerek yerine Batı'nın referans kodlarını yerleştirir. Dolayısıyla gerçekte ötekinin değil ait olduğu toplumun kimliğini tehdit

Tüm bunlar Suriyelilerin gerçek hikayelerini vicdanlı gözlerden bile gizlerken, karşılıklı korku ve tehdit algısını güçlendirir. Vicdani ve insani duyguları, birlikte yaşamının imkânlarını inşa eden kadim Anadolu kültürünü besleyen kaynakları kurutur. Bizleri, söndürülmesi imkânsız bir yangını başlatacak bir kıvılcımı korkuyla bekler hâle getirir. Şehirlerimizin güven ve emniyet iklimini yok etmek üzere pusuda bekler...

eder. ırkçı; yaşadığı şehri ormana çevirmekle kalmayan, ormana çevirdiği şehri de yakıp kül edecek olan ilginç

bir tiptir. ırkçı gerçek bir kötü müdür? Çoğunlukla hayır. Kötülüğün pençesinde olduğunun farkında bile değildir. Tam da bu nedenle sokaktaki kediye kıyamazken yolda yürürken öldürülen Suriyelinin bunu hak ettiği duygusundan kurtaramaz kendini. Böylece ırkçılıkla da beslenen Suriyelileri ötekileştirme mekanizmaları biz kız çocuğunun tacize uğradığı söylentisiyle başlayan bir şiddet dalgasını doğurmaya muktedir olur.¹ Tüm bunlar Suriyelilerin gerçek hikayelerini vicdanlı gözlerden bile gizlerken, karşılıklı korku ve tehdit algısını güçlendirir. Vicdani ve insani duyguları, birlikte yaşamının imkânlarını inşa eden kadim Anadolu kültürünü besleyen kaynakları kurutur. Bizleri, söndürülmesi imkânsız bir yangını başlatacak bir kıvılcımı korkuyla bekler hâle getirir. Şehirlerimizin güven ve emniyet iklimini yok etmek üzere pusuda bekler...

¹ Kayseri'de başlayan şiddet olaylarının altında yatan sosyokültürel süreçler için bkz. Karaarslan, F.; Gençoğlu, A. Y. (2019). Suriyeli Göçmenlerle Birlikte Yaşamak: Kayseri'de Sivil Politik Aktörlerle Suriyeli Göçmenler Üzerine Nitel Bir Analiz, Ankara: Tezkire Yayıncılık.

Emin Şehrin Ekonomisi: Emanete İhanet Etmemek/ Borç

Yasemin Demirel

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
Doktorant, yasdem2@gmail.com, ORCID: 0000-
0002-0571-3988.

Şehir, insanlardan oluşur. Bir şehri imar eden de tahrip eden de insandır. İçinde yaşamak için evler inşa eder. Bir arada yaşamak için içinde bakkalı, camisi ve çeşmesi olan mahalleler kurar. Mahallede yaşayan insanlar bir kültürü, aidiyeti ve güveni paylaştıkça bu mahalleler dayanışmayla gelişir. Dayanışma ruhu sokaklardan mahallelere, mahallelerden şehre yansır. Birinin bir ihtiyacı varsa önce o sokakta bulunan eş dost sonra mahalleli koşar, yeri geldiği zaman kan bağı aratmaz. Herkesin birbirini tanıdığı, kolladığı ve yardımlaştığı bir mahalleye, bir şehre dönüşür orası. Dayanışma ruhunu hissedebileceğiniz bir mekân... Böyle bir mekân tasavvurunda zorda kaldığınızda nereye gidersiniz ya da size yardıma ilk kim koşar?

Şehrin oluşturduğu dayanışma ruhu iktisadi yapısını da etkiler. Karz-ı hasen de bunlardan birisidir. Karz-ı hasen, İslam dininde karşılıksız ve faizsiz, Allah'ın rızası dışında herhangi bir menfaat beklentisi olmaksızın verilen borçtur. Bu tür bir borç, ihtiyacı olan kişilere

destek olma amacı taşıyarak sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlar. Bu borç karşılığında borçludan herhangi bir menfaat talep edilmez. Sadece, ödeme imkânına sahip olduğunda borcun ana tutarını ödemesi beklenir. Ödeme imkânı olmazsa da borcun karşılığı Allah'tan beklenir. Kuran-ı Kerim'de 12 farklı ayette borç vermenin güzel bir borçlanma olduğu, Allah'a borç verildiği ifade edilmektedir.

“Kimdir Allah’a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir. Ancak O’na döndürüleceksiniz.” (Bakara suresi / 245. ayet)

Karz-ı hasen, Allah için borç vermek, darda olana yardım eli uzatmaktır. İslam’la ortaya çıkan bu dinî ve iktisadi dayanışma biçimi geçmişten günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde, bu uygulama ve bilinç yok denecek kadar az olsa da varlığını sürdürmektedir. Bireylerin arasında gerçekleşen bu uygulamanın kurumsallaşan şekilleri de vardır. Faiz ödememek için iş adamlarının kurduğu fonlar, gençlerin evlenmesine yardımcı olmak için vakıfların kurduğu fonlar ve hastalıkların tedavisinde kullanılmak üzere oluşturulan fonlar karz-ı hasen sandığıdır.

Karz-ı hasen uygulamasını bilmeyen, bu uygulamadan bağımsız sosyal ilişkiler bağlamında gerçekleşen borç ilişkileri de mevcuttur. Borç, bireyin sosyal sermayesini kullanarak daha sonra ödemek üzere birinden ödünç aldığı emanettir. Sizi seven, size güvenen, zor durumda kalmanızı istemeyen sevdiklerinizin

Tefeci ve Karısı (Quentin Massys)

size parasını emanet etmesidir. Borç çoğunlukla ilk olarak parayı akla getirirse de bu bir eşya ya da ziynet de olabilir. Borç alınan nesne ne olursa olsun temelinde onun bir emanet olduğu ve sahibine geri iade edilmesi gerektiği vardır. Borç veren de zaten bunu bilebileceği kişilere borç vermektedir. Borcun aktörleri olan borç veren ile borç alan arasında sosyal bir ilişki vardır. Bu aktörler arasında daha önce bir borç deneyimi olmuştur ve bu deneyimden yola çıkarak tekrar borç verir veya vermez. Böyle bir deneyimin olması durumunda ise borç vereceği kişiye dair bir izlenimi vardır. Borç vereceği kişinin güvenilir olması ki kendisiyle bir borç deneyimi olmasa da başkasıyla böyle bir deneyimde bulunup bulunmamasına bakar. Bir diğeri ise ödemeyi nasıl yapacağına

dair bir kanaatinin olmasıdır. Çalışıyor olması ya da bir yerden gelecek parasının olması gibi borcu nasıl alacağıyla ilgili bir öngörüsü olur. Bu kriterlere göre kişi borç verip vermeyeceğine karar verir.

Borç verenin borç alana emanet ettiği tek şey para ya da maddi karşılığı olan bir nesne değildir. Ona emanet ettiği asıl değerli olan şey güven duygusudur. Güven, insanın iç dünyasında derinlere kök salmış bir duygudur. Birine ya da bir şeye güven duymak kalbinizi teslim etmek gibidir. Belirsizlik durumlarında rahatlatan ve varoluşu kolaylaştıran bir bağlantıdır. Birisine güven duymak, kendinizi güvende hissederken o kişiye karşı kırılganlığınızı ortaya koymak anlamına gelir. Bu duygu insanlarla olan ilişkilerimizde

Tefeciler (Quentin Massys)

temel bir bağıdır. Çünkü güven duygusunun temelinde dürüstlük ve sadakat bulunur. Bunların birinin ya da tamamının olmaması güven duygusunu yok eder. Güven duygusu kurulduğunda ilişki güçlenirken, bir kez bile sarsılması durumunda ilişki zarar görür. Güven bağı; kişinin diğer kişilerle ilişkisini şekillendiren, akıl ve kalp arasındaki dengedir. Borç veren, parasını alamadığı takdirde hem parasını hem de güvenini kaybeder. Bu yüzden borç verme sadece maddi bir süreç değil aynı zamanda duygusal bir süreçtir. Borç veren, hem verdiği borcu alamama ihtimaline karşı hem de güveninin kırılmaması için borç ilişkisini teminat altına alarak sözleşme/senet yapma hakkına sahiptir. Böylece hem parasını hem sosyal ilişkisini garanti altına almış olur.

Senet; borcun miktarını, ödeme tarihini, varsa borca dair diğer ayrıntıları içermekle birlikte borç ilişkisini kayıt altına alarak kişilerin haklarını karşılıklı olarak korumaktadır. Mezo-potamya’da kil tabletlerin üzerine

yazılan borçlar günümüzde iktisadi sistemin gelişmesiyle birlikte yasal yaptırımları olan yazılı belgelere dönüşmüştür. Bu da geçmişten günümüze borçlanmanın hayatımızda önemli bir yeri olduğunu ortaya çıkarmaktadır. İslam’da da borcun kayıt altına alınması ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Kuran-ı Kerim’de borcun kayıt altına alınması gerekliliği şu hükümle ortaya konulmuştur.

“Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah’ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah’tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, aklı ermeyen, veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit

Borç verenin borç alana emanet ettiği tek şey para ya da maddi karşılığı olan bir nesne değildir. Ona emanet ettiği asıl değerli olan şey güven duygusudur. Güven, insanın iç dünyasında derinlere kök salmış bir duygudur. Birine ya da bir şeye güven duymak kalbini teslim etmek gibidir. Belirsizlik durumlarında rahatlatan ve varoluşu kolaylaştıran bir bağlantıdır.

tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adaletle daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Yazana da,

Birinin bir ihtiyacı varsa önce o sokakta bulunan eş dost sonra mahalleli koşar, yeri geldiği zaman kan bağını aratmaz. Herkesin birbirini tanıdığı, kolladığı ve yardımlaştığı bir mahalleye, bir şehre dönüşür.

şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah’a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Bakara suresi, 282. ayet)

Borcun kayıt altına alınmasının emredilmesi ve hükmün detaylarıyla verilmesi İslam’ın borç ilişkisine verdiği önemi ortaya koymaktadır. Ayet; adalet, güven ve şeffaflığı vurgulayarak, borcun aktörleri arasındaki ilişkiyi düzenleyerek bu ilişkilerin toplumsal olarak da devamlılığına katkı sağlamaktadır. Borç ilişkileri tarafların haklarını gözeterek sürecin hukuki bir düzlemde kayıt altına alınması ve toplumsal dayanışmanın sağlıklı bir şekilde işlemesi için önem arz etmektedir. Yazılı belge ve şahitlerin olması, yalnızca borcun aktörleri arasındaki güveni pekiştirmekle kalmayarak toplumsal ilişkilerin rasyonel bir

Şehrin oluşturduğu dayanışma ruhu iktisadi yapısını da etkiler. Karz-ı hasen de bunlardan birisidir. Karz-ı Hasen, İslam dininde karşılıksız ve faizsiz, Allah’ın rızası dışında herhangi bir menfaat beklentisi olmaksızın verilen borçtur.

biçimde sürdürülmesini de sağlar. Bu uygulamalar aynı zamanda modern toplumda hukuki düzenin dayanağı olan yazılı sözleşmelerin ve hukuk kurallarının temelini oluşturan toplumsal normlara da gönderme yapmaktadır. Bu sayede borç ilişkileri iktisadi bir düzenleme olmanın yanı sıra bireyler arasındaki sosyal ilişkiyi kurumsallaştırarak

toplumsal dayanışmanın sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır.

Emanetin Kurumsallaşması: Bankalar ve Borç Dinamikleri

Borç alma eylemi borcun aktörleri üzerinden gerçekleşebileceği gibi

personel müşteri ile banka arasında köprü kurar. Size borç para verip veremeyeceğine karar verir. Banka adına karar mekanizmasıdır ve o kişi bankanın cisimleşmiş hâlidir artık. Aranızda bir bankoluk yahut bir veznelilik mesafe vardır. Bazen de bu mesafe camla çevrilidir. Sizinle o mesafeden iletişim kurarak milyon hatta milyarlarca parayı size emanet edebilir eğer şartları sağlıyorsanız. Belgelere dayalıdır sizin şartları sağlayıp sağlamamanız. Sizin güvenilir olmak, dürüst olmak ve borcuna sadık olmak gibi toplumsal referanslarınıza bakmaksızın, alacağınız kredinin yeterliliğini sağlayıp sağlamadığınıza odaklanır. Çünkü kredi yeterliliğini sağlıyorsanız ister bu borcu ödeyin ister ödemeyin daha fazlasını kazanacaktır. Ödediğiniz takdirde verdiği (ana) parayı ve dahası olan faizi sizden alırken, ödemediğiniz takdirde ise teminat olarak gösterdiğiniz ipoteği sizden alır. Sağladığı para döngüsünün aracılığını üstlendiği noktada, borç verdiği müşterisinden ya faiz alarak paradan para kazanmış oluyor ya da ipotek aldığı teminatı kullanarak kâr elde etmiş oluyor. Çünkü kurumlar rasyonel yapılanmalardır. Bireyler bile iktisadi faaliyetlerinde klasik ve neo-klasik iktisat teorileri tarafından rasyonel kabul edilip *homo economicus* olarak adlandırılırken banka da *homo bankarius*'tur.

Aktörü paraya indirgeyen ve sosyal ilişkileri yok sayıp bireyi sayısal rakamlardan ibaret gören bu yapılanmadan neden mi borç alıyoruz? Bu sebeplerin en başında yüklü miktarda paranın bireyin çevresinde olmaması gelmemektedir. Bir ev ya da bir araba alacağınızda tek seferde

aktör ve kurum arasında da gerçekleşebilir. Bu kurumların başında da bankalar gelmektedir. Bankaların yaygınlaşması ve dijital bankacılık sistemlerinin gelişmesiyle son yıllarda borç alma eylemi bireyleri bankaya yönlendirmiştir.

Bankalar şehrin merkezine konumlanmış, şehrin köşe başlarından kıyısında kalan alanlarına kadar ATM'lerini yerleştirmiş, cep telefonlarımızı uygulamalarla dâhil olarak hayatımızı kuşatmış bir durumdadır. Dahası hayatlarımızı kolaylaştıran tarafını görmezden gelemediğimiz için değişen iktisadi sistemi ve hayatımızdaki sosyal ilişkileri etkileme boyutunu düşünmeksizin varlığını bize kabul ettirmiştir. Ev ve araba alırken, ihtiyaçlarımızı karşılarken,

tatile giderken, eğitim alırken, özel günlerimizi gösterişli hâle getirirken borç alabileceğimiz bir yer hâline dönüşmüştür. Banka bizim neyimiz olur sorusu belki burada akla gelmektedir, çünkü kamusal bir alan olan şehri kuşatmakla kalmayıp özel hayatımızı da çepeçevre sarmıştır.

Banka; hiç tanımadığımız, aramızda hiçbir organik bağ olmayan ve belirli saatlerde gidip borç isteyebileceğimiz bir mekândır. Şehrin merkezinde bulunan -kapısında güvenlik görevlisi olan, dolayısıyla herkesi potansiyel hırsız olarak algılayan, sıra almadan derdimizi anlatamayacağımız, hatta paraya neden ihtiyacımız olduğunu açıklamamıza rağmen belgelendirmemiz gereken- bankalar... Bankonun ardındaki hoş giyimli

Bir şehir dinî ve iktisadi dayanışma ruhunu kaybetmeye ve toplumsal ilişkileri çözülmeye başlamışsa onun getirmiş olduğu uygulamaları da kaybetmeye başlar. Karz-ı hasen uygulaması zamanla hafızalardan silinir ve insanların hayatında iktisadi bir seçenek olmaktan çıkar. Dayanışma ruhu ve Allah'ın rızasını kazanma amacının yerini bireyselcilik ve çıkara dayalı rasyonel iktisadi davranışlar alır. Borç alacak kimsesi olmayan birey; toplumsal dayanışmanın çözüldüğü, toplumsal çözümlenin arttığı bir ortamda, kurumsallaşmanın bürokratikliğini aşamazsa, tefeciden başka borç alacağı bir alternatifi kalmaz.

yüklü para alabileceğiniz kimsenin yoksa burada banka tek seçenek olarak devreye girmektedir. Bir diğer neden ise kişinin maddi durumunu kimsenin bilmesini istememesidir. Aynı zamanda toplumsal dayanışma bağlarının çözümlenmesinden dolayı borç alacak kişinin borç verecek kişiye karşı minnet duymak istememesi de başlıca nedenlerden birisidir. Çünkü borç alan kişi genelde borç verenin yaptığı iyiliğe karşı kendisine minnet duyar. Minnet, borçlu olmanın yanı sıra gönül borcudur. Kişinin iyiliğinin karşısında duyulan minnet, borç ödendikten sonra da devam eden bir süreçtir. Kişi bu süreci devam ettirmemek adına arasında herhangi bir bağ olmayan bankayı tercih etmektedir.

Peki, banka parasını neden insanlara emanet ediyor? En temelinde paradan para kazanma amacı taşıyan banka kendi sermayesi ile kurduğu

bankayı insanlardan emanet aldığı paralarla döndürmektedir. İnsanlardan aldığı emanet parayı yine ihtiyacı olan insanlara emanet ederek kendini var ediyor. Fakat borç alıp vermeyi aktörlerin gördüğü şekilde bir emanet olarak anlamlandırmıyor. Emanet kutsaldır, sahibine ulaşana kadar korunup sahip çıkılması gerektirir. Aksi takdirde emanete ihanet edilmiş olur. Borcunu ödeyemeyen de alacaklısına ve onun güvenine ihanet etmiş sayılır. Borcuna sadık olmamakla etiketlenilerek ihanetin bedeli sadakatsizlikle cezalandırılır. Fakat banka ve müşteri ilişkisinde bu durum geçerli değildir. Sosyal ilişkilerin yerini kurumsal ilişkiler aldığı için borçlunun muhatabı ya resmî belge ya da banka için iletişimde bulunan herhangi bir çalışandır.

Çevresinden borç alamayan, kredi yeterliliği olmayan ve bankaya teminat gösteremeyen kişilerin

borç almak için başvurduğu yerlerden biri de ekonominin karanlık yüzü tefecilerdir. Tefeci, el altından (kayıt dışı) yüksek faiz oranları ile borç para vermeyi meslek edinmiş kimsedir. Tefecilik, banka gibi para üzerinden para kazanma (faiz) işleyişi ile benzeşirken, hukuki düzlemde ayrılmaktadır. Tefecilik bütün iktisadi süreç ve işlemlerini kayıt dışı ekonomi ile gerçekleştirirken bankalar işlerini meşru/yasal yollarla sürdürmektedir. Dolayısıyla banka rasyonel işleyiş mekanizmasına sahiptir, süreç ve işlemler öngörülebilirdir. Fakat tefecilik irrasyonel işleyiş mekanizmasına sahip olduğu için süreçler öngörülebilir değildir. Borcun faiz oranları, borcun ödenmemesi hâlinde oluşabilecek durumlar, kayıt dışı olmanın getirmiş olduğu riskler borç ilişkisini belirsizleştirmektedir. Riskleri içerisinde barındıran bu tür borçlanma, kişinin içinde bulunduğu çaresizlik durumundan başka bir olayla açıklanabilecek bir unsur olmasa gerekir.

Bir şehir dinî ve iktisadi dayanışma ruhunu kaybetmeye ve toplumsal ilişkileri çözülmeye başlamışsa onun getirmiş olduğu uygulamaları da kaybetmeye başlar. Karz-ı hasen uygulaması zamanla hafızalardan silinir ve insanların hayatında iktisadi bir seçenek olmaktan çıkar. Dayanışma ruhu ve Allah'ın rızasını kazanma amacının yerini bireyselcilik ve çıkara dayalı rasyonel iktisadi davranışlar alır. Borç alacak kimsesi olmayan birey; toplumsal dayanışmanın çözüldüğü, toplumsal çözümlenin arttığı bir ortamda, kurumsallaşmanın bürokratikliğini aşamazsa, tefeciden başka borç alacağı bir alternatifi kalmaz. ■

At Sirtında Şehre Gittim Arabayla Köye Döndüm

Mustafa Şahin

Şehre gidiyorum.

Bir ömür gidiyorum.

Bir ömrüm daha olsa yine giderim.

Git gidebilersen, varmak ne mümkün.

Çeperlerine doğru apandisiti patlayanı da tika basa dolanı da uzaktan bir ışık oyunu, yakından bir şehrayın, içinden bir şenlik...

Bir varmış bir yokmuş, bir rüya, bir hayal şehir.

Şehre yalnız gidilir ama varılamaz.

"Bu şehir arkandan gelecektir" demiş şair.

Doğru demiş. Şair çoğu zaman eğri der, nadiren doğru söyler.

Kaçtıkça peşinizden gelir, hayat gibi, nefis gibi.

O, çıkırsız bir kuyu. İn inebilirsen, çık çıkabilirsen, var varabilirsen.

Ona inilemez, çıkılamaz, gidilemez, varılamaz.

Araba Atın Önünde

İkizpınarı'nda ya da Höyük'te ışıklarını ilk keşfettiğimden bu yana şehre, yani uzak ışıklara doğru gidiyorum. Hüviyet için Hekimhan'a babamın terkinde gitmişim. Fotoğrafçı Yahya kaç neslin suretini kayıtlara düştü de o nesiller talebe oldu, asker oldu, evlendi, vatandaş oldu, uyruk oldu, pasaport aldı. Dönüşte, babam yol üstündeki Cüzüngü/Güzelyurt kasabasının dolmuşuna bindirdi ve varınca beni bekle dedi.

F.: Dursun Çiçek

Dolmuşa ilk binişim, babamdan ilk ayrılışım, bir başıma ilk kalışım, zamanı, mesafeyi, uzağı yakını, mihrak nok-

tasını, menzili ilk hissedişim. Tekerleği, hızı, bakmayı, boşluğu, albeniyi, cazibeyi henüz bilmiyorum. Dünyanın öbür ucuna ışınlanıyormuşum gibi geldi. Biz uçuyorduk; dağlar, tepeler, dereler, tren, tünel bir bakışta geride kalıyordu. Bu işte bir yanlışlık var.

Babam atla gelecek, ben arabayla gidecektim. Olacak şey değil ama oldu. Araba atın önünde. Süvari şoförün gerisinde. Dolmuşa binince babamın bana dediğini unutmuşum. Hani ata binince bey oldum sanmış ya adam. Ben de dolmuşa binince bey oldum sandım. Dolmuş yılan gibi kayısı bahçelerinin arasında, derelerden tepelerden aşarak kıvrıldı ve hızla varacağımız yere vardı.

O zamana kadar benim için hız at demekti. Hızır'ın, Seydibattal'ın, babamın atı vardı. Babam hayrandı atına. Ona gözünün ışığı gibi bakıyordu. Biz hepimiz atı çok severdik. Büyüyünce türlü vasıtalarla uzun yolculuklara çıkacaktım. Babam daha uzunlarına. Hele annemden ve Ömer ağabeyimden sonra hiçbir yere sığmıyordu; oğulları, kızları arasında mekik dokudu durdu. Sorana "Azrail'den kaçıyorum" diyordu. Bir de "Uçak bana iyi geliyor" diyordu. Gitmek ona iyi geliyordu ama aslında hiçbir yere gitmiyor, hiçbir yere kendini bırakmıyordu. Her yere, her şehre evine, köyüne, toprağına dönmek için gidiyordu. Toprağı seviyor, şehre katlanıyordu. Bir gün herkesin köyüne döneceğine inanıyordu.

Dolmuştan iner inmez babamı aradım ama bulamadım. Yolu, yolculuğu, hızı bilmediğim gibi beklemeyi de öğrenmemiştim. Aslında aramayı da bilmiyordum ama iner inmez babamı göremeyince kasabanın içine doğru yürüdüm. Bulamadım, geri döndüm ama hem babam hem ben kaybolmuştuk. Başka başka yönlerde aradım, bulamadım. Attan hızlı bir bineği de kasabanın büyüklüğünü de idrakim almamıştı. İdrakim dedim de köy çocuğunun idrakinden ne olur? Bilmediğini sormayı bile bilmez.

Babam seher vakti atla yola çıkar, şehre varır, alacağını alır, Han'a gittiyse aynı gün, şehre gittiyse ertesi gün döner, gözümüz yollarda olurdu. Mesafeleri bilmiyorduk. Çokmuş meğer. Pek telaşlandım. Babamın varınca bekle deyişini unutmuş, acele etmiş, ne edeceğimi bilememiş, kimseye akıl sormayı akletmeden yola koyulmuş, yanlış

O zamana kadar benim için hız at demekti. Hızır'ın, Seydibattal'ın, babamın atı vardı. Babam hayrandı atına. Ona gözünün ışığı gibi bakıyordu.

yönlere gittikçe önüme yeni yanlış yollar çıkmış, çaresizliğimi elimle büyütmüştüm, babamın dediği aklımdan düşmüştü. O günkü çocuk aklımla orada kaybolan ben değildim, babamdı.

Demek babamı aramam değil, beklemem lâzımmış. Demek babamı can kulağıyla dinlemeliymişim. Bunları yapmadığıma, söz dinlemediğime ve işittiğimi kendimde tutmadığıma göre demek henüz can kulağım yokmuş. Demek şehir ve hız ve ilk kez bindiğim motorlu araç ve arabanın attan hızlı oluşu aklımın bir kısmını başımdan almış. Demek daha aklım yürütemeyeceğim kadar az ve çocuksuymuş. Demek önce dinlemeyi, sonra bakmayı, sonra görmeyi, sonra tutmayı öğrenmeliymişim.

Treni görmüştüm, dağları yara yara geliyordu. Belki ondan başım döndü de aldığım öğüdü düşürdüm. İleri gittim, geri döndüm, ara yollara girdim, kasabadan çıktım, tekrar döndüm; babamı bulamadım. Dut zamanıydı. Güzelyurt dut cenneti. Üzüm salkımı gibi dallar yarım aklımlı başımdan aldı ama duttan önce babamı bulmalıydım. Meğer babam olmam gereken yere gelmiş. Belediye binasının önüne. Dolmuşun son durağına.

Babam atından inmiş, etrafa bakmış, sormuş ama ben yokum. Bilen gören olmamış. Belediyenin hoparlörü var, duyurular anons ediliyor ama ben daha hoparlörü, anonsu bilmiyorum. Ulu ağaçların dallarından sesler geliyor, duydum, kulak da verdim, tarif edilen çocuğa rastlayıp rastlamadığımı bile düşündüm ama öyle birini görmedim. Hem söylenenlerin hepsini anlamadım. Döne döne anons edildi yine anlamadım. Nice zaman sonra ihtiyar bir kadın evinin avlusunda önce bana sorular

F.: Metin Şimşek

sordu, sonra elimden tuttu ve belediyenin önüne götürüp teslim etti babama. Dünyalar benim oldu.

İlkokul diplomama ilk fotoğrafım yapıştırıldı. Fotoğrafçıyı hatırlıyorum, iki tutam bıyığı ile çatık kalın kaşları vardı. Yıllar sonra İstanbul'da bir fotoğraf sanatçısıyla tanıştım. Kalın kabuklu, sert bakışlı, kara yağız bir adamdı. "Sayın Zeus" diye tanıttı bana Mevlana İdris. Bilinen bir fotoğraf sanatçısıymış. Nereli olduğumu sordu. Hekimhan deyince o ilk fotoğrafımı çeken pos bıyıklı ustanın çırağı olduğunu, fotoğrafçılığı ondan öğrendiğini söyledi.

Yahya usta. Onu herkes bilir. İlk fotoğraflarımızı çekerek bize diplomalarımızı verdi, bizi o vatandaş kıldı, o hüviyet sahibi etti. Memleket meseleleri konuşuluyordu. Ankara'dan gittiğimden, hükümet de henüz kurulduğundan bana da söz hakkı verildi mecliste. Türkiye'nin AB üyeliği gündemdeydi. Ortalama bir şeyler söylerken Zeus'u kızdırdığımı anlamadım. Birden "Kardeşim," dedi, "Patnos Avrupa Birliği'ne girer mi, bana onu söyle."

Gitmek ona iyi geliyordu ama aslında hiçbir yere gitmiyor, hiçbir yere kendini bırakmıyordu. Her yere, her şehre evine, köyüne, toprağına dönmek için gidiyordu. Toprağı seviyor, şehre katlanıyordu.

“Bilmiyorum” dedim ama yumruk yemiş gibi oldum. Zeus’un hıncı sana değil dediler, Ankara’ya.

İz Sür Ki Kaybolmayasın

Çok yapraklı nüfus cüzdanımla bir uyruk, bir yurt edinmiştim. Fotoğrafıma döne ürpere baktım. Hiçbir çizgim belli değildi ama o bendim. Onunla vatandaş olma, şehre gitme, okula kaydolma hakkı edinecektim. Gittim. Şehir dedikleri yerde yer gök insan. Babam bu kez “Peşimden ayrılma” dedi. İz sürmeyi bilmiyorum daha. Şehir ne karışık bir yer. Bu karmaşayı, keşmekeşi, kaosu çözmem imkânsız. Babam nasıl da çözmüş şehri. Babama hayran oldum. Yağın, tuzun, şekerin, tüpün, kumaşın, sobanın, ayakkabıcıların yerini ayrı ayrı biliyordu. Ne çok temaşa edilecek şey, ne acayip insanlar vardı.

Kışla Caddesi’nde sadece topuklarına baktığım ve izini sürdüğüm babam birden gözümünden kayboldu. Bir başka adamın izini sürdüğümü fark ettiğimde telaşla önce ileri sonra geri sonra tekrar ileriye koştum. Neyse ki babam olduğu yerde durmuş ve beni beklemiş. “Kaybolursan olduğun yerde bekle” dedi. Bu da kulağıma küpe olmalıydı ama küpeleri hep düşürdüm. Düşmez kalkmaz bir Allah. Şehirde ayak izi olmadığını, anlık bir dalgınlığın insana istikametini kaybettireceğini öğrenmem epey zaman alacaktı.

Her çocuk gibi şehri düşler, bilinmezliği arzularım. İsim, şehir, nehir oynarken harita üzerinde şehirleri, nehirleri, denizleri, uzak ışıkları hayal ederdim. Dünyayı, döngüyü, küreyi, hele denizlerin nehirlerin dökülmesini anlamazdım. Şehir hayaldi, rüyaydı, uzaktı,

F.: Dursun Çiçek

esrardı, varılamayandı. Orada birine gitsen bile nerede nasıl kalacak, nasıl tutunacaksın? Hayaller imkânlarla sınırlı. Şehrin sahipleri var. Belâlı insan çok orada. Kimin başına nasıl bir çorap öreceği belli olmaz. Azıcık yol alsan birinin ayağına basar, yiyeceğin silleinin yönünü bilemez, çaresiz ben feleğe ne diyeyim dersin.

Şehrin albenisi var kendi yok. Git gidebilirsen, ona ulaşılmıyor, varılamıyor. Çıkrıksız bir kuyu. İnilemiyor. Belki taşradan gidince öyle. Arayınca buldum dediğin bulunmuyor. İnsanın susuzluğunu gidermiyor şehir. Hangi araçla gittim? Önce yaya, sonra at sırtında, sonra Ede’nin Volvo kamyonuyla, sonra dolmuşla, sonra trenle. Birinci basamak şehir Malatya, sonra başka şehirler. Köyden giderken çoğu zaman yolun dörtte birini yaya.

“Kara tren gecikir belki de gelmez.” Belki değil, gelmez. İstasyon memuru telsizle konuşuyor. “Kesikköprü Kınık” Trenin beklenmesi, gelmemesi, gelmesi, kondüktörü,

gitmesi, sesi, soluğu, her şeyi hikâyedir ama kim nasıl yazacak? Devran hızla değişti.

Pek telaşlandım. Babamın varınca bekle deyişini unutmuş, acele etmiş, ne edeceğimi bilememiş, kimseye akıl sormayı akletmeden yola koyulmuş, yanlış yönlerde gittikçe önüme yeni yanlış yollar çıkmış, çaresizliğimi elimle büyütmüştüm, babamın dediği aklımdan düşmüştü. O günkü çocuk aklımla orada kaybolan ben değildim, babamdı.

Treni görmüştüm, dağları yara yara geliyordu. Belki ondan başım döndü de aldığım öğüdü düşürdüm. İleri gittim, geri döndüm, ara yollara girdim, kasabadan çıktım, tekrar döndüm; babamı bulamadım. Dut zamanıydı. Güzelyurt dut cenneti. Üzüm salkımı gibi dallar yarım aklımı başımdan aldı ama duttan önce babamı bulmalıydım. Meğer babam olmam gereken yere gelmiş. Belediye binasının önüne. Dolmuşun son durağına.

Mekân, ses, renk, ruh, tat, koku, hatıra, çağrışım her şey tutar insanı. Tesadüfe yer yoktur. Şehir de insan gibidir. Öykünür, tâbi olur, iz sürer, çağırır, çarpışır, döğüşür, kaygılanır, içine atar, üzülür, hıçkırır. Yol iz her zaman önemli ama en mühimi yoldaş. Bir de yol sormakla bulunur. Soran adres alır. Doğru adresi doğru kişiye sormak da mühimdir. Ona nasıl bakarsanız o size öyle bakar. Orada insan seçmek, arkadaş edinmek, bir muhite dâhil olmak, tutunmak, yerleşmek zordur. Göz kamaştıran çok ışık, çok gölge, çok oyun, çok oyunbaz vardır. Kalabalık da yalnızlık da çeker çağırır insanı.

Bir gece yarısı bir başına “serseri kaldırım”lardan birinde elin cebinde cebin boş yürürken yıldızlardan birinin sana göz kırptığını zannedersin, aklın başından gider. Dikkat kesilirsen sana göz kırpan yıldızın da senin gibi

bir yalnız yıldız olduğunu fark edersin: “Kim verecek kedilere trafik bilgilerini” dediği yer şairin. Yalnız kedilere mi, metnin, hayatın satır aralarına dâhil olmak isteyen çocuklara kim öğretecek şehrin yani hayatın kaidelerini, korunaklı yerlerini, saçaklarını.

Ev sığınaktır, barınaktır, gölgeliktir, güvenliktir, esenliktir. Ev edinmek, evlenmek hele bir başınaysan hiç kolay

değildir. Şehre sonradan geldiy-
sen onu sahiple-
nemezsin. O sana
kollarını açmadan
sen kucak açar-
san babaht olursun.
Kaldırımların, kuy-
tuların, bulvarların
şairleri ayrı ayrı.
Biri “zarif ihanet-
leri” nedeniyle
tokatlarken diğeri
akşam kuşlarını
İstanbul’un hava-
landırır ve hepsi
“yalnızlık cam-
ları”ndan bakar
şehre.

Asıl Olan Evdir, Şehir Sana Karşıdır

Derler ki şehrin havası insanı özgür kılar. Yok öyle bir şey. Şehir sana karşıdır. Rehin de alır, tutsak da eder, kimlik de verir, kimliğini de alır. Şehir insana ev verir evinden de eder. Bedevilik-
ten medeniliğe de çıkarır, dondurur da. Göçebelikten kırsallıktan alır ama sen onu sevdin, arzuladın diye tılsımını vermez sana, kendine katmaz. İnsan yalnız “maîşet” gailisiyle değil, türlü sebeplerle şehre, şehir hayatına heves eder. O; zaman ve mekân şuuru, hız, uyanıklık, dikkat ve rikkat gerektirir. Onun ritminin gerisinde kalmamak için ayık olmalıdır. Dalgınlık, kendini salmak son derecede tehlikelidir. Kendini salmayacaksın.

F.: Metin Şimşek

Şehir sokaktan, caddeden, bulvardan, mahalleden önce evdir, barınaktır, sığınaktır, yerdir, yurttur. Asıl olan evdir. Ev emniyet, güven, aile, hatıra sandığı, damak tadı, ağız tadıdır. Kendine gitmektir, kendine özlemdir, kendini hem arayacağın hem bulacağın hem kaybedeceğin, saklanacağın sığınağıdır. İnsanın esas aradığı kendidir. İnsan kendini arayarak bulamaz. İnsan evindedir. Gittiğinde döneceği yer evidir. İnsan evin dışında kendi değildir, başka her yerde eksiktir, yarım-
dır, yabandır, yabancıdır, yabanıldır. Evin içi insanın içi, akli, kalbi, gönlüdür. Bunlara sahip olmak değil, onları

muhafaza etmektir hüner. Can sıkıntısını yenerek, camdan yola bakarak, yola koyularak. Evlerin de canı sıkılır. Öyle ya: “Sebepsiz hüzün hocamdı / Loş odalar mektebinde / Allah’tan pencere açmışlar içi sıkılan evlere.”

Hayvanlar kokuyla mekânı işaretler. İnsan mekânı tarif eder, ona anlam verir, onu kendine, kendini ona katar. Sonra mekânı kendinin, belleğini hatıralarının barınağı, sandığı kılar. O sandıkta yaşar. “O sandık bu sandık ne sandık.” O sakladıklarını, koruduklarını, değer verdiklerini kendinde ev kılar. Kişi evinde her birikimini ve kendini çoğaltır, inceltir, estetize eder, saklar. Evinde kendini, yitirdiklerini bulur. İnsan biraz dağılsa evden aldığı güven duygusuyla toparlanır. Az yaralansa onu saran sarmalayan eviyle şifa bulur. Mekân, yer, yurt, barınak, sığınak, saçak, gölge, serinlik, derinlik, yükseklik, anne, baba, eş, evlat, mazi, ati hepsi evdir, evdedir. Kapkaççı bilmez, onun bir dünyası, bir evi, yeri yurdu yoktur. O aidiyeti, mensubiyeti, hatırı, hatırayı bilmez.

Ev şiirdir. Evin şairi var. Behcet Necatigil: “İnsanlar yüzyıllar yılı evler yaptılar. İrili ufaklı, birbirinden farklı. Ahşap evler, kâgir evler yaptılar. Doğup ölenleri oldu, gelip gidenleri oldu. Evlerin içi devir devir değişti. Evlerin dışı pencere, duvar. Vurulmuş vurgunların yücelttiği evlerde. Kalbi kara insanlar oturdu. Gündelik korkuların çökerttiği evlerde. O fıkara insanlar oturdu. Evlerin çoğu eskidi gitti, tamir edilemedi. Evlerin çoğu gereği gibi tasvir edilemedi. Kimi hayata doymuş göründü. Bazıları zamana uydular. Evlerin içi oda oda üzüntü. Evlerin dışı pencere, duvar. Evlerde saadetler sabunlar gibi köpürdü. Dışarıdan geldi bir tane, nar gibi. Arttı eksilmedi. Evleri felaketler taunlar gibi süpürdü. Kaderden eski fırtınalar gibi. Ardi kesilmedi. Evlerin çoğunda dirlik düzen. Kalan bir hatıra oldu geçmişte.”

“Gönül almak, hatır saymak arama. Evlatlar aileye asi işte. Bir çığ ki kopmuş gider, üzüntüden. Evlerde nice nice cinayetler işlendi. Ruhu bile duymadı insanların. Dört duvar arasında aile sırları. Dört duvar arasında dünyanın kahırları. Bunca çocuk, bunca erkek, bunca kadın. Gözyaşlarıyla beslendi. Küçükler, büyük adam yerine evlerin kiminde: Çocukları işe koştı kalabalık

aileler. Okul çağlarının kadersiz yavruları. Ufacık avuçlardan akşamları akan ter. Tuz yerine geçti evlerin yemeğinde. İnananların kaderi besbelli evlere bağlı. Zengin evler fakirlere çok yüksekte baktılar. Kendi seviyesine evler kız verdi, kız aldı. Bazıları özlediler daha yüksek hayatı. Çırpındılar daha üste çıkmaya. Evler bırakmadılar. Yeni yeni tüterken ocakların dumanı. Kadın en büyük kuvvet erkeğinin işinde. Erkekleri kaçı, kadınları kaçı. Evler dilsiz şikâyet kaçmışların peşinde. Şu dünyada oturacak o kadar yer yapıldı. Kulübeler, evler, hanlar, apartmanlar. Bölüşüldü oda oda, bölüşüldü kapı kapı. Ama size hiçbir hisse ayrılmadı. Duvar dipleri, yangın yerleri halkı. Külhanlarda, sarnıçlarda yatanlar.”

Kumrular Dem Çekerdi

Şehir kabına sığmayacak kadar büyüyünce esrarını döktü, metropol oldu. O da şehri yuttu. Şiirken, şarkıyken paragözlerin işgaline uğradı. Kumrular dem çekerdi artık çekmiyor. Paraya dokununca insanı çözdü şehir. Gücü, rantı tanzim edince anlamını kaybetti. Düşünce artık sahiplenemez onu. O da düşünceyi. Muteber mekânlarında, mutena köşelerinde hatırlı konuklarını ağırlamıyor. Bir anlam peşinde olanları öteledi de emlakçıya şipşakçıya, kapkaççıya gönül indirdi. Eski şehir imgesini hüner sahiplerine borçluyken şimdi at hırsızları hâkim köşebaşına, semte, muhite, mahalleye. Şimdi şu şehirde kaç yüz bin hikâye pişiyor, kaç yanyiyor, kaç sönüyor.

Gözlerimi kapayınca sabaha kadar şehirle cebelleştığım geceler geride kaldı. O bir büyü, bir kuyu değil artık. Çok az uğurlanıyor insanlar şimdi. Uğurlama bile tedavülde kalktı. Gard, terminalde gözyaşı yok, nem yok, buğu yok. Hasretlik, ayrılık yok artık. Çoğu insan kendi arabasıyla çıkıyor yola. Giden, bana eyvallah deyip gidiyor, kalan kalakalıyor. Şimdi hiçbir peronda, hiçbir rıhtımda kimse kimseyi beklemiyor. Simsara çok az iş düşünüyor şimdi. Biletini evinde alıyor yolcular. Bekleyen ne düşünüyor, gidenin kalbine cıva, kalanın kalbine siyanür damlamıyor.

Hamiş: Yazarın *Bir Şehri Uyandırmak* adlı yayımlanmamış kitabından. ■

Şehir Olmayan: Bir Kent Prototipi Olarak Gotham

Adem İnce

Doç. Dr. Samsun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

İnsan zaman ve mekânla kayıtlı bir varlıktır. Bu yüzden mekânın kısıtlayıcılığını ortadan kaldırıp yerine hayaletler ikame edişinden ötürü Kafka’nın, mektuplaşmayı gayriinsani addetmesi hiç şüphesiz beyhude değildir,¹ zira bir anlamda insani olanın aşılmasına tekabül eden teknik gelişme aynı zamanda insani olanı akamete uğratabilecek potansiyeli de haizdir. Bu yönüyle mekânın insan yaşamı açısından sahih bir habitatı ve dolayısıyla da otantik bir insani alanı (*yurdu*) tesis etmesi ve dahi insanı akortlayabilecek rezonan-

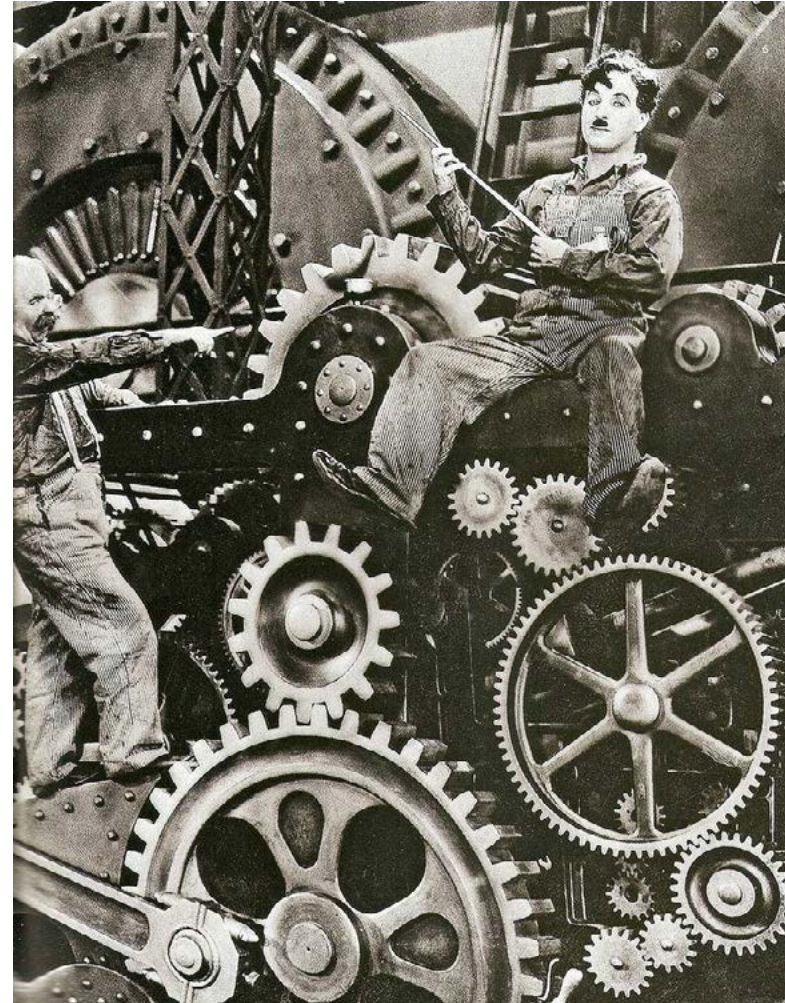
¹ Kafka, F. *Letters to Milena*. Schocken. 1990, sh. 230.

sal ilişkileri mütemadiyen ikame etmesi bizatihi insanın mahiyetini belirleyen ilişkileri var ettiğinden mekânın insan açısından önemi zannettiğimizin epey fevkindedir. Bu minvalde mübalağalı bir edayla da olsa insanı tanımlayarak var eden en temel saikin mekân olduğu söylenebilir.

Arapça *kwn* kökünden türetilen mekân kelimesi “varoluş, var olunan yer” anlamlarına gelir. Öyle ki etimolojik olarak meseleyi daha anlamlı kılan husus *kwn* kökünün diğer Sami dillerinde de “(bir yerde) durmak” anlamını taşıyor oluşudur. İkamet etmenin varolmakla doğrudan ilişkilendirildiği bu etimolojik zemin insanın linguistik anlamda isimlendirme kabiliyetinin *tanımlama/kayıtlama* ile birlikte aynı zamanda *tanımlanmayla/kayıtlanmayla* da bağlantılı oluşunu ifade etmesi açısından fazlasıyla manidardır. Bu yönüyle insan, var eden ve var ettiği üzerinden de var olmakta olan bir varlıktır. Dahası, kâinat, mekân, sükûn, iskân, sakin, sükna, teskin, sükûnet ve tekevün gibi kelimelerin aynı kökten türediği de hesaba katılırsa mekânın ontolojik düzlemdeki hayati rolü daha iyi idrak edilebilir.

İnsan-mekân münasebeti çift yönlü bir ilişkiye dayanır.

İkamet etmenin varolmakla doğrudan ilişkilendirildiği bu etimolojik zemin insanın linguistik anlamda isimlendirme kabiliyetinin *tanımlama/kayıtlama* ile birlikte aynı zamanda *tanımlanmayla/kayıtlanmayla* da bağlantılı oluşunu ifade etmesi açısından fazlasıyla manidardır. Bu yönüyle insan, var eden ve var ettiği üzerinden de var olmakta olan bir varlıktır.

Öyle ki, merhum Turgut Cansever’in “Mekânlarımızı biz inşa ettiğimizi zannederiz, oysaki onlar bizi inşa etmekte.” mealindeki sözü insan-mekân ilişkisindeki mütakabiliyeti harikulade ortaya koyar. Esasında insanın en temelde eşyayla olan ilişkisi de bu mütakabiliyet üzerinden vuku bulur. Nitekim insanın anlamını ortaya koyan en kadim anlatı olan Âdem ve Havva kıssası Âdem’in nevi şahsına münhasırlığını eşyayı isimlendirmesi üzerinden tesis eder. Eşyayı isimlendirmek demek, insanın kendine özgü sesini, *hususî tınısını* her daim eşya ile kuracağı ilişkiler üzerinden akortlayabileceği bir varlık zeminini sürekli inşa etmek demektir.

İnsanın eşya ile olan ilişkisinin Sanayi Devrimi’yle birlikte radikal bir şekilde dönüşüme uğradığı söylenebilir. Çeliği ve çimentoyu ilk defa insanın kullanımına sunan sanayileşme hamlesi insanın eşyayla olan ilişkisine doğrudan müdahale etmiştir, zira eşyayı alıp illüzyonvari bir edayla yeniden biçimlendiren ve onu akıl almayan formlara dönüştüren endüstriyel işleme süreci insanın eşyaya bakışını kökten değiştirmiştir. Mehmed Akif Ersoy’un, tekniği medeniyetin kalan “tek dişi” addetmesinin altında tam olarak bu illüzyonik durum yatar. Velakin her illüzyonda olduğu gibi illüzyonun gösterdiğinin ardında bir de gizlediği/göstermediği bir veçhesi vardır. Sanayileşmeyle tahkim edilen modernitenin bu görünmeyen yanı, -Heidegger’in *techne* kavramı

üzerinden izah ettiği üzere- hâkim kılmış olduğu teknik düzlemde insani olanın örseleniyor oluşudur. İnsani varoluşun teknikleştiği bu evrende zaman ve mekân ile olan ilişkilerimiz de buharlaşmaya başlamıştır. Charles Dickens'ın romanlarında ekseriyetle bu teknik zeminde bireyin bocalayışı konu edilir. Karl Marx'ın nispeten erken bir dönemde tespit ettiği üzere “katı olan her şeyin buharlaştığı”² bu atmosferden elbette ki mekân (şehir) da nasibini almıştır. Öyle ki, BBC'nin Dickens'ın romanlarındaki karakterleri harmanladığı *Dickensian* dizisi tam da bu teknikleşme mevzuunu mekân/kent üzerinden güzelce ele alır.

Şehir kelimesinin etimolojisi “yargı” anlamına gelen İbranice *dîn* kelimesinde dayanır. Şehir, medeni bir birlikteliği var eden hükümlerin tesis edildiği insani bir habitattır ve bu hükümler de ekseriyetle dinden neşet eder. Modern öncesi (*pre-modern*) dönemde şehirlerin mabet merkezli oluşu ve bütün bir habitatu

bu eksen üzerinden tesis etmesi şehrin temel dinamiğini aşikâr eder. Bu dinamik, şehri, insani varoluşun dikey ve yatay düzlemlerinin kesişme noktasında, yani dünyadaki ikametimizin oldukça merkezî bir yerinde konumlandırır. Şehir bu yönüyle bir yandan insanın dikey düzlemdeki ilişkilerini inşa ederken, öte yandan da yatay düzlemdeki münasebetlerini de tanzim eder. Tabiatın bir uzamı olması hasebiyle şehirdeki insanın eşya ile olan ilişkisi de akortlayıcı türdendir. Gizemi koruyan, büyüü bozmayan ve bütün bir rezonans seviyesini muhafaza eden hüviyetiyle şehir, insani tınıyı berkitici bir atmosferi var eder.

Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan kentsel (*urban*) alanlar endüstriyel modernitenin hipnotik habitatlarıdır. Mabetten fabrikaya savrulan merkezî konumlandırma, kenti teknik bir habitata dönüştürür. Endüstriyel olanın kentin dinamiklerini belirleyici bir hâl almasıyla birlikte kent, yatay ilişkilerin hâkim kıldığı bir yapıyı

var etmiştir. Var olandan/mevcudattan koparılan bu yeni habitat, Varlığın/mevcudiyetin frekansından farklı yeni bir frekansı icat etmiştir. Bu türedi frekans sterilize edilmiş bir düzlemde Varlıkla olan ilişkimizi büyüden arındırıp kendi illüzyonuyla yeniden efsunlar. Örneğin İsmail Habib Sevük'ün *Yurttan Yazılar*'ında yer verdiği 1936 yılındaki Zonguldak gezisini kaleme aldığı müteakip satırlar bu efsunlamayı güzelce betimler:

“Vatanı ışıklatan, vatanı yürüten ve vatanı ısıtan belde. Odanda düğmeyi çevirince kavuştuğun ziyayı ona borçlusun; kış içinde salonunu ılık bir bahara o çevirdi. Vapurlarımız yürüyorsa, şimendiferlerimiz koşuyorsa ve... Yavuz Boğaziçi'nin sularını taşıyormuş gibi boğazı doldura doldura sülünleme bir heybet içinde geçip gidiyorsa bunları yapan hep odur. Kara kömür; sıkıştır, mazut çıkıyor; sıkıştır, benzin çıkıyor; bütün medeniyet tekniğini hareketlendiren enerji deposu, denizde yelkeni

*pervaneleştirip, havada pervaneyi kanadlaştıran ve rayda tekerleği devleştiren enerji. Vatana hayat veren beldeye giriyoruz”*³

Sevük'ü efsunlayan şeyle Mehmed Akif'i şaşkınlıklara gark eden şey aynıdır: teknik. Endüstriyel meşguliyetin beşerî maişetin başat temin edicisi hâle geldiği bu atmosferde insanı yeniden-var-eden hemen her boyut teknik tarafından yeniden tanımlanmıştır. Dolayısıyla kentin teknik bir habitat oluşu bütün beşerî boyutları da yeniden tanzim ederek varoluşumuzun teknikleşmesine katkı sunar.

Kentin mezkûr teknik habitatını bütün yönleriyle en güzel örneklendiren prototip hiç kuşkusuz Gotham'dır. Gotham'ı var eden Batı'nın fantastik edebiyatı birçok yönüyle insanın bireyleşme/beşerleşme serüvenine eşlik eden orijinal bir türdür. *Villain* tiplemesinden

³ Sevük, İ. H. *Yurttan Yazılar*. T. C. Kültür Bakanlığı. 2002, sh. 197.

Gotham kentine kadar fantastik edebiyatın çoğu eserinde kendine yer bulan bu unsurlar “insan-beşer” düzlemindeki savrulmayı izah edici mahiyeti haizdir. Bu düzlemde mübalağalı kurgusal bir zeminde teknik bir habitat olarak tezahür eden Gotham, beşerî savrulmanın merkezidir. Thomas More, meşhur *Ütopya* adlı eserinde, Ütopya adasında elli dört büyük kentin mevcut olduğundan bahseder ve bu kentlerin tamamının aynı nizam ve tertip üzere teşkil edildiğini, aynı müesseseler ve kanunlarla idare olunduğunu beyan eder. More, bu keyfiyete istinaden, bu kentlerden birini bihakkın tanıyan bir kimsenin diğerlerini de tanımış kadar olacağını ima eder.⁴ Öyle ki, bu itibarla Gotham’ın da layıkıyla tanınabildiği nispette modern kentin mahiyetinin idrak edilebileceği tespiti pekâlâ yapılabilir.

Gotham, Batman evreninin zulmet ve melâl ile münderiç bu beldesi, bu minvalde bir kent numunesi olarak tezahür eder. “Şehir olmayan” şeklinde tavsif edilebilecek bu hayalî belde, gerek çağdaş kentlerin tecrübe ettiği müşkülâtı gerekse içtimai/toplumsal çözümleri terennüm eden harikulade bir teşbihtir. Gotham, an’anevi manada bir şehir değildir; bilakis, nizam ile kaosun, ümit ile ye’sin kesiştiği bir remz-i mücmeldir, bir metafordur.

Gotham, klasik manada bir şehir olmaktan çok daha öte bir hüviyete sahiptir; o, düzen ile kaosun bir arada müesseseleştiği, bilinmezliklerle dolu bir labirenttir. Bu karmaşık labirentte her köşe başında beklenmedik sürprizler ve sinsi tehlikeler gizli bir şekilde pusu kurmuş durumdadır. Kentin gotik mimarisi, kendine münhasır estetiğiyle kasvetli atmosferini daha da derinleştirerek, ziyaretçilerini dehşet dolu, ruhsuz lakin görkemli bir şatoya davet edercesine efsunlar. Gotham’ın binaları devasa ve görkemlidir;gökdelenleri, kapitalizmin gücünü ve servetin kesif temerküzünü temsil eder. Ancak bu görkem, altındaki kaotik ve çürümüş sokaklarla keskin bir tezat içerisinde. Bu dikotomik evrende Gotham’ın yüksek ve görkemli binaları, karanlık sokakları ile birleşerek mistik bir aura oluşturur; her bir yapı, hoşnutsuzlukla dolu bir

geçmişin derin izlerini taşıyan ve aynı zamanda ürkütücü bir cazibe sunan birer abide gibidir.

Gotham’ın kent mimarisi, postmodern kent telakkisine muvafık surette mütenakız unsurları cemedir. Şehrin simasını teşkil eden muazzam gökdelenler, kapitalist bir düzeni remz ederken, bu “muhteşem” abidelerin altında yer alan harap mahalleler ve karanlık sokaklar, içtimai/toplumsal eşitsizliğin izlerini müşahhas bir surette aksettirir. Servetin ve kudretin temerküz ettiği âli tabakalar, meskûn olduğu zeminlerde fenalık ve kaosun hüküm sürdüğü yeraltı âlemine mukabil bir tezat teşkil eder. Bu ziddiyet, yalnızca maddi zeminde değil, Gotham’ın sakinlerinin hüviyetlerinde de tecelli eder; Batman ve hasımları misalinde olduğu gibi, birbiriyle münakız şahsiyetlerin mütemadiyen çarpıştığı bir sahne vücuda getirir. Sulhün esamesinin okunmadığı bu ortama rekabetin tetiklediği hased hâkimdir.

Gotham’ın bir diğer mühim ciheti, kentin kimliğinin modern birey üzerindeki tahripkâr tesiridir. Gotham, sakinlerini bir suretle tebdil eder yahut ifsat eder; en sıradan efrat bile bu karanlık beldeyle süregelen bir temas hâlinde olduğu müddetçe habis kuvvetlerin tesiri altına girerler. Tam da bu noktada Heidegger’in “hergünlük” (*everydayness*) tabiri devreye girer. “Hergünlük içindeki Dasein, kendini Herkes’te kaybeder. Çünkü Dasein, hergünlüğün kendine dikte ettiği sayısız tutum ve davranış kurallarına boyun eğer. Bu kuralları benimsemesi sonucunda da Herkes gibi olur yani kendini Herkes içinde yitirir.”⁵ Birey her gün gündelik hayata dâhil olduğunda hergünlüğün karanlığıyla temas eder. Nitekim Batman’in ezelî düşmanları olan Joker, İki Yüz ve Penguen gibi şahsiyetler, bu belde ile müttehit olmuş, onun karanlık ve meşum cephesinin birer remzi hâline gelmişlerdir. Bu itibarla Gotham, ferdî kimlikleri tahavvül ettiren bir “şehir olmayan”dır; sakinlerinin hem cismani hem de ruhani olarak varlığını muhafaza etmek için mütemadiyen bir hayat kavgası verdiği bir vücut sahasıdır.

Gotham’ın “şehir olmayan” vasfı, onun statik ve kati hudutlarla tavsif edilemeyen bir belde olmasından

neşet eder. Bu belde, tagayyür ve tebeddül ile keşmekeş içinde mütemadi bir zeminde yeniden teşekkül eden bir mahiyete sahiptir. Böylesine çalkantılı bir yapı, çağdaş kentlerin her zaman nizam ve huzur taahhüdünü yerine getiremediğini, bilakis, insanları içine çeken müthiş bir girdaba inkılap edebileceğini aşikâr eder. Gotham, bu minvalde modern kent hayatının derin bir tenkidi olarak da mütalaa edilebilir. Kentlerin bireyler üzerindeki yıpratıcı tesiri, bireylerin suç ve fık u fücurun bir parçası hâline gelme ihtimali ve keza içtimai/toplumsal yabancılaşma olgusu bu beldede cisim bulur ve en çıplak hâliyle gözler önüne serilir.

Kentte içtimai/toplumsal yabancılaşmayı berkiten saik kentin kimliksizliğidir. Bu yönüyle kentlerin hafızadan, kimlikten ve kültürden mahrum kalmış hâlleri, Marc Augé’nin “yok-yer” (*non-lieux*) kavramını hatırlatır. Augé’ye göre teknik uygarlığın inşa ettiği bugünün kentlerinde müştereken kullanılan birçok ortam, “yer” (*place*) olmanın fevkindedir; zira bu ortamlar, müşterek hafızadan, hususi bir kimlikten ve belirli bir kültürden azade olduğu gibi, insanlar arasında tesanütü/dayanışmayı ve iletişimi temin eden sahalar olmaktan ziyade, onları kalabalıklar içinde yalnızlığa mahkûm eden bir veçheye sahiptir. Bu hususiyetleriyle Gotham örneğinde olduğu gibi makus yazgımızın dikte edildiği çağdaş teknik kentler de güzelliğin ve mananın kaybolduğu, estetikten mahrum mekanik habitatlardır.

Gotham, bir kent prototipi olarak kadim/antik şehirlerin karşı karşıya kaldığı müşkülâtın ve kentleşmeden mütevellit meşakkatlerin mücerret bir tecellisidir. “Şehir olmayan” mefhumu, Gotham’ın sadece bir muhit olmasının çok ötesinde, insan ruhu üzerinde derin izler bırakan, onu tebdil ve tahavvül ettiren bir yapı olduğunu izhar eder. Gotham, kentleşmenin meşum ve melâl dolu cephesini tasvir ederken, aynı zamanda

kent hayatının içinde barındırdığı ümit, mukavemet ve kendini-yeniden-inşa unsurlarını da ihtiva eder. Kentin karanlık sokaklarında dolaşan Batman’in vücudu, bu karanlıkta dahi bir ziyanın/ışığın mevcut olabileceğini, ümit arayışının daima devam edeceğini temsil eder. Dahası, Batman’de vücut bulan yarasa remzi de bu düzlemde bir hayli anlamlıdır, zira bu misal Gotham’ın yıkıcı hususiyetleri karşısında *Ashab-ı Kehf* anlatısında bütün bir haşmetiyle tecessüm eden “mağara” imgesinin mahiyetinin de daha iyi idrak edilebileceği bir zemini inşa eder. Carl Jung, *Dört Arketip*’te Ashab-ı Kehf anlatısındaki mağarayı “yeniden doğuşun gerçekleştiği yer, insanın kuluçkaya yatıp yenilenmek üzere kapatıldığı gizli bir oyuk” olarak tarif eder.⁶ Bu anlam çerçevesinde çağdaş kentlerde karşı karşıya kaldığımız tefessüh ortamı karşısında Batmanvari bir edayla “mağaralar” inşa etmek, karanlığın derununda ziyaya gark olmak için olmazsa olmazımız olmalıdır. “Şehir olmayan”ın tahribinden emin olmak adına bütün bir satıhta vuku bulan *çölleşme* karşısında *vahalar*ı muhafaza etmek adına mağaranın önemi günbegün daha da artmaktadır. ■

KAYNAKÇA

Jung, C. G. *Dört Arketip*. Metis Kitap. 2005

Kafka, F. *Letters to Milena*. Schocken. 1990

Marx, K. & Engels, F. *Komünist Parti Manifestosu*. Eriş Yayınları. 2003

More, T. *Ütopya*. Karbon Yayınları. 2020

Sevük, İ. H. *Yurttan Yazılar*. T. C. Kültür Bakanlığı. 2002

Yılmaz, E. *Varlık ve Zaman’ı Anlamak*. Küre Yayınları. 2021

⁶ Jung, C. G. *Dört Arketip*. Metis Kitap. 2005, sh. 66.

⁴ More, T. *Ütopya*. Karbon Yayınları. 2020.

⁵ Yılmaz, E. *Varlık ve Zaman’ı Anlamak*. Küre Yayınları. 2021, sh. 402.

Şehrin Kapılarını Sorularla Aralamak ve Şehir İçin Feryâd...

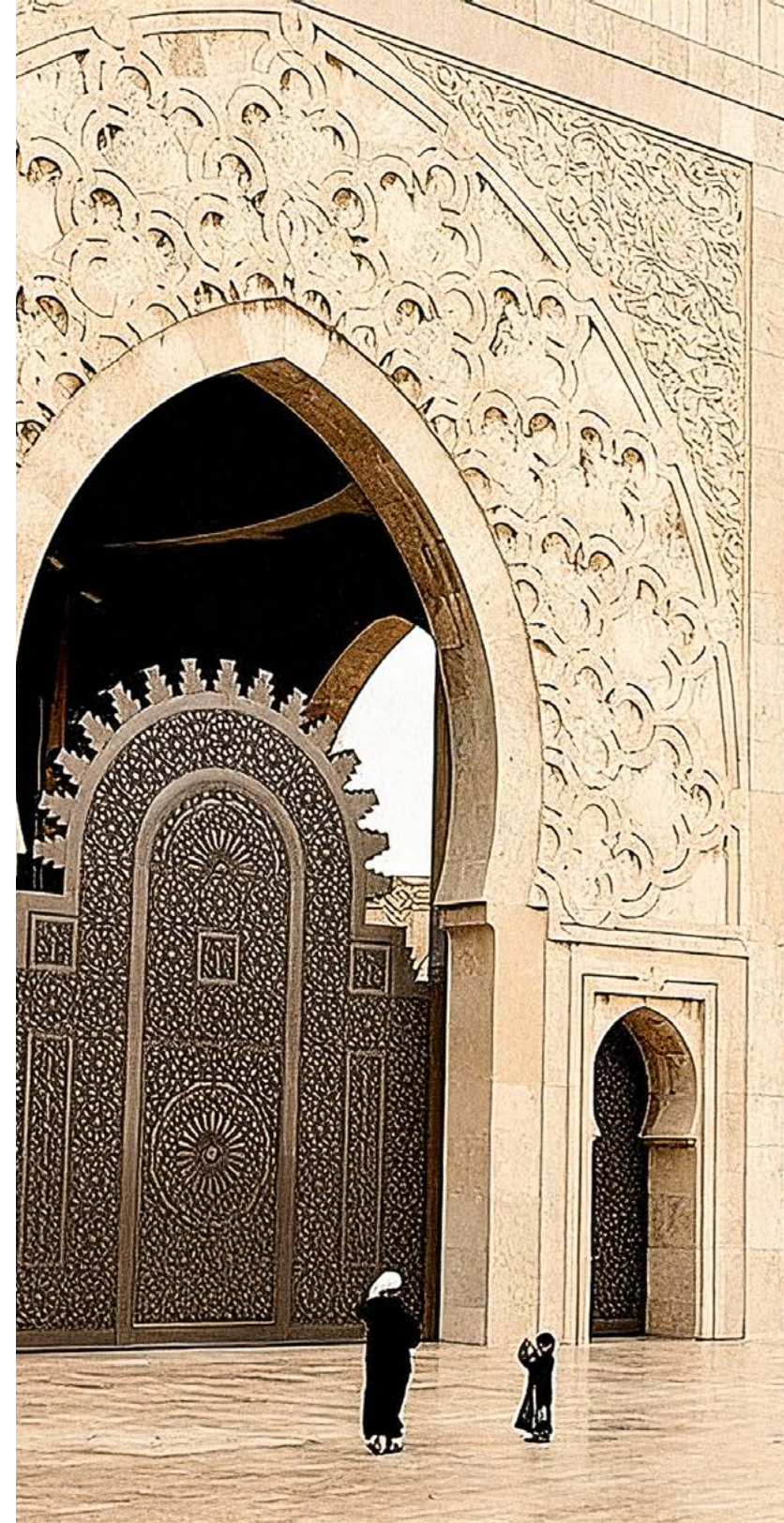
Yahya DÜZENLİ
duzenliyahya@gmail.com

*“Hünerin var ise şehirde bir arif bul.
Yoksa her köyde bir nice bahadır bulunur.”*

Nâbî

Bir şehri “değer”li, “erdem”li yapan, “yaşanmaya değer” kılan nedir?

Bir şehrin tarihinin kronolojik zaman dilimleri hâlinde zorlama veya doğal olarak kadim zamanlara (esatir-i evvelin-mitoloji) kadar uzatılmasının/dayandırılmasının çok fazla önemi, değeri var mıdır? Bir şehre, bir mekâna kimlik kazandıran onun geçmiş zaman dili-

mindeki uzunluğu/yaşama süresi midir? Veya onun jeo-stratejik bir coğrafyada bulunması mıdır?

Bu sorulara verilecek cevap: “Nereden baktığınız” ve bu “bakış”ınızı besleyen/oluşturan sebepler/sonuçlardır. Bu bakışınızı istinat ettirdiğiniz şey, yani referanslarınız eğer o şehri tüm zamanlar boyunca iddialı kılıyorsa, iddialarını sürekli hâle getiriyorsa, bu iddiaları her yeni zaman ve mekân şartlarında devam ettirebiliyorsa işte orası bir “erdemli şehir”dir.

Şehir bizatihi bir “değer” midir?

Şehrin “değerleri” nedir?

Şehir, “mobilya”larıyla mı, antikalarıyla mı değer kazanır?

Bir şehri “değerleri”nden ayıran nesne ötesi “değerler” midir?

Bu “değerler”, insanların fiziken yaşadıkları şehirde “değer gör-dükleri” midir?

Değeri müzelik malzemeleri ve “geçmişinin küllerinde kıvılcım aramak”tan ibaret olanlar, değerlendirmeye değmeyecek olanlar değil midir?

Ve şehir sadece plastik bir dekor-dan ibaretse, gelip geçen mevsimler o dekorları hızla yerle bir etmeyecek midir?

Taşıdığı ağırlığın, yüklendiği misyonun, yöneldiği amacın farkında olmayan şehir ve bu şehrin insanları; bir değer taşı-

yıcısı olamayacak kadar varlığından habersiz kütle ve objelerdir.

Yeni modern zamanlar; coğrafyanın neredeyse *ortadan kalktığı*, tarihin ise giderek lokalize olduğu bambaşka, bilinmeyenlere gebe günleri doğuruyor. Bu doğuşlar kimi şehirler ve insanlar için aynı zamanda yok oluş demektir. Hayalleri olmayan, rüya göremeyen insanların üzerine ayak bastıkları toprak “şehir” olabilir mi?

Şehir ve şehre şahitlik iddiası... Sözü yaşadığımız şehre getirmek istediğimi söylemeye gerek yok...

Yaşadığımız şehri şemalara, barkodlara hapsetmeden, bu manasıyla baktığımızda bu şehrin “*bir zamanlar kimliği, şahsiyeti vardı.*” Ve insanların “*bir zamanlar bizim de hayallerimiz, rüyalarımız vardı*” bilinçaltı kompleksinden kurtularak yeniden rüya görecekleri, *iddialarını güncelleyebileceği ses ve dilini* hâlâ korumuş olduğunu düşünmek, çok abartılı olmasa gerek.

Şemalar/şablonlar içerisine bazı soruları/manaları sıkıştırarak şehrimiz için bir sıralama denemesi yapalım:

Referanslarınız eğer o şehri tüm zamanlar boyunca iddialı kılıyorsa, iddialarını sürekli hâle getiriyorsa, bu iddiaları her yeni zaman ve mekân şartlarında devam ettirebiliyorsa işte orası bir “erdemli şehir”dir.

Şu teselliler: Sesini kaybeden şehir... Dilini kaybeden şehir... Hâlini kaybeden şehir... Kimliğini kaybeden şehir... Manasını kaybeden şehir...

Şu trajedi/dram: Ağlayan şehir... Ağlatan şehir... Tedirgin şehir... Hüzne kapılmış şehir...

Şu susayışlar: Sesini arayan şehir... Sesini duyuran şehir... Dilini arayan şehir... Yatağını arayan şehir...

Şu vakia: Sesini anlatan şehir... “Diliyle” konuşan şehir...

Şu kompleks: Sesini saklayan şehir... Dilini saklayan şehir... Kimliğinden hicap duyan, saklayan şehir...

Şu “ben idraki”: Sesini anlayan şehir... Sesini anlatan şehir... Sesini dinleten şehir... Dilini anlayan şehir... Dilini anlatan şehir...

En nihayet: Medeniyet iddiası olan şehir...

Bütün bir şehrin sesine, diline, kimliğine vs. ilişkin sıraladığımız anlamlandırmalar, birtakım şablonları, ölçülüp-tartılabilen, görülüp-sayılabilen *nesnellikleri* çağırıyor, zihinlerimize *objeleri-metalari* üsüştürüyorsa ne şehri biliyoruz ne şehrin dilini konuşabiliyoruz ne de şehrimizi konuşturabiliyoruz demektir. Bir zihin kirlenmesine, bir idrak işgaline uğramışız demektir.

Peki, şehir ne zaman kütlesiyle değil de erdemiyle şehir olur? Şehirle şöhretin kökte akrabalık ilişkilerini düşündüğümüzde, iddiası ve farklılığı olan, ete-kemiğe bürünmüş bir mekândan bahsettiğimizi daha iyi anlarız. Bir Batılı düşünür “*şehir, halkın hep birlikte yalnız kaldığı yerdir.*” sözüyle şehrin *ifsad edici-yok edici* tarafını vurgularken, bizim köklerimizde “*halvet der encümen: toplum içerisinde yalnızlık*” olarak gerçek ifadesini bulan hikmette ise şehrin toplulukları “*ben idraki*”ne sürükleyen bir temel işlevi olduğu da anlaşılır.

Evet... Şehir bir bakıma *halvet der encümen* hâli, yani toplum içerisindeki yalnızlıktır. Şehri anlamlı kılabilmek

bunu yapabilmektir. Bu *bireycilik* değil *kendinde hâldir*. Şehrin içerisinde ve şehirle, şehirsiz olmayan bir hâlden bahsediyoruz. Modern zamanların getirdiklerini tamamıyla göz ardı etmeden, yani şehre yeni gelenleri ıskalamadan onun içerisinde anlam avcılığına çıkabilmekten bahsediyoruz.

Şehir sizi içine çekip kucaklayabiliyorsa “erdemli”dir; yutuyorsa, şehirde kayboluyorsanız şehir de yoktur, insan da..

Şehir’den kastımız içerisinde yaşadığımız şehir; yazılı tarihi ne kadar eskiye götürülürse götürsün, derinliği nereye kadar uzanırsa uzansın, onun muhayyilelerde bulunduğu anlam, insanında büründüğü muhteva derinliğinin nerelere kadar uzandığına şahitlik etmektir... *Yaşanmaya değer yaşanmış* bir “an” ile, şuuruyla varılmadan sadece biyolojik bir canlı gibi sürdürülmüş yüzyıllar arasındaki fark, insanla bitki arasındaki canlılık farkı gibidir.

Fes Şehri (Fas)

Yazımızın başına aldığımız Nâbî’nin uyarısına kulak vermenin tam zamanıdır.

Şehri bize anlatacak ârifler bulmanın zamanıdır artık. Tabii sende de âriflikten bir parça *hüner* var ise... Yaşadığımız şehir, her ne kadar yüzyıllar boyu bünyesinde bahadırılar barındırsa da artık bahadırlıktan öte ârifleriyle sesini, dilini, kimliğini yeniden idrak etme günündedir.

Yaşadığımız şehre bir de bu gözle baksak daha neleri görürüz acaba?

Yoksa biz de Nedim gibi hayalde-rüyalarda bir dilberi mi vasfediyoruz:

“Yok senin vasfettiğin dilber bu şehir içre Nedîm

Bir perî suret görünmüş, bir hayâl olmuş sana”

Bu şehrin kapılarını sorularla açmaya devam edersek, *doğru soru sorma kaygısı* taşıdığımız sürece kapılar aralanmaya başlayacaktır.

ŞEHİR İÇİN FERYÂD ETMEK...

Yunus Emre’nin her biri “keramet-i kelâm” olan mısralarından meşhur bir mısra ile başlamanın bereketiyle yaşadığımız şehre bakmaya, görmeye, yaklaşmaya çalışalım.

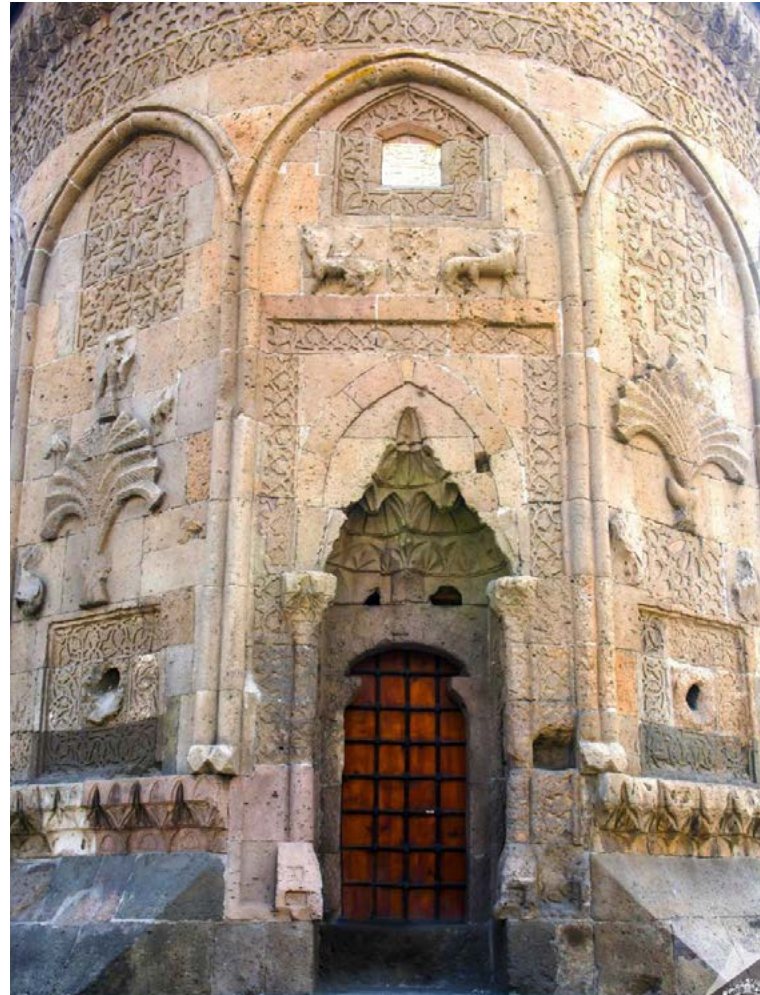
Yunus bir yanardağın harekete geçmesi gibi şehir için, şehirde yaşayanlar için feryâd koparmanın vakti geldiğini söyler ve “*Kasdım budur: Şehre varam. Feryâd ü figan koparam!*” diyerek feryâdı basar. Aslında feryâd edilecek şehir ve insan Yunusça mâlumdur. Onun içindir ki feryâd ü figan koparmak gerekmiştir. Malum olmayan (bilinmeyen, fark edilmeyen, anlaşılmayan, kuşatılamayan) şey için feryâd edilebilir mi? Edilemez!

“Kalabalıklar içinde yalnız, yalnızlık içinde kalabalık” bir gerçeklikte yaşayan Yunus’un bu feryâdı onun “sefer der vatan: ruhun kendi âlemini araması” olarak ifade edilen ve hakikatinin bu dünya ötesinde bulunduğu “âlem”in küçük bir yansıması olarak, bu yapıp-etmeler âleminde bir şehre “varup” feryâd ü figan koparması nasıl izah edilebilir?

Yunus’un derdi vardır. Hemderd’dir. Şehirle derdi vardır, şehirde yaşayanlarla derdi vardır. Onları hapseden, içine çekip yutan, onları boğan, “şehir ötesi”nden koparanlara karşı feryâd ü figanı vardır Yunus’un. Demek oluyor ki şehir ve şehirdeki insanın, kendisini varlığının hakikatine, varoluş nedenine yabancılaştıran şeylere karşı Yunus gibilerine ihtiyacı vardır. Şehir ve insan bir

Sahip Ata Camii ve Külliyesi

Kayseri Döner Kümbet (F.: Murat Öcal)

kere kendine yabancılaşmayagörsün, feryâd ü figanlar da yetmiyor çoğu zaman.

Turgut Cansever-Sivas Kaleardı Mahallesi Projesi

Yeni modern zamanlar; coğrafyanın neredeyse ortadan kalktığı, tarihin ise giderek lokalize olduğu bambaşka, bilinmeyenlere gebe günleri doğuruyor. Bu doğuşlar kimi şehirler ve insanlar için aynı zamanda yok oluş demektir. Hayalleri olmayan, rüya göremeyen insanların üzerine ayak bastıkları toprak “şehir” olabilir mi?

Yunus’un maksadı sadece “feryâd ü figan”dır. Bu duyulsa, bu anlaşılrsa, feryâd ü figanına kulak verilse mesele hallolmuştur aslında. Aslında Yunus, her nereye gitmişse ömrünü feryâd ü figanla geçirmiştir. Öyle bir feryâd ki “zuhurunun şiddetinden” anlaşılamayan bir feryâd...

Varlığın birbirinden ayrılmaz, bölünemez bir bütün olduğu düşünüldüğünde Yunus’un bu feryâdı önemlidir. Yunus, insanî varlığın tecelligâhlarından birisi olan şehre inmeyi “varlığın borcu” bilir ve bedeli ne kadar pahalı olursa olsun ödemeyi göze alır. Gene onun diliyle “alana satmaya geldim!”

Kendi “huzurda”dır, onun için “şehirlinin huzurunu kaçırmak” ister. Daha doğrusu şehirlinin “huzurda olduğu” tesellisinden onları kurtarmak ister. Onları gerçek huzura çıkarmak ister. Aslında şehir, huzura çıkmak için bir “ayna”dır insan için.

Aslında Yunus’un feryâd ü figan koparmak istediği; memuriyet, mes’uliyet ve mükellefiyetinde acze düşmüş, hakikatine yabancılaşmış, gerçekliğini “sanal”laştırmış, yapaylaştırmış şehir ve şehirlidir. Kapıları kırarcasına ona karşı “Uyan!”, “Dön!”, “Silkelen!”, “Gör!” diye haykırır... Tek hece ile “Ol!” demek ister. Yunus’un feryâdı, bin küsur yıl sonra Üstad Necip Fazıl’ın diliyle aslında

şudur: “*Kalabalıkların modalaşmış yollarına düşme!.. Yol kalabalıkların yönü değil, hakikatin istikametidir. Sen ona dön ve kalabalıkları döndür!*”

Bu bir şahsiyete, bir medeniyete, ümrana, ummana davettir aslında şehri ve şehirliyi!

Üstad Necip Fazıl “Kaldırımlar” şiirinde; “*Başını bir gayeye satmış kahraman gibi. Etinle kemiğinle sokakların malısın!*” der. İşte bu manada rahatını ve huzurunu şehre ve şehrin etine-kemiğine adanmış şehrimizle hemhâl gerçek münevverler...

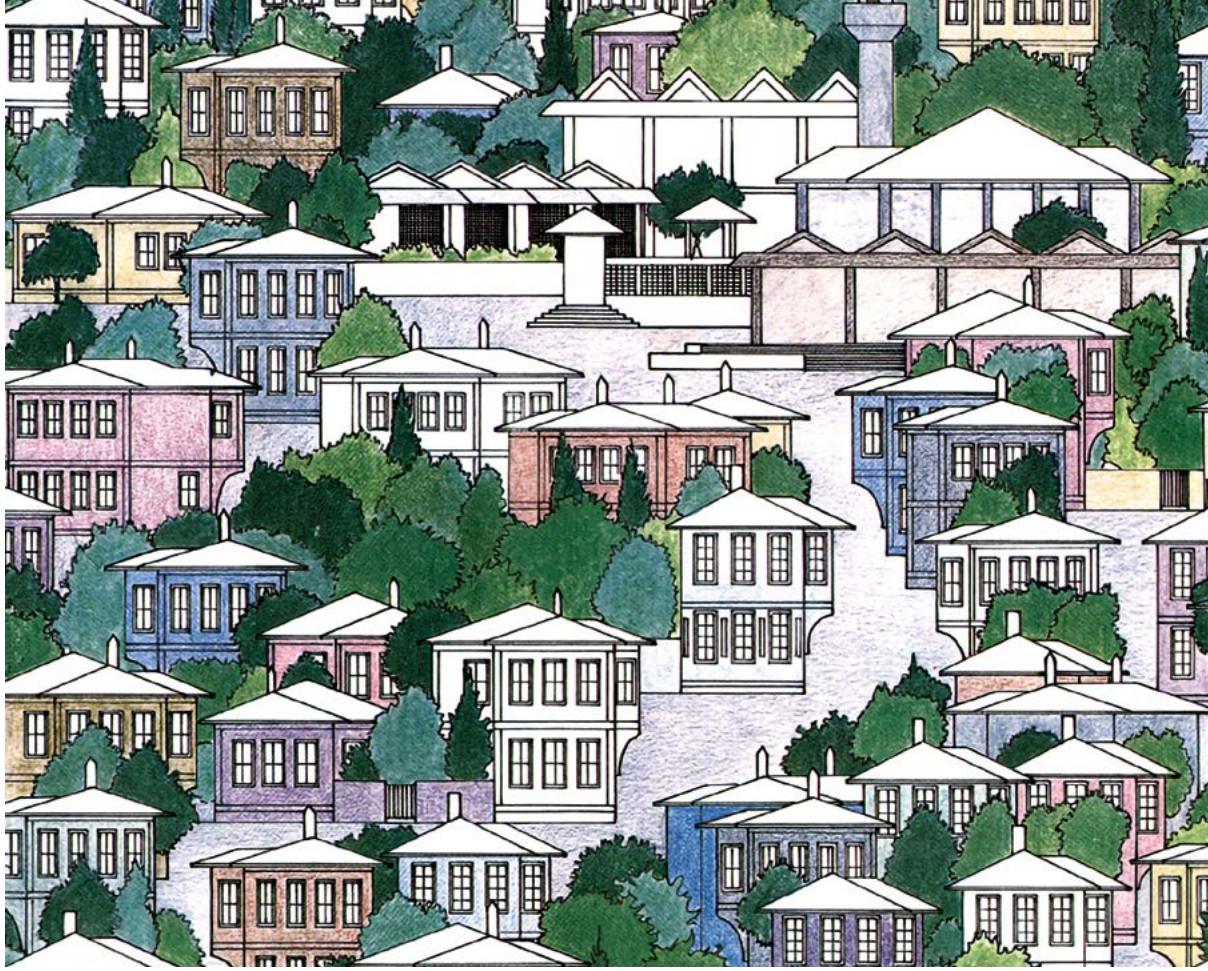
Gene soralım: Yunus’un dilinden yola çıkarak şehrimize çok mu ütöpik yaklaştık? Ayağımızı yerden çok mu kestik?

Bir mütefekkir “*İnsanlardan bazıları ardiyelere bırakılmış eşyalar gibidir!*” der. Şehrimizle ilgili özellikle de “şehir kültürü” bağlamında, kadim bir tarihin sadece “cumhuriyetinden bir kesit”le, (onu da zorlama olarak) şehrimizi “hall ü fasl” etmeye çabalayan kültür adamları, bu türden ardiyelerdeki eşyalar gibidir.

Çağı Edebiyat (Roman) Üzerinden Okumak

Mustafa Özel
Dr.

(Bu metin; Kayseri Büyükşehir Belediyesi bünyesinde faaliyet gösteren BÜSAM Şehir Akademi'nin 2024 Güz Dönemi, Çağdaş Okumalar Seminerleri serisinin 25 Ekim Cuma günü yapılan ilk seminerinin çözümlenmiş hâlidir.)

Turgut Cansever-Ankara Batıkent Projesi

Bütün bunları binlerce yıl öteden gören, bilen Yunus; nesnelerden ibaret olmaması gereken bir şehir için de feryâd ü figan koparıyor.

Yunus'la başladık gene Yunus'la bitirelim:

*“Eğer ârif isen bilgil ki binâ
Girü kendüsidür dükkân içinde!”*

Yunus'un “feryâd ü figanı”nı anladığımız an veya “anlar gibi olduğumuz” an içerisinde yaşadığımız şehri de anlamış olacağız. Ne yapacağını şaşırmış bir sinir boşalması içerisinde “sahiplik cinneti”ne kapılmadan

“sahip olmak!” Yani bir “gardiyan” tavrı içerisinde “koruyuculuğa” soyunmamak!

“Şehirli insan” ve “insanlı şehir” işte budur. Ve bunun için feryâd koparmanın vaktidir. Şehrimiz, kendisini “ol imaret eyleyecek” yeni Yunuslarını beklemeye devam ediyor. Ruhuyla, manasıyla “şehre kabul edilebilecek” ve “şehri kabul edebilecek”lerdir. Gerisi mahmurluk içinde “gerinen”lerdir.

Sûretâ ne kadar değişirse değişsin, sîretâ hep aynı kalan ruhuyla bir şehir... Muradımız budur. ■

Bismillahirrahmanirrahim.

Roman, büyük şehre taşralı gözüyle bakmaktır aslında. Adorno Balzac'ı böyle anlatıyor. Balzac, büyük şehre gelmiş bir taşralıdır diyor. Taşralı büyük şehre geldiği zaman birçok büyük bina onun için girilmezdir, adeta üzerinde “buraya giremezsin” yazar. Balzac da şöyle der içinden, içeride olup bitenleri ben size anlata- yım da görün. İçeriye girmediği hâlde büyük şehirde olup bitenleri en iyi anlatan, bu köylü/taşralı bakışıdır. Buradan şunu anlamamız gerekiyor,

hakikatin ortaya çıkması için belli bir masumiyetin, bir çocukluğun, bir meczupluğun olması lazım. Birazdan Don Kişot'a gelince onları ele alacağız. Her şey hesaba kitaba dayandığı zaman roman yazılamaz, hakikat de ortaya çıkmaz. Dolayısıyla o ince noktayı, şehrin fitne fücuna çok bulaşmış olan kavrada da dile getirmez. Ben romanı bundan dolayı şehirde olan bitenin bir tür deşifre edilmesi olarak görüyorum.

Benim hayatım hep üç ayak üzerinde cereyan etti. Herkesin bir kader çizgisi

var. Çok bilinçli ya da çok bile isteye seçtiğim bir hayat değil bu. Çok iyi hatırlıyorum. 27 Haziran 1980, iktisat diplomamı aldım. Tabii herkes çok mutlu, mezuniyetleri bilirsiniz. Ama ertesi sabah cebimde 120 lira para var. Ay başında da burs alamayacağım artık. Hemen iş aramaya koyulduk. Bir bankaya girdim. 3 sene banka, 5 sene şurası, burası. Yani bir kere hayatımın 3'te 1'i çalışma hayatı içinde hayatımı kazanmakla, geçinmekle geçti. Ama okumayı yazmayı çok seven biriyim, bir yandan da sürekli okuyorum, ne bulursam okuyorum

Buradan şunu anlamamız gerekiyor, hakikatin ortaya çıkması için belli bir masumiyetin, bir çocukluğun, bir meczupluğun olması lazım. Birazdan Don Kişot'a gelince onları ele alacağız. Her şey hesaba kitaba dayandığı zaman roman yazılamaz, hakikat de ortaya çıkmaz.

akademik eserler, romanlar, şiirler vs. Bir yandan bastırılmış bir nesiliz. Necip Fazıl'dan, Sezai Bey'den aldığımız ruhla, işte bu memleket sizin ucuza teslim etmeyin... Bilim-Sanat Vakfı'nda kurucuyum, başkanım; Milli Kültür Vakfı'nda Salih Tuğ'un yardımcısıyım; İlim Yayma Vakfı'nda, Mazlumder'de, MÜSİAD'da 30 yıldır, her tarafa koşturuyoruz. Yani bir yandan sosyal faaliyetler, bir yandan ilmî faaliyetler, bir yandan da geçinme. Benim romanlara bakışım böyle bir üçlü mecburiyet içerisinde oluştu. Elhamdülillah ki böyle oldu. Çünkü yaşamayan anlar gibi olur, idrak edemez. Yaşamak lazım. Tolstoy'un bir sözünü size hatırlatayım. Tolstoy diyor ki Hristiyanlık hakiki bir dindir ama papazlar kitaba çok şey karıştırmışlar, bunları ayıklamak lazım.

Alıyor Kitab-ı Mukaddes'i, şunlar, şunlar, şunlar ilahi kelam olamaz diyor. Teolojik tartışmasına girecek değilim, yaptığı şey bu. Ayıklıyor ve ortaya Tolstoy'un kısa incili çıkıyor (*İncil'in Kısa Bir Özeti*). Hepinize tavsiye ederim.

Kutsal Kitabı Ancak Zenginliğin Bozmadığı İnsan Anlar

Özü şu: Kutsal kitabı bilginler anlayamaz. Bu da ağır bir iddia olabilir, tartışmaya girmiyorum, bir edebiyatçının görüşü bu. Bilginler anlayamaz; çünkü bilginler kutsal kitaba niye başvururlar? Kendi düşündüklerine delil ararlar, kendi düşüncelerine destek ararlar. Dolayısıyla bilginler kutsal kitabı anlayamazlar. Yoksullar da anlayamaz. Çünkü adam yoksul, gariban, ekmeğinin peşinde. Ancak zenginler anlayabilir. Peki, hangi zenginler? Zenginliğin bozmadığı zenginler.

Bugüne gelelim. Konumuz, içinde yaşadığımız çağı edebiyatla, özellikle de romanla anlayabilir miyiz? Bu çok inandırıcı gelmez insanlara. Nihayetinde, edebiyat insanı eğlendiren bir şey, duygulandıran bir şey. Tarih varken, sosyoloji varken, antropoloji varken, psikoloji, sosyal psikoloji varken, bu kadar disiplin varken roman üzerinden gitmek çok da inandırıcı gelmez. Benim kanaatim, bütün bu saydığım disiplinlerin ehemmiyetini asla küçümsemeden, hatta tam aksine romanı onlarla bütünleştirerek... Mesela benden 100 sene önce Ziya Gökalp; roman en müşahhas sosyolojidir, en hakiki toplumbilimdir diyor. Bunu boşa

söylemiyor, örneklerini veriyor ben şu an ayrıntıya giremem. Roman sosyolojidir, roman antropolojidir, roman sosyal psikolojidir, psikolojidir. Bütün disiplinlerin içindedir. Bunu anladığınız zaman roman-bilimden, roman-tarihten söz edebiliriz. Mesela Balzac, az önce işaret ettim, ben tarihçiyim diyor. Diğer tarihçiler olayların tarihçisidirler, ben değerlerdeki dönüşümün tarihçisiyim diyor. Düşünürseniz, değerlerdeki dönüşümün tarihçisi olayları nakleden tarihçilerden daha ciddi, daha önemli, daha kritik bir iş yapıyor demektir.

Ben bütün bu faaliyetlere aslında önce bir mühendis olarak başladım. Biraz da otobiyografik anlatayım ki meseleyi oturtabilelim. Bir buçuk sene Boğaziçi'nde mühendislik okudum. Önce genel mühendislikti, sonra bölüm seçiyordunuz. Makineyi seçtim. Sonra dedim ki senden iyi mühendis olmaz. İşletmeye, oradan da iktisada geçtim. Mühendislikten şunu anladım: İnsanlara anlatacağın bir şey varsa tıraşı bırak, bir denklem kur, sonra o denklemi kanıtla. Bunu bir şablon olarak ezberleme tehlikesi vardır insanların, önceden uyar. De ki ben de Marx gibi, Durkheim gibi, İbni Haldun gibi, diğerleri gibi bir denklem kuruyorum: İşte, insan toplumları şu dört aşamadan geçerler... Bunu ezberlenecek bir şablon olarak düşünmeyi kolaylaştırıyor. Üzerine düşüneneceksiniz, çeşitlendireceksiniz. O dört demiş ama belki altıdır, belki sekizdir. Ama üstat öyle demiş dördttür beş olmaz dersiniz hapyutarsınız. Dolayısıyla şablonsuz olmaz ama şablonu hakikatin yerine geçirmeyeceksiniz. Onun düşünmeyi

kolaylaştırıcı bir araç olduğunun şuurunda olacaksınız.

Modernlik = Kapitalizm + Ulus + Birey

Benim formülüm şu. Çağı anlamaya çalışıyoruz. Bu çağın içinde yaşayan insanlar buna modernlik diye bir isim koydular. Önce medeniyet diyorlardı, medeniyetten de kasıtları Batı'da üretilen medeniyet. Sonra bunun çok tepki çekmesi üzerine sivilizasyondan modernite, modernizasyon gibi kavramlara geçtiler. Çağımızın adı modern çağ. Aslında bütün çağlar moderndir; çünkü modern, içinde bulunulan zaman demek. Dolayısıyla içinde bulunulan bütün zamanlar kendileri açısından moderndirler. Ama bizim modernliğimizin bir özel durumu var. Ben bunu bir denklemle açıklayabileceğimiz kanaatindeyim. Formülüm şudur: Modernlik = Kapitalizm + Ulus + Birey. Yani üçlü bir sacayağı var. İktisadi ayağımız kapitalist bir ekonomidir. Siyasi ayağımız ulus adını verdiğimiz yeni bir siyasi organizasyon biçimidir. Sosyokültürel ayağımız da birey adını verdiğimiz yeni bir varlık türüdür.

Normatif konuşmuyorum, bunların iyiliğini kötülüğünü konuşmuyorum arkadaşlar. Yani kapitalizm iyi mi kötü mü, birey veya ulus iyi mi bunlar ayrı bir mesele. Önce, ne olduğuna, ne olabileceğine, bu kavramlara netlik kazandırmamız önemli. Bir kavramı da en iyi kendi karşıtı olan kavramla izah edebilirsiniz, bir nevi o kavramın ötekisiyle.

Formül şöyle devam ediyor: Kapitalizm, kanaat ekonomisi değil; ulus, millet değil; birey, insan değil. Bizim İslamcılar en çok bu üçüncü lafa takılıyor. "Tam birey olacakken birey insan değil diyorsun!" Normatif konuşmuyorum. Birey insan değil derken aşağılık bir şey demiyorum, böyle bir şey geçmiyor içimden. İnsan yaklaşan demek; enes, enis, enise; yaklaşmak demek. Yani yaklaştıkça insan olursunuz. Bizim kültür kodumuz böyle bir şey üretmiş. Birey ise uzaklaşandır.

İlk Türk bireyi ya da daha geriye gidelim, ilk Osmanlı Türk bireyi kimdir? Beşir Fuat diyenler oluyor genelde. Doğrudur. Ama bana göre Ahmet Cemil'dir. Yani *Mai ve Sıyah* romanının kahramanı.

Kutsal kitabı bilginler anlayamaz. Bu da ağır bir iddia olabilir, tartışmaya girmiyorum, bir edebiyatçının görüşü bu. Bilginler anlayamaz; çünkü bilginler kutsal kitaba niye başvururlar? Kendi düşündüklerine delil ararlar, kendi düşüncelerine destek ararlar. Dolayısıyla bilginler kutsal kitabı anlayamazlar. Yoksullar da anlayamaz. Çünkü adam yoksul, gariban, ekmeğinin peşinde. Ancak zenginler anlayabilir. Peki, hangi zenginler? Zenginliğin bozmadığı zenginler.

Birey Allah'a inanabilir, inanmaya bilir de. Herhangi bir dine inanabilir, inanmayabilir de. Ama var olmak için, hayatını sürdürebilmek için Tanrı'ya ve topluma muhtaç olmadığını hissedendir birey. Tanrı olsa da olmasa

da, toplum olsa da olmasa da ben tek başıma kendime yeterim: Birey budur. Ahmet Cemil, tam Bilim Sanat Vakfının bugün olduğu Süleymaniye Mahallesi’nde büyüyor. 150-200 sayfalık roman, roman boyunca hiç kulağına ezan sesi gelmiyor, hiçbir ilahi mesaj gelmiyor, hiçbir vakit Süleymaniye’ye ya da herhangi bir mescide girip iki rekât namaz kılmıyor. Dünya kadar problemi var, hiçbir problemini gidip herhangi bir hocaefendiyle ya da mahalle büyükleriyle (hani onlar o sistemin parçaları) müzakere etmiyor. Kendi başına yetecek.

İçtimai Jeolojinin Merkezi Mabetten Markete Kaydı

Sahnenin Dışındakiler’de Tanpınar’ın şöyle bir formülü vardır. Aşağı yukarı 50-60 yıl önceki Aksaray’daki mahalleleri tasvir ediyor. Alagöz Mehmet Efendi Camii, mahallesi, mescidi, çeşmesi vesairesi... Müthiş bir formüldür, diyor ki, içtimai jeolojinin merkezi cami idi. Yani toplumun temel faaliyeti ibadetti. Şimdi insan-

lar yaşamak için üretmeye, ticarete, alışverişe, her şeye muhtaçtırlar, tamam bunları yapsınlar diyor, ama binlerce yıldan beri insan toplumlarının esas işi ibadettir, diğerleri ibadeti kolaylaştırmak için gerekli olan durumlardır.

Madem buraya girdim, formüle dönmeden önce Sinekli Bakkal’dan bahsedeyim. İkisinin arasında Halide Edip’in formülü şudur: Evet, bizim klasik cemiyetimizin faaliyet eksenidir camidir, mabettir; ama modern olmak zorundayız, çünkü güçlü olmak zorundayız. Halide Edip’in de formülü budur. Çünkü çöküş döneminin düşünürüdür, Balkan Harbi’ni yaşamıştır, büyük sızılar vardır. Yeni bir Türkiye kurulmuştur, çok mutmain olmamış, yurt dışına gitmiştir. Sinekli Bakkal’ı Amerika’da önce İngilizce yazıyor. 1935 İngilizce yazılışı. Türkçesi 1936. Sinekli Bakkal, adı bile mabedi değil marketi çağrıştırıyor. Halide Edip’in formülü şudur: Modern olmak zorundayız, güçlü olmak zorundayız. Modern ve güçlü olmak için de içtimai jeolo-

jinin merkezini mabetten markete kaydırmak zorundayız.

Ana kahramanımız Rabia, soytarının hafız kızıdır. Sinekli Bakkal semtin adıdır, camisi kasvetlidir, imamı huysuzdur. Tamamen negatif. Bakkal ise bir tiyatro sahnesi gibidir. Şen şakrak. Asıl hayat orada devam ediyor. Rabia bu ortamda büyüyor. İki yüzlü oluyor. Riyakâr anlamında değil. İki yüzlü: Bir yüzü geçmişe dönük, bir yüzü geleceğe dönük. Geçmişe dönük yüzü mükedderdir, hüznüldür. Onunla Kur’an-ı Kerim okuyor. Çok güzel okuyor. Paşa konaklarına filan çağrılıyor. İleriye dönük yüzü çok neşelidir. Onunla şarkılar okuyor. Şarkılarda da üstadı Peregrini adlı eski rahip, yeni ateist, Rabia aşkına Müslüman yeni bir tip. Yani tam medeniyetler diyalogu. Bunu 1930’larda formüle etmesi önemlidir. Ve ben yanlış çözmemişsem olayı, tarihçi Arnold Toynbee’nin etkisi altında bu formülasyonu yapmıştır. Yani şen yüzüyle, geleceğe dönük yüzüyle şarkılar okuyor; geçmişe dönük mükedder yüzüyle Kur’an-ı Kerim okuyor. Bir de ara yüz var. Ara yüzde mevlid okuyor. Ama Mevlid’i şarkı makamlarıyla okuyor. Bu gelişigüzel bir kurgu değil, o dönemi anlatıyor.

Ben okudukça şunu görüyorum: Hepimiz hâlâ Sinekli Bakkal’da yaşıyoruz. Tamam, bir sürü yeni gerçeklik de karşımıza çıkmış ama Sinekli Bakkal’dayız. Hepimizin iki yüzü var. Bir yüzümüzle geleceğe bakıyoruz, bir yüzümüzle geçmişe bakıyoruz. Cemiyetimiz de böyle. İkiye bölünmüş durumdayız. Aşağı yukarı yarısı bugünde yaşıyor ama burada yaşamıyor. Zihinlerinde hep

başka ülkeler var ve fırsat bulursa da gidiyorlar zaten. Öbür yarısı da burada yaşıyor ama bugünde yaşamıyor. Mesela ben MÜSİAD’lara giderdim, derdim ki önder dediğim zaman aklınıza ne geliyor? Yani hayatımızda iktisadi, siyasi, sosyal örnek alacağımız kim var? Hazreti Peygamberle başlıyorlar, Hazreti Ömer vs... Kadın erkek de fark etmiyor, hepsi aşağı yukarı benzer isimleri söylüyor. Bakın diyorum ki hiçbirimiz bugünde yaşamıyoruz. Biriniz bana Hazreti Ömer’in ahlakıyla ahlaklı olduğunu düşündüğü bir siyasetçi örneği vermiyorsunuz. Hazreti Peygamber gibi davranabilen bir mahalle büyüğünden, bir aile büyüğünden söz etmiyorsunuz. Geçmişte yaşıyoruz, önderlerimiz hep ölü. %99 nispetinde erkek. Ölü, erkek ve uzakta. Böyle bir cemiyet üretken bir faaliyet içinde olamaz arkadaşlar. Yani bizim rol modellerimizin de hayatın içine getiriliyor olması lazım.

Peygamberler Bugün Yaşasa Peşlerinden Gider miyiz?

Romanın burada çok önemli bir ehemmiyeti var. Bizde de mesela dinî romanlar yazılıyor ama bizdeki dinî romanlar hep sahabeleri yüceltmekle, peygamberleri yüceltmekle ilgili. Onların yüceltmeye ihtiyaçları yok ki; bunu yapan kitaplarımız var zaten, siyer kitapları var, peygamberler tarihi kitapları var. Kazancakis nasıl yapıyor mesela? Dostoyevski nasıl yapıyor? Onlar da bir nevi peygamber ya da evliya romanları yazıyorlar. Ama şunu demeye getiriyorlar. Hazreti İsa bugün gelse peşinden gider miyiz? Sözüne değer verir miyiz? Gerçekten onun ümmeti olur muyuz? Yani onlar üzerinden kendimizi sorgulamaktır roman. Bu sorgulamayı yapmıyoruz.

Karamazov Kardeşler’i okuyan var mı. Okuyan bir insansanız hayatta okumanız gereken hacimli romanlardan iki tanesini söyleyeyim: *Karamazov Kardeşler* ve Tolstoy’un *Savaş ve Barış*’ı. Mesela bir yaz tatilinizi bunlara ayırabilirsiniz. Ben Karamazovlarla ilgili bölümü söyleyeyim: Hazreti İsa gelmiş. Aslında roman 19. yüzyılın ortalarında Rusya’da geçiyor. Fakat sansürden korktuğu için, çar iktidarı bizi kastediyor demesin diye romanda bir ara bölüm açıyor, bu bölümde olayı Engizisyon dönemi İspanya’sına Seville şehrine götürüyor. Hazreti İsa pazar yerine iniyor. Tam o portreleri çizilen İsa bu. Genç, yakışıklı. O mu değil mi derken bir kör anlıyor meseleyi, ne olur beni ona götürün diyor. Eline sarılıyor. “Gerçekten İsa isen iyileştir beni” diyor. İsa dokunuyor gözlerine ve iyileşiyor adam. Şüpheler iyice

ortadan kalkıyor. Devam ediyor Dostoyevski. Bir kadıncağız, elinde bebeği ölmüş, dua için kiliseye getiriyor. O da duyuyor, gelip ayaklarına kapanıyor. İsa çocuğa dokunuyor, çocuk diriliyor. Yani körü gördürdü, ölüyü de diriltti. Ne beklersiniz? Kaldı ki Hristiyan geleneğinde Hazreti İsa diğer bütün peygamberlerden farklı, Allah’ın oğlu, üçten biri. Yani tanrı gelmiş, aranızda, daha ne olacak? Ama iktidar diye bir şey var. Büyük Engizisyoncu var. Herkesin gözü orada. Peygambere biat edeceğiz ama hükümdar ne diyecek? Büyük Engizisyoncu geliyor, “Yakalayın” diyor. Ele kelepçe, İsa’yı atıyorlar içeriye. Gece yarısı geliyor, karşısına alıyor İsa’yı, Niye geldin diyor. Ne var, gökte bir problem mi var, canın mı sıkıldı, ne oldu? Görüyorsun burada tezgâhı kurmuşuz, gayet güzel işliyor. Yarın erkenden ayrıl, terk etmezsen seni de diğerleri gibi yakarım, şu 1500 yıldır senin gökten inmeni bekleyenler var ya, bir işaretimle ateşine odun taşırlar diyor.

Roman budur arkadaşlar. Yani roman herhangi bir tarihî kişiliği anlattığı zaman onu anlatmaz, onun üzerinden bizi sorgular, bir nefis muhasebesi yapar. Diğer türlü sü tarih, başka şeylerdir. Dolayısıyla da ben cemiyetin kendini yeniden tazeleyebilmesi için, ihya etmesi için romanı bilimlerden bile daha önemli görüyorum. Burada roman belki tam oturmuyor, kurgu diyebiliriz, bu sinema olabilir, bilim kurgu olabilir, öykülerimiz olabilir, şiir olabilir. Tabii üzerine roman yazılan her şey kurgu değil, belki seyir içinde onlara işaret edeceğim.

bir cüzü, bir küçük parçasıydı. Ve insanlar esas itibarıyla çoğunluğun karnı doysun diye iktisadi faaliyet yapardı. İpekli malların, baharatın ticareti olurdu, Hint'ten İspanya'ya, İngiltere'ye kadar uzanırdı ama bunlar her toplumun yüzde bir-ikisiyle ilgili özel bir ticaret olurdu. Yüzde doksana sekizi karınlarını doyurmak peşindeydiler. Ben çocukluğumda bile Ağrı şehir merkezinde nüfusun

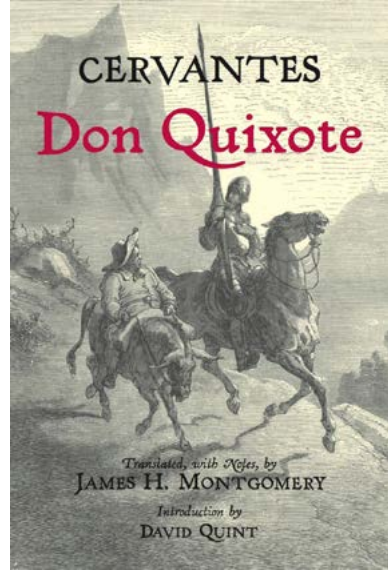
Şimdi formüle geri dönüyorum. Dedik ki modernlik=kapitalizm + ulus+birey. Kapitalizm kanaat ekonomisi değil, ulus millet değil, birey insan değil.

Şimdi kapitalizme dönüyorum. Esas meselemiz aslında kapitalizm. Çünkü yeni bir ekonomi. Son 200-300 yıla kadar bütün ekonomilerde -tabii ki üretmek vardı, almak, satmak vardı (ister değiş tokuş, ister parayla, bazen madenlerle, bazen doğrudan takasla), bunlar her zaman vardı; fakat iktisadi faaliyet, bütün toplumsal faaliyetin küçük bir parçasıydı ve sosyal sisteme gömülüydü. Yani sizin bir siyasi sisteminiz vardı, bir dinî kültürel sisteminiz, hayatınız vardı; iktisadi faaliyet de onun

yüzde doksana için bu tanımın geçerli olduğunu şu anda geriye doğru bakarak görüyorum. Yani Türkiye'nin birçok yerinde bu 20. yüzyılın ortalarına kadar uzanmışsa gerisini daha rahat tahayyül edebilirsiniz. Bütün sistemlerde, Çin'de, Rusya'da, her yerde insanlar esas itibarıyla büyük çoğunluğun karnı doysun diye iktisadi faaliyet yapardı.

Kapitalizm, İnsanların Değil, Sermayenin Karnını Doyurmakla İlgilenir

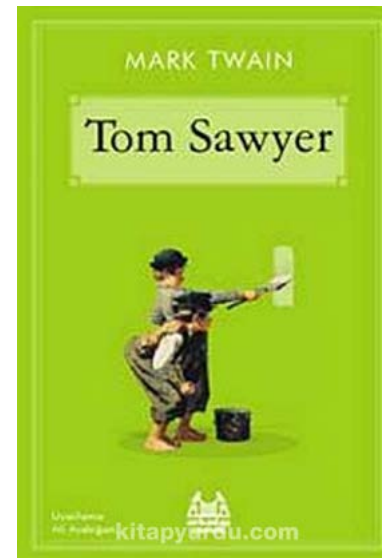
Kapitalizm insanların karnını doyurmakla ilgili bir sistem değildir. Sermayenin karnını doyurmakla ilgili

bir sistemdir. Yani sermaye dediğimiz yeni bir kavram geliştiriyoruz, bütün mesele sermayenin kesintisiz birikmesini sağlamak ve toplumun diğer bütün odalarını buna hizmetkâr kılmak. Yani siyaset, askerî düzen, kültür hayatı, bütün bunlar sermayenin kesintisiz birikimine hizmet ettikleri ölçüde değerlidirler ve karşılığını alırlar. Bu, yeni bir düzen, yeni bir sistem. Birinde kanaati öne çıkarmak zorundasın. Bildiğimiz bütün dinî gelenekler ve sosyal sistemler toplumlara kanaatkâr olmayı, müsrif olmayı, israf etmemeyi önermişlerdir. Kapitalist dönemin esas meselesi insanların müsrif olmasıdır. Müsrif olmazsanız, aşırı tüketmezseniz üretim yapılamaz. Üretim olmayınca ticaret olmaz. Ticaret olmayınca da kâr olmaz. Dolayısıyla sermaye birikmez. Sermaye nasıl birikecek sürekli? Kârla. Kâr olması için sürekli yatırım olması lazım. Arkadaşlar, kapitalist mal üretmez esas itibarıyla. Kapitalist müşteri üretir. O malları talep edecek müşteriyi üretmeyen

kapitalist bir sistem mal üreterek bir yere varamaz. Reklamcılık büyük bir bilimdir. İnsanlara mal istemeyi öğretme sanatıdır. Bunlar son birkaç yüzyıl içerisinde tedrici bir şekilde ve çok planlı bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Bu dönüşümün en iyi kaydını da yine romanlarda görüyoruz. Mesela ilk roman olarak kabul edilen metin Cervantes'in Don Kişot'udur. Çok erken bir dönem, birinci cilt 1605, ikinci cilt 1615, takriben 400 yıl önce. Ve bir İngiliz değil, bir İspanyol. Ama farkı şu, bizim ülkelerimiz de dâhil olmak üzere biraz gezmiş dolaşmış, dünyadan haberdar birisi. Don Kişot nasıl bir adam? Çoğunuz gibi okuya okuya kafayı yemiş birisi. Sabahtan akşama kadar okuyor. Alt düzeyli bir aristokrat, üç beş şey kalmışsa miras olarak onun önemli bir kısmını kitaplara yatırıyor. Ve her doğruyu kitaplarda arıyor. Sancho, onun yardımcısı. O tam bizim gibi. Yani modern adam. Sürekli Don Kişot'u kitaplardan, hayalden kurtarmaya ve bugüne getirmeye çalışıyor.

Don Kişotluk, Kitab'a Göre Yaşama Özlemidir

Kapitalizmin özü nedir arkadaşlar? Demin söyledim. Planlı, sistematik, kesintisiz sermaye birikimi arayışı; kapitalizm bu. Don Kişot'un bir ideali var: Dünyadaki bütün haksızlıkları ve adaletsizlikleri ortadan kaldırmak. Ama iki şeyi yok: Planı yok, parası yok. Atım beni nereye götürürse oraya gideceğim, oradaki problemleri halledeceğim önce diyor. Kaldığı handa hancı para istiyor, hangi kitapta var diyor şövalyenin para verdiği. Ne sorsan kitapta yerini göster diyor. Sancho diyor ki sen bana bir Cezire valiliği vaat ettin... Aristokratik bir anlaşma bu, fethedersek Cezire'nin valiliğini sana vereceğim. Ama

sık sık dayak yiyorlar. Diyor ki bu valilik işi hoş da sen bana sabit bir maaş bağlasan, evdekiler ekmek bekliyor. Aristokratik bir anlaşmayı kapitalistik bir anlaşmaya çevirmek istiyor. Cervantes bunu gelişigüzel yazıyor değil. Don Kişot'un cevabı şu: Okuduğum hiçbir kitapta böyle bir şeye rastlamadım. Bana kitapta yerini göster. Don Kişot budur arkadaşlar. Öyle bir çağda yaşıyoruz ki kitaba göre yaşamak insanlara delilik gibi gözüküyor. O kadar çağ dönüşmüş ki, o kadar bozulmuş ki onu kitaba uygun hâle getirmek veya bunu önermek ancak delilerin harcıdır.

Tom Sawyer'ı okuyan var mı? Mark Twain'i çok ciddiye alın arkadaşlar. Komik kitaplar yazarları, özellikle de komik çocuk kahramanlar kurgulayanları çok ciddiye alın. Mark Twain son 200 yılın en büyük sosyoloğudur, psikoloğudur vs., bu kadar önemli bir adam. Tom Sawyer 9-10 yaşlarında bir fırlama talebe. Huckleberry Finn, mahallede, köyde büyümüş, tam bir yontulmamış çocuk. Tom daha açık göz, mahalledeki çocukları topluyor, çete kuruyor. Adam kaçıracaklar, mağaraya gizleyecekler ve ailesinden fidye isteyecekler. Yapıyorlar da. Çocuklardan biri Tom diyor fidye ne. Bilmiyorum diyor Tom, ama bütün kitaplarda yazıyor. Ama Tom diyor çocuk, fidyenin ne olduğunu bilmezsek nasıl olacak. Bakın mantıklı bir soru soruyor. Tom'un cevabı şu: Çok uzatma, kitaptakine göre hareket etmeyelim de her şeyi berbat mı edelim? Mark Twain bunu gelişigüzel kurgulamış olamaz. Burada şu noktaya getiriyor bizi: Öyle bir noktaya doğru gidiyoruz ki, kitaba göre, ilkeli hareket etmek insanlara o kadar komik gelecek ki

bunu dile getirenler ya meczuplar ya çocuklar olacak.

Başka bir örnek vereyim Mark Twain'den. Demin ne dedik? Kapitalizmin yürüyebilmesi için tüketimin pompalanması lazım. Tüketimin pompalanabilmesi için o malları talep edecek insan tipinin üretilmesi lazım. *Kral Arthur'un Sarayında Connecticutlı Bir Yankee*, romanının adı bu, yazılış tarihi 1889. Bunu şöyle

Türkçeleştirelim, biraz bu topluluğa uygun olsun: Asr-ı Saadet'te Kayserili Bir Sabuncu. Kahramanımız bir sabun imalatçısı, onu 13 yüzyıl geriye ışınıyor. Kral Arthur İngilizler bakımından bizim Ömer İbn-i Abdülaziz gibi bir adalet timsali bir hükümdar, onun dönemine götürüyor. Biz de Asr-ı Saadet'e götürelim. Ama adam sabuncu ve 19. yüzyılın sonunda. Alıştığı formatları 13 yüzyıl gerideki topluma empoze edecek. Ney yapıyor? Şövalyelerin kalkanlarına sabun reklamları veriyor. Ama şurası çok ince: Sabun nedir? İnsanları temizler.

Hanımlar, sabuncuzade sabunları sizi güzelleştirir! Bakın temizlemek zaten olan bir şey, güzelleştirme bir vaat. Reklam size bir vaat sunar, bir hayal sunar. Sizi o hayal dünyasına çektiği ölçüde ona müşteri olursunuz.

Kapitalist, Mal Değil Müşteri Üretir!

Fakat Mark Twain artı değer meselelerinin, sömürü meselelerinin, bütün bu tartışmaların farkında birisi. Mesela Marxistler o dönemde Marx'tan Engels'ten mühlhem diyorlar ki kapitalizm bir sömürü sistemidir, sömürü de fabrikada ortaya çıkar. Yani sermaye ortaya koyan bir girişimci vardır, bir de emek sahipleri vardır, sermaye sahibi emek sahiplerini sömürür, kâr dediğimiz şey bu sömürüden ibarettir. Hem o dönemde hem sonrakilerden birçok insan diyor ki bu yanlış bir görüş değil ama eksik bir görüştür. Bütün sömürü fabrikada ortaya çıkmaz. Asıl sömürü alanı büyük piyasadır. Sömürü orada ortaya çıkar. Ve bu sömürün ortaya çıkmasında gizli ikna ediciler önemli rol oynar. Bunların başında reklamcılar, tanıtımcılar geliyor. Size bir ürün değil, bir hayal dünyası sunuyorlar.

Kahramanımız Kayserili Sabuncuzade bir tekkeye gidiyor. Romanın adını tekrar ediyorum. *Kral Arthur'un Sarayında Connecticutlı Bir Yankee*. Amerikalı bir iş adamı. Tekkede bir derviş var. Bir zikir yapıyor, muazzam bir şekilde dönüyor. Belki Mevlevilere benzetebiliriz ama öyle yavaş, ahenkli bir dönüş değil; hızlı bir şekilde dönüyor. Siz ne düşünürsünüz? En bu adam numara yapıyor

diyenlerimiz bile yankinin düşündüğünü düşünmüyor. İş adamı ya, ortaya çıkmakta olan kapitalist tipi tasvir etmeye çalışıyor romancımız; diyor ki müthiş bir enerji ama boşa gidiyor. O dönüşten muazzam bir enerji çıkıyor. Ona bir kablo bağlıyor. Kabloyu bir dikiş makinesine bağlıyor ve gömlek imal etmeye başlıyor. 18 bin gömlek. Diyor ki esas emeği sömürmek böyle akıllıca dinî motifler kullanarak yapılabilir. Bir adım öteye gidiyor. Gömleği kaç satabilir? Bin liraya. Ama diyor ki bin liraya satmanın bir değeri yok bunu 40 bine satmamız lazım. 40 bine de olur mu? Olur. Nasıl olur? Gömleklerin üstüne yazıyor, onu da Türkleştireyim, “Abdülkadir-i Geylani gömlekleri, cehennem ateşine dayanıklıdır.” Şunu demeye getiriyor: İlk söylediğimi hatırlayın; kanaat ekonomisini esas alan kadim toplumda iktisadi faaliyet; siyasi, dinî, ideolojik faaliyetlerden biriydi ve onlara tabiydi. Şimdi kendi alanını genişletmiş, diğerleri ona tabi hâle geliyor ve ona hizmet ettikleri ölçüde değer buluyorlar. Bunu, diyelim ki bir tarihçi size anlatabilir, bir sosyolog anlatabilir gayet güzel ama hiçbirisi Mark Twain kadar ya da ona benzer bir şekilde canlandıramaz hafızanızda.

Bir adım öteye gideyim. Dedik ki reklam üzerinden hayal satıyor. Kapitalizmin bir sonraki evresi hayal üzerinden hayal satmaktır. Ortada gerçek bir ürün yok, bir hayal üretiyorsunuz, sonra o hayali pazarlamaya başlıyorsunuz. Sonra da türevleri çıkıyor. Türev piyasalarına gidin ne olduğunu anlarsınız. Bunu bugün anlamak kolay. Bugün biraz piyasalarda oynayan biri bunu iki

Formül şöyle devam ediyor: Kapitalizm, kanaat ekonomisi değil; ulus, millet değil; birey, insan değil. Bizim İslamcılar en çok bu üçüncü lafa takılıyor. “Tam birey olacak-ken birey insan değil diyor-sun!” Normatif konuşmuyorum. Birey insan değil derken aşağılık bir şey demiyorum, böyle bir şey geçmiyor içimden. İnsan yaklaşan demek; enes, enis, enise; yaklaşmak demek. Yani yaklaştıkça insan olursunuz. Bizim kültür kodumuz böyle bir şey üretmiş. Birey ise uzaklaşandır.

günde öğrenir. Ama 1832 yılında bunun romanını yazmak marifet.

Balzac'ın *Muhteşem Godisar* romanı, 50-60 sayfalık kısa bir hikâye. Türkçede iki çevirisi var, ikisi de eksik.

Godisar şu, caiz mi bilmiyorum ama Fransız Jet Fadıl, böyle bir tip. 5 dakikada 5 tane yeni proje geliştiriyor. Geliştirdiği proje şu: Yetenek iskonto poliçesi. Bankaları dolaşüyor, diyor ki bana bir tür reasürans lazım, ben poliçeyi ortaya çıkaracağım ama bana itimat etmezler arkamda A bankası, B bankası, C bankası olsun. Onları da ikna ediyor. Tamam diyorlar, çünkü onların da kazançları olacak bu işten. Hikâye uzun, kısaca özetleyeyim. Alıyor poliçeleri; diyelim ki İstanbul'da planladı, çıkıyor Gebze'ye, Bolu'ya, Kayseri'ye kadar geliyor. Gittiği her yerde kahveye gidiyor, diyor ki Dursun Bey ne iş yapıyorsunuz? Ben terziyim diyor. Kaç yaşındasın? 25 yaşındayım. Yılda ne kadar para kazanıyorsun? 100 bin lira. Peki, bundan sonra mesleğini kaç yıl sürdürebilirsin? 30 yıl diyelim. 30 çarpı 100, 3 milyon. Senin 3 milyon lira değer yaratma kapasiten var. Peki, Allah korusun bir kaza geçirirsen, bir

ödeyeceksin sisteme, bunun 2'sini arkasındaki bankalara dağıtacak 1'i kendine kalacak; ama iş tutarsa o birden dünya kadar kazanç çıkıyor.

Balzac: Fikri Mallar, Maddi Malların Yerini Alacak

Dursun da diyor ki 100 lira, 3 gitse 97 bana yeter. Herhangi bir problem olursa da hayatımız garanti. Böyle böyle 2 milyon franklık poliçe satıyor arkadaşlar. Sonunda yolu, diyelim ki, Darend'e'ye çıkıyor. Orada insanlar bu tür şeylere karşı çok şüpheci. Ne yapalım diyorlar, buna bir oyun oynayalım. Karşısına o şehrin meczubunu çıkarıyorlar. Meczup bunun söylediği her kelimeyi farklı bir kelime olarak algılıyor gibi yapıyor. Manto diyor, bu sanki kanto demiş gibi cevap veriyor. Kelimeler Fransızca olduğu için şimdi burada izahı zor ama öyle bir kurgulamış ki senin onu künde

problem olursa ellerinle ilgili, bu zanaatı yerine getiremezsen yazık olmaz mı 3 milyon liraya? Gel bunu sigorta edelim. Yani senin hayat boyu kazanabileceğin şeyi şimdi-den sigorta edelim. Yılda %3 prim

getirme ihtimalin yok. Tam aksine, o meczup, kendisinin şarabı yok, komşusunun 200 franklık şarabını Godisar'a satıyor. Balzac şuraya getiriyor. Yıl 1833. Diyor ki bu finans işleri o kadar incelikli hâle gelecek

ki hayaller, kurgular pazarlanacak, fikirler pazarlanacak. Kazancın ana kaynağı maddi mallar olmaktan çıkacak, fikrî mallar hâline gelecek. Ve bu finansçıların hakkından ancak meczuplar gelebilir. Bunun formülasyonunu yapmış. 2008 krizinde ortaya konan bütün itiraflar aslında hiç de Balzac'ın kurguladığı dünyadan farklı bir dünyada yaşamadığımızı gösterdi. Onun için ben diyorum ki romancılar aynı zamanda geleceği öngören bir tür kâhindirler. Hatta bunların bazı iyilerine ehli keramet lafını bile ediyorum ama hocalardan korktuğum için çok o konuya girmiyorum.

Bir iki örnek daha vereyim. Büyük romancılardan biri Herman Melville'dir, *Moby Dick* romanının yazarı. Bir balina gemisi ve onun deli bir kaptanı Kaptan Ahab. Ve sonunda bütün mürettebatı gemiyle beraber ölüme sürüklüyor. Ben bir iş adamının hatıratını yazıyorum, "Kaptan Ahab

İstanbul'da" başlığını attım, öyle bir yazı çıktı Z Raporu'nda. Şunu keşfettim. Son 200 yılda Amerikan şirketlerinin, büyük şirketlerin hemen hemen onda dokuzundaki CEO'lar birer kaptan Ahap. Yani kapitalist sistem rasyonel bir sistem, hesap, kitap, plan, programla hareket ediyor ama gerçekte sürükleyiciler başka endişeleri, başka korkuları, tutkuları, heyecanları olan birer kaptan Ahap. Başarı bir ölçüde hesaba kitaba dayanıyor ama daha büyük bir ölçüde bir tür deliliğe dayanıyor. Kayseri'de de bazı delilerin isimlerini biliyorum ama onları deşifre etmeyeceğim.

Birbirimize İnanmazsak, Allah'a Nasıl İnanacağız?

Sağlam Adam başka yönlerden önemli. Sosyoloji okuyanlar varsa bilir, son 20-25 yılın en önemli adamlarından biri Bauman, modernliğin akışkan bir realite olduğunu

söylüyor. İşte *Sağlam Adam* akışkan modernliğin romanı. Yazılışı 1857. Olay gemide geçiyor. Gemi suyun üzerinde sürekli sallanıyor. Bir kere ilk aldığımız mesaj: Ey modern insan, artık ayağını sağlam basacağın bir zemin yok, artık yalpalayan bir dünyada yaşayacaksın, senin kaderin bu, bununla başa çıkacaksın. Gemiye önce Hz. İsa'yı andıran bir tip biniyor. Birbirinize merhamet edin, merhamet dedin ki merhamet olunasınız, birbirinize itimat edin gibi birtakım yazılar... Zaten geminin adı fidelity, sadakat ya da iman. Adamı neredeyse recm ediyorlar, kim çıkardı bunu buraya indirin diyorlar. Çünkü adam sürekli kitaptan konuşuyor, kitaptan mesajlar veriyor. Melville şunu demeye getiriyor: Kaygan, sallanan bir zemindeyiz, artık kimsenin kitaba kulak verecek hâli yok. Adam o kadar uğraşıyor ki sonunda yoruluyor, merdivene yığılıyor ve uyuyor. "Bir kuzu gibi uyudu" diyor. Hz. İsa'ya "Tanrı'nın kuzusu" diyorlar Hristiyanlar biliyorsunuz. Yani modern toplum peygamberi uyutan toplumdur, peygambere kulağını tıkayan toplumdur. Onun yerine demin anlattığım türde bul karayı al parayı tipler çıkıyor. Bir tip var, ağziyla parayı yakalıyor vesaire. Bir tip geliyor dünya sadaka birliği fonu diye sadakaları toplayacak bir fon oluşturacak, onu işletecek ve neticesinde dünyada artık hiçbir insanın dilenmesine ihtiyaç kalmayacak... Anlıyoruz ki hepsi aynı tip. Gardımızı almaya başlıyoruz.

Yani modern toplum demek ki bir itimatsızlık toplumu. Böyle bitse bile roman büyük bir roman, bunu deşifre ediyor çünkü. Ama böyle bitirmiyor. Kendisi ciddi inanç problemleri olsa

bile inançtan yana bir tavır takınıyor Melville, bunu toplumun geleceği açısından önemli buluyor. Şuraya getiriyor: Asık suratlı, bir tip çıkartıyor, inatçı bir tip. İnsanlara güvenmediği, hiç kimseye itimat etmediği için bu hokkabazların hiçbir planına gelmiyor. Bakın diyor Melville; aldanmak mı iyi, aldanmamak mı iyi? Öbürleri aldandı, güldük. Bu aldanmıyor. Ama asık suratlı, abus bir tip. Ve hiç kimseye inanmıyor. Hiç kimse birbirine inanmazsa Tanrı'ya nasıl inanacağız? Bu da çözüm değil. Belki Melville ideal bir çözüm sunmuyor fakat bizi kolaycı çözüm yapmanın da uzağında tutuyor. Bana sorarsanız Sağlam Adam, son iki yüz yılın sosyolojik dönüşümünün önceden haber verilmiş kayıdır. İnanç, girişimcilik, kumar... Romanda yok yok!..

Mesela o dönemde 1860'larda Dostoyevski kumarbazı yazıyor. Kumarbaz da çok büyük bir roman. Kumarbazı okuyanlar var mı? Biz dindarız abi kumarbazı nasıl okuyalım? Şu anda dindar insanların çok büyük bir kısmı para piyasalarında, borsada vs tipik bir kumarbaz gibi oynuyor. Ben kimseyi suçlamıyorum. Hatta fetva bazında adam diyor ki ben içki içmeyen, faizle iştigal etmeyen bir müessesenin hissesini alıyorum. Eyvallah, caiz, iktisatçı olarak bir problem yok, ülke ekonomisine katkı, diyelim ki fıkıh uleması da İslami açıdan bir problem yok diyor. Ama ameller niyetlere göredir. Kendi yakın çevremden de biliyorum, eğer gaziye gitmek, kumarhaneye gitmek sakıncalı bir şey olmasaydı, günah olmasaydı ya da toplum ayıplamasaydı borsaya gitmek yerine kumarhaneye gideceklerdi. Fiilen yapılan şeyin kumardan farkı

Romanın temel argümanı şu: Siyaset bilimciler 1980'lerden beri bir kavrama odaklandılar: Terör. Terör, terör, terör. Her yerde terör. Bütün uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi kitaplarının başlıklarına bakın diyor. Terör konusu %1 oran kaplarken %5'e çıkıyor, %10'a çıkıyor, %15'e doğru gitmeye başlıyor. Yani 100 kitaptan, 10-15 tanesinin başında terör var artık. İktisada bakıyorum diyor, iktisatçıların da ana kavramları finans. İkisi aynı şeydir diyor, biri diğerinin kaynağıdır. İkisini birbiriyle irtibatlı ele almadığımız müddetçe ne terörü anlayabiliriz ne finansı anlayabiliriz.

yok. Ama Dostoyevski şunu kavramış: Kumar bir talih oyunu değildir. Kumar bir vertigo oyunudur. Vertigo baş dönmesi demek, kumar bir baş dönmesi. Kumar, kazanmak için oynanmaz. Kaybetmek için oynanır. Bize tuhaf geliyor değil mi? Hayır diyor, gerçek kumarlılar kaybetmek için oynarlar. Ama kaybetmek istedikleri şey para ya da servet değildir. Kendilerini kaybetmek için oynarlar. Bu dünyaya tahammül etmek, bu hayata tahammül etmek kolay bir şey değil. Onlar o baş dönmesini yaşamak istiyorlar. O çekiyor onları. Kumarbazı iyi okursanız görürsünüz; ana kahramanımız olsun, o yaşlı teyze olsun nasıl kapılıp gidiyorlar, oynarken neler düşünüyorlar, neleri unutuyorlar, nasıl kopuyorlar. Mesela ben *Roman Diliyle İktisat*'ta bunları anlatırken dikkat çekiyorum: Kur'an-ı Kerim'de sürekli olarak kumaryasağı ile içki yasağı yan yana anılıyor, Allah içki ve kumarı size haram etmiştir şeklinde. Birbirine benzemeyen iki

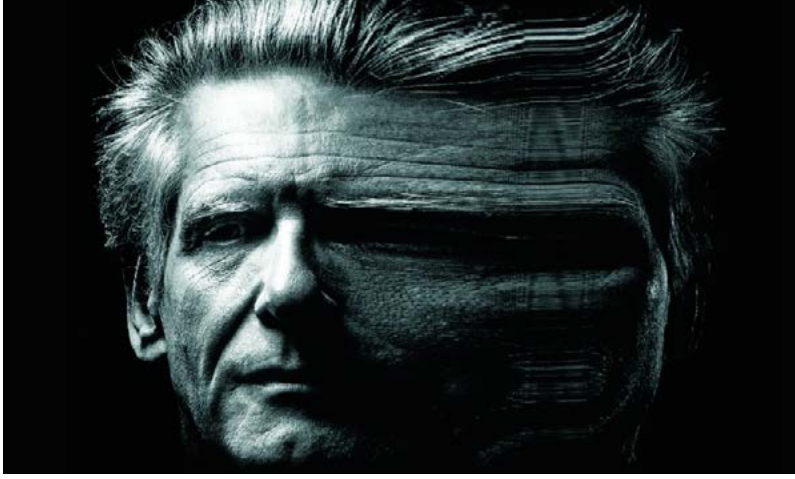
fiil bunlar. Kumarbazların önemli bir kısmı içki bile içmez ya da içki müptelası ise ille kumarbaz olması gerekmez. Niye bunlar yan yana? Çünkü ikisi de insanın kendini kaybetme araçları. Cenab-ı Hak bizim kendimizi kaybetmemize kapıyı kapatıyor. Bunu Dostoyevski kadar iyi anlatan, iyi canlandıran bir toplumbilimci tanımiyorum.

Dünya Ekonomisi Sözellesiyor, Bir Hikayeye Dönüşüyor

Şuraya getireceğim, iyi romanlar bize kendi gerçekliğimizi, ister ferdî ister içtimai düzlemde olsun, en iyi anlatan metinlerdendir. Bu metinleri ciddiye alalım. Demiyorum ki sabah akşam oturup roman okuyalım.

İktisadi hayat giderek romanlaşmıştır arkadaşlar. Şu anda yeryüzünde bir yılda üretilen mal ve hizmetlerin

toplam değeri takriben 100 trilyon dolardır. Yani 8 milyar insan 200 küsur ülke bir yılda ürettiğimiz mal ve hizmetlerin değeri 100 trilyon dolar. Bunun takriben dörtte biri alışveriş yoluyla el değiştirir. Takriben 25 trilyon dolar. 365'e bölersek yaklaşık 70-75 milyar dolar eder. Yani dünya üzerinde insanlar bir günde 75 milyar dolarlık gerçek ticaret yapıyor, ülkeden ülkeye, ülke içini katmıyoruz. Ülkeden ülkeye olduğu için gümrüklerden geçiyor. Bunun hayalî, kayıt dışı olan kısımlarını görmezden gelirsek günde 70-80 milyar dolar eder. Ama öyle bir iktisadi sistemimiz var ki dünyada bir günlük parasal işlem hacmi 7-8 trilyon dolardır. Satılan bütün ürünlerin petrol olduğunu varsayalım bir an için. Günde 75 milyar dolarlık petrol alınıp satılıyor. Diğer bütün finansal işlemlerin de vadeli petrol olduğunu varsayalım. Vadeli petrol şu: Bugün Brent petrol diyelim ki 80 dolar. 6 ay vadeli, kazanç beklentisine göre diyelim 85 dolar. Ben 6 ay vadeliyi 85 dolara alıyorum ama 6 gün sonra ya da 6 hafta sonra onu 83 dolara ya da 93 dolara satıyorum. Benim ne rafinerim var, ne depom var. Petrol gidip gelmesi söz konusu değil. Petrol üzerinde oynuyorum. Finansal bir oyun. Bütün şeyler üzerinde oynanıyor. Paralar üzerinde oynanıyor. Bunların toplamı gerçek ticaretin yüz katı. Bu ister

istememez şirketlerin yapılarına ve piyasa değerlerine yansıyor. Hangi şirketin gelecekte daha fazla değer üreteceğine dair bir kanaat, bir hayal oluşturulabilirse onun hisseleri değer kazanıyor. Mesela Google ve Ford Motor Company arasında bir karşılaştırma yapalım. Ford Motor bildiğimiz 120 yıllık otomobil şirketi. Dünyanın her yerinde satılıyor, şu kadar fabrikaları var, şu kadar tesisleri var... 100 milyar dolara yakın varlıkları var. 250-300 milyar dolara yakın ciroları var. Ama piyasa değerleri, yani şirket hisselerinin hepsini satsa 50-60 milyar dolar. Google'ın, Microsoft'un bütün varlıkları 40-50 milyar dolar, cirosu 100-150 milyar dolar. Ama piyasa değeri 3,5 trilyon dolar. Yani Ford'un 100 katı. Nasıl oluyor? Geleceği pazarlıyorlar. Yani sen bu şirketin hissesini alırsan, burada bir yetenek havuzu var, geleceği satın alıyorsun. Tavsiye ederim Don DeLillo'nun *Kozmopolis* romanını okuyun. Şunu anlatmak için bu örnekleri verdim: Dünya ekonomisinin kendisi bir masala dönüşmüş, bir romana dönüşmüş. Sözeleşmiş. Biz iktisadı ne kadar matematiksel hâle getirdiysek ekonominin kendisi o kadar sözeleşti, bir romana, bir hikâyeye dönüştü. Onun için bunu hikâyeler üzerinden daha iyi kavrayabileceğimiz kanaatindeyim.

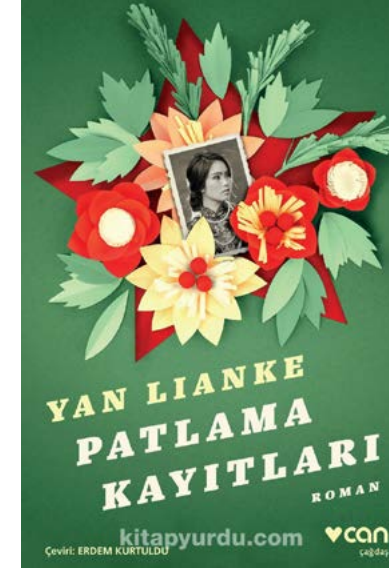
Don DeLillo romanı 1999'da tasarlıyor, 2000 yılında ana metni yazmış durumda, fakat yayınlanması 1-2 yıl gecikiyor. Arada 2001 krizi doğuyor, Amerika'daki saldırı. Romanın temel argümanı şu: Siyaset bilimciler 1980'lerden beri bir kavrama odaklandılar: Terör. Terör, terör, terör. Her yerde terör. Bütün uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi kitaplarının başlıklarına bakın diyor. Terör konusu %1 oran kaplarken %5'e çıkıyor, %10'a çıkıyor, %15'e doğru gitmeye başlıyor. Yani 100 kitaptan, 10-15 tanesinin başlığında terör var artık. İktisada bakıyorum diyor, iktisatçıların da ana kavramları finans. İkisi aynı şeydir diyor, biri diğerinin kaynağıdır. İkisini birbiriyle irtibatlı ele almadığımız müddetçe ne terörü anlayabiliriz ne finansı anlayabiliriz. Terörü ortaya çıkaran şey, finans sistemine hâkim olan %1'in dünyanın %99'unu parmağında oynatmaya başlamasıdır diyor. Buna duyulan tepki, hınç, bazen bilinçli bazen de dış güçler tarafından iyi organize edilebiliyor ve terör böyle oluşuyor. Eğer o %1'in %99'a bu kadar kolay

bir şekilde hükmetmesi olmasaydı bunlar olmazdı. Romanda bunu canlandırmaya çalışıyor.

Kutsal Kitap, Reklam Sloganları İçin En İyi Kaynak

İki romandan daha söz edip noktala-yayım. Bütün bunlar olurken Rusya dönüştü, ya da dönüşüm sancıları çekti ama tam dönüşemedi; Çin muazzam bir iktisadi dönüş yaptı. Bunların dönüşümlerini acaba romanlar üzerinden okuyabilir miyiz? Yeni başladım, kesinlikle okuyabiliriz arkadaşlar. Müthiş metaforlar kullanıyorlar ve o gerçekliği ancak ona benzer metaforlar üzerinden anlayabiliriz. İki örnek vereyim. Viktor Pelevin tarafından yazılmış Rus romanı: *Homo Zapiens*. Zaplamak. Türkçeye önce *P kuşağı* diye çevrildi. "P"den kasıt Pepsi, yani Pepsi Kuşağı. Pepsi neydi? "Yeni neslin seçimi" hatırlayın o reklam sloganlarını. Reklam sloganları müthiştir arkadaşlar. Mesela kapitalist sistemin ayrıntılarına giremedim. Kapitalizm öyle bir sistem ki sahip oldukça sahip olunur hâle geliyorsunuz. Yani paran azsa senindir, çoksa sen onunsun. Araban, evin araba ve ev gözüyle bakıyorsan senindir ama 20 milyonluk evde oturuyorum diye düşünüyorsan sen onunsun ve o bir rakamdan ibarettir. "Siz onu satın alırsınız, o size sahip olur." "Benim babam Toyota gibi adam." Edebiyat derslerinde öğretiler değil mi, bir benzetmede kendisine benzetilen daha yücedir, daha yüksektir, daha değerlidir. "Benim babam Toyota gibi adam" yani babasını Toyota'ya benzeterek yüceltmış oluyor. Reklam sloganları bunlar. Bunlar gelişigüzel üretilmiş şeyler değil. Victor Pelevin'in *Homo Zapiens* romanını size bir cümlede özetleyeyim: Yeni dönemde

kutsal kitabın önemi artacaktır. Hep diyoruz ya komünizm çöktü, din yükseliyor. Ama bundan sonra insanlar kutsal kitaba en iyi reklam sloganlarını üretmek için başvuracaklardır. Romanın özeti bu.

Çin Romanında Kapitalistleşme Süreci

Çin romanından bir örnekle noktayı koyalım. Yan Lianke, Türkçeye 4-5 kitabı çevrildi. Biri *Patlama Kayıtları*. Patlama köyün adı, patlayan bir köy. Yeni sistemde serbest oldu ya, patlıyor. O patlamanın kayıtlarını tutuyor. Ben roman yazmıyorum diyor, patlama kayıtları bunlar. Serbest kalınca ne olacak, kapitalizm, özel girişimcilik... İnsanların enerjisi serbest kalınca başlayacaklar girişimciliğe; ama büyük sermaye bu şekilde oluşmuyor diyor. Nasıl oluşuyor peki? Köyün yakınından tren geçiyor. Bir yokuş var. O yokuşta tren yavaşlıyor. Artık her şey serbest denilince uyanık bir tip çıkıyor, hemen bir şirket kuruyor diyeyim, bir çete oluşturuyor. Tren yavaşladığı anda atlıyorlar; tahıl, üzüm, şekerleme ne bulabilirlerse aşağı atıyorlar. Ve ilk sermaye birikimleri böyle oluşuyor. Arada biri sakarlık yapıyor mesela düşüyor, ölüyor. Şehrin meydanında bunlara şehitler anıtı yapılıyor. Adamlar diyor ki biz hırsızlık yapıyoruz; hırsızlık yok diyor, yük boşaltım işlemi

Patlama Kayıtları ve *Homo Zapiens* gibi romanları okursanız Rusya'da ve Çin'de neler olup bitiyor daha rahat anlarsınız.

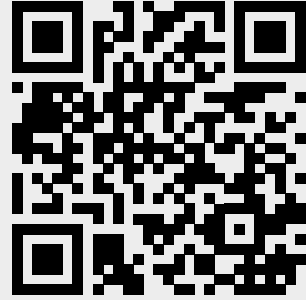
yapıyoruz. Yük boşaltım şehitleri anıtları dikiliyor. Metaforik bir dil ama aslında olan biteni öyle basit bir şekilde anlatıyor. Liberal düzen geldi hemen geliştik. Yok böyle bir şey. Uyanık olanlar çetelerini kuruyorlar ve işi götürüyorlar. 10 yıl kadar sürüyor bu. Bir müddet sonra hızlı trenler geliştiriliyor ve artık trenler oradan yavaş geçmiyorlar. Bu iş sürdürülemez hâle geliyor. Ama o ana kadar kadınların gözü açılmış. Ondan sonra ipleri kadınlar ele almaya ve ekonomik sistemin aktörleri hâline gelmeye başlıyorlar. Romanın heyecanını öldürmemek için burada noktalayayım.

Patlama Kayıtları ve *Homo Zapiens* gibi romanları okursanız Rusya'da ve Çin'de neler olup bitiyor daha rahat anlarsınız. Şu anda Türkiye'de Çince, Japoncadan doğrudan doğruya çevriler yapılıyor ve çok güzel çevriliyor. İlgili olanların hepsini tavsiye ediyorum.

Hülasa, roman hem iktisat, tarih ve sosyal bilimleri tamamlıyor; hem de birçok durumda onların yerini alıyor, "en somut toplumbilim" oluyor. Roman (fiction), bilimkurgu (science-fiction) ve sinema (görsel kurgu) daha fazla akademik ihtimamı hak ediyor.

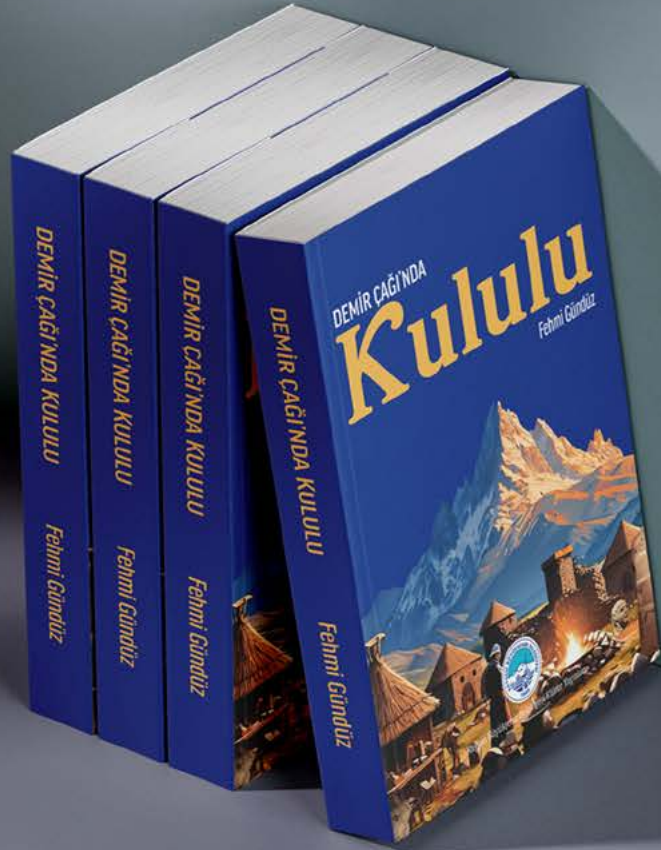

Düşünen Şehir ve Şehir Kültür Sanat dergilerinin geçmiş sayılarına ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi yayınlarına dijital ortamda <https://www.kayseri.bel.tr/yayinlarimiz> adresinden ulaşabilirsiniz.

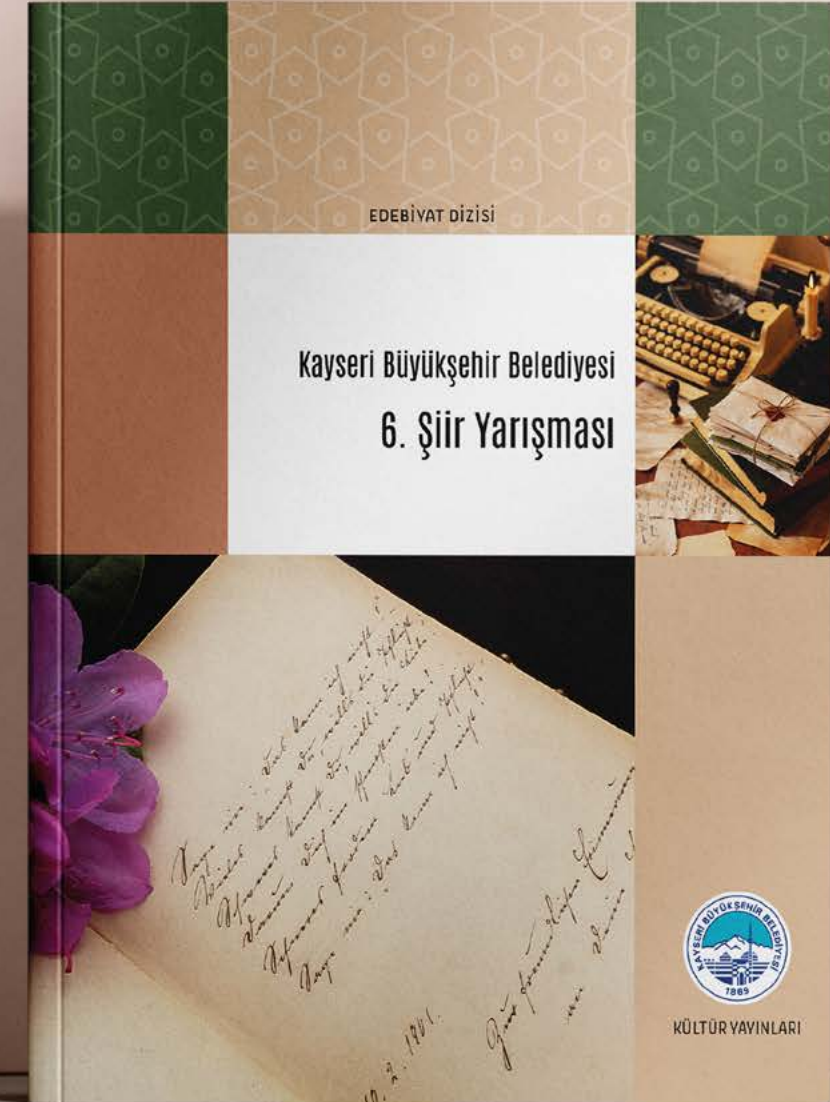
Demir Çağı'nda Kululu kitabı
Kayseri Büyükşehir Belediyesi
Kültür Yayınlarından çıktı

www.kayseri.bel.tr/e-kitaplarimiz adresinden
dijital olarak ulaşabilirsiniz.

6. Şiir Yarışması kitabı
Kayseri Büyükşehir Belediyesi
Kültür Yayınları'ndan çıktı

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları'ndan

KAYSERİ'DE YENİGÜN

kitabı çıktı

www.kayseri.bel.tr/e-kitaplarimiz adresinden
dijital olarak ulaşabilirsiniz.